

ISSN 2410-759X (print)
ISSN 2411-9725 (online)

Balkan Journal of Interdisciplinary Research

Balkan Journal of Interdisciplinary Research

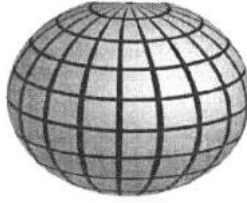
Vol. 8, No. 2
September, 2022

Vol. 8, No. 2 September, 2022

ISSN: 2410-759X

IIPCCL Graz, Austria
Access this Journal online at www.iipccl.org

INTERNATIONAL INSTITUTE FOR PRIVATE
COMMERCIAL AND COMPETITION LAW
(IIPCCL)

IIPCCL PUBLISHING, Graz-Austria

Balkan Journal of Interdisciplinary Research

ISSN 2410-759X (print)
ISSN 2411-9725 (online)

Vol 8, No. 2 - September 2022

Graz, Austria 2022

Editor in Chief
Assoc. Prof. Endri Papajorgji

Editing
Dr. Angelika Kogler

Scientific Cordinator
Prof. Dr. Horst-Dieter Westerhoff

Editorial Assistant
Ines Todhe

Graphic Design
Dr. Dejan Vujtan

**Copyright © 2015 IIPCCL – International Institute for Private, Commercial and
Competition Law**

ISSN 2410-759X (print)
ISSN 2411-9725 (online)

Vol 8, No. 2 - September 2022

**This work is licensed under a CC License of
Attribution-Noncommercial-Noderivatives 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0).
Based on a work at iipcl.org.**

This Journal is published in Partnership with Tirana Business University College.

PUBLISHER

© IIPCCL- International Institute for Private, Commercial and Competition Law

**Schönbrunnngasse 12,
8043 Graz, Austria**

Email: bjir.journal@gmail.com, research@iipcl.org

Web: <http://www.iipcl.org/>

This Journal is printed for IIPCCL

by Drimm Publishing House

Vienna, Austria

Balkan Journal of Interdisciplinary Research

Vol 8, No. 2 - September 2022

ISSN 2410-759X (print)
ISSN 2411-9725 (online)

About the Journal

Balkan Journal of Interdisciplinary Research is an international peer-reviewed journal published three times a year by International Institute for Private, Commercial and Competition Law. The need for different approaches in science, such as in business, economics, law, social sciences and other fields is a must in the whole field of scientific research. Academics, Professors, Researchers, Students and the whole world is in a new era of communication, which causes fast changes and gives birth to scientific and cultural debates. Our Journal is interested in promoting the exchange of idea, and to bring together researchers and academics from all over the countries. In this sense, we welcome papers not only in the above cited fields, but also in other fields of scientific research. Welcome to **BJIR**, which is open for the academic world, universities, research institutions, PhD students, academic and non-academic researchers. Aiming at scientific excellence and quality, this journal will promote the best inputs in scientific and academic research, on the prospective of local, international, global developments in business, economics, law, social-, but also natural sciences. All manuscripts will be double blind peer reviewed by the members of the editorial board who are noted experts in the appropriate subject area.

Editor in Chief,
Assoc. Prof. Dr. (PhD Uni Graz) Endri Papajorgji

Balkan Journal of Interdisciplinary Research

Editor in chief, Assoc. Prof. Dr. (PhD Uni Graz) Endri Papajorgji

International Editorial Board

Prof. Dr. Jürgen Wolfbauer
Montanuniversitaet Leoben (Austria)

Prof. Dr. Ilia Kristo
University of Tirana (Albania)

Prof. Dr. Rajmonda Duka
University of Tirana (Albania)

Prof. Dr. Azem Hajdari
University of Pristina (Kosovo)

Prof. Dr. Horst-Dieter Westerhoff
Universität Duisburg-Essen (Germany)

Prof. Dr. Abdylmenaf Bexheti
University of SEEU (Macedonia)

Dr. Afërdita Berisha-Shaqiri
University of Pristina (Kosovo)

Prof. Dr. Joseph Mifsud
University of East Anglia, London (UK)

Dr. Mladen Andrić
Croatian Diplomatic Academy (Croatia)

Prof. Dr. Lindita Milo-Lati
University of Tirana (Albania)

Prof. Ass. Dr. Naim Baftiu
University of Prizren (Kosovo)

Dr. Hans-Achim Roll
Rechtsanwalt (Germany)

Prof. Dr. Iraj Hashi
Staffordshire University (UK)

Prof. Ass. Dr. Evis Kushi
University of Elbasan (Albania)

Prof. Dr. Nabil Ayad
University of East Anglia, London (UK)

Prof. Dr. Mimoza Karagozi (Kore)
University of Tirana (Albania)

Dr. Eda Bezhani
University of Durres (Albania)

Prof. Em. Heinz Dieter Wenzel
University of Bamberg (Germany)

Prof. Ass. Dr. Arsen Gjipali
University of Tirana (Albania)

PhD (Argosy University) Gerti Dajçi
Tirana Business University (Albania)

Prof. Dr. Bektash Mema
University of Gjirokastra (Albania)

Dr. Sasha Dukoski
University of Bitola (Macedonia)

TABLE OF CONTENTS

Femicide and Albania	7
<i>Borana Doçaj</i>	
Frauenfiguren im frühen Romanwerk Hermann Hesse Am Beispiel: Peter Camenzind.....	20
<i>Ena Kristo Marsela Likaj</i>	
Të drejtat e të miturit viktimë dhe/ose dëshmitar në procesin penal.....	28
<i>Olgert Rumnici</i>	
The rule of law in the Constitution and in the Jurisprudence of the Constitutional Court of the Republic of Albania	39
<i>Klara Isallari Sula</i>	
Zhvillimi i Industrisë Bankare në Evropë si dhe konkretisht në Kosovë –Bankat e para që kanë operuar	47
<i>Anisa Haxhosaj</i>	
Stile të Pikturës Murale Pasbizantine.....	58
<i>Rozela Dhimgjini</i>	
Transferimi i Çmimit	65
<i>Ylldeze Sokoli</i>	
Economic and Statistical assessments on the determining factors of the Demand for Olive Oil in Albania	86
<i>Eglantina Pazaaj</i>	
Assessment of quality of water wells in the district of Kruja through physico-chemical and microbial analyses	100
<i>Hajrije Dibra</i>	
Taksat mbi Pasuritë e Paluajtshme	107
<i>Ylldeze Sokoli</i>	
Ecosystem services and their adaptation - Case study northern Albanian Lagoons	124
<i>Aurora Dibra</i>	
Arrestimi në flagrancë i kryer nga policia gjyqësore dhe citizen's arrest.....	134
<i>Olgert Rumnici</i>	

E drejta për punë e të dënuarve në Shqipëri: Kudrit Ligjor dhe Zbatimi i tij në praktikë, nën Këndvështrim të Standardeve Ndërkombëtare	144
<i>Bojana Hajdini</i>	
Comunicazione e linguaggio di ‘guerra’ nel periodo del contagio Covid-19 – il caso albanese.....	158
<i>Lindita Kazazi</i> <i>Eliana Laçe</i>	
What changes does the new law on income tax bring to self-employees and Freelancer Professions in Albania?.....	165
<i>Anisa Angjeli</i>	
The taxation of entrepreneurial income in different market formats.....	173
<i>Kristaq Gjyli</i>	

Femicide and Albania

Borana Doçaj

*Fellow at European Master in Human Rights and Democracy
(Joined degree) University of Sarajevo and University of Bologna*

Abstract

In 2020, every 11 minutes a girl or woman died at the hands of an intimate partner or a family member. In Albania, the following year, from 20 girls or women whose life ended because of homicide, 90% were killed by an intimate partner or a family member. This article is an attempt to contribute to the recognition of the term and frame of action of femicide and at the same time to evaluate institutional preparedness and response to femicide in Albania. It is built on the discussion of the disproportionate distribution of power, between femicide, gender and legal-institutional progress. The paper concludes that, as long as the phenomenon continues, the power of the system of rules and laws must be rectified by provisioning femicide distinctly and treating it differently through institutions.

Keywords: gender, imbalance, institutions, instruments, power.

Introduction

From the first use of the term “femicide” in 1801 by John Corry, to the reappearance of the term in 1976 by the famous feminist Diana Russell, a year that coincided with the signing of The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW), the term, despite being a steaming phenomenon, is still not distinguished and differentiated among the forms of violence, such as gender-based violence (GBV), violence against women (VAW) or domestic violence (DV), the recognition of which was sealed with the Istanbul Convention. Albania is a country which has suffered the consequences of violence and crime against women even when these were not articulated institutionally in the society. Yet today, despite social progress and the recognition of violence, the phenomenon finds a path to strike.

This paper is an attempt to contribute to raising awareness and knowledge on the phenomenon of femicide in Albania. The research is based on the hypothesis that every individual, institution and instrument on the basis of which society operates, possesses a power that is disbalanced when the right to life is violated. This disbalance escalates when the crime has gender causes and takes the life of a woman, the foundation of life. To limit the effects up to the elimination of this crime, the answer to the following questions is needed: where does the power of the femicide lie and what is its field of action? How can this phenomenon be curbed? Does gender inequality stand in the imbalanced distribution of power in the Albanian society?

The methodology followed for the development of the research was first to define the term and the framing of the femicide, then present the international and national instruments and institutions, and after, take a look at the current situation on violence. This was done in order to identify the base where power potentially intersects and moves. As a secondary research, materials in support of the idea and purpose of this

paper include studies of the last 3 years on femicide, information on the national and international legislative framework that addresses violence, the national and international organizational structure that designs, implements and monitors policies in the fight of violence against women, and reports, strategies and statistics on the matter. The limitation of the paper is that it relies into the institutional and legal social construct, narrowing to the governing power, excluding external powers, such as attitudes, norms and behaviors or the media.

The first chapter will focus on an overview of femicide, to define the concept of the phenomenon, recognize all international political instruments and institutions and finally understand the process and actors framing femicide. The second chapter will evaluate institutional preparedness and response to femicide in Albania through its legal framework and responsible institutions dealing with femicide and the prevalence in the country interpreted through statistical data and policy progress.

1. Comprehensive overview of the phenomena of femicide

Femicide is the most extreme form of violence against women (VAW) because from one side, it affects the main fundamental human right, the right to life, the right without which no right would have meaning, and simultaneously from the other side, it targets a biological accidental characteristic, viz. gender, shaking the foundations of existence. Under the consideration that, femicide in itself is an imbalance of power (i.e. physical, etc.) between typically men and women, this chapter treats the components necessary to clarify the concept of femicide in order to better understand and consequently handle its power.

1.1 Definition of femicide

Thorough review of literature on femicide demonstrated that there is no standardized and universally accepted definition. To serve the aim of this research, a consolidated version of the definition was extracted from the study of Prof. Corradi et al. titled "*Theories of femicide and their significance for social research*", which reviewed 5 research approaches to the study of femicide, namely: the feminist, sociological, criminological, human rights and decolonial paradigms. The conclusions of the study emanated the following:

Femicide is the result of a violent interaction, whereby a woman or a girl dies, i.e. an extreme and direct form of violence as part of an interpersonal process within a larger social context. The article proposed a multi-causal systemic model, whereby femicide is explained as a violent act based on three tiers of explanation (the micro, meso and macro levels), and one which, as a complex social phenomenon, requires an interdisciplinary approach to be understood.¹

Based upon another study of Prof. Corradi titled "*Femicide, its causes and recent trends: what do we know?*", femicide exhibits the following features: women are disproportionately killed by men; victims have previously experienced non-lethal

¹ Corradi C., Marcuello-Servós, Ch., Boira, S., Weil, Sh. 2016. "Theories of femicide and their significance for social research." *Current Sociology* 975-995. Accessed April 1, 2022. doi:10.1177/0011392115622256.

violence; the rate at which women are killed tends to remain steady over time.²

1.2 International legal and political instruments and institutions treating gender issues

The main international legal **instruments** that regulate the activity aiming to fight any form of GBV and VAW include:

- The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW), 1979, also known as the “international bill of rights for women”;
- The Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, better known as the Istanbul Convention, effective 1 August 2014, also known as “The Istanbul Convention”.

Other important political initiatives include:

- The Femicide Watch³- United Nations Special Rapporteur;
- Spotlight Program⁴- EU and UN;
- RESPECT Women: Preventing Violence against Women Framework⁵ – WHO and UN Women.

The main **institutions** responsible to monitor and evaluate countries’ progress in implementing the above-mentioned instruments include:

- The *Committee* on the Elimination of Discrimination against Women (CEDAW) responsible for monitoring the implementation of the CEDAW;
- UN Special Rapporteur on violence against women;
- The Platform of Independent Expert Mechanisms on Discrimination and Violence against Women (EDVAW Platform) responsible for monitoring the implementation of the human rights standards needed to address violence and discrimination against women with the aim to network;
- Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence (GREVIO) responsible for the implementation of the Istanbul Convention currently holding the EDVAW Presidency until January 2023.

Other institutions working and contributing to the fight against GBV are: The United Nations (UN), UN Women, The United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), The Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), The United Nations Crime Trend Surveys, The Global Centre of Excellence on Gender Statistics at UN Women (CEGS); The United Nations Development Program (UNDP), The United Nations Population Fund (UNFPA), The United Nations Children’s Fund (UNICEF), The International Criminal Police Organization (Interpol), the World Health Organization (WHO); the European Sourcebook on Crime and Criminal Justice Statistics; The European Cooperation in Science and Technology (COST)

² Corradi, Consuelo. 2021. “Femicide, its causes and recent trends: what do we know?” Think Tank of European Parliament. November. Accessed April 1, 2022. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/653655/EXPO_BRI\(2021\)653655_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/653655/EXPO_BRI(2021)653655_EN.pdf).

³ Ibid.

⁴ Bradley, Tamsin. 2021. “Preventing, protecting, providing access to justice: How can states respond to femicide?” Think Tank of European Parliament. November. Accessed April 1, 2022. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/653656/EXPO_BRI\(2021\)653656_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/653656/EXPO_BRI(2021)653656_EN.pdf).

⁵ Ibid.

Action, Eurostat, The International Classification of Crime for Statistical Purposes (ICCS).^{6,7,8,9}

As for the European Union framework on GBV and VAW, main instruments include: EU Gender Equality Strategy; EU Gender Action Plan III, Council Conclusions on Women, Peace and Security; EU guidelines on violence against women and girls and combating all forms of discrimination against them. The main institution concerned with issues related to gender equality and women's right is the European Parliament's Committee on Women's Rights and Gender Equality (FEMM); also, The Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE) through its Program for Gender Issues.

2.3 The process and the main actors in framing femicide

The process in terms of framing femicide, in the context of this paper, should be understood as the series of actions after the crime has occurred (not the crime scene). In this regard, from the literature reviewed during the research, the process of framing femicide resulted to be as presented in the following figure.

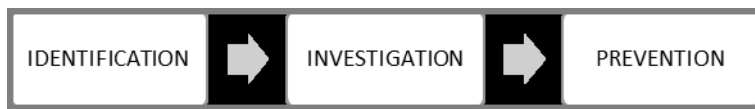

Figure 1. *The process of framing femicide*

Identification phase of the process, is the most important one as it initiates the process and it addresses the responsibilities. Here, the context of femicide should be distinguished, along with its types, deriving from certain circumstances. A proposed 'conceptual mapping' is the leveled classification where in the first level there are four contexts, namely: the political, societal, criminal and interpersonal context.¹⁰ The second level is a 'sub-articulation' of the types of femicide recognized in within each context.¹¹ According to this proposal, the types of femicide are: intentional killing of

⁶ EIGE. 2021. EIGE's indicators on intimate partner violence, rape and femicide: EU state of play. Research, Luxembourg: Publications Ofce of the European Union. Accessed April 1, 2022. <https://eige.europa.eu/publications/eiges-indicators-intimate-partner-violence-rape-and-femicide-eu-state-play>.

⁷ EIGE. 2021. Femicide: a classification system. Research, Luxembourg: Publications Office of the European Union. Accessed April 1, 2022. <https://eige.europa.eu/publications/femicide-classification-system>.

⁸ EIGE. 2021. *Defining and identifying femicide: a literatur review*. Research, Luxembourg: Publications Office of the European Union. Accessed April 1, 2022. <https://eige.europa.eu/publications/defining-and-identifying-femicide-literature-review#:~:text=The%20literature%20review%20relies%20on%20a%20broad%20definition,is%20an%20individual%20act%20with%20a%20specific%20motivation>.

⁹ UN Women. 2021. "UN Women Submission to the forthcoming Report of the Special Rapporteur on Violence against women, its Causes and Consequences on "Femicide to be presented at the 76th session of the General Assembly"." United Nations Human Rights Office of the High Commissioner. September. Accessed April 1, 2022. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Women/SR/Femicide/2021-submissions/UNs/un-women.pdf>.

¹⁰ EIGE. 2021. Femicide: a classification system. Research, Luxembourg: Publications Office of the European Union. Accessed April 1, 2022. <https://eige.europa.eu/publications/femicide-classification-system>.

¹¹ Ibid.

women and unintentional killing of women.¹² Corresponding to these types, femicide is classified as presented in Appendix I. In a study of European Institute of Gender Equality (EIGE) titled "*Defining and identifying femicide: a literature review.*", aiming to analyse elements and factors necessary to identify the dimensions of femicide, it was concluded that, variables for identifying femicide, specifically for statistical purposes are: characteristics of victim and perpetrator, including their relationship, circumstances surrounding the killing, modus operandi / characteristics of killing situation / incident, gender motives, and other additional data suggested by COST Action network related to the general estimates of the prevalence of femicide, development over time and convictions for / state reactions to / laws on GBV. This conclusion took into consideration the limitations raised as issues in the reviewed literature, concretely: the lack of a common definition, lack of data on femicide, under-reporting and invisibility of femicide through data gathering, biases in data gathering and data governance.¹³

Investigation is the second stage of the process. It is closely related to the functional duties of the competent authority recognized by state for conducting investigation, in this case criminal. Typically, this is a competence of the state police and justice units. Due to the operational nature of their activities, which goes beyond the scope of the paper, it has not been extensively elaborated.

Prevention is the final and decisive stage of the process because it affects prosecution, can act as a guarantor of protection and paves the way for actions toward elimination of forms of GBV and VAW. To achieve this, there is a necessity to recognize risk factors and how these risks are assessed and managed. The same study latterly mentioned, identified as risk factors for intimate partner homicide (IPH), being the most expressed form of femicide, the set of risks listed in Appendix II. Regarding risk assessment, approaches to it include unstructured clinical decision-making, the actuarial approach and the structured professional judgement approach.¹⁴ The theoretical definition for each approach is presented in Appendix III. Risk management is as well mainly treated from the angle of IPV, under the consideration that the crime has not yet happened. Thus, the proposed strategy to manage risk of this kind of violence include, but are not limited to, 4 processes: monitoring, supervision, intervention and victim/survivor safety planning.¹⁵ Forms of implementation for these strategies comprise protection orders and perpetrators programs in terms of offender management strategies and victim safety planning, victim centered approach and multiagency response in terms of protection of the victim.¹⁶ Along the management, is worth noting good practices to contribute in the end of femicide. These include: Social norm change approaches, One Stop Centers, psycho-social support, access to justice, women's economic engagement, working with men and boys and school-

¹² Ibid.

¹³ EIGE. 2021. *Defining and identifying femicide: a literature review*. Research, Luxembourg: Publications Office of the European Union. Accessed April 1, 2022. <https://eige.europa.eu/publications/defining-and-identifying-femicide-literature-review#:~:text=The%20literature%20review%20relies%20on%20a%20broad%20definition,is%20an%20individual%20act%20with%20a%20specific%20motivation>.

¹⁴ EIGE. 2019. *Risk assessment and management of intimate partner violence in the EU*. Research, Luxembourg: Publications Office of the European Union. Accessed April 1, 2022. <https://eige.europa.eu/publications/risk-assessment-and-management-intimate-partner-violence-eu>.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid.

based peer approaches.¹⁷ Another proposition with the aim to end VAW, especially for the Western Balkan region, is the one discussed at the “Third Regional Forum on Ending Violence against Women in the Western Balkans and Turkey”, which specified as ‘critical steps’ the development of femicide watches through codifying the act of femicide in the law and adopting a standard for collection of data.¹⁸ After looking at the process, it is convenient to distinguish the main actors in framing femicide. These actors, government (police), judiciary and civil society, in the context under discussion, should not be mistaken/linked with the actors within the femicide (victim and perpetrator). Each of the actors in framing femicide go into the process explained above and they should complement each other in terms of the data, information and practices they generate after the process, without interfering responsibilities and competencies. EIGE developed for the police and justice sectors 13 indicators, to contribute for a definition of the multiple forms of IPV, femicide and rape, mainly for statistical use, to support the collection of ‘comparable data’ and reach ‘monitoring requirements’ and ‘policy evaluation’ of ‘European and International standards.’¹⁹ But between actors, regardless of the process, the justice affect prevails considering that femicide is treated differently by criminal justice in different countries. In this view, countries are divided into countries that do not recognize femicide as ‘distinct criminal offense’, countries that consider gender-based murder as ‘aggravating situations’ and countries that treat femicide as ‘distinct criminal offense’.²⁰ The graph below illustrate actors and their work-flow explained above.

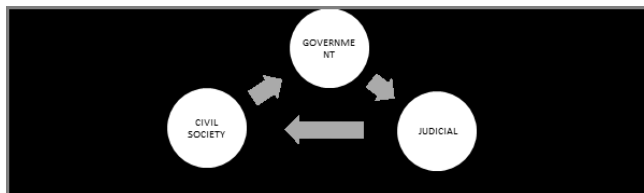

Figure 2. Actors in framing femicide

Note. Constructed based in the identification done by Ms. Robert Spano (President of the European Court of Human Rights), in his speech at the conference “Gender Based

¹⁷ Bradley, Tamsin. 2021. “Preventing, protecting, providing access to justice: How can states respond to femicide?”

Think Tank of European Parliament. November. Accessed April 1, 2022. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/653656/EXPO_BRI\(2021\)653656_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/653656/EXPO_BRI(2021)653656_EN.pdf).

¹⁸ UNWomen. 2021. “The Third Regional Forum on Ending Violence against Women in the Western Balkans and Turkey, “Integrated Policies, Inclusive Partnerships”.” UN Women Europe and Central Asia. 1-2 December. Accessed April 1, 2022. https://eca.unwomen.org/sites/default/files/2022-01/Forum_Road%20map_23Dec2021.pdf.

¹⁹ EIGE. 2021. EIGE’s indicators on intimate partner violence, rape and femicide: EU state of play. Research, Luxembourg: Publications Ofce of the European Union. Accessed April 1, 2022. <https://eige.europa.eu/publications/eiges-indicators-intimate-partner-violence-rape-and-femicide-eu-state-play>.

²⁰ NNTTEVAWADV, AWEN, KWN, AWC, WRC, GADC, UWO. 2020. *Review of Cases of Femicide in the Western Balkans Region - 2020 Baseline Report*. Baseline Report, Australian Development Cooperation, Banjaluka, BiH: United Women Organization. Accessed April 1, 2022. <http://unitedwomenbl.org/wp-content/uploads/2021/09/2020-Review-of-Cases-of-Femicide-in-the-WB-Region.pdf>.

Violence and Femicide in the Court's case-law", of the European Court of Human Rights, March 2022, Sarajevo, BiH.

2. Institutional preparedness and response to femicide: the case of Albania

In Albania, femicide is not treated by law as a criminal offence and the term is not widely used in everyday political, social and media rhetoric, being replaced by other terms for VAW or GBV, thus influencing the inaccurate identification of it as a severe crime. This chapter treats legal instruments and institutions dealing with femicide, along with the prevalence of femicide in the country interpreted through statistical data and policy progress, to evidence their power, in order to better understand the imbalance between institutional progression and civil regression of the phenomenon.

2.1. Legal framework and responsible institutions dealing with femicide

The main legal instruments upon which gender issues and crimes are treated and regulated include: Law No. 7961, dated 12.07.1995, "Criminal Code of the Republic of Albania", as amended by Law No. 136/2015, Law no. 9062, dated 8.5.2003 "Family Code of the Republic of Albania", as amended by law no. 134/2015, dated 5.12.2015, Law 9669, dated 18.12.2006 "On measures against violence in family relations", as amended, Law no. 10 221, dated 04.02.2010 "On Protection from Discrimination", as amended, Law no. 9970, dated 24.7.2008 "On Gender Equality in Society", Order of the General Director of State Police, No. 1531 dated 24.10.2014 "On the compilation of crime statistics", Joint Instruction of the Minister of Interior and the Minister of Health and Social Protection, no. 866, dated 20.12.2018 "On the procedures and model of risk assessment for cases of DV", Joint Instruction of the Minister of Interior and the Minister of Health and Social Protection, no. 912, dated 27.12.2018 "On the procedures and model of the order for precautionary measures of immediate protection" and the main strategic instrument that of Council of Ministers Decision No. 400, dated 30.6.2021 on "National Strategy for Gender Equality (NSGE) 2021-2030" – a strategy developed with the technical support of UN Women and funding of the Government of Sweden following the UN Joint Program on Ending VAW.²¹

Main institutions responsible for implementation of law and administration of data regarding gender issues, specifically GBV, VAW, DV and Femicide include: Ministry of Health and Social Protection (MHSP), General Directorate of State Police (GDSP) and The Office for Coordinating the Fight against DV, established within the Ministry of Justice. Other institutions that contribute in the fight against gender inequality and violence through monitoring the law implementation and use of data for analysis and public information include: Ombudsman of Albania, Commissioner for Protection against Discrimination (CPD), Institute of Statistic of Albania (InStat) and Coordinated Referral Mechanism for Cases of DV (CRM)-a multi-sectorial coordinated approach for municipalities.

²¹ MHSPoRoA. 2021. "National Strategy for Gender Equality 2021-2030." Ministry of Health and Social Protection of Republic of Albania. 30 June. Accessed April 1, 2022. https://shendetesia.gov.al/wp-content/uploads/2022/02/WEB_Strategjia-Kombetare-EN.pdf.

2.2. Prevalence in the country interpreted through statistical data and policy progress

As of 2018 violence against women and girls in Albania reached the high rate of 52.9% for women between 18-74 years old who expressed to have experienced one or more of five types of violence (intimate partner violence, dating violence, non-partner violence, sexual harassment and/or stalking) during their lifetime.²² From 2017-2020, the number of intentional homicides on an average has been 53.6 with an average of 19% of murders causes by family relationship; victims of murders caused by family relationship reached in 2020 the highest percentage since 2016 with 88.9% of victims being females and 11.1% men and in the same year, 'wives' represented 29.9% to the statistics on relation victim-perpetrator of DV with the highest % of 40.4 for 'other relatives'.²³ Intimate partner DV begins typically in the first two years of the marriage and 47.9% of DV perpetrators have a lower secondary level of education.²⁴ According to the report titled "Albania: Implementation of the Recommendations addressed by the Committee of Parties of Istanbul Convention 2018-2020", one of the four strategic goals which provisions GBV and DV, concretely strategic goal 3 on "Reduction of GBV and DV" turns out to have been met to the extent of 84.8%. Specific objective of this strategic goal regarding 'raising awareness in the society not to accept and not to tolerate GBV and DV' and 'strengthening referral mechanisms and increasing/improving specialized support services for protecting and addressing GBV and DV' are qualified as 'nearly fully realized' for a percentage of 92 and 92,5, respectively.²⁵ The specific objective of strategic goal 3 partially realized is 'punishment of perpetrators and providing opportunities for their rehabilitation through specialized program' at 70% realization. Data from the Revalb system show that, in the last 9 years, the percentage of cases of gender violence in the country are on a constant average trend of 83,6 % for females and 16.3 for males.²⁶ It results that the country addresses only one from eight forms of VAW, that being DV, but has made progress in the field of data collection and research due to the initiatives to measure and document VAW, such as the collaboration of INSTAT, UN Women and UNDP to conduct the Survey "Violence Against Women and Girls in Albania", Memorandum of Understanding between the Ombudsperson's Office and INSTAT for data collection and the REVALB system that gathers information at local level.²⁷ The "National Strategy for Gender Equality and its Action Plan 2021-2030", falls in the lines of the same strategic goals as those of the previous period (2016-2020), but with updated expected outcomes, indicators and measures. However, femicide is

²² INSTAT, UNDP, UN Women, GoA. 2019. "National Population Survey of Violence Against Women and Girls in Albania." InStat. March. Accessed April 1, 2022. <http://www.instat.gov.al/media/6123/publication-violence-against-women.pdf>.

²³ INSTAT. 2021. "Women and Men in Albania." InStat. Accessed April 1, 2022. <http://www.instat.gov.al/media/8713/burra-dhe-gra.pdf>.

²⁴ Ibid.

²⁵ MSHMS. 2021. "Report on Albania: Implementation of the Recommendations addressed by the Committee of Parties 2018-2020." Council of Europe. June. Accessed April 1, 2022. <https://rm.coe.int/albania-report-on-the-implementation-of-the-reccomendations-from-cp-ic/1680a30d7f>.

²⁶ Ibid.

²⁷ Ibid.

not specifically predicted.²⁸ In the latest report sent to the UN Special Rapporteur, in the frame of the Femicide Watch, regarding the actions taken to create a monitoring mechanism for femicide in the country, Albania reported that, the state has not yet started to take effort to establish a national femicide watch or observatory and the country has not yet developed a dedicated law for all forms of violence against women or for GBV.²⁹ The same reporting document states that for victims of DV measures to provide protection include Order for Precautionary Measures of Immediate Protection (OPMIP), the Immediate Protection Order (IPO) and the Protection Order (PO) and despite femicide not being a criminal offence, physical and psychological DV, along with violation of PO, is recognized as such.³⁰ Meanwhile in the 'Concluding observations on the fourth periodic report of Albania', regarding GBV against women area of concern, CEDAW recommended the establishment of a 24-hour hotline service to encourage women to report cases of violence, strengthen the capacity for the protection and rehabilitation of victims of GBV, increase the number and capacity of State-run shelters and strengthen the enforcement of court decisions for victims mainly through build of judicial personnel (CEDAW 2016). In a policy brief, which concluded that five priority topics to take measurements in the future at regional level are GBV, gender stereotyping, discrimination in the labor market, political participation and gender mainstreaming, Albania was recognized as a good practice example in provisioning gender mainstreaming in the NSGE 2016-2020, despite the low implementation.³¹

Conclusion

Femicide is a term which is not translated into Albanian and consequently its use is limited to the media, mostly printed media. Unfortunately, the phenomenon is known and felt. The choice to address it in this paper came, not as a need to qualify it as an indicator of the modernization of society through the ability to absorb concepts with a growing trend, but as a testament to human savagery that violates the right to life of women, and that should not be tolerated, should be punished and fought. This paper discussed over the distribution of femicide power in gender and institutional terms, on the assumption that law and institutions are key elements in a balanced social structure.

Recent figures on the phenomenon of femicide have led to extended research on the issue, although it is still indistinguishable from other forms of violence against women, despite being the worst version as it ends up taking a woman's life. The

²⁸ MHSPoRoA. 2021. "National Strategy for Gender Equality 2021-2030." Ministry of Health and Social Protection of Republic of Albania. 30 June. Accessed April 1, 2022. https://shendetesia.gov.al/wp-content/uploads/2022/02/WEB_Strategjia-Kombetare-EN.pdf.

²⁹ NCGE. 2021. "Information prepared for OHCHR regarding "Femicide"." UN Office of the High Commissioner on Human Rights. National Council for Gender Equality (NCGE). 25 November. Accessed April 1, 2022. <https://previous.ohchr.org/Documents/Issues/Women/SR/femicide-watch-initiative/States/albania.pdf>.

³⁰ Ibid.

³¹ Lazarevic, Milena, and Katarina Tadic. 2018. "Policy Brief: Gender Issues in the Western Balkans." European Policy Center Belgrade. Edited by Ana Marjanovic Rudan. Civil Society Forum on the Western Balkan Summit Series. 4 April. Accessed April 1, 2022. <https://cep.org.rs/wp-content/uploads/2018/05/CSF-PB-04-Gender-Issues-in-the-Western-Balkans.pdf>.

power of the femicide is to take the life of a woman or girl. For this, definition takes on special importance as the phenomena needs to be identified as female homicide. This is done to facilitate knowledge, reporting, monitoring and evaluation in order for the generated dates to provide qualitative findings to analyze and manage the risks that this crime will occur in the future. The broad international infrastructure that addresses and provisions gender issues, with a focus on women's rights, demonstrates global support and assistance in the fight against femicide prevention. Meanwhile, the knowledge of the process and the actors in the framework of femicide clarifies the division of responsibilities, the work needed to be performed and the role of those responsible in preventing the phenomenon.

The fact that this phenomenon continues, shows that in the Albanian society gender inequality stands in the imbalanced distribution of power. The government and the judiciary seem to act in an uncoordinated manner, considering that punishment of perpetrators and providing opportunities for their rehabilitation through specialized program was a specific objective with the lowest realization of strategic goals. However, the institutional and legal capacity proves to be able to adapt to policies that combat violence against women's and promote their right to society.

In conclusion, the phenomenon of femicide can be curbed through a top-down approach of rectifying the power of the system of rules and laws by provisioning femicide distinctly and treating it differently through institutions. Also contributing may be the work of civil society, especially women's organizations in support of feminist movements or organizations aimed at educating boys and men on civil responsibilities and the treatment of women or by understanding patterns of violent behavior and acknowledge the phenomenon of femicide.

Bibliography

Document from Website

Bradley, Tamsin. 2021. "Preventing, protecting, providing access to justice: How can states respond to femicide?" *Think Tank of European Parliament*. November. Accessed April 1, 2022. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/653656/EXPO_BRI\(2021\)653656_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/653656/EXPO_BRI(2021)653656_EN.pdf).

CEDAW. 2016. "Concluding observations on the fourth periodic report of Albania on CEDAW." *United Nation Digital Library*. 25 July. Accessed April 1, 2022. <https://digitallibrary.un.org/record/840818>.

Corradi, Consuelo. 2021. "Femicide, its causes and recent trends: what do we know?" *Think Tank of European Parliament*. November. Accessed April 1, 2022. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/653655/EXPO_BRI\(2021\)653655_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/653655/EXPO_BRI(2021)653655_EN.pdf).

INSTAT. 2021. "Women and Men in Albania." InStat. Accessed April 1, 2022. <http://www.instat.gov.al/media/8713/burra-dhe-gra.pdf>.

INSTAT, UNDP, UN Women, GoA. 2019. "National Population Survey of Violence Against Women and Girls in Albania." *InStat*. March. Accessed April 1, 2022. <http://www.instat.gov.al/media/6123/publication-violence-against-women.pdf>.

Lazarevic, Milena, and Katarina Tadic. 2018. "Policy Brief: Gender Issues in the Western Balkans." *European Policy Center Belgrade*. Edited by Ana Marjanovic Rudan. Civil Society Forum on the Western Balkan Summit Series. 4 April. Accessed April 1, 2022. <https://cep.org.rs/wp-content/uploads/2018/05/CSF-PB-04-Gender-Issues-in-the-Western-Balkans.pdf>.

MHSPoRoA. 2021. "National Strategy for Gender Equality 2021-2030." *Ministry of Health and*

Social Protection of Republic of Albania. 30 June. Accessed April 1, 2022. https://shendetesia.gov.al/wp-content/uploads/2022/02/WEB_Strategjia-Kombetare-EN.pdf.

MSHMS. 2021. "Report on Albania: Implementation of the Recommendations addressed by the Committee of Parties 2018-2020." *Council of Europe*. June. Accessed April 1, 2022. <https://rm.coe.int/albania-report-on-the-implementation-of-the-recommendations-from-cp-ic/1680a30d7f>.

NCGE. 2021. "Information prepared for OHCHR regarding "Femicide"." *UN Office of the High Commissioner on Human Rights*. National Council for Gender Equality (NCGE). 25 November. Accessed April 1, 2022. <https://previous.ohchr.org/Documents/Issues/Women/SR/femicide-watch-initiative/States/albania.pdf>.

UNWomen. 2021. "The Third Regional Forum on Ending Violence against Women in the Western Balkans and Turkey, "Integrated Policies, Inclusive Partnerships"." *UN Women Europe and Central Asia*. 1-2 December. Accessed April 1, 2022. https://eca.unwomen.org/sites/default/files/2022-01/Forum_Road%20map%20_23Dec2021.pdf.

—. 2021. "UN Women Submission to the forthcoming Report of the Special Rapporteur on Violence against women, its Causes and Consequences on "Femicide to be presented at the 76th session of the General Assembly"." *United Nations Human Rights Office of the High Commissioner*. September. Accessed April 1, 2022. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Women/SR/Femicide/2021-submissions/UNs/un-women.pdf>.

Journal Article

Corradi, Consuelo, Chaime Marcuello-Servós, Santiago Boira, and Shalva Weil. 2016. "Theories of femicide and their significance for social research." *Current Sociology* 975-995. Accessed April 1, 2022. doi:10.1177/0011392115622256.

Report

EIGE. 2021. *Defining and identifying femicide: a literature review*. Research, Luxembourg: Publications Office of the European Union. Accessed April 1, 2022. <https://eige.europa.eu/publications/defining-and-identifying-femicide-literature-review#:~:text=The%20literature%20review%20relies%20on%20a%20broad%20definition,is%20an%20individual%20act%20with%20a%20specific%20motivation>.

EIGE. 2021. *EIGE's indicators on intimate partner violence, rape and femicide: EU state of play*. Research, Luxembourg: Publications Ofce of the European Union. Accessed April 1, 2022. <https://eige.europa.eu/publications/eiges-indicators-intimate-partner-violence-rape-and-femicide-eu-state-play>.

EIGE. 2021. *Femicide: a classification system*. Research, Luxembourg: Publications Office of the European Union. Accessed April 1, 2022. <https://eige.europa.eu/publications/femicide-classification-system>.

EIGE. 2019. *Risk assessment and management of intimate partner violence in the EU*. Research, Luxembourg: Publications Office of the European Union. Accessed April 1, 2022. <https://eige.europa.eu/publications/risk-assessment-and-management-intimate-partner-violence-eu>.

NNTEVAWADV, AWEN, KWN, AWC, WRC, GADC, UWO. 2020. *Review of Cases of Femicide in the Western Balkans Region - 2020 Baseline Report*. Baseline Report, Australian Development Cooperation, Banjaluca, Bih: United Women Organization. Accessed April 1, 2022. <http://unitedwomenbl.org/wp-content/uploads/2021/09/2020-Review-of-Cases-of-Femicide-in-the-WB-Region.pdf>.

Website

Canadian Femicide Observatory for Justice and Accountability. n.d. *The history of the term 'femicide'*. Accessed April 1, 2022. <https://femicideincanada.ca/about/history>.

Kryeziu, Erisa. 2022. *Tiranë: "20 rrugë për 20 gra të vrara gjatë 2021"*. 14 January. Accessed April 1, 2022. <https://citizens-channel.com/2022/01/14/tirane-20-rruge-per-20-gra-te-vrara-gjate-2021/>.

UNWomen. 2022. *Facts and figures: Ending violence against women*. February. Accessed April 1, 2022. <https://www.unwomen.org/en/what-we-do/ending-violence-against-women/facts-and-figures>.

figures.

Wikipedia. n.d. *Femicide*. Accessed April 1, 2022. <https://en.wikipedia.org/wiki/Femicide>.

Appendix I

Classification of the proposed types of femicide

Types	Classification	
Intentional killing of a woman	by an intimate partner	current or former partner
		living in the same household
		NOT living in the same household
	by family members	honor killing
		dowry-related killing
	other intentional killing of women by family members	
	Other types of intentional killing	
sexual-exploitation-related killing (with the exception of trafficking-related killing)		
trafficking-related killing		
intentional killing of women in the context of a continuum of violence in particular settings (from an authority or in a care relation)		
killing of women older than 65, outside the family context		
Other types not listed		
Unintentional killing of women	unintentional killing of women	
	FGM-related death	

Note. Adopted from the report “Femicide: a classification system”, by European Institute of Gender Equality (EIGE), 2021, pg. 8-47, Copyright 2021 by EIGE.

Appendix II

List of risk factors for intimate partner homicide (IPH)

- ❖ age of victim and perpetrator (woman significantly younger than man),
- ❖ abuser unemployment,
- ❖ mental illness (of victim and/or perpetrator),
- ❖ alcohol and/or drug abuse (of victim and/or perpetrator),
- ❖ form of relationship (higher risk if couple is cohabiting rather than married),

- ❖ pregnancy of woman,
- ❖ estrangement of couple,
- ❖ victim leaving the abuser after living together,
- ❖ coercive and controlling behavior of perpetrator,
- ❖ violent and/or stalking behavior by abuser (physical, psychological and/or sexualized violence)
- ❖ aggression against children,
- ❖ previous death threats to victim,
- ❖ abuser being violent outside the home,
- ❖ a child who is not the offspring of the abuser, presence of firearms in the home,
- ❖ immigrant status of victim and perpetrator.

Note. This list is extracted from the report “Risk assessment and management of intimate partner violence in the EU”, by European Institute

Appendix III

Approaches to risk assessment

Approach	Description
Unstructured clinical decision-making	Informal, subjective judgement and discretion, performed by the police, social workers, health professionals and victim support services, justified by the professional’s qualifications and experience.
The actuarial approach	Use of statistical analysis within a timeframe and upon evidence-based risk factors to predict specific violent behaviors
The structured professional judgement approach	Hybrid of the two previous approaches; tools used for this purpose include spousal assault risk assessment (SARA), the brief spousal assault form for the evaluation of risk (B-SAFER), and the domestic violence screening inventory.

Note. Adopted from the report “Risk assessment and management of intimate partner violence in the EU”, by European Institute of Gender Equality (EIGE), 2021, pg. 19-21, Copyright 2021 by EIGE.

Frauenfiguren im frühen Romanwerk Hermann Hesse Am Beispiel: Peter Camenzind

Prof. as. Dr. Ema Kristo
Universität von Tirana

Dr. Marsela Likaj
Universität von Tirana

Einleitung

Hermann Hesses literarischer Erfolg stützt sich hauptsächlich auf seine Romane und Erzählungen. Von seinem ersten Roman „Peter Camenzind“ bis zu seinem letzten Werk versuchte Hesse immer die Frage des Lebens zu beantworten: wie finde ich das eigene „Ich“? Den Weg ins Innere zu finden und sich selbst zu verwirklichen ist das Hauptmotiv seiner literarischen Schöpfung

Wenn man das Werk Hesses kennenlernen will, so ist es nicht nur verständlich, sondern des Autobiographischen wegen auch notwendig, sein Leben, das mit seinem Werk eine auffällige Einheit bildet, kennenzulernen.

In seinen frühen Romanen schweben die Helden verzweifelt zwischen Irrealität und Wirklichkeit. Der Prozess der Individuation wird zwar in den Romanen dargestellt, doch ist das Ziel unklar. Die Lösung der Problematik: die zwischen dem Individuum und der Außenwelt bleibt undurchsichtig, nachdem Hesse seine Natur nicht erkannte. Die Frauenfiguren in dem frühen Romanwerk wurde von dem starken Einfluss seiner Mutter Marie Hesse geprägt.

In Berührung mit Jungscher Psychoanalyse gewann Hesse nicht nur Verständnis für die moderne Wissenschaft, sondern erkannte auch seine seelische Heimat, und bewältigte daraufhin seine Probleme. Hesse war ein sehr mutterbezogener Mensch, der Analyse der Jungschen Terminologie zufolge war er vom Archetyp der Großen Mutter beeinflusst. Der unmittelbar nach der Behandlung entstandene Roman „Demian“ zeigt die Reizezeit Hermann Hesses.

Das Ziel dieses Beitrages ist: Die Frauenfiguren bei dem Werk Hermann Hesses herauszuarbeiten und einen möglichen Zusammenhang zwischen der Entstehung einer Frauenfigur und dem Streben nach Selbstverwirklichung des Helden herzustellen. Die Funktion dieser Frauenfigur wird genauestens untersucht, wie sie auf dem Weg nach Innen dieses Helden wirkt, welchen Einfluss sie hat.

Bei der Untersuchung der Frauenfiguren im Text soll danach gesucht werden, durch welchen der folgenden Aspekte sie zu kennzeichnen sind, bzw. welcher dominant ist: gesellschaftlicher, religiöser oder psychologischer Aspekt. Von der Entwicklung der Frauenfiguren im Werk Hesses spürt man das Wachstum und Bewusstsein seines Individuums.

2. Einfluss der Mutter und der ersten Ehefrau Hesses im frühen Romanwerk

Wir ordnen „Peter Camenzind“ „Unterm Rad“ „Gertrud“ und „Roßhalde“ zum frühen Romanwerk Hermann Hesses. Nachdem Hesse die psychoanalytische Behandlung erhalten hatte, begann seine reife Zeit, zu der das mittlere Romanwerk

„Demian“ „Siddhartha“ „Der Steppenwolf“ und „Narziss und Goldmund“ gehören. Die Helden seiner Romane versuchen das Ich zu finden, sie suchen den Weg nach Innen. Die Selbstverwirklichung ist nicht allein die Aufgabe der Helden, sondern auch die von Hesse, die Romane zeigen die chronologische Reihenfolge seines Lebens, sie sind seine Seelenbiographie

2.1. Einfluss der Mutter: Die calvinische Erziehung

Die Frauenfiguren im frühen Romanwerk sind meistens idealisiert, ihre Rolle und ihre Funktionen werden nur leicht und unbedeutend dargestellt, d.h. ihr Dasein ist nicht wichtig für die männlichen Hauptrollen. Hesse war schüchtern und machte in seiner Jugend kaum Erfahrungen mit Frauen. Seine Mutter Marie Hesse war Missionarstochter, und wurde von ihrer calvinischen Mutter sehr streng erzogen, sie repräsentierte somit für ihre Kinder ein bestimmtes Frauenbild. Hugo Ball hat als erster und in unverkennbarer Deutlichkeit gezeigt, dass die Mutterproblematik und das Muttersymbol ihren Ursprung haben

Sie (Marie Hesse) liebt sehr die Poesie, sie dichtet selbst und rezitiert mit schöner, begeisterter Stimme Balladen sie liebt Musik und hat die Stimme wie eine helle Glocke, doch sie liebt im Grund nur Psalmen und Chorale. Eine warme Kälte strömt von ihr aus. Ihr französisches Calvinistenblut hat eine Leidenschaft für das Unbedingte, das Letzte und Höchste im Leben, eine Leidenschaft, die der Sohn mit ihr teilt. Ihre Ehe dient den Zwecken der Mission und der Verbreitung des Evangeliums. Ihre Liebe ist von Gott und für ihn, nicht von den Menschen und für die Menschen. Sie liebt ihre Kinder aber als Geschöpfe Gottes, und sie wurde sich einen Skrupel und eine Selbstanklage daraus machen, diese ihre Kinder einem armen Waisenkinde vorzuziehen. Diese Mutter ist unzugänglich für jeden sinnlichen Impuls, für jede narzisstische Eigenliebe, die um sie werben konnte¹

2.2. Einfluss Maria Hesse: Mütterlichkeit

Marie Hesse starb 1902. Hermann Hesse war damals 24 Jahre alt, er war ein sehr muttergebundener Mensch und verehrte sie sehr. Zwei Jahre später heiratete Hesse Maria Bernoulli, die neun Jahre älter als er und seiner Mutter in vielen Wesenszügen sehr gleich war. Nach der Entstehung der ersten Ehe von Hesse veränderten sich die Grundstrukturen der Frauenfiguren. Maria war eine ernsthafte mütterliche Frau, unter deren Einfluss die Idealfrau im Roman durch die Ehefrau ersetzt wurde. Sie leidet im Alltagsleben unter ihrem Gatten, versteht ihn und sein künstlerisches Leben nicht, anschließend ist sie das Opfer der tragischen Ehebeziehung. Im frühen Romanwerk werden keine individuellen Frauen dargestellt, sie haben keine sinnliche Seite. Die einzige Funktion der Frauenfigur ist die der Helfern auf dem Weg zur Selbstverwirklichung des Helden.

3. Peter Camenzind

3.1. Entstehung des Romans

Der Roman „Peter Camenzind“ entstand 1901-1903 in Basel, erschien 1904 bei S.

¹ Ball, Hugo Hermann Hesse Sein Leben und sein Werk, Frankfurt a. Main 1977, S. 56.

Fischer in Berlin. Wie all seine Werke bedeutet dieser Roman eine Stufe in Hesses Entwicklung

1899 verließ Hesse Tübingen, 1901 machte er eine Reise nach Italien, dann ging er nach Basel, wo er seine Kindheit verbracht hatte. In Basel entwickelte Hesse eine positive Beziehung zur bildenden Kunst. Dort fand er auch die richtige Umgebung, die der neuen Philosophie von Nietzsche und Burckhardt. Mit dem Bildungsroman wurde Hesse schlagartig berühmt.

Der Roman war trotz des Einflusses Gottfried Kellers sowie der Beschäftigung mit dem Geist und dem Leben Franz von Assisis auf dem Grund seiner eigenen Erlebnisse aufgebaut. Peter Camenzind hatte sehr viele identische Züge mit Hesse, er wendete sich von der Welt und Gesellschaft ab, wollte Dichter werden. Er konnte den Grund seiner Unzufriedenheit nicht in der Gesellschaft finden, ging nun eigensinnig seinen eigenen Weg. Er wollte sich nicht anpassen, sondern in seiner eigenen seelischen Welt leben, in seiner Einsamkeit das Ziel, erwachsen und reif zu sein, verwirklichen. Peter Camenzind war von außen gesehen im Vergleich zu den anderen jungen Studenten schüchtern und unsympathisch, aber innerlich umfasste er das Leben. Aus seiner vielen un schönen Erlebnisse lernte er das eigene Leben zu bestimmen und zu beherrschen

3.2. Analyse des Romans

Peter Camenzind stammte aus einem Bergdorf in der Schweiz. wo sich viele Familien auch Camenzind nannten. Die schöne Landschaft und die harte Umgebung bestimmten den Charakter Peter Camenzinds, ließen ihn anders sein als seine Mitmenschen. Es kam für ihn die Gelegenheit eine Klosterschule zu besuchen. In der Schule war er eher schüchtern, blieb ein Einzelgänger. Sein großes Vorbild war Franz von Assisi

3.2.1. Das Frauenbild Peter Camenzinds

Die Gestalt seiner Mutter wurde deutlich beschrieben.

Die Mutter war ehemals schon gewesen, davon war aber nur der feste, grade Wuchs und die anmutigen, dunklen Augen übriggeblieben Sie war groß, überaus kräftig, fleißig und still. Obwohl sie reichlich so klug wie der Vater und an Körperhaft ihm überlegen war, herrschte sie doch nicht im Haus, sondern ließ das Regiment ihrem Manne.²

Das Familienleben und die sozialen Bedingungen bestimmten die Beziehung zwischen Mann und Frau. Obwohl die Frau vom Aussehen und Innern vielleicht sogar stärker war als der Mann, durfte sie nur hinter dem Mann stehen. Vor diesem Hintergrund hatte Peter Camenzind sein Frauenbild:

Von der Mutter her und auch aus eigenem, undeutlichem Gefühl verehrte ich die Frauen insgesamt als ein fremdes, schönes und rätselhaftes Geschlecht, das uns durch eine angeborene Schönheit und Einheitlichkeit des Wesens überlegen ist und das wir heilig halten müssen, zwar blieben die Frauen auf dem hohen Sockel stehen, mir aber verwandelte sich die feierliche

² Hesse, Hermann: Die Romane und die Großen Erzählungen, Jubiläumsausgabe zum hundertsten Geburtstag von Hermann Hesse, Frankfurt am Main 1977, Erster Band Peter Camenzind, Unterm Rad, S 22.

Rolle des anbetenden Priesters allzuleicht in die peinlich komische des genarrten Narren.³ Peter Camenzind sah die Frau als ein höheres Wesen, das ihm zwangsläufig fremd erscheinen musste, wenn er sich in diesem Feld von Liebe noch nicht weit entwickelt ansah, und sich der Frau gegenüber minderwertiger fühlte. Er schuf durch diese Einstellung eine Distanz zwischen der Frau und sich, hielt diese Distanz in seiner Entwicklung sehr fest. Einen Teil seiner Mentalität hatte er von seiner Mutter erhalten, „Von der Mutter eine bescheidene Lebensklugheit, ein Stück Gottvertrauen und ein stilles, wenig redendes Wesen“⁴

Der Einfluss von der mütterlichen Seite bestimmte, dass Peter Camenzind eine ganze Weile einsam blieb und keinen Erfolg in der Liebe haben konnte.

3.2.2 Rösli: Erste Liebe in der Klosterschule

In der Schulzeit verliebte sich Peter Camenzind in die Advokatentochter Rosi Girtanner die erst siebzehn Jahre jung und recht schön war. Die Liebe zu Rosi war eigentlich die Verehrung und Schwärmerei von einem noch nicht erwachsenen Jungen, der keine konkrete Darstellung von der Frau und keine direkte mit ihr hatte. Peter Camenzind hatte nie Kontakt mit Rosi, hielt die ferne Liebe. Für sie erstieg er unter viel Anstrengung einen Berg, um einen Strauß einer seltenen Art von Alpenrosen zu holen. Als er zurückkam, legte er den lieben Gruß auf die Treppe, ohne dass sie jedoch davon erfuhr von wem die Blumen wäre. Der erste Liebeskummer, von dem Rösli nie etwas erfuhr, fand keinen Abschluss.

Die Erklärung bekam Peter Camenzind später in einer Ausstellung, wo er in einem Bild der schönen Fuggertochter sein Schicksal sah. Das edle und vollendete Schönheitsideal blieb ein Bild, weit entfernt von individuellem Menschsein. Er war in der Wirklichkeit nicht in eine Frau verliebt, die aus Fleisch und Blut war, sondern in ein Bild, das seinen idealen Wunsch bedeutete

*...ich bin stolz darauf, dass ich mein Leben lang immer nur in sehr schöne Frauenbilder verliebt war*⁵

In ein Frauenbild verliebt zu sein ist leichter als in eine leibhaftige Frau, weil diese reagieren konnte, das Bild aber immer wie gewünscht blieb. Peter Camenzind hatte einerseits Sehnsucht nach der echten Liebe, andererseits hatte er Angst davor, dass nicht alles nach seiner romantischen Darstellung laufen würde. Er traute sich gar nicht erst, es zu riskieren, genoss lieber das Gefühl, das er bei dem Anblick des Bildes aus dem 17. Jhd. verspürte.

3.2.3. Aglietti: Unerwiderte Liebe

Nachdem seine Mutter gestorben war, verließ Peter Camenzind sein Dorf, und begann sein Studium in der Stadt. Er blieb am Anfang zurückhaltend, bis eines Tages ein junger Musiker Richard zu ihm kam. Die beiden wurden gute Freunde, und genossen ihre frohe männliche Freundschaft. In einer Ausstellung stellte Richard Peter Camenzind ein Bild von einer Malerin Erminia Aglietti vor. Bei dem ersten

³ Hesse, Hermann Erster Band Peter Camenzind, Unterm Rad. S. 29.

⁴ Ebda, S. 23.

⁵ Ebda, S. 27.

Besuch bewunderte Peter Camenzind die Malerin gar nicht, im Gegenteil: *Die Gestalt wurde durch den langen Schurz verdeckt und entstellt, und das Gesicht erschien mir nicht schön. Der Schnitt war scharf und knapp die Augen ein wenig streng das Haar reich schwarz und weich, was mich störte und fast abstieß, war die Farbe des Gesichts. Sie erinnerte mich schlechterdings an Gorgonzola, und ich wäre nicht erstaunt gewesen, grüne Ritzen darin zu finden... Ich war auch nicht gewohnt ein Frauengesicht auf seine Formen zu prüfen, sondern pflegte in solchen noch in etwas knabenhafter Weise mehr nach Schmelz, nach Rosigem, nach Liebreiz zu suchen.*⁶

Hier wurde das ideale Frauenbild von Camenzind deutlich beschrieben. In seine Vorstellung gehörten nur die schönen Frauen hinein, die fraulich und lieblich aussahen. Die Vorstellung, bzw. das ideale Frauenbild ist unrealistisch, solche Anima würden nicht in der Wirklichkeit existieren. Peter Camenzind gab sich seiner Schüchternheit wegen auch keine Mühe, die ideale Frau kennenzulernen.

Die Malerin Aglietti erreichte seine Vorstellung noch nicht, ihre eigentlich individuelle Wesensart wurde von Camenzind erst später erkannt. Peter Camenzind war fleißig in dem Beruf als Schriftsteller, er wurde erfolgreich und selbstsicher. Er wurde von Malerin Aglietti auf eine Party eingeladen. Peter Camenzind blieb allein, unterhielt sich mit niemanden, geriet auch noch in eine unangenehme Situation, sodass alle über ihn gelacht hatten. Das konnte der schüchterne und empfindliche Camenzind nicht leiden, wollte gehen. Doch dann kam seine Anima ihn zu retten. Die Malerin Aglietti setzte sich neben ihn und sie unterhielten sich. Das war das erste Mal in seinem Leben, dass eine Frau zu ihm ging und ihn hoch achtete. Es war für ihn ungewohnt, aber es hat ihm gut gefallen, so wurde die Malerin in den Augen Camenzinds schöner, der erste Eindruck von „Gesichtsfarbe wie Gorgonzola“ war verschwunden. Camenzind fand das Gespräch mit der schönen Malerin einen „köstlichen Genuss“. Camenzinds Beobachtung der Frau hatte sich danach von der rein äußeren auf die innere Seite verlegt:

*sondern hatte den köstlichen Genuss sie ihre Sprache reden zu hören, die Sprache die ihrem Mund und ihren Augen und ihrer Gestalt entsprach, die wohllaute elegante raschfließende lingua Toscana mit einem entzückenden, leichten Anflug von Tessinerwelsch.*⁷

Peter Camenzind erkannte plötzlich die Innerlichkeit dieser Frau, die in seine Traumgestalt passen würde. In dem Augenblick, in dem die Frau kein Traumideal, sondern eine eigene Identität für ihn war, verliebte er sich in sie. Die gleiche Frau wurde auf einmal ein Engel. Sie trafen sich fast jeden Tag. Die Werke der Malerin konnten Camenzind nicht überzeugen, aber es schadete ihrer Leidenschaft auch nicht. Camenzind respektierte ihre kämpferische Natur. Seine Beziehung zu der Frau wurde nicht nur Beobachtung und Ausweichen, sondern mutiges Verhalten. Auf einem Sommerfest versuchte Peter Camenzind ihr eine Liebeserklärung zu machen. Weil er gar keine Erfahrung hatte, wusste er nicht, wie er anfangen soll, er bat sie eine Liebesgeschichte von ihr zu erzählen. Aglietti fand seine Vorstellung lustig, ihre Ansicht war ganz anders als die Camenzinds. Sie sagte ihm, dass er sich in ihr getauscht habe und sie in einer sehr innerlichen Liebesbeziehung lebe. Camenzind war schockiert und enttäuscht, er fühlte sich von Aglietti entfremdet und wendete sich wieder an Richard. Camenzind wurde von dieser Erfahrung mit der Frau enttäuscht,

⁶ Hesse, Hermann Erster Band Peter Camenzind, Unterm Rad, S. 52.

⁷ Hesse, Hermann: Erster Band Peter Camenzind. Unterm Rad. S 57.

und blieb zurückhaltend. Von der Freundschaft mit Richard bekam Peter Camenzind nun alles, was er von den Frauen nicht bekommen konnte, er wurde beruhigt, denn er vertraute seinem Freund. Sie konnten sich ohne Schwierigkeiten miteinander verständigen. Die schöne männliche Beziehung endete mit der Todesnachricht von Richard, der in einem Fluss in Süddeutschland ertrank.

3.2.4. Elisabeth: Eine weiße Wolke

Peter Camenzind hatte seinen einzigen treuen Freund verloren, aber er musste weiter seines Weges gehen, um sein inneres Ich zu finden. Er kehrte nach Basel zurück, traf dort wieder eine schöne Frau, die ideale Anima zu seinem Geist. Elisabeth stammte aus einem guten Haus, verstand Kunst, und hörte Camenzind geduldig zu. Da er von den Frauen enttäuscht worden war, blieb er von Elisabeth fern. Aber seine innige Liebe neigte sich ihr zu, sodass er sich entschloss, sie zu heiraten, denn „glaubte ich mein Schicksal zu erkennen, das mir in der Möglichkeit einer Liebesehe die Brücke zur Menschenwelt schlagen wollte.“ Durch die Eheschließung mit einer Frau wollte er die Beziehung zur Welt wieder aufnehmen.

Die ideale Schönheit musste auch sonderbar sein, Elisabeth z.B. war Symbol für eine hohe aber ferne Weiblichkeit. In einem Gedicht wurde Elisabeth in eine weiße Wolke verwandelt, womit klar ist, dass Elisabeth nur als Symbol genutzt wurde sie verlor ihre menschlichen Werte, trug die symbolischen und geistlichen Züge nach den Peter Camenzind ohne Bewusstsein Sehnsucht hatte.

Dann war auch das Ende dieser Liebesgeschichte gekommen. Peter Camenzind konnte seinen Wunsch, schöne Elisabeth zu heiraten, erfüllen, da sie schon mit einem anderen Mann verlobt war. Er war enttäuscht vom bürgerlichen Glück und fuhr nach Italien, wo er mehr Kontakt mit Menschen und mit der Natur hatte. Weil er kein Glück mit Frauen hatte konnte er seinen eigenen Weg weitergehen. Die schöne Elisabeth ist eine gute Anima, die Peter Camenzind seinen Weg indirekt zeigt. Die Frauengestalt ist wunderschön, nicht nur äußere sondern auch innerliche Schönheit. Peter Camenzind half dem Krüppel Boppi. Boppi war von der Geschichte von Elisabeth und Peter Camenzind begeistert und wollte Elisabeth einmal sehen. Um Boppi eine Freude zu machen, kam Elisabeth in den Tiergarten, begegnete Boppi und erfüllte somit seinen Wunsch.

Nach vielen Kritiken scheint es, dass Elisabeth eine Frl. La Roche sein sollte. Elisabeth La Roche war die Tochter des Pfarrers Emmanuel La Roche, die Hesse im Februar 1900 bei einem Musikabend im Haus des Historikers und Staatsarchivars Rudolf Wackernagel kennengelernt hatte, sie war Tänzerin und Choreographin. In einem unveröffentlichten Roman „Der Dichter (1901) wurde Elisabeth so dargestellt:

Ein eleganter geistreichschöner Kopf mit lebendig beweglichen Zügen, mit hoher Stirn und kühlem klugen Blick, mit schmalen Lippen auf welchen Sinnlichkeit und Skepsis stritten, und mit dem vielbewunderten präraffaelitischen Kinn.⁸

Hier wurde Elisabeth auch vergeistlicht es ist ein geeignetes Sinnbild für Hesse.

⁸ Michels, Volker (Hrsg) Hesse Sein Leben in Bildern und Texten, Frankfurt am Main 1979. S. 73.

3.2.5. Nardini: Naturhafte Seite

Nachdem das gemeinsame Leben mit seinem Vater scheiterte, fuhr Peter Camenzind nach Italien, dort lernte er die Gemüsehändlerin Annunziata Nardini kennen, die ihn heiraten wollte. Aber für sein hohes geistliches Bedürfnis war die Gemüsehändlerin zu natürlich und niedrig. *Früher hatte ich geglaubt es müsse ein besonderer Genuss sein geliebt zu werden, ohne selbst zu lieben. Ich hatte jetzt erfahren, wie peinlich eine solche sich anbietende Liebe ist die ein Mann nicht erwidern kann.*⁹

Er konnte sie nicht lieben, ihre Liebe tat ihr nur leid. Er konnte Elisabeth in der Realität nicht bekommen, er genoss die ferne Liebe zu ihr wie zuvor, die geistliche Liebe trieb die natürliche Liebe weg. Peter Camenzind blieb immer allein und hatte Misstrauen gegen die Frauen. Er zeigte sich nicht mehr vor der Frau, sondern beobachtete die Frau, ohne bemerkt zu werden, er lebte in seiner Illusion. Peter Camenzind kehrte in sein Dorf zurück, pflegte den Krüppel Boppi bis zu dessen Tod. Da lernte er die befreiende Erkenntnis, ging auf seinem Entwicklungsweg weiter.

3.3. Frauen als ferne Schönheit

Der Roman war der erste Erfolg für Hesse, und trägt viele biographische Züge von ihm selbst. Hesse besuchte auch eine Klosterschule, genau wie Peter Camenzind, lebte in Basel, und verehrte die schöne Elisabeth.

Das Problem des Künstlers war der Konflikt zwischen Natur und Geist. Hesse versuchte die Antwort in der Entwicklung Peter Camenzinds zu finden. Die Frauenfiguren haben in dem Roman die Funktion, Peter Camenzind zu fördern, sich selbst zu entwickeln. Die ferngebliebene Rosi und das Schönheitsideal Elisabeth sind nur ein Symbol für ihn. In der Wirklichkeit war er nicht in die Frauen verliebt, sondern in sein eigenes Idealbild. Die Anima ist ja Metapher zu dem Symbol. Peter Camenzind hatte Schwierigkeiten, eine echte Beziehung zu einer Frau aufzubauen, er neigte dazu, über sie zu phantasieren, anstatt sich ihr tatsächlich zu nähern. Seelisch war dies eine Gefahr, da er auf diese Art und Weise niemals zu einer wirklichen Beziehung zu seiner Anima gelangen konnte, weil er nie einen innigen Kontakt zu einer Frau hatte. Die Malerin Aglietti erschien ihm bei der ersten Begegnung als nicht schön, weil sie menschliche Züge trug. Als er ihre individuelle Mentalität erkannte, verliebte er sich in sie, aber er war unfähig zu der menschlichen Liebe. Er wusste von dieser Unfähigkeit, deshalb lehnte er die Liebe der Gemüsehändlerin Nardini ab. Die Malerin und die Gemüsehändlerin sind natürlich und tragen ihre eigenen individuellen Züge. Mit den Frauenfiguren aus der Natur und aus dem Sinn lernt Peter Camenzind die Welt und die Natur kennen, er strebt von der Welt und Gesellschaft zur Natur zurück, um seinen eigenen Weg zu finden, sucht einen Sinn in seinem Leben. In dem Frühwerk Hesses finden wir die Tendenzen. Die jungen Helden sind unfähig für die menschliche Liebe. Diese Situation erklärt Hesses künstlerisches Problem, weil die Helden die Neigung zum Künstlertum haben, gehen sie in die Natur und in sich zurück, d.h. sie sind von der Realität weit entfernt. Joseph Mileck schrieb über das Ende des Romans:

Camenzinds Entschluss, der Welt den Rücken zu kehren und auf Frauen zu verzichten, war

⁹ Hesse, Hermann: Erster Band Peter Camenzind. Unterm Rad, S 110.

auch Hesses Entschluss. Und hätte Hesse seinen Peter Camenzind nicht abgeschlossen, bevor Mana Bernoulli eine völlig neue Möglichkeit in sein Leben brachte, dann hätte der Roman durchaus mit einem recht traditionellen Happy-End schließen können.¹⁰

Literatur

- Ball, Hugo Hermann Hesse Sein Leben und sein Werk, Frankfurt a. Main, 1977
Hesse, Hermann: Die Romane und die Großen Erzählungen, Jubiläumsausgabe zum hundertsten Geburtstag von Hermann Hesse, Frankfurt am Main 1977, Erster Band Peter Camenzind, Unterm Rad.
Mileck, Joseph: Hermann Hesse. Dichter, Sucher, Kenner. Biographie, München 1979
Michels, Volker (Hrsg) Hesse Sein Leben in Bildern und Texten, Frankfurt am Main 1979.

¹⁰ Mileck, Joseph: Hermann Hesse. Dichter, Sucher, Kenner. Biographie, München 1979, S. 36.

Të drejtat e të miturit viktimë dhe/ose dëshmitar në procesin penal

Olgert Rumnici

Prokuror, Prokuroria pranë Gjykatës së Shkallës së Parë Krujë

Abstrakt

Në këtë punim do të përpiqemi të trajtojmë në mënyrë të përmbledhur të drejtat e viktimës në procesin penal ose dëshmitar. Termi "viktimë" në procesin penal u prezantua për herë të parë në legjislacionin procedural penal me ndryshimet ligjore të ligjit nr. 35/2017 dhe me miratimin e Kodit të Drejtësisë Penale për të Mitur (ligji nr. 37/2017). Ky term zëvendësoi termin i dëmtuar nga vepra penale që njëjtte K.Pr.Penale për subjektin, i cili pësonte dëm nga vepra penale. Ndryshimi i terminologjisë, që imponohej nga përafrimi i legjislacionit të vendit tonë me normat komunitare dhe ato ndërkombetare, u shoqërua me një konceptim të ri të pozitës së viktimës¹ në procesin penal (Direktiva 2012/29/be e Parlamentit Evropian dhe të Këshillit e datës 25 tetor 2012, Mbi vendosjen e standardeve minimum për të drejtat, mbështetjen dhe mbrojtjen e viktimave të krimit, e cila ka zëvendësuar Vendimin Kornizë të Këshillit 2001/220/JHA). Ky konceptim i ri i pozitës së viktimës në procesin penal bazohet në njohjen dhe garantimin e një sërë të drejtash, një pjesë e të cilave njihet dhe më parë, por për shkak të mungesës së mekanizmave efektivë për ushtrimin e tyre, kishin mbetur në kuadrin deklarativ. Pikërisht, evidentimi i këtyre të drejtave, disa prej të cilave kanë natyrë procedurale, do të jetë objekti i këtij punimi dhe përpjekja për të ofruar një qasje krahasuese ndërmjet Kodit të Drejtësisë Penale për të Mitur (në vijim KDPM) dhe Kodit të Procedurës Penale (në vijim K.Pr.P) lidhur me to.

Fjale Kyçe: Të drejtat e të miturit, viktimë, dëshmitar, proces penal, Shqipëri.

1. Hyrje

Nga një krahasim i dispozitave aktuale dhe atyre përpara ndryshimeve ligjore, lidhur me të drejtat me natyrë procedurale, si njoftimi i vendimmarrjeve, njoftimi i seancës gjyqësore, e drejta për të kërkuar procedimin e fajtorit, shpërblimin e dëmit, për të kërkuar marrjen e provave etj., rezulton se një pjesë e konsiderueshme e tyre kanë qenë të parashikuara edhe përpara ndryshimeve ligjore të vitit 2017. Në vlerësimin tim, dallimi thelbësor ka qendruar në faktin që organet proceduese, konkretisht prokuroria në fazën e hetimeve paraprake dhe gjykata në fazën e gjykimit, përpara ndryshimeve ligjore, kanë ndjekur një praktikë të gabuar lidhur me pozitën e të dëmtuarit nga vepra penale. Ky argument merr për bazë kryesisht dhe kufizohet brenda kornizës së aspekteve procedurale të procesit penal, pasi me ndryshimet ligjore të vitit 2017 janë njohur edhe të drejta të tjera me rëndësi që kanë në thelb natyrë sociale dhe ekonomike. Megjithëse, çështja e krahasimit midis dy periudhave para dhe pas ndryshimeve ligjore të vitit 2017, mund të ketë ende vend për diskutim, trajtimi ynë fokusohet në një kategori specifike të viktimave të veprave penale, e konkretisht të miturit si viktimë në procesin penal dhe/ose si dëshmitarë.

¹ Sipas direktivës 2012/29/BE, me termin viktimë kuptohet një person fizik që ka pësuar dëm, duke përfshirë dëmtim fizik, mendor ose emocional ose humbje ekonomike e cila është shkaktuar drejtpërdrejt nga një veprë penale

2. Ndryshimet ligjore të procedurës penale

Me ligjin 37/2017 u miratua Kodi i Drejtësisë Penale për të Mitur, i cili fokusin kryesor ka trajtimin e të miturve në konflikt me ligjin. Megjithatë, një vëmendje e posaçme i është kushtuar të miturve si viktimë e veprave penale dhe/ose si dëshmitarë. Sipas relacionit për hartimin e këtij ligji, qëllimi i tij është mbrojtja e interesit më të lartë të fëmijës, integrimi social i tyre, rehabilitimi i fëmijëve në konflikt me ligjin, mbrojtja e të drejtave të fëmijëve dëshmitar dhe viktimë, parandalimi i viktimizimit të dytë ose ri-viktimizimit, parandalimi në kryerjen e veprës penale dhe sigurimi i rendit publik gjatë administrimit të drejtësisë (Relacion për projektligjin “Kodi i Drejtësisë për të Miturit në Republikën e Shqipërisë, nd).

Gjithashtu, në K.Pr.Penale, me ligjin nr. 35/2017 u shtua një dispozitë e posaçme për të drejtat e të miturve viktimë të veprës penale. Përpos nenit 58 të K.Pr.Penale, i cili është riformular dhe e shtrin efektin e tij te të gjitha kategoritë e viktimave (përfshirë edhe të miturit), ligjvënësi ka vlerësuar të parashikojë specifikisht në nenin 58/a të K.Pr.Penale disa të drejta procedurale shitesë për të miturin si viktimë e veprës penale. Këto të drejta procedurale janë parashikuar në përputhje me cilësinë e veçantë të viktimës, në këtë rast mosha e tij e mitur (Relacioni për K.P.Penale Projekt Ndryshimet për Kodin e Procedurës Penale, nd).

3. Parimet mbi të cilat duhet të veprojnë organet kompetente me të miturit viktimë dhe/ose dëshmitarë

Parimet, të cilat duhet të udhëheqin aktivitetin e shërbimeve të policisë gjyqësore, prokurorisë, gjykatës, si edhe institucioneve të tjera që monitorojnë dhe trajtojnë të miturit, janë të shpërndara ndërmjet K.Pr.Penale dhe KDPM-së. Parimi ligjor kryesor, kur vjen fjala, për drejtësinë me të mitur, është ai i interesit më të lartë të fëmijës (KDPM-ja, neni 3, pika 9). Në nenin 10 të KDPM-së është parashikuar një dispozitë specifike për sqarimin e këtij parimi. Studiuesit e interpretojnë këtë parim si një e drejtë materiale dhe një rregull procedural, që do të thotë se duhet të trajtohet rast pas rasti, çdo herë që bëhet fjalë për të mitur, *pavarësisht statusit të tij si i pandehur, dëshmitar ose viktimë* (Mandro, A. nd).

Sipas pg.3 të nenit 10 të KDPM-së, vendimet dhe aktet e organeve kompetente duhet të përmbajnë një argumentim të posaçëm lidhur me mënyrën se si është analizuar dhe si do të sigurohet respektimi i interesit më të lartë të të miturit. Kjo dispozitë përmban një detyrim të rëndësishëm për organet që trajtojnë rastet e të miturve, përfshirë shërbimet e policisë, prokurorinë e gjykatën dhe synon që parimi i interesit më të lartë të fëmijës të jetësohet praktikisht. Nëse shohim elementët përbërës që parashikon kjo dispozitë për respektimin e parimit të interesit më të lartë të fëmijës, kuptohet që ai përbën bazën e parimeve të tjera siç janë mbrojtja nga diskriminimi (KDPM-ja, neni 11), zhvillimi harmonik i të miturit (KDPM-ja, neni 12), pjesëmarrja e të miturit në proces, shqyrtimi pa vonesë i çështjeve me të mitur, pjesëmarrja e detyrueshme e psikologut (KDPM-ja, neni 16, 17 dhe 18). Në nenin 33 të KDPM-së përcaktohen disa parime specifike për të miturit viktimë dhe/ose dëshmitarë të veprës penale, që mund të kategorizohen në trajtimin dinjitoz dhe miqësor të të

miturit gjatë gjithë procesit, duke marrë në konsideratë gjendjen e tij personale, nevojat e menjëhershme dhe të veçanta, moshën, gjininë, aftësitë e kufizuara, nëse ka, dhe nivelin e pjekurisë; mbrojtjen e jetës private; ruajtja e konfidencialitetit të të gjithë informacionit rreth të miturit të marrë për shkak të detyrës ose/dhe gjatë kryerjes së detyrës; moslejimi i publikimit të identitetit të të miturit, përveçse vetëm me vendim të gjykatës; përfitimi pa pagesë i shërbimeve që ofrohen sipas KDPM-së dhe legjislacionit në fuqi.

4. Të drejtat e të miturit viktimë/dëshmitar të veprës penale në procesin penal

Në mënyrë të veçantë, Direktiva "2012/29/EU" e Parlamentit Evropian dhe e Këshillit (25 tetor 2012) ka qenë një bazë e spikatur mbi të cilën është përjasur Kodi i Procedurës Penale. Konkretisht, amendamentet e tij të vitit 2017, kanë krijuar një grup të ri të drejtash për viktimën në procesin penal. Në bazë të kësaj direktive mund të kemi një klasifikim të të drejtave në kuptimin e përgjithshëm, pra, të drejta që sanksionohen për të gjitha kategoritë e viktimave. Këto, dallohen nga të drejtat në kuptim të posaçëm që lidhen me karakteristika të veçanta të viktimës së veprës penale. Të sanksionuara rishitazi në Kodin e Procedurës Penale, të drejtat në kuptimin e përgjithshëm mund të ndahen në këto nëngrupe

-Të drejtat e viktimës për informim dhe mbështetje;

-Të drejtat e viktimës për të marrë pjesë në procesin penal;

-Të drejtat që lidhen me mbrojtjen e viktimave (Anastasi, Aurela, 2019)

Këto nëngrupe të drejtash të viktimës në procesin penal rezultojnë prej të drejtave të listuara në nenin 58 të K.Pr.Penale. Duke qenë se të miturit viktimë janë një kategori e posaçme, edhe të drejtat e tyre klasifikohen si të drejta të posaçme dhe i referohen në fakt jo vetëm nevojave të veçanta që kanë të miturit, por edhe mbrojtjes së tyre së posaçme në kuadrin kushtetues, të akteve ndërkombëtare dhe legjislacionit të brendshëm. Nëse vështrojmë parimet e përcaktuara në KDPM, në Kreun II, rezulton se nuk ka një ndarje se cilat prej tyre i referohen specifiku të miturve viktimë apo të miturve në konflikt me ligjin dhe se disa prej tyre përfaqësojnë të drejta procedurale të rëndësishme në procesin penal. Gjithsesi, nga kuptimi i secilës dispozitë mund të kuptohet që një pjesë i referohen të dyja kategorive të të miturve në procesin penal, disa të tjera vetëm një kategorie, si rasti i parimit të prezumimit të pafajësisë që i referohet specifiku të miturit në konflikt me ligjin, ndërsa parimi i interesit më të lartë të fëmijës, trajtuar edhe më lart, i referohet të gjithë kategorive të të miturve, qofshin në konflikt me ligjin, viktimë apo dëshmitarë. Në krerët në vijim (kreu III dhe V) janë përcaktuar të drejtat e të dy kategorive të të miturve, në konflikt me ligjin, viktimë e veprës penale/ i mitur dëshmitar. Edhe në këto krerë, veçanërisht në kreun III, ku përcaktohen të drejtat e të miturit në konflikt me ligjin, parashikohen njëkohësisht të drejta që duhet të jenë të zbatueshme edhe për të miturin viktimë e veprës penale dhe/ose dëshmitarë. Për këtë qëllim, vlerësojmë i shërben përmbajtja e nenit 24 të KDPM, i cili parashikon që: *"I mituri viktimë dhe/ose dëshmitar i veprës penale gëzon, për aq sa është e mundur, të njëjtat të drejta të parashikuara për të miturin në konflikt me ligjin, parashikuar sipas këtij kreu, si dhe të drejtat e parashikuara në kreun V të këtij Kodi.*

4.1 E drejta e pjesëmarrjes në proces

Një prej të drejtave të rëndësishme të parashikuara në KDPM është e drejta e pjesëmarrjes në proces (KDPM-ja, neni 16), që ashtu siç është trajtuar në paragrafin më lart, duket se zbatohet si për të miturin në konflikt me ligjin, ashtu edhe për të miturin viktimë. E drejta e pjesëmarrjes në proces është reflektim i normave të gjithëpranuara ndërkombëtare, të cilat sugjerojnë një pozicion aktiv të të miturit në çdo proces, i cilësdo natyrë, kur bëhet fjalë për vendimmarrje që kanë të bëjnë me të drejtat e tyre. Këtë gjë mund ta shohim edhe në legjislacionin tonë dhe në shumë procese ligjore të natyrës kryesisht familjare, civile etj. E drejta e pjesëmarrjes në proces përmban në vetvete disa aspekte procedurale që do i cekim në mënyrë të përmbledhur në vijim, por ajo çka vlerësoj se është e rëndësishme të konstatohet paraprakisht është se kjo e drejtë mund të ushtrohet drejtpërdrejtë nga i mituri ose nëpërmjet përfaqësuesit të tij ligjor. Ndër aspektet procedurale të saj, është që në përputhje me të, i mituri ka të drejtën për t'u dëgjuar dhe për të shprehur pikëpamjet e tij. Në rastet kur i mituri kërkon të dëgjohet, kërkesa e tij pranohet, përveçse për arsye të rëndësishme, të cilat arsyetohen në vendimin përkatës (KDPM-ja, neni 16/1). I mituri, drejtpërdrejt dhe/ose nëpërmjet përfaqësuesit ligjor, ka të drejtë të marrë pjesë në çdo proces vendimmarrjeje lidhur me të. Çdo veprim i ndërmarrë nga organet kompetente gjatë procesit ku i mituri është pjesëmarrës, kryhet në mënyrë të përshtatur me moshën dhe/ose aftësitë e të miturit për të kuptuar. Në rast se pretendimet e të miturit dhe të përfaqësuesit ligjor/procedural të tij janë kontradiktore, organi kompetent vlerëson pretendimin që i shërben interesit më të lartë të të miturit (KDPM-ja, neni 16 pikat 2,5 dhe 7). Këto të drejta me natyrë procedurale detajohen më tej në Kreun V të KDPM, ku përcaktohen specifikisht rregulla për njoftimin, informimin dhe pyetjen e të miturit viktimë apo dëshmitarë i veprës penale.

4.2 Pjesëmarrja e detyrueshme e psikologut

Pjesëmarrja e detyrueshme e psikologut në pyetjen e të miturit viktimë/dëshmitar të veprës penale, pavarësisht nga mosha e të miturit nën apo mbi 14 vjeç, është një tjetër normë me karakter procedural, por jo vetëm. Ligjvënësi i ka kushtuar një vëmendje të posaçme rolit të psikologut në raport me të miturin viktimë/dëshmitar të veprës penale, përveç rëndësisë procedurale që ka pjesëmarrja e psikologut në aktet dhe veprimet procedurale që mbahen apo kryhen me të miturit. Psikologu garanton, sipas rastit, mbështetjen psikologjike të të miturit dhe vlerëson thëniet e tij, në përputhje me zhvillimin mendor. Prania e psikologut synon që të miturit viktimë dhe/ose dëshmitar t'i sigurohet pyetja në mënyrën e duhur dhe t'i lehtësohet dhënia e dëshmisë nga ana e tij, duke bërë kujdes për të eliminuar frikësimin ose ndrojtjen e të miturit nga procesi. Organet kompetente, sipas rastit dhe nëse kjo është e mundur, kujdesen që të sigurojnë praninë e të njëjtit psikolog gjatë gjithë procesit të drejtësisë penale për mitur dhe vetëm nëse kjo është në interesin më të lartë të të miturit (KDPM-ja, neni 18, pika 2, 3 dhe 4). Megjithatë, duhet kuptuar se përgjatë të gjithë procesit penal, pavarësisht natyrës së veprimeve procedurale të kryera nga organet proceduese, ndihma psikologjike (ashtu si edhe ndihma ligjore) për të miturin viktimë përbën një të drejtë me rëndësi jo vetëm për trajtimin adekuat të të miturit, por edhe për garantimin e një procesi ligjor normal. Theksi vihet kryesisht te veprimi procedural i pyetjes së të miturit viktimë, për shkak të rëndësisë

që paraqet ky veprim në tërësinë e procesit penal, por në fakt trajtimi psikologjik i të miturit viktimë duhet të jetë i vazhdueshëm, madje mund të jetë e nevojshme edhe tej procesit penal. Në këtë kuptim, neni 20 i KDPM-së përfaqëson një normë me karakter të përgjithshëm dhe nuk i drejtohet vetëm organeve proceduese, por çdo organi apo organizate që merret me trajtimin e rastit të një të mituri viktimë e veprës penale. Vlerësojmë se i njëjti arsyetim është i vlefshëm edhe në rastin e ndihmës ligjore, e cila është më e gjerë se thjesht dhe vetëm përfaqësimi me mbrojtës gjatë procesit penal. Ndihma psikologjike dhe ligjore jepet për të miturit pa pagesë dhe kjo dispozitë vlerësojmë se duhet të interpretohet sistematikisht edhe me nenin 23 të KDPM-së, ku parashikohet se të miturit në konflikt me ligjin ose viktimia përfitojnë pa pagesë shërbimet që ofrohen sipas këtij Kodi dhe legjislacionit në fuqi. Siç rezulton, të njëjtat të drejta duket se nuk zbatohen për dëshmitarët e mitur. Kjo normë ka bërë një diferencim ndërmjet të miturit viktimë e veprës penale dhe të miturit dëshmitar lidhur me përfitimin e ndihmës psikologjike (dhe ligjore). Ndërsa, e drejta për ndihmë psikologjike pa pagesë për të miturin viktimë nuk kushtëzohet nga ndonjë rrethanë, përveç faktit të atribuimit të pozitës së viktimës së veprës penale, për dëshmitarin e mitur, ndihma psikologjike pa pagesë akordohet *kur është e nevojshme*, rrethanë e cila është në vlerësimin e organit procedues.

4.3 E drejta për jetë private

E drejta e të miturit për jetë private, e parashikuar në nenin 21 të KDPM është një tjetër e drejtë e rëndësishme për të dy kategoritë e të miturve. Kuptimi i konceptit jetë private në kuadër të të miturve nuk rezulton në përmbajtjen e dispozitës, megjithatë në gjykimin tonë si referencë për përmbajtjen e këtij koncepti shërben kushtetuta dhe, veçanërisht KEDNJ-ja në nenin 8 të saj. Jeta private e një të mituri përfshin çdo gjë personale që tregon se si i kryen veprimet e nevojat e përditshme emocionale, fizike, anatomike, njerëzore, personale e familjare. Këtu përfshihen edhe të dhëna që lidhen me problematikat, veset apo veprimet e paligjshme ku ai është përfshirë si dëshmitar, viktimë apo i akuzuar për kryerjen e saj. Këto ndodhi, ngjarje, dokumenta, fotografi, video, akte administrative, vendime gjyqësore, procesverbale e intervista, të dhëna ose fakte duhet të konsiderohen si të klasifikuara për tu ndaluar që të bëhen publike me qëllim që të mbrohet sa më shumë jeta e ardhshme e një të mituri, madje edhe pasi i mituri të jetë bërë juridikisht i rritur me arritjen e moshës së kërkuar ligjore (Semini, Marjana, nd). Ligjvënësi e ka shtrirë mbrojtjen e jetës private të të miturit në çdo fazë të drejtësisë penale, që nënkupton që prej momentit fillestar kur organet përkatëse administrative apo ato proceduese vihen në kontakt me të miturin deri në përfundimin e ekzekutimit të dënimit apo masave të tjera ligjore. Kjo është një e drejtë, e cila duhet të respektohet e zbatohet kryesisht prej organeve apo institucioneve që janë në kontakt me të miturin dhe nuk është e nevojshme që i mituri të paraqesë ndonjë kërkesë për mbrojtjen apo respektimin e saj. Vlerësojmë se kjo dispozitë duhet të interpretohet në korrelacion edhe me nenin 43 të KDPM-së, i cili nga përmbajtja e tij rezulton se i referohet masave konkrete mbrojtëse të jetës private dhe mirëqënies së të miturit viktimë ose dëshmitar përgjatë ose në përfundim të procesit gjyqësor. Ato janë më të gjera se thjesht dhe vetëm mbrojtja e jetës private të të miturit viktimë ose dëshmitar, por i shërbejnë dhe garantimit të një procesi gjyqësor të drejtë, duke respektuar të drejtat

e viktimës, por njëkohësisht edhe të drejtat e të pandehurit.

4.4 E drejta për t'u informuar

E drejta e të miturit viktimë e veprës penale për t'u informuar përbën një të drejtë të rëndësishme, veçanërisht për aspektet procedurale të procesit penal. Në nenin 34 të KDPM-së ku parashikohet kjo e drejtë, fillimisht përcaktohen subjektet që janë pjesëmarrës në veprimet procedurale me të miturit viktimë, konkretisht përfaqësuesi ligjor, mbrojtësi dhe psikologu, si dhe, sipas rastit, nëse është e mundshme, edhe personi i besuar i të miturit. Kjo dispozitë duket sikur lidhet me të miturin viktimë, por nisur nga fakti që viktima në shumë raste është edhe dëshmitar ky nen synon në garantimin e të drejtës së informimit të të miturit në pozicionin e viktimës dhe të dëshmitarit (Kombi, Elina, nd). Në dispozitë janë listuar një sërë çështjesh, për të cilat organet kompetente kanë detyrimin e informimit të menjëhershëm të të miturit dhe gjatë të gjithë procesit. Detyrimi për informimin duhet të përmbushet paralelisht edhe ndaj përfaqësuesit ligjor ose procedural, si edhe mbrojtësit të të miturit. Nëse i referohemi përmbajtjes së çështjeve për të cilat informimi është i detyrueshëm, shohim që ato janë kompetencë e një sërë organesh, pra jo vetëm ato proceduese, si prokuroria e gjykata, por edhe policia, njësitë e mbrojtjes së të drejtave të të miturve në institucione vendore etj. Madje, vetë dispozita parashikon që nëse informimi nuk i është bërë drejtpërdrejtë të miturit, atëherë ky detyrim përmbushet sipas rastit nga përfaqësuesi ligjor, përfaqësuesi procedural ose mbrojtësi. Duhet theksuar se informimi për këto çështje duhet të kryhet kryesisht nga organet përkatëse kompetente. Në nenin 35 të KDPM janë parashikuar detyrimet e Njësisë së Mbrojtjes së të Drejtave të Fëmijëve, të cilat zbërthejnë disa prej detyrimeve të parashikuara në nenin 34 dhe disa të tjera janë masa me karakter psiko-social. Në vijim, në nenin 34 përcaktohen disa çështje, informimi i të cilave nga organi kompetent bëhet mbi bazën e kërkesës së përfaqësuesit ligjor. Gjykoj se kjo dispozitë duhet zbatuar në përputhje me nenin 38 të KDPM-së, e cila rregullon aspektet procedurale të njoftimit të të miturve, si mënyra e kryerjes së njoftimit, përmbajtja e njoftimit, subjekteve që u drejtohet etj., megjithatë, duhet mbajtur në konsideratë se në këtë fundit ligjvënësi u është drejtuar vetëm organeve proceduese, pra, jo çdo institucioni që ka lidhje me trajtimin e të miturve viktimë, por vetëm gjykatës dhe prokurorisë. Në nenin 34 të KDPM-së çështja që vlerësojmë se paraqet interes nga pikëpamja procedurale, por me implikime të rëndësishme në praktikën gjyqësore ka të bëjë me ushtrimin e së drejtës së ankimit ndaj vendimit të gjykatës. Në pikën 4 të nenit 34 të KDPM-së parashikohet, ndër të tjera, se: *“Në çdo fazë të procesit, përfaqësuesi ligjor i një dëshmitari/viktimitë të mitur ka të drejtë: d) të bëjë ankim në lidhje me vendimin e dhënë nga gjykata, pavarësisht nëse kjo e drejtë ushtrohet ose jo nga prokurori i çështjes.* Aktualisht, mbetet për t'u parë në vijim në praktikën gjyqësore, duke qenë se ndryshimet ligjore të K.Pr.Penale dhe KDMP-ja, ende janë në hapat e parë të zbatimit të tyre dhe nuk ka praktikë të konsoliduar të gjykatave më të larta, se si do të interpretohet shtrirja e së drejtës për ankim të vendimeve të gjyqësore nga viktima e veprës penale. Nëse i referohemi K.Pr.Penale, konkretisht nenit 422 të këtij kodi, rezulton se nuk është parashikuar viktima ose përfaqësuesi i tij si subjekt që mund të ankimojë vendimin e gjykatës së shkallës së parë, por janë përcaktuar subjektet e tjera të procesit penal si prokurori, i pandehur, paditësi

civil dhe i padituri civil. Lidhur me raportin ndërmjet dy legjislacioneve, KDPM-ja parashikon se dispozitat e Kodit Penal, të Kodit të Procedurës Penale dhe të ligjeve të tjera, zbatohen në procesin e drejtësisë penale për të mitur vetëm për çështje që nuk janë të rregulluara nga ky Kod ose nëse përmbajnë rregullime më të favorshme për të miturit (KDPM, neni 5).

4.5 E drejta e mbrojtjes

E drejta e mbrojtjes së të miturit viktimë përbën ndoshta garancinë më të rëndësishme të implementuar në procesin penal, krahasuar me parashikimet e mëparshme të procedurës penale. Ligji procedural penal, përpara reformës së viti 2017, nuk kishte parashikime lidhur me të drejtën e mbrojtjes së viktimës. Edhe personi i pazotë për të vepruar nuk mbrohej nëpërmjet mbrojtësit, por dispozita parashikonte se personi i dëmtuar që nuk ka zotësi juridike për të vepruar i ushtron të drejtat që i janë njohur me ligj nëpërmjet përfaqësuesit ligjor të tij (K.Pr.P-ja, neni 58/2, viti 2014). Aktualisht, ligji procedural penal parashikon se viktima e veprës penale (jo i mitur) ka të drejtën të zgjedhë mbrojtës dhe, kur është rasti, të përfitojë ndihmë juridike falas, sipas legjislacionit në fuqi. Për të miturin viktimë, KDPM-ja parashikon se i mituri viktimë ka të drejtë të mbrohet pa pagesë gjatë gjithë procesit të drejtësisë nga një avokat, të cilin e zgjedh nga lista përkatëse e hartuar nga Dhoma Kombëtare e Avokatisë. Është i qartë diferencimi në trajtim sa i përket të drejtës për mbrojtës për kategorinë e viktimave në përgjithësi dhe kategorisë së të miturve viktimë në veçanti, ku për këta të fundit, mbrojtja me avokat është pa pagesë. Diskutimi që mund të lindë në praktikën gjyqësore lidhur me mbrojtjen me avokat për të miturin viktimë, është nëse ka ose jo karakter të detyrueshëm, porë kjo në kontekstin edhe të dispozitave të tjera të KDPM-të trajtuara më lart. Në kushtet e mungesës së praktikës gjyqësore shqiptare, por edhe karakterit disi të paqartë të dispozitave të KDPM-së për këtë çështje, mund të ketë disa qendrimë. Një qendrim është ai, që prirem ta mbështes, se në çdo rrethanë mbrojtjen me avokat të të miturit viktimë e konsideron të detyrueshme (psh. kjo duket se rezulton në nenin 34, 36 të KDPM-së), një qendrim tjetër mund të jetë që mbrojtja me avokat për këtë kategori nuk është detyrueshme, pasi gjithsesi pozita e të miturit viktimë nuk mund të barazohet tërësisht me atë të të miturit në konflikt me ligjin dhe ligji shprehet për mbrojtjen si një e drejtë dhe jo si detyrim, si edhe një qendrim i tretë që e lidh detyrueshmërinë e mbrojtjes me ekzistencën e disa rrethanave si kërkesa e të miturit ose përfaqësuesit të tij, mungesa e familjarëve ose njerëzve të afërt/besuar etj.

4.6 Masat mbrojtëse të sigurisë

KDPM-ja parashikon në kuadrin e sigurisë së të miturit viktimë ose dëshmitar, disa masa të quajtura masa mbrojtëse, të cilat përbëjnë risi për legjislacionin penal shqiptar për mënyrën se si janë konceptuar llojet e tyre dhe procedurën që ndiqet për zbatimin e tyre, e cila paraqet ndryshime në raport me procedurën tradicionale që parashikohet në K.Pr.Penale. Ajo çka duhet të thuhet është se këto masa mbrojtëse, që parashikohen në nenin 37 të KDPM, nuk përbëjnë një listë shteruese, por ligjvënësi e ka lënë të hapur mundësinë për të caktuar/zbatuar masa të tjera që janë të përshtatshme. Kjo do të thotë që përshtatshmëria e tyre do të vlerësohet sipas rastiit nga organet përkatëse kompetente që vijnë në kontakt me të miturin viktimë ose dëshmitar. Një

masë mbrojtëse, që parashikohet në nenin 37 të këtij kodi, e cila gjykojmë se paraqet interes është masa e quajtur urdhër-kufizimi. Lidhur me këtë masë, kjo dispozitë ka referuar te legjislacioni përkatës për masat ndaj dhunës në marrëdhëniet familjare. Me këtë nënkuptohet se kjo masë ka karakter të ngjashëm me masat që merren ndaj dhunës në marrëdhëniet familjare, për sa i përket detyrimeve që i vendosen të paditurit nëpërmjet urdhrut të mbrojtjes, si edhe sa i përket procedurës që ndiqet ku kërkesa parashtrohet nga prokurori, policia gjyqësore apo njësia e mbrojtjes së të drejtave të fëmijëve. Megjithatë, gjykojmë se një kërkesë e tillë nuk duhet të ketë ndalim edhe nëse paraqitet nga i mituri apo përfaqësuesi i tij, për sa kohë referimi për caktimin e kësaj mase bëhet edhe te legjislacioni për masat ndaj dhunës në familje. Me interes, gjithashtu, është parashikimi si masë mbrojtëse e paraqitjes së kërkesës nga prokuroria për caktimin e masës së sigurimit arrest në burg apo arrest shtëpie për të akuzuarin. Në këtë pjesë të dispozitës nuk është parashikuar, por në këtë rast çështja e rrezikimit të sigurisë së të miturit, përbën një nga kushtet e posaçme për caktimin e masave të sigurimit, sipas legjislacionit procedural që njihet si rreziku për kryerjen e veprave penale njësoj të rënda apo më të rënda me atë që është kryer. Ligji ka parashikuar më tej risinë, që masa e urdhër-kufizimit dhe masa e sigurimit (arrest në burg/shtëpie) merren kryesisht edhe prej gjykatës, pra, pa pasur kërkesë nga subjektet përkatëse. Pavarësisht, se veçanërisht sa i përket masës së sigurimit, bëhet fjalë për ndryshim nga rregullat tradicionale të procedurës penale, gjykojmë se jemi përpara prevalencës së parimit të interesit më të lartë të fëmijës.

4.7 Pyetja e të miturve viktimë/dëshmitar të veprës penale

Në nenin 39 të KDPM-së parashikohen rregulla të përgjithshme për marrjen në pyetje të të miturve viktimë dhe/ose dëshmitarë të veprës penale. Këto rregulla i referohen të gjithë kategorisë së të miturve viktimë apo dëshmitarë, por në dispozitat në vijim, ligjvënësi ka parashikuar edhe dispozita të tjera të posaçme për disa nënkategori të miturish viktimë si ata nën moshën 14 vjeç, ata të moshës 14-18 vjeç dhe ata që janë viktimë e dhunës apo shfrytëzimit seksual. Sa i përket rregullave të përgjithshme përcaktohet se organet kompetente sigurojnë shmangien, në çdo rast, të përbaljes së të miturit viktimë me të akuzuarin në të gjitha mjediset ku zhvillohet procesi. Në rastet me të mitur viktimë ose dëshmitarë, zhvillimi i seancës gjyqësore bëhet vetëm me dyer të mbyllura. Pyetja e të miturit viktimë dhe dëshmitar zhvillohen pa vonesë pas raportimit të fakteve tek organet përkatëse. Pyetja e të miturit kryhet në mjedisë miqësore për ta, si edhe jashtë mjedisit të gjykatës; sigurimi i proves realizohet në një kohë sa më të shkurtër pas fillimit të procedimit penal, për të shmangur efektet negative që vijnë nga tejzgjatja e procesit; mosrimarrjen në pyetje të të miturit viktimë ose dëshmitar në shkallët e tjera të gjykimit për të shmangur riviktimizimin e të miturit, me përjashtim të rasteve të caktuara në ligj; çdo masë tjetër që gjykata i konsideron të përshtatshme. Të njëjtat rregulla zbatohen nga organet e tjera kompetente edhe gjatë pyetjes së të miturit viktimë dhe dëshmitar. Në rastin kur dhënia e dëshmisë mund ta vendosë viktimën ose dëshmitarin e mitur në rrezik serioz për jetën apo për shëndetin, gjyqtari, në përshtatje me moshën, gjatë gjykimit garanton që pyetja e dëshmitarit/viktimë të mitur të kryhet duke përdorur pajisje që ndryshojnë pamjen dhe/ose zërin e dëshmitarit/viktimës, marrjen e tij në pyetje pas një ekrani jotransparent ose marrjen në pyetje në distancë; pyetjen e

dëshmitarit/viktimë të mitur përpara fillimit të seancës gjyqësore me pjesëmarrjen e mbrojtësit të të miturit dhe video-regjistrimit të pyetjes së të miturit; ndjekjen e procesit dhe pyetjen e të miturit dëshmitarit ose viktimë, kur është e mundur dhe e përshtatshme, nga të njëjtët persona dhe kufizimin sa më shumë të jetë e mundur të herëve të marrjes në pyetje. Këto rregulla të fundit që zbatohen në rastet e rrezikimit të jetës apo shëndetit të të miturit, janë me rëndësi procedurale, për sa i përket veçanërisht vlerës së deklaramit/dëshmisë si provë në procesin penal. Duket se parashikimi në këtë kod se i mituri viktimë ose dëshmitar, mund të pyetet përpara fillimit të seancës gjyqësore dhe me anë të videoregjistrimit, përbën një tjetër procedurale krahasuar me K.Pr.Penale, ku në të kundërt me këtë, kërkohet që pyetja e dëshmitarëve të realizohet në seancë gjyqësore në mënyrë që të garantohen të drejtat e mbrojtjes së të pandehurit dhe kontradiktoritetit. Kjo mënyrë të proceduari me pyetjen e të miturve viktimë rezulton edhe te nënkategoria e të miturve që janë viktimë/dëshmitarë të shfrytëzimit seksual dhe dhunës seksuale. Për këta të mitur, regjistrimi audio dhe video gjatë pyetjes është i detyrueshëm. Dëshmia në audio dhe video e dhënë nga i mituri mund të shfaqet gjatë seancës gjyqësore. Dëshmia e të miturit viktimë e shfrytëzimit seksual dhe/ose abuzimit seksual mund të dëgjohet në sallën e gjyqit pa qenë i pranishëm vetë i mituri, nëpërmjet përdorimit të teknologjive të nevojshme të komunikimit. Në pamje të parë, duket se marrja e kësaj prove të rëndësishme në procesin penal në këtë mënyrë, mund të ngrejë për diskutim çështjen e vlefshmërisë ose papërdorshmërisë, si edhe të provueshmërisë së saj në procesin penal. Për sqarimin e kësaj situatë, mund të vijë në ndihmë praktika e elaboruar nga GJEDNJ-ja, e cila ka përpunuar disa kritere për mënyrën se si do duhet trajtuar dëshmia në raste të tilla. Në çështjen Bocos-Cuesta kundër Holandës, Aplikimi nr. 54789/00, pg. 68, GjEDNJ-ja përcaktoi se: *përdorimi si provë i deklaratave të fituara në fazën e hetimit policor dhe hetimit gjyqësor nuk është në vetvete në kundërshtim me paragrafët 3 (d) dhe 1 të nenit 6, me kusht që të drejtat e mbrojtjes të jenë respektuar. Si rregull, këto të drejta kërkojnë që të pandehurit t'i jepet një mundësi adekuate dhe e përshtatshme për të sfiduar dhe marrë në pyetje një dëshmitar kundër tij, ose kur ai po bënte deklaratat e tij ose në një fazë të mëvonshme të procedurës* (shih, ndër të tjera, Isgò kundër Italisë , gjykimi i 19 shkurtit 1991, Seria A, 194 A, fq.12, § 34, dhe Lucà kundër Italisë, nr 33354/96, §§ 40-43, KEDNJ 2001-II). Megjithatë, neni 6 nuk i jep të akuzuarit të drejtën e pakufizuar për të siguruar paraqitjen e dëshmitarëve në gjykatë. Zakonisht, janë gjykatat kombëtare ato që duhet të vendosin nëse është e nevojshme ose e këshillueshme që të dëgjojë një dëshmitar. (Semini, M., Cenko, E., nd)

4.8 Drejtësia restauruese dhe kompensimi i dëmeve

Në përfundim të kreut mbi të drejtat e të miturve viktimë, neni 44 i KDPM-së, ligjvënësi ka parashikuar detyrimin e organeve kompetente për të informuar të miturin për programet e drejtësisë restauruese. Në pikën e dytë parashikohet mundësia për të miturin në konflikt me ligjin për të kërkuar kompensimin e dëmit të shkaktuar nga mosrealizimi i programit të drejtësisë restauruese. Referimi për programet e drejtësisë restauruese duhet të behët në nenin 63 të KDPM, në të cilin ndër të tjera, parashikohet se: Programi i drejtësisë restauruese mund të parashikojë që të miturit në konflikt me ligjin t'i kërkohet:

a) të pranojë dhe të tregojë se e kupton përgjegjësinë për veprën penale dhe të

pasojës së ardhur ndaj viktimës; b) të kompensojë dëmin e shkaktuar viktimës, komunitetit dhe/ose shoqërisë; c) t'i kërkojë falje viktimës; dhe ç) të ndërmarrë veprime të pranueshme edhe nga viktima ose/dhe komuniteti.

Në nenin 45 të KDPM-së është parashikuar detyrimi për të informuar dhe shpjeguar vendimin e gjykatës në mënyrë të kuptueshme për të miturin viktimë. Ndërsa, në paragrafin e dytë është parashikuar mundësia për të informuar të miturin për të drejtën për kompensimin e dëmit të shkaktuar. Fjalja e parë është e qartë në kuptimin që detyrimi për të informuar të miturin lidhur me procedurat që po ndiqen në një çështje konkrete, buron edhe nga dispozita të tjera të kodi, por mbetet, gjithsesi, e paqartë në faktin se cili subjekt ka detyrimin për t'i shpjeguar në mënyrë të përshtatshme të miturit vendimin e gjykatës dhe si do të jepet ky informacion. Problemi i qartësisë së kësaj norme evidentohet edhe në fjalinë e dytë, ku nuk jepet ndonjë përcaktim se çfarë kuptohet me të drejtën për kompensim për dëmin e shkaktuar, nëse bëhet fjalë për dëmin e shkaktuar nga vepra penale të miturit viktimë apo për dëmin e mundshëm të shkaktuar gjatë procedurave gjyqësore, ku i mituri viktimë mund t'i jetë nënshtruar pasigurisë, frikës, cenimit të të drejtave të parashikuara në KDPM apo trajtimin jo të përshtatshëm. Gjithashtu, duket se nuk ka një rend logjik ndërmjet dispozitave 44 dhe 45 të këtij kodi, në mënyrë që kompensimi i dëmit të shkaktuar, sipas nenit 45 të interpretohet si masë e programit të drejtësisë restauruese, ku të miturit në konflikt me ligjin i kërkohet kompensimi i dëmit kunddrejt të miturit viktimë sipas nenit 63 të këtij kodi, për shkak se programet e drejtësisë restauruese zhvillohen jashtë procesit gjyqësor. Më adekuat në gjykimin tonë duket të jetë interpretimi sipas të cilit kompensimi i dëmeve për të miturin viktimë i referohet cenimeve të mundshme që i kanë ndodhur të miturit gjatë procesit gjyqësor, ndërsa dëmi i shkaktuar nga vepra penale, si rregull nëse nuk kompensohet nga i pandehuri, mund të kërkohet nëpërmjet padisë civile, në procesin penal ose civil.

Përfundime

Kodi i Drejtësisë Penale për të Mitur përbën risi për mënyrën e trajtimit të miturve në konflikt me ligjin dhe të miturit viktima të veprës penale. Fokusi i këtij punimi ishte te prezantimi i të drejtave të të miturve viktimë, duke qenë se deri në miratimin e këtij kodi pozita e viktimës në procesin penal, për rrjedhojë edhe ajo e të miturve viktimë nuk kishte, në mënyrë të padrejtë, vlerën që të paktën është akorduar me legjislacionin aktual. Megjithatë, edhe nga sa shihet në trajtimin e të drejtave të të miturve viktimë apo dëshmitarë të veprës penale, zbatimi i tyre dhe krijimi i praktikave të mira do të kushtëzohet edhe nga aftësia e organeve tona shtetërore për të ngritur kapacitetet e duhura njerëzore dhe teknike për t'iu përgjigjur nevojave të të miturve subjekte të procesit penal. Ajo çka rezulton me rëndësi është që çdo vlerësim apo gjykim i organeve kompetente të kryhet duke patur në konsideratë interesin më të lartë të fëmijës, mirëqenien e tij dhe zhvillimin normal psiko-social, duke shmangur thjesht referimin teorikisht te ato, por evidentimin në praktikë se si do të ndikohen ato nga çdo vendimarrje e organeve kompetente. Në aspektin procedural, duke qenë se KDMP-ja ka karakter kryesisht të tillë, do të përbëjë sfidë për organet proceduese, gjykatën dhe prokurorinë zbatimi i një ligji, i cili nuk i

përbahet tërësisht modelit të procedurës penale, e që në raste të caktuara ka rrëzuar edhe konceptet bazë të procedurës penale, si çështjet e vlerësimit si provë të dëshmisë së të miturit viktimë, caktimit të masave të sigurimit, iniciativës së gjykatës për caktimin e tyre në raste specifike, caktimit të masave të tjera të ndryshme nga ato të sigurimit personal, aplikimi i programeve restauruese, ndërmjetësimit dhe masat e shmangies nga ndjekja penale etj.

Referenca

- Aurela Anastasi, "Për një klasifikim të të drejtave të viktimave gjatë procesit penal në qasje me procesin e rregullt ligjor", Kumtesë e mbajtur në Konferencën Kombëtare "Çështje të teorisë dhe praktikës mbi mbrojtjen e të drejtave të viktimave në procesin penal", organizuar nga Departamenti i të Drejtës Penale, Fakulteti i Drejtësisë, Universiteti i Tiranës, 19 Dhjetor 2019 fq. 4 e punimit. https://www.academia.edu/42789526/p%3%8br_nj%3%8b_klasifikim_t%3%8b_t%3%8b_drejtave_t%3%8b_viktimave_gjat%3%8b_procesit_penal_n%3%8b_qasje_me_procesin_e_rregullt_ligjor
- Relacion për projektligjin "Kodi i Drejtësisë për të Miturit në Republikën e Shqipërisë", fq.2, <https://www.parlament.al/Files/ProjektLigje/RELACION-KIODI-I-DREJTESISË-PER-TE-MITURIT-NE-RSH-Resized.pdf>
- Relacioni për K.P.Penale Projekt Ndryshimet për Kodin e Procedurës Penale, fq.11, <https://www.parlament.al/Files/ProjektLigje/RELACION-SHTESA-E-NDRYSHIME-7905-KODI-I-PROCEDURES-PENALE-Resized.pdf>
- <http://komentarielektronik.magjistratura.edu.al/sq/eli/fz/2017/37/10>, Autori i komentit të dispozitës Arta Mandro
- <http://komentarielektronik.magjistratura.edu.al/sq/eli/fz/2017/37/21>, Autori i komentit të dispozitës Marjana Semini
- <http://komentarielektronik.magjistratura.edu.al/sq/eli/fz/2017/37/34>, Autor i komentit të dispozitës Elina Kombi
- <http://komentarielektronik.magjistratura.edu.al/sq/eli/fz/2017/37/39>, Autorë të komentit të dispozitës Marjana Semini dhe Erion Cenko
- DIREKTIVA 2012/29/BE E PARLAMENTIT EVROPIAN DHE TË KËSHILLIT e datës 25 tetor 2012, Mbi vendosjen e standardeve minimum për të drejtat, mbështetjen dhe mbrojtjen e viktimave të krimit, e cila ka zëvendësuar Vendimin Kornizë të Këshillit 2001/220/JHA

The rule of law in the Constitution and in the Jurisprudence of the Constitutional Court of the Republic of Albania

Klara Isallari Sula

Abstract

“Albania is a parliamentary republic”¹ “The Republic of Albania is a unitary and indivisible state”² “Governance is based on a system of free, equal and periodic elections”³

Albania is a parliamentary republic. The Republic of Albania is a unitary state. The system of governance is based on the separation and balance between legislative, executive and judicial powers.

The Assembly of Albania is the highest body of state and legislative power, it has 140 deputies who are elected for four years, 100 deputies are elected by direct vote in the single-name area with an approximate number of electors, 40 deputies are elected from the lists of many names of parties or coalitions of parties. The head of the state is the president who is elected by the assembly for five years. The Council of Ministers is the highest executive body and consists of the Prime Minister, Deputy Prime Minister and Ministers.

The constitutional court guarantees respect for the constitution and makes its final interpretation. Judicial power is exercised by the high court as well as by the courts of appeal and the courts of the first instance. The ombudsman protects the rights, freedoms and legitimate interests of the individual and the illegal and irregular actions or inactions of the public administration bodies. Every parliamentary agreement ratified by law forms part of the internal legal system. It is applied directly except in cases where it is not self-enforceable and its implementation requires the issuance of a law. An international agreement ratified by law prevails over the laws of the country that do not agree with it. Also, the norms issued by an international organization have precedence in case of conflict over the country's law, when the agreement ratified by the Republic of Albania for participation in that organization expressly provides for their direct application.⁴

Keywords: The rule of law, Constitution, Jurisprudence, Constitutional Court, Republic of Albania.

Introduction

The rule of law is one of the basic principles in democracy as a form of government. The norms provided by the constitution and legal acts and their implementation are necessary conditions for the functioning and development of a free society. Countries that have many years of democracy have long defined the principles of the rule of law and have taken very strong measures to guarantee the most effective individual elements. After the Second World War, the rule of law took the road to triumph.

*“The first half of the 20th century witnessed the spread of dictatorial and totalitarian regimes. The rule of law was criticized here and there and attacked for its democratic form accused of corruption”.*⁵

In Albania, the rule of law takes on a very special importance since the challenges that Albania must go through to be part of the big European family are precisely the elements of the rule of law against corruption and the lack of democratic culture.

The rule of law in the formal sense includes in itself the recognition and respect of certain forms and procedures on the construction and activity of state bodies. While in the material sense the rule of law means the characteristics for guaranteeing certain laws on which the acts on fundamental rights and freedoms should occupy a special place. Both meanings of the rule of law are closely related to each other.

"Furthermore, the constitutions unite, recognize and define such a concept of the rule of law which simultaneously contains formal and material elements".⁶

Of great importance are the elements of the rule of law in the formal sense, among which the obligation that the adopted laws are in accordance with the constitution, the principle of separation of powers, the legal government, the guarantee of fundamental rights and freedoms, equality before the law are of particular importance, etc. The rule of law has its roots in the old European tradition, a concept first mentioned by Greek philosophers. Because the law must be understood as the will of all based on general reasoning.

The principle of the rule of law is mentioned in the constitution of the Republic of Albania of 1998, where its preamble states:

"We, the people of Albania, proud and aware of our history, with responsibility for the future, and with faith in God and/or other universal values, with determination to build a social and democratic state based on the rule of law, and to guarantee the fundamental human rights and freedoms, with a spirit of religious coexistence and tolerance, with a pledge to protect human dignity and personhood, as well as for the prosperity of the whole nation, for peace, well-being, culture and social solidarity, with the centuries-old aspiration of the Albanian people for national identity and unity, with a deep conviction that justice, peace, harmony and cooperation between nations are among the highest values of humanity"⁷

But there are also many other provisions of the constitution which are related to the principle of the rule of law, in which there is a significant basis of legal and bylaw acts. But the biggest daily problems or difficulties come from everyday life for the implementation of the rule of law. This is one of the biggest challenges that our country is facing every day, since the requirements to enter the EU are very high, but since we have very few years of democracy, we have not yet achieved a sufficient result for a state of law and the principle of the rule of law is what conditions us.

"As it is clearly stated in the EU treaty, "The parties devote special importance to the strengthening of the rule of law, and to the strengthening of institutions at all levels in the field of administration in general, as well as the imposition of laws and the administration of justice in particular..."⁸

The best possible implementation in daily practice of the special elements of the rule of law principle requires the serious commitment of all links of the state and the Albanian society as a whole.

We need the commitment of political parties, parliament, government, judiciary, constitutional institutions, media, civil society and the individual. But this very important process requires the commitment of everyone without exception. In recent years, we are seeing a great progress in the direction and implementation of the rule of law in the Albanian reality, despite the fact that it is the only direction that has a lot of work to do.

When the European Commission presented to the Council and the European Parliament on November 9, 2010 regarding Albania's request for EU membership,

what was emphasized is: "Albania ... has strengthened the implementation of the rule of law, especially by implementing legislative and institutional reforms in the judicial power as and in the fight against corruption and organized crime. Administrative capacities as well as law enforcement mechanisms have also been strengthened. However, they still remain incomplete....."⁹ And these are some of the points that the European Commission demands that Albania fulfill, especially the guarantee of democracy and the rule of law. A rather large contribution to these achievements was made by the constitutional court. Despite the lack of experience and difficulties in the Albanian reality, the Constitutional Court has made a very large and valuable contribution to the principle of the rule of law.

The Constitutional Court has maintained a position on the function of the state of law, but also through a series of non-state institutions which are considered important in the rule of law, exercised both through state institutions and also through another system of non-state institutions which are very important in the rule of law. Some of the contributions to the rule of law have also been as contributions of the constitutional court:

1.2 Drafting and implementation of the legislation with the constitutional order.

Of course, laws are very important in the rule of law, because this is the essence of the rule of law, the organization based on laws and that leaves no room for anarchy, state of war, etc. And the governance and activity of the bodies of the rule of law is done on the basis of the law. The rule of law is understood on the basis of very important constitutional principles, especially the principle of separation of powers, constitutionality, pluralism, state sovereignty and all other constitutional principles. Only in this way the law approved by the representative bodies which content is related to the constitution and its principles can rule the country, this is one of the most important moral obligations of the rule of law.

Adopted laws must be in accordance with the constitution as the highest legal order of the entire pyramid of normative acts that have force in a given state. All institutions are obliged to respect the principles, norms and in general the form determined by the basic act of the state. If it is not implemented, the word belongs to the constitutional court and the latter acts according to the law.

*"Every democratic nation has a solemn obligation to give judges the opportunity to keep the power of parliament under control"*¹⁰

And there should be as much rationality, transparency and understanding as possible in this process. After the parliamentary sovereignty and the legislative right to define and be guided by programs and policies aimed at the development of the country and especially the protection of the basic principles and values of the constitution must be implemented. But the constitution focuses only on the content of the law's constitutionality.

The constitutional court cannot implement the legislative body. It tries to find out the content of the law.

"It is rightly emphasized that the Constitutional Court checks the constitutionality of the law without having the right to make changes in the law itself".¹¹

The right of control does not put the Judiciary above the Legislature, both have the

duty to submit to the supreme authority of the constitution.

1.3 Guaranteeing the principle of separation of powers

It is the second principle of the rule of law in a free and modern constitution.

“This principle has an organizational character and aims to guarantee that all powers are limited and subject to control”¹²

The principle of the separation of powers constitutes the essence of the rule of law in all governance, alongside the basic power... *“The first is the one that deals with the affairs of the state (legislature), the second is the power with which the state needs to act (the executive), while the third includes the judiciary”*¹³

All three of these powers have a special duty to deal with different issues because not everyone can deal with every issue. Separation of powers makes it possible to avoid abuse of power and arbitrariness. When in the same body the legislative power is combined with the executive power, then there is no more freedom because it can be assumed that the same monarch or the same senate approves tyrannical laws to be implemented later in a tyrannical manner.

There is no freedom if the judicial power is not separated from the legislative power and the executive power. If he joins the legislative power, the right to life and freedom of citizens would be treated arbitrarily because the judge will also be a legislator. If the executive power was attached to it, the judge would have the power of a tyrant.

“Everything would be lost if the same person or the same body exercised all three powers: that of making laws, that of approving the implementation of public acts and that of judging crimes or disputes between particular individuals”.¹⁴

Today, there is no democratic state that has not built the structure of state power based on the separation of powers. In order to achieve the goal of the separation of powers in the constitution, it depends on several factors, such as the nature of the state and its size, the form of government, state-forming, economic inheritance, etc. In any case, in a free democratic system there are at least three independent powers that cooperate and mutually control each other, always based on constitutional and legal norms.

There is a legislative power that is normally exercised by the parliament, whose main task is to pass basic laws for the implementation of the constitution, approve the government and its political program and control the activity of the executive branch as a whole. There is an executive power whose mission is to implement the law in everyday life as well as to determine and implement the general state policy. Finally, there is a judicial power whose main task is to deliver justice in accordance with the constitution without being directly influenced in this activity by the legislative power and the executive power.

The important constitutional principle of the separation and balancing of powers also includes issues related to the exercise of constitutional and legal powers through the central government and local government. The Constitution of the Republic of Albania is clearly based on the principle of separation and balancing of powers, since as stated in its preamble, one of the main goals of the “People of Albania” remains the determination to build a democratic and social rule of law, to guarantee one’s basic rights and freedoms, etc.

"The governance system in the Republic of Albania is based on the separation and balancing of legislative, executive and judicial powers"¹⁵

Furthermore, according to the Constitution, the control and implementation of this important principle in daily life is dealt with and finally decided by the Constitutional Court not only through its decisions but also through Article 131 of the Constitution. Based on the above obligations, it has attached great importance to the separation and balancing of powers despite the problems brought about by the Albanian transition. The Constitutional Court then draws attention by emphasizing that the independence of judges in the provision of justice guaranteed by the constitution must be protected and not infringed by laws and other by-laws. In this sense, she adds that in a democratic state, based on the rule of law, the legislator has the right and the duty to define by law the criminal acts that cause substantial damage to the interests of persons, etc.

Therefore, in the regulation of relations related to criminal liability, the legislator enjoys a freedom, but this freedom is limited by the constitution. The Constitutional Court reiterates, among other things, that the principle of the presumption of impartiality of the judge reflects an important element of the rule of law, which means that the decisions of the courts must be final and binding except in cases where they are annulled by a high court on the basis of irregularity or being unfair...

It is important to point out that the Constitutional Court has emphasized that the principle of balancing and separation of powers should be applied not only within the framework of the activity of the mechanisms or institutions that operate in one of the main branches of state power, but also by organs and mechanisms of other constitutional bodies that exercise their constitutional functions, as the case may be, independently or as a combination of powers with other constitutional institutions. But of great importance are the opportunities that will be created for the citizens to set in motion the constitutional courts on issues related to the organization of state power, including opposition to laws that are directly or indirectly related to the division and balancing of powers. In this way, individual requests become an ideal and effective tool so that in a modern and democratic state based on the rule of law, people accept state power in their conscience, finding themselves as subjects of political decision-making.

1.4 The principle of legal certainty

It is also a very important element of the rule of law. As its main formal standards are considered accuracy, clarity and stability as a whole of the entire legal order of a given state. Not only the special norms but the entire legal order is required to be comprehensible, predictable and non-contradictory. In this way, it is estimated that citizens' trust in the stability of this order is created, as well as their conviction in the need to respect and implement it in daily life.

In this way, citizens determine their freedom in society. One of the most important requirements of the principle of legal certainty is to make normative acts as public as possible. Which means not just their publication in the official notebook but also transparency, public discussion and the participation of experts in the field of civil society, interest groups. And then the process of transparency and information should

continue even after their approval, especially in the first phase of implementation in practice.

From the point of view of the interests of individuals and their faith in the legal order, the order to prohibit the retroactive effect of legal norms is considered of particular importance. The principle of legal certainty can also be explicitly evidenced in the Constitution, on the other hand, it goes without saying that in the general sense it finds the right space to be recognized and respected in practice and within the framework of the principle of the rule of law, such is the case of Albania.

In our country, the constitutional basis for the evidence of this important principle is made by referring to the commitment to the rule of law that is expressly mentioned in the preamble of the constitution. The Constitutional Court has conditioned the implementation of the principle of legal certainty with the retroactive power of the new law, thereby infringing the rights already acquired by the previous law, which in fact constitutes a material element of this principle.

A very important standard for respecting the principle of legal certainty in the Albanian reality, and specifically for the due process in the constitutional sense, is the right acquired by a final court decision to review and accept the request for review by the court panel. high-level meeting in the Counseling Chamber without giving you the opportunity for the other side of the same process to be aware of this issue.

*"With the annulment of these decisions without notifying the petitioners of such a fact, the latter are violated a right acquired by a final decision ... for the case under consideration ... it is estimated that the interest that the petitioners have is legal, after the acquired right has been violated by another decision of the Supreme Court, without notifying them of the review judgment...Based on these arguments, the Constitutional Court emphasizes that, moreover, in the case under review, the petitioners have acquired a right by decision final form and it cannot be affected without due process of law."*¹⁶

But it is not only these decisions that the Constitutional Court has given importance regarding the principle of legal certainty, there are also some later decisions from which the Constitutional Court tries to give meaning and constitutional basis to the principle of legal certainty.

But in fact, the exact constitutional basis of the principle of legal certainty is determined for the first time in the decision no. 34/2005 in which the Constitutional Court annuls as incompatible with the constitution Article 1 of the law "On the status of ex-convicts and political persecuted by communist system in this decision, the Constitutional Court emphasizes that:

"The rule of law which is guaranteed in the preamble of the Kusetuta is one of the most important basic principles in the state and in the democratic society. As such, it constitutes an independent constitutional norm, therefore its violation constitutes in itself a sufficient basis for the declaration of an unconstitutional law.

Legal certainty as a conceptual concept includes the clarity, comprehensibility and consistency of the normative system. This principle includes, among others, trust in the legal system without assuming the guarantee of any expectation of non-change of a favorable legal situation. Thus, even the beginning of factual effects as a result of the change of a law cannot be considered as a violation of the principle of legal certainty. In this viewpoint, it should be seen to what extent and to what extent the trust that the citizen has in the favorable legal situation is important to protect and why such

protection should be done. We can mention that the principle of legal certainty has been addressed by the Constitutional Court in its decision-making in recent years regarding requests for non-execution of final court decisions as an element of due process in the constitutional sense.

The Constitutional Court has rightly considered the exercise of the right to address the Court or to exercise the right of appeal within a certain period of time as an important tool for respecting the principle of legal certainty, including the right to submit a request for review, it is not an end in itself but it is in function of the important principle of legal certainty as one of the main components of the rule of law.

The principle of legal certainty is a very important element of the rule of law. The elaboration of this principle, the determination of the standards and their confrontation, as the case may be, with the concrete situation imposed by the constitutional control have helped the Constitutional Court in many cases to reach the final conclusions for the cases under trial. Initially, the principle of legal certainty is briefly evidenced in the framework of the order for the prohibition of the retroactive power of the law, as well as the need to avoid legal vacuums that can be created in certain situations, thereby affecting the stability of the legal system.

Then the formal standards are mentioned and its exact constitutional basis is determined, many efforts are made to determine the material standards that are applied more and more within the examination of individual requests for issues related to judicial processes.

1.5 The rule of law and sovereignty in the context of Albania's integration into the European Union.

Albania's rather great desire to become part of the big European family has made Albania subject to a number of new aspects and trends which are closely related to the contemporary understanding of the rule of law and state sovereignty. This thing is emphasized in the Parliament of the Republic of Albania, which has undertaken to fulfill every criterion set by the EU to become part of it very quickly.

The clauses of the EU envisage a state of law that respects international law and that have given ratified international acts extra-legal power ensure a sovereign state that accedes to international organizations, gives them state powers for specific issues and can participate in a collective insurance system in order to preserve peace and international interests.

Considering that the constitution of Albania was one of the first constitutions in Europe that sanctioned valid provisions for the integration process because until that time only the constitution of Poland had provided provisions for integration and delegation of powers. The provisions of integration in the constitution of Albania were the result of the experience of amending constitutions from other member countries of the European Union, as well as of the constitutional thought that was developed in Europe, but a great support was also the Albanian people who had a feeling of emphasized European, which have been distinguished since the movements carried out in the 90s, the first movements that were made for democracy.

"When we analyze the normative system in the constitution, we notice an obvious tendency

to embody international norms in the country's internal law, creating two different systems of the ratio of norms. The first system regulates the relationship of internal acts with the classic norms of public international law, while the second regulates the relationships that are created between internal norms and the norms of international organizations to which Albania adheres with special agreements."¹⁷

On the laws of the country in the first case, the relationship between the international agreements that are ratified by law by the Republic of Albania with the internal norms, is based on two basic principles: first, on the principle of direct implementation of ratified international agreements, second, on the principle of supremacy of international agreements in case of conflict between them.

References

¹Article 1/1, the constitution

²Article 1/2, the constitution

³Article 1/3, the constitution

⁴Constitution

⁵Zaganjori, Xh, Anastasi, A Çani, E, "The Rule of Law in the Constitution of the Republic of Albania", Tirana, Adelprint, 2011, pg, 17

⁶Zaganjori, Sh, Anastasi, A Çani, E, "The State of Law in the Constitution of the Republic of Albania", Tirana, Adelprint, 2011, pg, 18

⁷Constitution

⁸Zaganjori, Xh, Anastasi, A Çani, E, "The State of Law in the Constitution of the Republic of Albania", Tirana, Adelprint, 2011, pg, 20

⁹Zaganjori, Xh, Anastasi, A Çani, E, "The State of Law in the Constitution of the Republic of Albania", Tirana, Adelprint, 2011, pg, 21

¹⁰Zaganjori, Xh, Anastasi, A çani, E, "The Rule of Law in the Constitution of the Republic of Albania", Tirana, Adelprint, 2011, pg, 24

¹¹Zaganjori, Xh, Anastasi, A Çani, E, "The Rule of Law in the Constitution of the Republic of Albania", Tirana, Adelprint, 2011, pg, 24

¹²Zaganjori, Xh, Anastasi, A Çani, E, "The Rule of Law in the Constitution of the Republic of Albania", Tirana, Adelprint, 2011, pg, 28

¹³Zaganjori, Xh, Anastasi, A Çani, E, "The Rule of Law in the Constitution of the Republic of Albania", Tirana, Adelprint, 2011, pg, 28

¹⁴Zaganjori, Xh, Anastasi, A Çani, E, "The State of Law in the Constitution of the Republic of Albania", Tirana, Adelprint, 2011, pg, 29

¹⁵Article 7, Constitution

¹⁶Zaganjori, Xh, Anastasi, A Çani, E, "The State of Law in the Constitution of the Republic of Albania", Tirana, Adelprint, 2011, pg, 50

¹⁷Zaganjori, Xh, Anastasi, A Çani, E, "The Rule of Law in the Constitution of the Republic of Albania", Tirana, Adelprint, 2011, pg, 60

¹⁸Omari, I, "The State of Law". Tirana 2002, pg, 35 Zaganjori, Xh, Anastasi, A Çani, E, "The State of Law in the Constitution of the Republic of Albania", Tirana, Adelprint, 2011, pg, 176

Zhvillimi i Industrisë Bankare në Evropë si dhe konkretisht në Kosovë – Bankat e para që kanë operuar

Msc. Anisa Haxhosaj

Universiteti Haxhi Zeka –Pejë –Kosovë

Abstrakt

Bankat janë një nga institucionet më të rëndësishme në një ekonomi. Ato janë burimi kryesor i kredive për amvisni (për individët dhe familjet) si dhe për institucionet e ndryshme (shkollat, entet e ndryshme, qytete etj.). Për më tepër, për firmat e ndryshme bankat janë burimi kryesor i kredive, kur firmat dhe konsumatorët duhet ti kryejnë pagesat për blerjen e mallrave, këtë gje do ta bëjnë të shumtën me anë të bankës apo kur kanë nevojë për ndonjë këshillë apo plan financiar, ata zakonisht u drejtohen bankave.

Banka është një institucion i autorizuar nga qeveria për të pranuar depozita, paguajnë interes, kontrolle të qarta, japin kredi, veprojnë si një ndërmjetës në transaksionet financiare, dhe ofrojnë shërbime të tjera financiare për klientët e saj.

Banka është institucioni financiar që ndërmjetëson kalimin e fondeve përkohësisht te lira nga ata të cilet kursejne tek ata te cilet kanë nevojë për para, për investime ose konsum. Por për dallim nga institucionet të tjera banka shndëron afatin e maturimit te fondeve duke bërë kalimin nga ato me afat të shkurtër sufiçitare ne ato afatgjata defiçitare. Industria bankare përfshinë tërësinë e bankave të një shteti .

Sistemi bankar është përbërur me sfida të vështira në të gjithë botën në vitet e fundit. Në Kosovë, duket sikur sistemi bankar ishte i paprekur nga kriza globale financiare dhe pati humbje besimi në mbarë botën. Kështu, do të analizojmë performancën në këtë sektor gjatë viteve të fundit dhe për këtë arsye ne përpiqemi për të shpjeguar mënyrën se si ajo punon. BQK mbetet të vlerëson se sektori bankar qëndron mirë edhe sa i përket kapitalit dhe kredive sidomos të këqija. Megjithatë, norma e interesit për depozitat është konsideruar shumë e ulët në krahasim me normën e interesit të kredive. Ndoshta, kjo ka një ndikim të rëndësishëm në investimet dhe rritjen ekonomike gjithashtu.

Kështu, qëllimi i këtij punimi është të analizojë mënyrën se si ka evoluar gjatë viteve 1999-2014 sistemi bankar një herë në Evropë ,pastaj përkatësisht në shtetin që kam marr në shqyrtim Kosovën.

Fjalët kyçe: Banka, Industrisë bankare, Ndërmjetësuesi Bankar ,Transraksione Financiare.

Hyrje

Historia e industrisë bankare ka të bëjë me zhvillimin e bankave dhe sistemit bankar gjatë gjithë historisë, si një organizatë e cila ofron lehtësira për pranimin e depozitave dhe dhënien e kredive.

Shkenca bankare është pjesë përbërëse e shkencës mbi firmat, andaj edhe zhvillimi i saj është i lidhur ngushtë me zhvillimin e kësaj shkençe. Shkenca bankare zë fill me shfaqjen dhe zhvillimin e punëve bankare, të cilat karakteristike për raportet e zhvillimit ekonomik - shoqëror të një regjioni apo të një shteti në rregjione të ndryshme të botës.

Bankat janë institucionet financiare që pranojnë depozita dhe japin hua. Fjala “banka”

nenkupton shoqëri, te tilla si banka tregtare, shoqëri te sigurimit, unionet kreditore, banka e kursimeve te përbashkëta. Bankat si ndërmjetësit financiar ku individ i zakonshem bashkëvepron me të. Personi i cili ka nevojë të marrë një huva e përfiton atë nga një bankë vendore. Megjithatë bankat nuk janë institucionet e vetme financiare, por vitet e fundit janë paraqitur disa institucione të tilla si: shoqëritë e sigurimit, shoqëritë financiare, fondet e pensioneve, fondet e përbashkëta të investimit dhe bankat e investimit.

Më pare bankat kanë qenë krijuesit e vetme të likuiditetit dhe bartëset e funksionit depozitar. Mirëpo, me zhvillimin e ekonomisë bashkëkohore, krijohen një mori organizatash të tjera financiare, të cilat, krahas me bankat, luajnë një rol të rëndësishëm në fushën e mobilizimit të mjeteve monetare dhe financimit të nevojave të ekonomisë. Disa nga këto institucione punojnë me emrin bankë, kurse disa të tjera ose shumica e tyre bazojnë afarizmin në një fushë të ngushtë të aktivitetit financiar. Në kushtet bashkëkohore, e sidomos në vendet ekonomisht të zhvilluara hasim një numër të madh institucioneve financiare private, të cilat, për nga përmbajtja e punës së tyre, nuk mund të quhen banka. Pikërisht për këtë arsye duhet përcaktuar në mënyrë sa më të qartë definicionin e bankës në mënyrë që të shihet dallimi në mes të bankave dhe organizatave të tjera financiare. Edhe pse nga aspekti i teorisë dhe praktikës është shumë vështirë që të tërhiqet vija e demarkacionit në mes të bankave dhe organizatave të tjera financiare, është e mundur që me disa kritere të afrohem një definicione të pranueshëm për bankën.¹

1. Historiku i industrisë bankare në Evropë

Zhvillimi i sistemit bankar u përhap nga Italia veriore të gjithë Perandorisë së Shenjtë Romake, dhe në 15 dhe shekullit të 16 në Evropë veriore. Kjo u pasua nga një numër i risive të rëndësishme që ndodhën në Amsterdam gjatë Republikës holandeze në shekullin e 17, dhe në Londër në shekullin e 18. Gjatë shekullit të 20-të, zhvillimet në telekomunikacion dhe informatikë shkaktuar ndryshime të mëdha në operacionet e bankave dhe duke rritur bankat në mënyrë dramatike në madhësi dhe përhapjen gjeografike. Kriza financiare e 2007-2008 shkaktuar shumë dështime bankare, duke përfshirë edhe disa nga bankat më të mëdha të botës, duke shkaktuar shumë debat në lidhje me rregullimin e bankës.

Bankat e para janë paraqitur qysh para 3000 vjetësh në Babiloni, në kuadër të pallateve mbretërore apo tempujve janë kryer punët depozitare dhe janë dhënë hua. Për herë të parë operacionet bankare të vërteta i hasim shkeullin VII para e.s., në rendin skllavopronar, kur edhe paraqiten shtëpitë private, të ashtuquajturit tezauret. Ato kanë grumbulluar ushqimin, paratë dhe gjërat e tjera dhe pastaj i kanë dhënë ato hua me kamatë. Prej emrit të këtyre shtëpive rrjedh shprehja e sotme “tezaurimi”, që do të thotë tërheqja e ndonjë malli apo të parave nga qarkullimi. Huazimi kryesisht është bërë në formë natyrale, e jo në para, por me kamata të larta. Vërtetimet e produkteve të deponuara qysh atëherë kanë shërbyer si mjet pagese.

Me zhvillimin e tregtisë në Greqinë antike, zhvillohen edhe punët (operacionet) bankare. Punët e para bankare kryhen në tempujt e njohur në Dellos e Samos. Në

¹ Golijanin M., (1979) “Bankarstvo Jugoslavije – Teorija, organizacija I Poslovanje”, Privredni pregled, Beograd, f. 20.

Greqi i hasim paratë metalike të shumta, pasi çdo qytet – shtet atëherë kishte paranë e vet. Meqë kishte para të ndryshme, u paraqit nevoja që të bëhet edhe këmbimi i tyre.

Punët rreth këmbimit të parave i kanë kryer bankieret e kohës antike, të pranuar me emrin “trapezitë”. Ata filluan të merren edhe me dhënien hua të parave dhe këtu shfaqet kapitali fajde dhe kamatat fajde. Në këtë kohë mbanin bankat në tempuj, bankat private dhe bankat e qytetit. Më të rëndësishmet ishin bankat private dhe ato kryenin punët lidhur me marrjen dhe dhënien e huave me kamatë, si dhe me qarkullimin e pagesave në mes të vendeve të ndryshme. Këtu hasim edhe kryerjen e pagesave pa para ne dorë.

Zhvillimi i punëve bankare në Romë është bërë në bazë të Greqisë antike. Bankierët romakë janë quajtur “argentarius” (lat. Argent – argjend, para). Ata kanë pranuar depozita, kanë dhënë hua me fajde dhe i kanë kryer punët e qarkullimit të pagesave në vend. Me zhvillimin e tregtisë tejdetare, në Romë zhvillohen punë të ndryshme bankare, mirëpo, me shkatërrimin e Perandorisë romake, shaktërrohet edhe organizimi i bankave, ngase shumë punë bankare behen të panevojshme.

Shprehja e vjetër franceze *banque* dhe ajo italiane *banca* janë përdorur prej disa shekujsh për të treguar tavolinën ku është bërë këmbimi i parave, dhe shpjegon në mënyrë të qartë atë që historianët, dukë shikuar civilizimin e Greqisë ë Romës para më se 2000 vjetësh, kanë vërejtur për bankieret e parë. Pra, bankat e para ishin institucione për këmbimin e parave, të cilat tërë punën e kryenin në një tavolinë ose në një dyqan të vogël, i cili ishte vendosur në vendin më frekuentues, duke u ndihmuar kështu udhëtarëve që po vinin në qytet të ndërrojnë monedhat e huaja me para të vendit.

Bankierët e parë sipas të gjitha gjasave e kanë shfrytëzuar kapitalin e tyre për financimin e aktivitetit të tyre financiar. Mirëpo, pas një kohe lindi ideja për tërheqjen e parave nga të pasurit në formë të depozitave, të cilat shpëjtë u shndërruan në një nga burimet më të rëndësishme të mjeteve të bankës. Më kohë, bankat filluan të japin kredi tregtarëve e pronarëve të tokave me kamatë prej 6% në vjet deri në 48% në muaj për investimet me rrezikun më të madh. Shumica e bankave të para për nga origjina kanë qenë greke. Romakët në përgjithësi toleronin praktikën bankare, mirëpo nguronin të themelonin vetë bankat. Bankat gradualisht u përhapen nga civilizimi klasik i Greqisë e i Romës në Europën Veriore e Perëndimore.

Gjatë periudhës së feudalizmit të zhvilluar, për një kohë të gjatë operacionet bankare janë kufizuar në këmbimin e parave. Meqë është bërë mbartja e parave në formë, madhësi ë vlera të ndryshme, nevojitej një shkathësi e veçantë për vlerësimin e peshës e të kualitetit të parave, prandaj ato rrethana i bënë të dobishme punët e këmbimit. Në Mesjetë paraqiten në Italinë Veriore (Lombardi) këmbyesit e thirrur “*campores*” (lat. Cambio - këmbim) dhe bankieret (it. *banchieri*, *banca*, gjer. Bank – banka, në të cilën në treg janë lënë lloje të ndryshme parash). Ata pranonin edhe para për të ruajtur, duke dhënë dëftesa, në bazë të të cilave deponuesit kanë mundur të tërheqin paratë të deponuara të partnerët afaristë të atyre bankierëve në vende të ndryshme. Bankat gjatë Mesjetës hasën në opoziten e Kishës, nga se huatë që u jepshin të varfërve kishin norma tejet të larta të kamatës. Mirëpo, me kalimin nga Mesjeta në Renesansë, në Europë, pjesa më e madhe e kredive e të depozitave kishte të bënte me të pasurit, prandaj kjo gjë ndihmoi që të reduktohet opozita religjiozë ndaj praktikës bankare. Në shekullin XII në Venedik tregtarët themelojnë shoqatën për ruajtjen e depozitave.

Nga fundi i shekullit XII e deri në fillim të shekullit XIV, templarët, të cilët kishin dy qendra (templum), në Paris e Londër, dhe filiala të shumta në qytetet e ndryshme të Francës e Levantit, i kishin institucionet më të rëndësishme bankare në Europë (sunduesit anglezë e francezë, feudalët e tjerë të mëdhenj si dhe Kisha depononin paratë të templarët, u lënin atyre që ti marrin të hyrat, ua besonin arkëtimin e kamibaleve, por gjithashtu edhe shfrytëzonin hua). Nga shkëulli XIII, rol me rëndësi në kryerjen e disa punëve bankare – sidomos të punëve të këmbimit, fitojnë shtëpitë e mëdha tregtare të qyteteve të Italisë Veriore, të cilat kryenin operacione bankare në të gjitha qendrat tregtare të Europës. Në shekullin XIV u afirmuan shtëpitë bankare të Gjenovës e Venedikut (Centurioni e Soranzo).

Në vitin 1407 në Gjenovë themelohet banka e parë, Casa di San Giorgio. Ajo ishte bankë në kuptimin e plotë. Kjo bankë dispononte me shuma të mëdha mjetesh monetare, pranja jepte hua të shumta, si dhe kryente qarkullimin e pagesave në mes të qendrave tregtare. Bankat shtetërore të Venedikut (Republikës së Venedikut) ishin: Bancko di Rialto (1587. – 1617.) dhe Banco del Giro (1617. – 1806.). Në Italinë Veriore në shekullin XIII për herë të parë përdoret edhe kambiali, mjet ky i rëndësishëm i afarizimit dhe i kreditimit.

Me zhvillimin e rrugëve të reja të tregtisë tejdetare dhe me përparimin e navigacionit në shekullin XV., XVI. e XVII., gradualisht u bart qendra e tregtisë botërore nga Mediterani (Mesdheu) – regjioni i Mesdheut, në Europën Veriore e Perëndimore, ku afarizimi bankar zuri vend primar. Gjatë kësaj peridudhe u mbollën farët e revolucionit industrial, prandaj edhe u shfaq nevoja për themelimin e një sistemi të zhvilluar financiar. Përveç kësaj, konstruktimi i makines me avull dhe paraqitja e prodhimit masiv, parashtrroi nevojën e ekspansionit përkatës të tregut global, në mënyrë që të apsorbojë prodhimin industrial, si dhe metodave të reja për kryerjen e pagesave dhe dhënien e kredive. Bankat që arriten tu përgjigjen këtyre kërkesave të reja, përparuan shumë shpëjt, të udhëhëqura nga institucionet si Medici Banka në Itali e Hochstetter Banka në Gjermani.

Pas zbulimit të kolonive në Amerikën Veriore e Jugore, praktika bankare e Botës së Vjetër u bart edhe në Botën e Re. Në fillim kolonizatorët punonin kryesisht me bankat e atyre vendeve, prej nga kishin ardhur, kurse në fillim të shekullit XIX. edhe në Amerikë filluan të themelohen bankat e para.

Shekulli XVII. ka rëndësi shume të madhe për zhvillimin e bankave ngase në këtë periudhë, me organizimin dhe afarizmin e tyre, ato u afrohen bankave bahskëkohore. Në këtë kohë themelohen xhiro – bankat në Venedik, Gjenovë, Hamburg e qytete të tjera, të cilat kryenin pagesat pa para të gatshme, duke bartur mjetet nga një llogari në tjetrën dhe këtu e hasim zanafilën e kliringut dhe të mënyrës së pagesës me ane të virmanit. Banka e Amsterdemit, Wisselbanka, e cila u themelua më 1609., futi para të veçantë bankare, kurse në Gjermani këtë e bëri xhiro – banka e Hamburgut (1619. – 1875.). Paratë e kesaj banke (të ashtuquajturat Mark – Banco = 8 ½ të argjendit të pastër), vlenin në pjesën më të madhe të Europës.

Ringjallja ekonomike, e cila fillon në Europë pas zbulimit të Amerikës, kërkon shumë më tepër kredi dhe kështu paraqitet surrogati i parasë – bankënota. Në vitin 1694. themelohet në Angli Bank of England sipas planit të skotlandezit, William Peterson, dhe kjo bankë konsiderohet si bankë e parë emisionare moderne në historinë bankare. Në Francë, banka e parë ishte Banque Generale, të cilën e themeloi në

vitin 1716. skotlandezi John Laë. Kjo bankë bëri emisionin e bankënotave dhe u dha kredi përsoneve privatë dhe shtetit. Mirëpo, për shkak të emisionit të tepruar të bankënotave, kjo bankë u shua në vitin 1720., duke shkaktuar çrregullime të medha financiare në Francë. Në vitin 1800. themelohet Banque de France. Kjo ishte Bankë Qendrore dhe atë e themeloi Napoleoni për financimin e luftërave.

Bankat emetuese të Anglisë dhe Francës kanë ushtruar ndikim shumë të madh në themelimin e bankave të tjera emetuese në shqekullin XVIII. e XIX. në vendet e ndryshme të botës.

Në shqekullin XVIII. themelohen një varg institucionesh bankare të karakterit privat e publik, mirëpo të gjitha këto u likuduan pas një kohe të shkurtër. Banka e vetme që ka mbetur nga ajo kohë, është Bank of England.

Në shqekullin XIX. fillojnë të themelohen bankat aksionare, të cilat me ndryshojnë rolin e deiratëhershëm të huadhënësit dhe ndërmjetësuesit për qarkullimin e pagesave, kurse disponojnë kapital të madh, i cili është krijuar në procesin e koncentrimin të bankave dhe të koncentrimin të shumave të mësha të mjeteve të huaja. Zhvillimi i mëtejshëm i bankave dhe lidhja më e ngushtë e kompanive industriale e bankare, ndikuan mbi tendencat e shtuara të koncentrimin të kapitalit monetar dhe në monopolizimin e bankave.

Më parë bankat kanë qenë krijuesit e vetme të likuiditetit dhe bartëset e funksionit depozitar. Mirëpo, me zhvillimin e ekonomisë bashkëkohore, krijohen një mori organizatash të tjera financiare, të cilat, krahas me bankat luajnë një rol të rëndësishëm në fushën e mobilizimit të mjeteve monetare dhe financimit të nevojave të ekonomisë. Disa nga këto institucione punojnë në një fushë të ngushtë të aktivitetit financiar. Në kusht bashkëkohore, e sidomos në vendet ekonomikisht të zhvilluara hasim një numër të madh institucionesh financiare private, të cilat, për nga përmbajtja e punës së tyre, nuk mund të quhen banka. Pikërisht për këtë arsye duhet përcaktuar në mënyre sa më të qartë definicionin e bankës në mënyre që të shihet dallimi në mes të bankave dhe organizatave të tjera financiare.

2. Historiku i industrisë bankare në Kosovë

Njerëzit në Kosovë janë ballafaquar me diskriminim të vazhdueshëm ekonomik dhe social gjatë viteve 1990, një dekadë që përfundoi në luftë në vitin 1999. Ekonomia e pasluftës u shënuar nga papunësia e lartë dhe vendit i mungonte stabiliteti social dhe politik. Ajo ishte e nevojshme për të siguruar përforcimin e sektorit privat si dhe për të promovuar, zhvillimit socioal ekonomik të Kosovës. Sektori privat varej nga ndërmarrjet mikro, të vogla dhe të mesme ndërmarrjet e (NVM), të cilat mund të gjenerojnë punësim, forcimin e ekonomisë dhe përmirësimin e jetës sociale të kosovarëve. Megjithatë, ka pasur një mungesë të kapitalit investues dhe politikat që bëjnë mbështetjen e sektorit privat dhe Kosova nuk ka pasur bankën e vet.

Bazuar në përvojat e financimit mikro në Bosnje dhe Shqipëri, sipërmarrja e bankave të vogla në Kosovë (MEB Kosovë) është themeluar në vitin 1999. për të siguruar kredi të vogla bizneset, si dhe aktivitetet e zakonshme bankare. MEB e ka ndihmuar Kosovën të gjenerojë punësimin dhe të ardhurat me anë të shërbimeve të saj dhe ka përfshirë popullatën lokale në mesin stafit të saj. Nga 2002., MEB kishte disbursuar 47 milion € (rreth US \$ 44.3 milion) deri 6,800 kreditë për ndërmarrjet mikro dhe

të vogla. MEB njerëzve të zakonshëm në Kosovë ka bërë mbështjen e jetës së tyre me mjetet dhe u bë një burim i besueshëm i orientuar në kredinë komerciale dhe shërbime të tjera financiare për bizneset mikro dhe të vogla.

Ekonomiadhemënyraejetëskosovarejanëgoditurrëndëngalufutanëvitin1999.Nëatëvit, vlerësuar produkti i brendshëm bruto i Kosovës (GDP) ishte US \$ 1-1500000000 dhe shkalla e papunësisë fluturoi rreth 74 për qind (shifrat UNDP). Kështu, përveç sigurimit të paqes, ka pasur një nevojë për të gjeneruar të ardhura, të krijojë punësim dhe të rris eksportet për rimëkëmbjen ekonomike dhe rritjen e qëndrueshme; këto mund të bëhen duke u forcuar sektori privat.

Gjatë viteve 1990., kontributi i sektorit privat në ekonominë e përgjithshme të Kosovës ishte duke u përmirësuar, dhe ndarjen e ndërmarrjeve private në GDP e vendit është rritur nga 47 për qind në vitin 1996. në 80 për qind në vitin 1998. Megjithatë, paqëndrueshmëria politike pas konfliktit të vitit 1999. është bërë e vështirë për të tërhequr investimet e konsiderueshme të huaja dhe për të inkurajuar një sektor në shkallë të industrisë (veçanërisht bizneset me më shumë se 250 të punësuar), kur vetëm 58 nga 156 të ndërmarrjeve në publik kanë operuar.

Kosova nuk kishte banka të veta pas konfliktit. Micro Enterprise Bank e Kosovës është themeluar në fund të vitit 1999. si një iniciativë e përbashkët e International Finance Corporation (IFC), Banka Evropiane për Rindërtim dhe Zhvillim (BERZH), dhe firmat gjermane Internationale e projektit Consult (IPC). MEB Kosova kishte për qëllim përmirësimin e gjenerimit të punësimit dhe të ardhurave nëpërmjet mikrokredive për ndërmarrjet mikro dhe NVM. Dega e parë e MEB Kosovës u hap me seli në Prishtinë pranë UNMIK-ut (United Misioni i Kombeve “në Kosovë), me financim të konsiderueshëm nga holandezët dhe qeveritë gjermane. Në janar të vitit 2000., me një bazë të kapitalit fillestar prej US \$2 milionë, MEB Kosova u bë banka e parë në Kosovën e pasluftës për të marrë një licencë bankare nga BPA (Bankar dhe i Pagesave i Kosovës).

Banka mikro të kreditimit është një nga dhjetërat që operojnë në zonat e varfra rreth bota. MEB Kosova ofron shërbime si menaxhimin e llogarisë, të këmbimit valutor, transfertat e parave, si dhe kreditë dhe transaksionet për ndërmarrjet e vogla ose konsumatorët individual, dhe punon (si më poshtë) për të:

- Të sigurojë një disponueshmërinë më një rritje të kreditimit si një gamë të gjerë që është e mundur të NVM-ve
- Arritja e kredisë dhe shlyerjes së norma të larta të interesit në mënyrë që të sigurojnë flukse të vazhdueshme të Fondet për kreditimin e NVM
- Përforcojnë reformat e fundit në sektorin financiar të paraqitura nga UNMIK-u për të ndihmuar në ri - krijimin e kapaciteteve të menaxhimit të kreditit dhe të administrimit të aftësisë themelore të kredisë të sapo dalura nga bankat, dhe për të ndihmuar SME-në që të rritin disiplinën financiare dhe planifikimin e kapaciteteve përmes procesit të kredisë.²

I nisur nga asgjëja, sistemi bankar i Kosovës sot mund të mburret me themelet e vëna dhe këtë ecje të vogël ndër vite, por mjaft të qëndrueshme. Trembëdhjetë vjet më parë, ai ballafaqohej me ankthin më të tmerrshëm që një sistem mund ta kishte, humbjen e besimit. Kosovarët, herën e fundit që bashkëvepronin me bankat, kishin humbur të gjitha kursimet dhe çdo kthim në këtë sistem, domosdo kërkonte

² http://siteresources.worldbank.org/INTEMPowerment/Resources/14830_Kosovo-web.pdf

një paraqitje e bindje përtej të zakonshmes. Trembëdhjetë vjet më pas, mosbesimi në sistemin bankar është i rrallë. Për më tepër, bankat kosovare janë bërë strofull i mijëra të punësuarve, shembull i një menaxhimi modern, atraksion i karrieristëve bankarë dhe fascilitator i krijimit të një industrie të tërë përcjellëse, në shërbim të gjithë sistemit. Të tri fushat fatkeqësisht burojnë mu nga aktorët e interaksionit: bizneset, bankat dhe vetë shteti. Sektori Bankar, si një ndër sektorët më të zhvilluar dhe më të qëndrueshëm në Kosovë, mund të thuhet se paraqet një ndër tregimet më të suksesshme në Kosovën e pasluftës.³

Sistemi i Rrjetit bankar i Republikës së Kosovës është zhvilluar në mënyrë të konsiderueshme që kur vendi shpalli pavarësinë e saj në vitin 2008. Rrjeti bankar i vendit ishte shkatërruar gjatë luftës së Kosovës. Si një vend i ri Kosova ka kaluar nëpër ndërtimin e institucioneve shtetërore dhe reformat publike. Rrjeti i sistemit bankar në vend është zhvilluar nga zeroja.

Sistemi i Rrjetit bankar të Kosovës është një rrjet informal dhe kompleks në një kuptim që siguron rrjedhën e transaksioneve financiare dhe stabilitetin makroekonomik në vend, duke përfshirë Bankën Qendrore dhe institucionet e tjera mikrofinanciare. Qendër kryesore e rrjetit është konsideruar të jetë Banka Qendrore e Kosovës (BQK), e cila është një pasues i Pagesave të Autoritetit Bankar dhe të Kosovës e themeluar në qershor të vitit 2008. Ai është një person juridik i pavarur dhe i raporton drejtpërdrejt Kuvendit të Kosovës. Banka Qendrore është konsideruar si një pikë qendrore për shkak se të gjitha institucionet e tjera mikrofinanciare janë të lidhura me Bankën Qendrore dhe janë nën mbikëqyrjen e tij.⁴

Gjatë viteve 1990, shumica e bankave transferuar monedhën e vështirë për Serbinë apo për disa nga industritë shoqërore / shtetërore në Kosovë. Pastaj shqiptarët dhe menaxherët e tjerë jo-serbë dhe punëtorët u pushuan nga këto industri për të lehtësuar punësimin e serbëve etnikë. Si këto kompani filloi të përkeqësohej fizikisht dhe transferimet e burimeve në Serbi u bënë më pak të shpeshta, bankat e mbetura lënë në tregun e Kosovës. Ky model në sektorin bankar - së bashku me likuidimin ligjore në tentativë të Bankës Kos3 - u bë homologu financiare e de-industrializimit të Kosovës pas revokimit të statusit të saj si një krahinë autonome.

Para konfliktit të vitit 1999, Kosova kishte pesë banka të mëdha dhe thuhet se 54 degë të bankës, 4 prej tyre janë serbe. Megjithatë, asetet, kreditë, depozitat, kapitalit, dhe të tjera të dhëna në përgjithësi standarde bilancit bankar megjithatë nuk janë të raportuara - me përjashtim të autokton Ekonomik të Bankës, një pasardhës i Bankës Kos-3 të mbyllur. Nëse matet me standardet e raportimit gjenden në zona të tjera tregues ekonomikë, këto të dhëna do të ishin të pakuptimta edhe nëse reportohen. Kjo është për shkak se aktivet dhe kreditë nuk pasqyrojnë humbje në sigurimin ose shkruan të humbura siç është e zakonshme në praktikën ndërkombëtare. Depozitat do të kishte reflektuar depozitat valutore të ngritura prej rreth US \$1 miliard (transferuar në Beograd në vitin 1990.)

Nga të katër bankave të mëdha që operojnë para luftimeve, janë raportuar tre të veprojnë deri në fund të vitit 1998 / fillim të vitit 1999, edhe pse vetëm në mënyrë të kufizuar:

- Bank Kos, i cili është çaktivizuar në vitin 1990, por ka shërbyer ndërmarrjeve

³ <http://bankassoc-kos.com/wp-content/uploads/2012/07/The-Kosovo-Banker-Botimi-I.pdf>

⁴ "Banking System in Kosovo". Economic Initiative for Kosovo. Retrieved 24 May 2013.

të mëdha industriale dhe agro-kombinate nga 1961 për çaktivizimin e saj - të ngjashme me rolin e luajtur nga Privredna Banka e vjetër në ish-Jugosllavi në Bosnje-Hercegovinë sot dhe Kroacisë.

- *Beobanka*

- Banka Ekonomike, e cili zëvendësoi Banka Kos në Kosovë sa i përket klientelës së përgjithshme të synuar dhe ende ka infrastrukturën bazë operacionale. Nxjerrje e vazhdueshme të aseteve, pajisjeve, transferimet e fondeve, dhe shkarkimet e shqiptarëve etnikë nga ndërmarrjet industriale - të gjitha dhënë aktivitetet e bankës gjithnjë e më pak i rëndësishëm gjatë viteve 1990. Nga fundi i vitit 1999, Banka Ekonomike thuhet se kishte vetëm rreth 7 Dinar deri në 8 milionë euro në depozita (rreth 500.000 DM, apo më pak se US \$ 300,000).

- Jugobanka, e cila vepronte në të gjithë Jugosllavinë para saj shpërbërjes, dhe ende vepron në Serbi, edhe pse ajo tani është e vdekur në Kosovë.

- Vojvodjanska Banka, e cila, si Banka Ekonomike, posedon një infrastrukturë për operacionet bazë të pagesës, por tani është e mbyllur.

Ashtu si në pjesën tjetër të vendit, sipas modelit të "pronësisë shoqërore," këto banka tradicionalisht kanë shërbyer si rob të kompanive të financave. Ata huazuan të holla prej pronarëve të tyre në ndërmarrjet nën pronësi shoqërore dhe ofrojnë shërbime të shumta për punonjësit e tyre përkatëse. Këto depozita përfshinë pranimin e pagesave të pensioneve dhe sigurimin e funksione të tjera themelore financiare. Drejtimi i sektorit privat dhe aksionarët janë shtuar në vitet 1990., edhe pse roli i tyre nuk ishte i rëndësishëm për shkak të informalizimit të ekonomisë.

Në përgjithësi, roli i këtyre bankave është zvogëluar në vitet 1990., se industria në Kosovë u bë gjithnjë e drejtuar poshtë, dhe shqiptarë dhe të tjerët gjeten punë në sektorin e tregtisë dhe të shërbimeve (kryesisht në ekonominë e zezë). Degët e bankave nga Serbia që operojnë në treg në vitet 1990 funksiononte më tepër si banka njësi, dmth, pa ose disa degë. Objektivi i tyre kryesor ishte për të transferuar monedhën e vështirë nga Kosova në vaults në Beograd apo në llogaritë jashtë vendit. Shumica e këtyre bankave kishte mbyllur dhe u kthye në Serbi deri në fillim të vitit 1999.⁵

Shoqata e Bankave të Kosovës (SHBK) u themelua në vitin 2002. si organizatë joqeveritare me qëllim që të bashkojë të gjitha bankat komerciale që operojnë në Kosovë në një vend të vetëm dhe t'i përfaqësojë ato denjësisht. SHBK që nga fillimet e saj është angazhuar maksimalisht në lobim dhe avokim ku ka bashkëpunuar vazhdimisht me Bankën Qendrore, Qeverinë, Mediat dhe Opinionin Publik, Shoqatat dhe institucionet tjera në mënyrë që të promovohet sektori bankar dhe zhvillimi ekonomik afatgjatë i Kosovës.

SHBK ka koordinuar një numër të madh të projekteve për bankat, ndër të cilat janë:

- Regjistri i Kredive dhe Sistemi Ndërkombëtar i Raportimit të Transaksioneve
- Sistemi i Pagesave GIRO
- Skema e Debitimit Direkt

Këto ishin ndër projektet e para të cilat u koordinuan nga Shoqata e Bankave të Kosovës ku edhe u evidentua rëndësia e ekzistimit dhe punës së SHBK-së. Vlen të përmendet se SHBK është angazhuar edhe në procesin e rishikimit të rregullave bankare dhe si anëtare e grupeve punuese të qeverisë poashtu ka marrë pjesë në

⁵ http://ec.europa.eu/enlargement/archives/seerecon/kosovo/documents/wb_econ_report/ëeb-kosovo-econreport-vol2-ch3.htm

procesin e përpilimit të një numri të ligjeve.

Përveç rolit të lobimit dhe avokimit, SHBK poashtu është përkushtuar maksimalisht edhe në ofrimin e trajnimeve për stafin e bankave që operojnë në Kosovë. Si rrjedhojë e kësaj, është themeluar Qendra e Trajnimeve në vitin 2005. ku një numër shumë i madh i punonjësve të sektorit bankar është trajnuar. Këto trajnime në përgjithësi kanë ofruar kurse me fokus në banka dhe financa përmes së cilave edhe është zhvilluar kapitali njerëzor i bankave, përmes së cilit edhe bankat kanë përfituar mjaft sa i përket avantazhit të konkurrencës.

Shoqata e Bankave të Kosovës është anëtare e:

- Odës Ekonomike të Kosovës që nga viti 2006.
- Anëtare e Asociuar në Rrjetin Evropian të Trajnimeve Bankare (EBTN) që nga viti 2009

3. Sistemi Bankarë në Kosovë në ditët e sotme

Gjatë vitit 2010., Banka operuar 9 në territorin e Kosovës. Emetimet degëve gjeografike të këtyre bankave është e ndryshme për banka të ndryshme shpjegoi se fuqinë e investimeve të tyre, jetëgjatësi në treg, strategjitë që ndjekin në vitet e para të ekzistencës së tyre (për bankat e reja), etj.

Sistemi bankar kosovar është një sistem relativisht i ri, por që pas vitit 1999, ka shfaqur një zhvillim të shpejtë. Open Data Albania ka kryer një hulumtim mbi sistemin bankar në Kosovë, bazuar në të dhënat e Bankës Qëndrore të Republikës së Kosovës. Shtrirjen më të madhe gjeografike e ProCredit Bank dhe Raiffeisen Bank, kjo bankë për shkak të potencialit që kanë. E konsiderueshme gjeografike gjithashtu duket për NLB, TEB, BpB, BE, BKT, ndërsa Banka Tregtare ka degët e saj në disa rrethe.

Aktualisht sistemi bankar përbëhet nga 9 banka:

Burimi: BQK

NR	EMRI	Pjesëmarrja në sistem	Origjina e Kapitalit
1	Banka Ekonomike	5%	Vendase
2	Banka për Biznes	4%	Vendase
3	Banka Kombëtare Tregtare	3%	E huaj
4	Procredit Bank	34%	E huaj
5	Raiffeisen Bank Kosovo	31%	E huaj
6	NLB Prishtina	15%	E huaj
7	TEB sh.a	6%	E huaj
8	Komercijalna Banka ad Beograd	1%	E huaj
9	Banka Përbashkët për Biznes	1%	E huaj

I gjithë sistemi bankar kosovar është i privatizuar, dhe pjesa më e madhe e kapitalit zotërohet nga entitete të huaja (6 nga 9 banka). Numri i bankave të huaja është rritur veçanërisht në 2008., kur u shtuan edhe 2 banka të reja. Gjithashtu bankat me kapital të huaj kanë edhe pjesën më të madhe të aktiveve të sistemit (rreth 90%), ndërkohë që bankat me kapital vendas zënë vetëm 10% të totalit të aktiveve.⁶

⁶ www.bqk-kos.org

Në vitin 2010, sistemi bankar është karakterizuar nga zgjerimi i infrastrukturës, numri i degëve dhe nëndegëve të bankave komerciale arriti në 303, që paraqet një rritje vjetore prej 16 njësie.

Struktura e sistemit bankar në Kosovë në vitin 2010. ishte e ngjashme me atë të një viti më parë, pasi që numri i bankave, si dhe me strukturën e tyre të pronësisë. Në vitin 2012., tregu bankar në Kosovë është shtuar në një banke të re, rritjen e numrit të bankave komerciale në nëntë (9). Struktura e pronësisë së bankave ka mbetur e pandryshuar: 7 bankat e huaja dhe dy banka me pronësi vendore. Bankat e huaja kanë një pjesëmarrje prej 89.5 për qind të totalit të aktiveve të sistemit bankar të vendit.

Në vitin 2012, bankat komerciale ka pasur një total prej 3,727 të punësuar, si dhe në vitin 2011., kur ata ishin 3,728. Ndërsa numri i degëve dhe nëndegëve të bankave komerciale në vend arriti në 310 në vitin 2012., në krahasim me dy vjet më parë është rritur numri shtatë.

Sistemi bankar në Kosovë vazhdon të karakterizohet me një shkallë të lartë të koncentrimin të tregut, ku rreth 77.4 për qind të totalit të aktiveve të sistemit bankar menaxhohen nga tri bankat më të mëdha. Dy bankat më të mëdha, ProCredit Bank dhe Raiffeisen Bank kanë një pjesë në tregun e kredisë me 68%.

Asnjë nga këto banka në bazë të Ligjit për Mbrojtjen e Konkurrencës nuk ka pozitë dominuese që nuk e kalon kufirin prej 40% të tregut. Megjithatë, duhet theksuar se rritja e vazhdueshme e aktivitetit të bankave më të vogla kanë ndikuar në shkallën e koncentrimin në tregun bankar ka vazhduar të bjerë nga viti i kaluar.

Përfundime

Kuptimi i bankës është shumë i lehtë për tu kuptuar ,shpesh barazohet me konceptin e ndërmarrjes kreditore ose institucionit monetar/ kreditor. Përdorimi i emrave të ndryshëm është problem më i vogël për kuptimin e konceptit të bankes, ngase zakonisht kemi të bëjmë me emra të ndryshëm për të njëjtin koncept. Emrat e ndryshëm rrjedhin nga praktika ligjdhënëse e vendeve të ndryshme, që është si rrjedhim i strukturës shoqërore – ekonomike e financiare, traditës, zhvillimit historik etj. Termat e tillë mund të përdoren krahas emrit bankë por nuk e përcaktojnë dot ende konceptin dhe definicionin e mirëfilltë të bankës. Pa institucionin e bankës do të ishte e pamundur kthimi i numërt të madhë të kursimeve të vogla të individëve dhe të kapitaleve likuide të lira, në fonde kolosale për financimin ose kreditimin e veprimtarive dhe projekteve që kanë nevojë për kapitale të mëdha suplementare.

Për të kuptuar industrinë bankre duhet të shikojmë historikun e industrisë bankare në Evropë dhe përkatësisht në Kosovë. Pikërisht zivillimi ekonomik i një vendi përcaktohet edhe nga evoluimi i sistemit bankare ,i cili po zhvillohet çdo ditë e më tepër si rezultat i zhvillimit edhe të teknologjisë elektronike.

Referencat

"Banking System Kosovo" Economic Initiative for Kosovo. Retrieved 24 May 2013.

Weninger, John. "The Emerging Role of Banks in E-Commerce." *Federal Reserve Bank of New York*. Wesley Longman, 1997.

Basel Commite on Banking Supervizion, Risk Management for Electronic mony Activites

Basle, Mart 1998.

Madura ,J.Internatijonal Financial Menagement 6 th Edition,South –Eëstern College Publishin 2000,Part III ,Risk Management ,Faqe 241.

Golijanin M., (1979) “Bankarstvo Jugoslavije – Teorija, organizacija I poslovanje”, Privredni pregled, Beograd, f. 20.

Komoni, S., (1985) “Financat”, Enti I teksteve dhe I mjeteve mësimore I KSA të Kosovës.

Ahmad,R., Ariff , M. And Skully, M.j. (2008):The Determinationsof Bank Capital Ratios in a Developing Economy ,Published in December 2008 by Asia –Pacific financial markets, vol.15.

BCBS (2010) :Basel III:International Framework for Liquidity Risk Measurement,Standards and Monitoring ,Basel Committe on Banking Supervision.

Richards Davies and Peter Richardson ,Evolution of the UK banking system , 2010.

Stile të Pikturës Murale Pasbizantine

Dr. Rozela Dhimgjini

Abstrakt

Arti Pasbizantin është një term që përdoret për të përshkruar artin ortodoks kristian, i cili u zhvillua pas Rënies së Kostantinopojës (1453) dhe shpërbërjes së Perandorisë Bizantine.

“Bota” ortodokse post-1453 mund të ndahet në tre sfera kryesore: në sferën Athonite, që përbëhet nga territoret ortodokse nën sundimin turk; sferën Veneciane, që përmban pushtimet venedikase në Mesdheun Lindor (ishujt jonian dhe cikladik); si dhe sferën periferike, që përbëhet kryesisht nga Rusia, Bullgaria, Serbia, Moldavia, Vallahia (pjesë e Rumanisë) dhe Gjeorgjia¹.

Për të kuptuar artin pasbizantin dhe ndikimin e tij në pikturën murale të kishave të Shqipërisë, duhet detyrimisht të trajtojmë dhe të njohim „linjat“ dhe “trendet” e pikturës murale pasbizantine, të cilat u ndikuan si nga “shkollat” artistike athonite ashtu dhe nga ato veneciane.

Fjale kyçe: Piktura Murale Pasbizantine, Venecia, Shqipëri.

Hyrje

Është e vështirë të shkruash mbi pikturën lindore pasbizantine, pasi ende nuk është ndërmarrë një studim i përgjithshëm artistik, ikonografik dhe stilistikor për këtë periudhë të rëndësishme historike dhe kulturore². Megjithatë vlen për t’u theksuar që në vitet e fundit janë shtuar studime të shkëputura mbi pikturën e një ndërtimi fetar, e një zone të kufizuar, të një piktori apo të një grupi artistik, duke përcjellë tendenca (megjithëse të pjesshme e të shkëputura) stilistikore dhe ikonografike të një segmenti artistik³. Kjo na ndihmon në studimin dhe përcaktimin më të saktë të rrymave krye-

¹ TURNER 2003, 329.

² Një vështrim kritik mbi artin pasbizantin grek shkruan T. GOUMA PERTERSON, *The Survival of Byzantinism in 18th Century Greek Painting*, në: *Allen Memorial Art Museum Bulletin* 29, 1 (1971), 11-59 dhe më gjerë mbi pikturën murale pasbizantine shkruan D. D. TRIANTAPHYLLOPULOS, *Die nachbyzantinische Wandmalerei auf Kerkyra und den anderen ionischen Inseln. Untersuchungen zur Konfrontation zwischen ostkirchlicher und abendländischer Kunst (15.-18. Jahrhundert)*, München 1985.

³ Si p.sh. G. C. TSIGARAS, *Piktorët Konstandin dhe Athanas nga Korça dhe veprat e tyre në Malin Athos*, në: *Aktet e Simpoziumit Ndërkombëtar „2000 vjet Art dhe Kulturë Kishtare në Shqipëri“*, Nëntor 16-18, 2000, Tiranë 2003, 277-290; K. KIRCHHAINER, *Das Ossuarium des Petrus- und Paulus-Klosters in Vithkuq (Südalbanien) und seine Freskendekoration (1750)*, në: *Makedonika* 34, 149-208; K. KIRCHHAINER, *Die Bildausstattungen der Kirchen von Voskopoje und ihre Stellung in der nachbyzantinischen Wandmalerei des 18. Jahrhunderts*, në: *Patrimoine des Balkans, Voskopoje sans frontières 2004*, Paris 2005, 53-73; K. KIRCHHAINER, *Die Malereien in den Gewölbezonen der Kuppelbasiliken von Voskopoje (Moschopolis)*, *Acta Studia Albanica* 1, 2007, 60-96; K. KIRCHHAINER, „Gepriesen seist Du, die höher ist als alle, erreichend den Thron Gottes“ – Überlegungen zu einem Koimesis-Zyklus in der Athanasioskirche in Voskopoje, në: *Makedonika* 37, 59-88; R. LOZANOVA, *Images of Slavic Saints in Moschopolis and Vithkuqi-Albania, Les Saints slaves dans l’histoire de l’église chrétienne; Annuaire de l’Université de Sofia „St. Kliment Ohridski“*, *Centre de recherches slavo-byzantines „Ivan Dujcev“*, t.92/11/2002, Sofia 2003, 177-

sore stilistikore të artit pasbizantin në zonën juglindore të vendit.

Lidhur me zhvillimin e pikturës murale pasbizantine në zonat e Epirit Verior dhe Thesalisë, duhet t'i kushtojmë vëmendje dy ndikimeve kryesore:

1. Ndikimit maqedonas, që e kishte gjenezën në Periudhën e Mesme Bizantine. Ky stil vazhdon të ruajë me besnikëri traditën e *Shkollës Maqedonase* dhe e pasuron më tej atë me realizëm dhe disa elementë të antikitetit⁴.

2. Dhe ndikimit të rëndësishëm Kreto-Venecian, apo të të ashtuquajturës "Shkolla e Kretës"⁵.

Kalimi nga shek. 15 në shek. 16 u shoqërua nga pikëpamja artistike nga një zbehje e traditës së *Shkollës Maqedonase*, drejt një arti me karakter më akademik, me një teknikë më të rafinuar dhe me ndikime perëndimore, tipare keto të *Shkollës së re të Kretës*⁶.

Kreta ishte një nga vendet më të rëndësishme të territorit ortodoks, si nga përmasa dhe potencia ekonomike, ashtu dhe nga aspekti artistik⁷. Megjithëse Kreta ishte nën sundimin venecian, ajo u kthye në një qendër të artit dhe kulturës greke, që gëzonte një situatë të favorshme në tregun evropian. Shumë artistë kretianë ishin "bilingual" në sensin, që ata mund të pikturonin në stilin italian, apo në stilin tradicional bizantin, sipas preferencave të porositësit⁸. Artistët kretiane mësuan teknikat e afreskave italiane si dhe mënyrën e tyre të paraqitjes duke rezultuar në një art ku gërshetohet perspektiva italiane me traditën bizantine⁹. Stili kretian dallon nga stili piktoresk paleolog. Figurat janë më grafike dhe fytyrat më të thata e më të ngrysurat. Piktura murale kretiane bazohet në paraqitje dramatike, të mbushura me figura ekspresive, me botë të theksuar emocionale, konture të sakta dhe plasticitet. Sipërfaqet janë të mbushura në prapaskenë me arkitekturë të pasur, ngjyra të gjalla dhe dashuri për detajet dekorative¹⁰. EkspONENTI më i rëndësishëm i *Shkollës së Kretës* është Theofanes Strelitzas, i njohur si Theofan Kretiani¹¹.

188; R. ROUSSEVA, Iconographic Characteristics of the Churches of Moschopolis and Vithkuqi (Albania), *Makedonika* 35, 2006, 163-179; R. ROUSSEVA, The legend of the last emperor and an unpublished eschatological scene from St. Nicholas church in Perhondi village (Albania, 14th century), në: *Niš & Byzantium VI*, Niš, Miša Rakocija, 2008, 231-243.

⁴ A. EFFENBERGER, N. ASUTAY-EFFENBERGER, *Byzanz Weltreich der Kunst*, München 2017, 326-327.

⁵ WEITZMANN 1987, 310.

⁶ TURNER 2003, 331.

⁷ EFFENBERGER, ASUTAY-EFFENBERGER 2017, 327.

⁸ I. P. CHOULIARÁS, The Depiction of Saint Constantine in Postbyzantine Monumental Art in Epirus and Macedonia. Iconographical Particularities, në: Miša Rakocija (ed.), *Niš and Byzantium*, Niš, 2014, 440.

⁹ M. CHATZIDAKIS, *From Byzanz to El Greco*, Museum für Byzantinische Kunst, Athene 1987, 43.

¹⁰ G. BLICKENDORF, „Maniera Greca“-Wahrnehmung und Verdrängung der Byzantinischen Kunst in der italienischen Kunstliteratur seit Vasari, në: *Sanat Tarihi Desterleri Nr. 6*, Özel Sayı. Okzident und Orient, Istanbul 2002, 113-125.

¹¹ Shumë dekore në Malin Athos mbajnë vulën e bashkëpunimit me artistë kretian, sidomos me Theofanes Strelitzas, i njohur si Theofan Kretiani (1500-1559), që shquhet si një nga përfaqësuesit më të njohur të *Shkollës së Kretës*. Ai u ftua me 1527 për të pikturuar kishën e manastirit Hagios Nikolaos Anapafsas në Meteora. Më pas, me 1535 ai u bë Kretiani i parë i ftuar për të pikturuar refektorin e Lavrës së Madhe në Malin Athos, së bashku me të bijtë Symeon dhe Niphon/Neophytos, ku ai zhvillon një stil të ri, në të cilin ndërthur pikturën ikonografike kretiane të shek. 16 me atë të asaj murale. TURNER 2003, 329.

Theofan Kretiani, Qarja e Krishtit, afresk, shek. XVI, Manastiri Stavronikës, Mali Athos.

Është e pamohueshme ngjashmeria stilistike e këtij artisti me Domenicos Theotokopoulos (El Greco-n) me prejardhje kretiane (1541-1614). Konturet e forta, ndërtimi piramidial i kompozimit, figurat e stërgjatura etj., janë disa nga tiparet e përbashkëta të piktorëve të kësaj periudhe me origjinë kretiane. Këto piktura dallojnë nga pasurimi i kompozimeve të tematikave fetare, nga ciklet e gjera ikonografike si dhe nga cilësia e jashtëzakonshme artistike¹².

Edhe mjeshtri ynë Onufri nga Neokastra (rreth 1500 – rreth 1578) gëzonte këto cilësi të larta artistike¹³. Ai duhej të kishte një formim të veçantë, siç dëshmon kaligrafia e mbishkrimeve të tij në punët e tij artistike¹⁴.

Onufri, Hyrja e Krishtit në Jeruzalem, afresk, mesi i shek. XVI, Kisha Shën Kollit, Shelcan, Elbasan.

¹² R. DHIMGJINI, *Momente të Historisë së Artit nga Rilindja deri në shek. XX*, Tiranë 2016, 91.

¹³ Punët e Onufrit janë ruajtur ende në kishën Evangjelistria dhe Shën Teodor në Kala të Beratit, Shën Nikolla në Shelcan dhe Shën Premte në Valsh, Shpat të Elbasanit (1554). Në kishën e Shpërfytyrimit dhe në atë të Shën Nikollas në Zercë, Prilep të Maqedonisë, në kishën e Anargjiteve Kosma e Damian dhe kishën e Apostujve në Kostur, Greqi si dhe në kishën e manastirit të Moldavicës (1537), Moldavi. Punët e tij shquhen për koloritin dhe forcë të veçantë artistike. K. KALLAMATA, *Ikona-Kuptimi dhe Simbolizmi*, Athinë1998, 28.

¹⁴ B. Öhrig, ed. *Ikonen aus Albanien: sakrale Kunst des 14. bis 19. Jahrhunderts. Katalog zu den Ikonen-Sälen der Ausstellung: Albanien- Reichtum und Vielfalt alter Kultur. August 2001 bis Januar 2002*, München 2001, 25.

Maniera e tij përmban elementë të artit paleolog, të *Shkollës Kretiane* si dhe të artit gotik¹⁵. Nga arti paleolog merr ai veshjet plot rrudha të figurave të tij, shkëmbinjtë në formë pyke, apo konstruksionet e ndërlikuara arkitekturore. Gjithashtu dhe kompozimet plot figura në skenat e tij biblike. Ndikimet e artit kretian ndiehen në pikturën e Onufrit në mënyrën e armatimit në figurat me veshje luftarake, në përcjelljen e muskulaturës në figurat e zhveshura biblike, në dekorimin e muraturave dhe relievve veneciane si dhe në plasticitetin e aureolave mbi shenjtoret. Por të dallueshme në stilin e tij janë dhe elementë arkitekturor gotik, si harku me majë apo dritarja rozete. Të gjithë këto ndikime arrin Onufri t' i asimilojë më së miri, duke i përcjellë vëzhguesit ikonografi brenda karakterit bizantin.

Edhe pasuesit e tij Nikolla dhe Onufër Qiprioti ishin pjesë e kësaj shkolle dhe shfaqin në veprat e tyre pikërisht këtë frymë artistike¹⁶.

Në shek. 16, në Malin Athos po rinovoheshin një numër i madh manastiresh, për pikturimin e të cilave u ftuan shumë artistë¹⁷, (ndërmjet të cilëve ishte dhe murgu kretian Theophanes Strelicas¹⁸). Murgjit e Malit Athos kërkonin të ruanin artin e manastireve të tyre në nivelin më të lartë të mundshëm dhe për këtë arsye ftonin shpesh piktorë të shquar kretiane¹⁹. Kështu emigrojnë në shek. 16 një numër i madh kretianësh drejt zonave ortodokse të pushtuara nga otomanet, ku zhvilluan një stil të veçantë kretian, që karakterizohej nga konture të mprehta, silueta të holla, draperi lineare dhe forma të përmbajtura²⁰.

Ky bashkëpunim ndërmjet artistëve kretianë me ato të Malit Athos çoi në zhvillimin e një stili bizantin të miksuar kreto-athonit²¹.

Por rritja gjithmonë e më e madhe e ndikimit artistik perëndimor, që vinte nëpërmjet kretianeve në Malin Athos, duhet të jetë pritur me ankth nga manastiret, sepse në këtë periudhë nis të shfaqet një numër në rritje, të manualeve të pikturës, të cilët theksojnë artin tradicional bizantin²².

Ky zhanër i pikturës pasbizantine kulmohet në shekullin e 18-të me hartimin e "Hermeneia-s"²³, së piktorit murg Dionisit nga Fourni-Agrafa (1670-1744), i njohur dhe si "Dorcaku i Pikturës" nga Mali Athos²⁴. Ky "udhëzues" i pikturës bizantine është më i

¹⁵ Po aty.

¹⁶ Öhrig 2001, 26; V. PUZANOVA, Piktori i shquar shqiptar i shek. 16 Onufri nga Neokastra (Elbasani), *BUSHT* 3, 1953, 8; TH. POPA, Onufri-piktori i madh i shek. 16, *BUSHT* 1, 1962, 54.

¹⁷ GAUMA-PETERSON 1991, 156.

¹⁸ Atje pikturon ai më 1535 afreskat e manastirit të Stavronikas si dhe afreskat në Lavrën e Madhe.

¹⁹ TURNER 2003, 331.

²⁰ GAUMA-PETERSON 1991, 154.

²¹ TURNER 2003, 330.

²² Si shembulli i parë i këtyre manualeve njihet ai i peshkopit dhe piktorit serb, Nektarius nga Veles, më 1599. Një manual tjetër daton më 1674, i hartuar nga At Danilo, i cili punonte në manastirin serb të Chilandar-it në Malin Athos. Të dy manualët janë përshkruar të artit të pikturës bizantine. TURNER 2003, 331.

²³ Këto manuale të pikturimit njihen në territorin grek si „Hermeneia“ ndërsa në zonat sllave me emërtimin „Podlunniks“. *Malerhandbuch des Malermönchs Dionysios vom Berge Athos*, sipas përkthimit në gjermanisht nga Godehard Schäfer (Trier 1855), të ribotuar nga Slavisches Institut München, München 1983, f. 5.

²⁴ Ky është një nga dokumentët më të rëndësishëm, lidhur me pikturën murale të kishës ortodokse dhe skemës së programit ikonografik të përcaktuar në të. Murgu, piktori dhe shkruesi grek Dionisi nga Fourni jeton nga 1670-1744. Ai ishte i biri i një prifti në Fourni në rrethinat e Agrafës, në

njohuri ndër manualet e kësaj fushe dhe për shkak se ky shkrim përkthehet nga greqishtja që në vitin 1842 në gjuhen frënge dhe më 1855 në atë gjermane²⁵. Siç shprehet vetë murgu Dionis, përcjell ai nëpërmjet manualit mjeshtrinë dhe stilin e piktorit të mrekullueshëm bizantin Manuel Panselinos nga Thesaloniki²⁶. Hermeneia, manuali i pikturimit të Dionisit nga Fourn, përmban 456 kapituj dhe një trajtim të plotë të skenave të Testamentit të Vjetër, të cilat mungojnë në të gjithë librat e tjerë të kësaj natyre, që do thotë dhe që ky doracak ishte vepra më e plotë e këtij zhanri²⁷. E gjithë vepra e tij ndahet në tre pjesë: pjesa e parë përmban teknika të pikturimit, një pjesë e të cilave janë sot ende të pakuptueshme; pjesa e dytë prezanton skena ikonografike të Testamentit të Vjetër dhe pjesa e tretë dhe e fundit, ndodhitë nga Testamenti i Ri dhe paraqitjet e shenjtorëve²⁸. Manuali i pikturimit të Dionisit nga Fourn shërbente kështu si një udhëzues i artit të pikturës murale dhe ikonave bizantine, me synimin që arti i Manuel Panselinos të rivitalizohet dhe të inspironte zografët e tjerë postbizantin²⁹. Në shek. 16 bëhet i pashmangshëm ndikimi perëndimor për artin ortodoks nëpërmjet shpikjes dhe qarkullimit gravurës. Gravurat e drurit e sidomos ato të bakrit të gdhendësit Marcantonio Raimondi bënë të mundur përhapjen e tendencave artistike rilindase dhe manieriste tek artistët kretianë. Këto të fundit përcjellin elementë stilis-

Greqinë Qendrore. Dionisi shkoi në Kostantinopojë në moshën 12 vjeç, ndoshta për edukim të mëtejshëm. Katër vjet më vonë ai shpërngulet për në Malin Athos. Më 1721 pikturon Dionisi kapelën e Shën Demetrios në Vatopedi si dhe murin perëndimor të katolikonit të Docheiarion në Malin Athos. Në 1724-28 punon ai gjashtë ikona në kishën e Transfigurimit në Fourn, ndërsa pikturat e tij murale duhet të jenë shkatërruar më 1821. Ai u rikthye në Fourn më 1734 dhe në vitet 1740/41 funksionoi si kujdestar, patron i Patikanës së Kostantinopojës për konstruksionin e një shkollë në Agrapha. Letra që ai i shkruan patriarkut Neophytos më 1744 është shenja e fundit e jetës që ruhet prej tij.

Puna e tij e shkruar, që ka arritur të mbijetojë, përbëhet nga katër letra, 18 epigrame, dy punë liturgjike dhe më e shumta e versionit të „Doracakut të Pikturës së Malit Athos“ (Shën Petersburg, Saltykov-Shchedrin Pub. Lib., cod. gr. 708), për të cilën ai është dhe i njohur. Kjo vepër që njihet si „Manuali i Pikturës“ duhet të jetë shkruar ndërmjet viteve 1730-1734. TURNER 2003, 336.

²⁵SCHÄFER 1983, 6.
²⁶“... (unë, Dionisi) mora përsipër këtë talent të vogël që kam falë Zotit ta mësoj mirë, që do të thotë, që arti im pak i rëndësishëm, të cilin e kam mësuar që në rininë time duke u munduar zellshëm me shumë mund dhe kohë dhe që jam munduar aq sa kam mundur të kopjoj ikonat e shenjta dhe afresat e mrekullueshme të punuara në Malin Athos nga mjeshtri Manuel Panselinos nga Thesaloniki, punët e të cilit ndriçonin si hëna e artë me artin e tij të mrekullueshëm që tejkalonin dhe linin në hije punët e gjithë piktorëve më të hershëm e më të vonë...”, në: SCHÄFER 1983, 7.

²⁷Po aty, 6.

²⁸Në pikturat ikonografike është e detyrueshme ruajtja e një lloji tipi paraqitje, megjithatë variojnë ornamentet dhe veshjet, ngjyrat e përdorura aq shumë me njera-tjetren, sa mund të dallohen ngjashmeri vetëm ndërmjet pikturave të së njejtës „shkollë“ e ndonjëherë dhe vetëm në pikturat nga i njejtë atelier. Shpesh është menduar, që egzistonin tipe paraqitjesh të përcaktuara rreptë, që mund ta kenë zanafillën që në mijëvjeçarin e parë të artit bizantin, duke rritur rëndësinë e manualeve me shembuj dhe skica. Por në të vërtetë, rëndësia e këtyre doracakëve të pikturimit kishtar ka qendruar thjeshtë në përcimin e skemave bazë të paraqitjes, pa theksuar motive të veçanta e pa vendosur rregullore mbi linjat apo ngjyrat. Dhe këto doracakë mund të kenë patur për bazë në hartimin e tyre, manuskripte më të hershme, nga manastire dhe kisha të veçanta, të cilat sot janë ende të panjohura ose nuk janë përpiluar dhe studiuar shkencërisht. SCHÄFER 1983, 5.

²⁹Një vlerë të madhe kishte (dhe ka) ky manual i Dionisit nga Fourn jo vetëm për piktorët e artit bizantin por dhe për artistët e tjerë perëndimorë, të cilët donin të gjenin çelësin e pikturës bizantine. TURNER 2003, 331.

tikor perëndimorë dhe në piktorët e Athosit³⁰.

Përveç artit bizantin palaiolog dhe atij kretian me frymë perëndimore, shfaqen gjithashtu në shek. 16 në fshatrat rreth Kastorias disa atelierë në formën e punishteve familiare, të cilat organizoheshin në esnafe, me artizanë që lëviznin nëpër kishat që pikturoheshin në zonat e Epirit. Motivet që ata përdornin ishin shpesh të marra nga jeta e përditëshme, por nga ana tjetër ndieheshin në pikturat e tyre dhe tipare të pikturës italiane të shek. 14 dhe 15³¹.

Rënia ekonomike dhe pakësimi i sasisë së krishterëve në zonat e pushtuara nga Perandoria Osmane, çoi në fund të shek. 16 në përhapjen e një piktore disi fshatareske, që nuk e kishte më kualitetin e lartë krijues të Onufrit dhe rrethit të tij artistik³².

Atelieri më i njohur në këtë periudhë është ai i familjes piktore nga Linotopi pranë Kastorias (fshat vllëh në Greqinë Veriore), të cilët dekorojnë me punën e tyre në gjithë zonën e Epirit³³. Karakteristikat stilistike të artit të kësaj familjeje artistësh janë figurat e shëndosha e të ngjeshura, me qafë të shkurtër e trupa drejtkëndore dhe me shprehje të veçanta psikologjike nëpërmjet xhestikulimesh të forta. Mund të thuhet, se stili i piktorëve të Linotopit është i thjeshtë dhe disi primitiv, që korrespondon me prejardhjen e tyre fshatareske³⁴.

Piktura murale e fillimit të shek. 18, vjen pas një vakumi të ndieshëm të këtij arti fetar. Në shek. 17 vuan zhvillimi i artit kristian, ashtu si dhe politika dhe ekonomia e vendit, pasojat e sundimit osman³⁵. Ky ritëm i ngadaltë ndryshon falë politikave specifike ekonomike e fetare në zonën juglindore të Shqipërisë duke rezultuar në një shpërthim të ri kulturor në gjysmën e parë të shek. 18.

Kultura e regjioneve të Epirit (ku përfshihen Epiri Jugor, i cili i përket territorit grek dhe Epiri Verior i territorit shqiptar) u përcaktuan nga faktorë të përbashkët: si unifikimi në një gjuhë të përbashkët tregëtare, që ishte gjuha greke, kontakti ngushtë kulturor me qendrën në Malin Athos, si dhe nënshtrimi i mitropolive të tyre së njëjtës peshkopatë greko-ortodokse, që ishte ajo e Patrikanës së Ohrit.

Bibliografi

A. EFFENBERGER, N. ASUTAY-EFFENBERGER, *Byzanz Weltreich der Kunst*, München 2017.

B. ÖHRIG, ed. *Ikonen aus Albanien: sakrale Kunst des 14. bis 19. Jahrhunderts. Katalog zu den Ikonen-Sälen der Ausstellung: Albanien- Reichtum und Vielfalt alter Kultur. August 2001 bis Januar 2002, München 2001.*

³⁰ Punët e Marcantonio Raimondi-t (rreth 1475-1534) apo Giovanni Bellini-t (1430-1516) shërbenin si modele dhe për Theofan Strelicasin. GOUMA-PETERSON 1991, 156; D.PAPASTRATOS, *Greek Orthodox Religious Engravings, 1665-1889*, Athinë 1990, 23; M. CHATZIDAKIS, *Post-Byzantine Art 1430-1830*, në: M. Sakellariou, *Macedonia, 4000 Years of Greek History and Civilisation*, Athen 1993, 422-425.

³¹ Öhring 2001, 29.

³² Öhring 2001, 30.

³³ Mjeshtrat e Linotopit patën një aktivitet prej 86 vjetësh. Kjo dinasti përbëhet nga disa breza piktorësh që në vendin tonë kanë punuar në kishën e Shën Marisë në Dhiver të Delvinës (1604), kishën e Profet Ilias në Jorgucat të Gjirokastrës (1617), kishën e manastirit të Ungjillizmit në Vranishtë, kishën e Manastirit të Catistës (1626-27), kishën e Shën Nikollas në Saraqinisht (1630) dhe Manastirin e Profet Ilias në Stegopol (1653). KALLAMATA 1998, 29.

³⁴ Öhring 2001, 30.

³⁵ Po aty, 29.

- G. BLICKENDORF, „Maniera Greca“-Wahrnehmung und Verdrängung der Byzantinischen Kunst in der italienischen Kunstliteratur seit Vasari, në: *Sanat Tarihi Defterleri Nr. 6*, Özel Sayı. Okzident und Orient, Istanbul 2002.
- G. C. TSIGARAS, Piktorët Konstandin dhe Athanas nga Korça dhe veprat e tyre në Malin Athos, në: *Aktet e Simpoziumit Ndërkombëtar „2000 vjet Art dhe Kulturë Kishtare në Shqipëri“*, Nëntor 16-18, 2000, Tiranë 2003.
- I. P. CHOULIARÁS, The Depiction of Saint Constantine in Postbyzantine Monumental Art in Epirus and Macedonia. Iconographical Particularities, në: Miša Rakocija (ed.), *Niš and Byzantium*, Niš, 2014.
- K. KALLAMATA, *Ikona-Kuptimi dhe Simbolizmi*, Athinë1998.
- K. KIRCHHAINER, Die Malereien in den Gewölbezonen der Kuppelbasiliken von Voskopoje (Moschopolis), *Acta Studia Albanica 1*, 2007, 60-96.
- K. KIRCHHAINER, Das Ossuarium des Petrus- und Paulus-Klosters in Vithkuq (Südalbanië) und seine Freskendekoration (1750), në: *Makedonika 34*, 149-208.
- K. KIRCHHAINER, Die Bildausstattungen der Kirchen von Voskopoje und ihre Stellung in der nachbyzantinischen Wandmalerei des 18.Jahrhunderts, në: *Patrimoine des Balkans, Voskopoje sans frontières 2004*, Paris 2005, 53-73.
- M. CHATZIDAKIS, *From Byzanz to El Greco*, Museum für Byzantinische Kunst, Athene 1987.
- M. CHATZIDAKIS, Post-Byzantine Art 1430-1830, në: M. Sakellariou, *Macedonia, 4000 Years of Greek History and Civilisation*, Athen 1993.
- R. DHIMGJINI, *Momente të Historisë së Artit nga Rilindja deri në shek. XX*, Tiranë 2016.
- R. LOZANOVA, Images of Slavic Saints in Moschopolis and Vithkuqi-Albania, Les Saints slaves dans l'histoire de l'église chrétienne; *Annuaire de l'Université de Sofia „St. Kliment Ohridski“*, Centre de recherches slavo-byzantines „Ivan Dujcevo“, t.92/11/2002, Sofia 2003, 177-188 .
- R. ROUSSEVA, Iconographic Characteristics of the Churches of Moschopolis and Vithkuqi (Albania), *Makedonika 35*, 2006, 163-179.
- R. ROUSSEVA, The legend of the last emperor and an unpublished eschatological scene from St. Nicholas church in Perhondi village (Albania, 14th century), në: *Niš & Byzantium VI*, Niš, Miša Rakocija, 2008, 231-243.
- T. GOUMA PERTERSON, The Survival of Byzantinism in 18th Century Greek Painting, në: *Allen Memorial Art Museum Bulletin 29*, 1 (1971), 11-59.
- D. D. TRIANTAPHYLLOPULOS, *Die nachbyzantinische Wandmalerei auf Kerkyra und den anderen ionischen Inseln. Untersuchungen zur Konfrontation zwischen ostkirchlicher und abendländischer Kunst (15.-18. Jahrhundert)*, München 1985.
- TH. POPA, Onufri-piktor i madh i shek. 16, *BUSHT 1*, 1962.
- V. PUZANOVA, Piktori i shquar shqiptar i shek. 16 Onufri nga Neokastra (Elbasani), *BUSHT 3*, 1953.

Transferimi i Çmimit

Yildeze Sokoli

Fakulteti Ekonomik, Departamenti i Financës;
Universiteti "Ismail Qemali" Vlorë

Abstrakt

Transferimi i çmimit është mekanizmi i çmimeve të një transaksioni që ndodh midis sipërmarrjeve të lidhura. Në realitet, ky koncept është më i rëndësishëm për organizatat të cilat janë të mëdha dhe që veprojnë me anë të njësisve të shumta. Duke qenë në përmasa të mëdha, vëllimi dhe operacione, menaxhimi i organizatës është gjithmonë i interesuar të dijë qendrat e kostos dhe qendrat e fitimit të organizatës për menaxhimin e tyre efektiv.

Nepermjet ketij punimi mund të themi se është një përpjekje e bërë në tregun shqiptar në një fushë ku mungojnë ose janë shumë të pakta të gjitha studimet e këtij lloji dhe me këto specifika. Punimi bëhet për të parë problematikat që biznesi ka hasur në transferimin e çmimeve në Shqipëri, mosmarrëveshjet eventuale të ndodhura midis tyre dhe administratës tatimore në lidhje me përcaktimin e çmimit të tregut ose asaj që njihet si ALP, Arms' Length Price.

Qellimi i ketij punimi është hedhja dritë mbi çështjet e transferimit të çmimeve dhe problematikes që bizneset hasin në Shqipëri. Është marre një kampion relativisht i madh i bizneseve ndërkombëtare të cilat kanë minimalisht edhe një vend tjetër të huaj në të cilin kanë operacione dhe kërkimi është bërë për degën në Shqipëri dhe jo për gjithë grupin. Qëllim gjithashtu ka qenë hedhja dritë mbi një fushë e cila nuk është shumë e kërkuar në Shqipëri dhe në rajon, si një bazë për studime të tjera më të hollësishme. Nëpërmjet tij mund të bëhet një analizë krahasuese midis problematikave që janë në kuadrin dhe aplikimin Shqipëtar me vendet e rajonit dhe më pas kjo me gjithë vendet e zhvilluara.

Ky punim mund të ndihmojë bizneset kombëtare që kanë aktualisht një pjesë të biznesit në vende të huaja, bizneset ndërkombëtare që janë aktualisht duke bërë biznes në Shqipëri, në formën e një guide mbi rregullat dhe kuadrin rregullator.

Studimi gjithashtu mund të përdoret nga organe qeveritare ligjzbatuese dhe përgjegjëse për transferimin e çmimeve për të ndihmuar në sheshimin e mosmarrëveshjeve që lidhen me këtë industri, me transferimin e çmimeve dhe me diferencat që mund të lindin nga rregullorja e brendshme që kompanitë ndjekin krahasuar me kuadrin rregullator aktual në Shqipëri

Metodologjia e përdorur në punim është e lidhur së pari me studimin e literaturës së huaj mbi trajtimin teorik e praktik ndërkombëtar lidhur me transferimin e çmimit, dhe zbatimin në Shqipëri, së dyti: informacionet dhe gjetjet teorike, janë përdorur në punim si bazë, me një përjasje kërkimore dhe një kombinim i analizës përshkruese, kërkimi bëhet duke u bazuar në analizën e të dhënave të marra nga intervistat dhe pyetsori. Gjithashtu janë marrë të dhëna nga praktikatat më të mira dhe aktuale në vende të zhvilluara duke bërë një krahasim me Shqipërinë dhe aplikimin e rregullave ose udhëzimeve të OECD.

Fjalë kyçe: Tatime, Transferimi i Çmimit, Parimi i Tregut, Metodatat e Vendosijes së Transferimit të Çmimit, Shqipëri.

Hyrje

Transferimi i Çmimit është termi që përdoret për të referuar një çmim të aplikuar për një 'transaksion tregtar' midis një dege të një kompanie me një degë tjetër të së

njëjtës kompani. Transaksioni mund të jetë shitja ose blerja e mallrave ose sigurimi i shërbimeve që lidhen me çështje financiare, të teknologjise ose ndonjë transaksion tjetër ku përfshihet interesi tregtar i të dy palëve. Ky çmim në thelb ndihmon edhe në menaxhimin e: - Kthimit të kapitalit të investuar për njësi ose degë. - Qendrave të kostove dhe qendrave të fitimit të grupit. - Efikasitetit të një njësie të veçantë. - Përcaktimit të strategjisë për një njësi te vecantë.

Prandaj, pritet që çmimi i aplikuar për një transaksion të tillë të brendshëm të jetë çmimi mbizotërues i tregut i një transaksioni të ngjashëm në gjendje të ngjashme te tregut. Çdo devijim nga norma e tregut, mbiçmimi ose nën çmimi i vlerës, do të kishte një efekt përfundimtar në rezultatin ekonomik të njësisë përkatëse. Kështu, koncepti i Transferimi i Çmimeve lidhet më shumë me ekonominë e biznesit dhe është një shqetësim i menaxhmentit.

Transferimi i çmimit është mekanizmi i çmimeve të një transaksioni që ndodh midis sipërmarrjeve të lidhura. Në realitet, ky koncept është më i rëndësishëm për organizatat të cilat janë të mëdha dhe që veprojnë me anë të njërive të shumta. Duke qenë në përmasa të mëdha, vëllimi dhe operacione, menaxhimi i organizatës është gjithmonë i interesuar të dijë qendrat e kostos dhe qendrat e fitimit të organizatës për menaxhimin e tyre efektiv.

Në periudhën e hershme të shekullit të 19-të, revolucioni industrial çoi në rritjen e korporatave shumëkombëshe. Era e transformimit ekonomik shoqëruar me revolucionin industrial ushqyen rritjen e MNC-ve. Niveli absolut dhe vëllimi i tregtisë brenda kompanive është rritur ndjeshëm. Së bashku me përpjekjet në rritje të madhësisë dhe vëllimin e transaksioneve, MNC-të janë përqëndruar edhe në rritjen e përfitimit të tyre, për të kompensuar mbajtjen e rrezikut. Menaxhimi i këtyre fillon me koston dhe kontabilitetin e brendshëm.

Kjo ka rezultuar në një ndryshim të rëndësishëm në rentabilitetin e njërive të ndryshme në kuadër të njërive ekonomike të grupit. Rrjedhjet e të ardhurave që vijnë për shkak të ndryshimit të tillë në rentabilitetin u vunë re nga autoritetet tatimore amerikane dhe autoritetet tatimore evropiane. Para viteve 1960, aktivitetet e MNC-ve ishin kufizuar brenda vendeve të vecanta. Prandaj, kjo çështje nuk ka marrë vëmendje të njëkohshme të autoriteteve tatimore në të gjithë botën. Pas 1960, kur vende të ndryshme filluan liberalizimin e ekonomisë së tyre, korporatat multinacionale morën një mundësi për të depërtuar në pjesë të ndryshme të botës. Duke përfituar nga kjo situatë, MNC-të shfrytëzuan mundësitë strategjike të punës, kapitalit dhe tregut me përhapjen e njërive të tyre në vende të ndryshme.

Për shkak të diferencës në normat tatimore dhe dispozitave ligjore, politika për manipulimin e çmimeve në transaksionet brenda grupit vazhdoi të ndiqet. Çmimet janë të fiksuara në një mënyrë të tillë që entitetet brenda juridiksionit me shkallë më të lartë tatimore do të raportojnë fitim më të ulët dhe subjektet brenda juridiksionit ose shtetit që ka norma të ulëta tatimore do të raportojnë fitim të lartë.

Me rritjen e MNC-ve, trendi i rrjedhjeve të ardhurave, siç vërehet në vendet e zhvilluara në periudhën e hershme, u bë shkak për shqetësim të administratorëve të ndryshëm si dhe të autoriteteve të tjera tatimore. Edhe sot, ky manipulim i çmimeve është aktualisht duke ndodhur në një shkallë shumë të madhe. Dispozitat ligjore ndryshojnë nga vendi në vend, megjithatë MNC-të janë duke u përpjekur të inkuadrojnë politikat e tyre të çmimeve për të marrë avantazhet e diferencave të tilla.

Në këtë punim do të trajtohen çështje të ndryshme të transferimit të çmimit, nën regjimin e taksave Shqiptare dhe me një referencë të posaçme për atributet e kontestet ndërmjet autoriteteve tatimore dhe tatimpaguesve bazuar në sfondin e: -Dispozitave ligjore nga qeveria e Shqipërisë, autoritetet tatimore dhe udhëzimet e OECD-së për këto çështje (Organizata për Bashkëpunim Ekonomik dhe Zhvillim).- Metoda të ndryshme të miratuara nëpër sektorë të ndryshëm të industrisë në përcaktimin e çmimeve të tregut ose Arms'Length, në lidhje me transaksionin e mallrave/shërbimeve të tyre. - Kërkesa e dokumentacionit të paraparë në dispozitat ligjore.

Një nga aspektet e rëndësishme të globalizimit është shfaqja e korporatave multinacionale. Këto MNC luajnë pa dyshim një rol të rëndësishëm në formimin e ekonomive të vendeve në zhvillim me anë të investimeve kapitale dhe gjithashtu duke siguruar një punësim për popullsinë lokale ku bëjnë biznes. Por në të njëjtën kohë, ato janë gjithmonë objekt i kritikave si: a) MNC-të prishin kulturën, vlerat etike, mënyrën e jetesës dhe qëndrimin e shoqërisë. b) MNC-të nuk hezitojnë të injorojnë praktikat më të mira të secilit vend në mbrojtjen e mjedisit, duke ndjekur qëllimin e tyre të prodhimit efikas dhe me kosto të ulët përpara ruajtjes së mjedisit. c) MNC-të krijojnë konkurrencë të njëanshme dhe të pandershme në tregjet e vogla të cilat nuk konkurrojnë dot me to duke çuar në daljen e firmave vendase nga biznesi. d) Në mënyrë që të maksimizohen fitimet e tyre, fitimet drejtohen që të shmangen në vende të referuara si 'Parajsa Fiskale' të tilla si Bermuda, Irlanda, Luksemburgu, duke rezultuar në humbje të konsiderueshme të të ardhurave në vendin e operimit të tyre. Dispozitat statutore të tatimit ndryshojnë nga vendi në vend. Ky aspekt i taksimit ka dy pjesë, politikat dhe normat. - Politika e qeverisë për të taksuar një klasë të veçantë të personit (si individ dhe korporata) ndryshon nga vendi në vend. Kjo varet nga burimet e ndryshme të të ardhurave në dispozicion, planet e mirëqenies të projektuara për zhvillimin e përgjithshëm të shoqërisë në përgjithësi dhe qytetarët në mënyrë të veçantë. Këto politika të qeverive të ndryshme kanë ndikim në vendimet e kompanive shumëkombëshe në lidhje me strategjinë e tyre, të tilla si: Vendndodhja e filialeve. Financimi nga ose i degëve. Krijimi i ekonomisë së shkallës. - Normat e tatimit në çdo vend varen nga mbledhja target e të ardhurave të nevojshme për të zbatuar politikat e qeverisë. Gjithashtu varen nga konceptet e kontabilitetit lokal për tju përshtatur përcaktimit të të ardhuravë të subjekteve të tatueshme. Normat e taksave të një vendi të caktuar kanë një ndikim në strategjinë e kompanive shumëkombëshe në përcaktimin e: Çmimeve në kuadër të transaksioneve brenda grupit. Marrëveshjeve për ndarjen e koston midis sipërmarrjeve të ndryshme të lidhura.

Përcaktimi i çmimeve në kuadër të transaksioneve brenda grupit, e cila është e referuar edhe si transferimi i çmimit është shkaku i mosmarrëveshjes ndërmjet tatimpaguesve dhe autoriteteve tatimore. Transferimi i çmimit është çmimi që një shitës zakonisht do të aplikojnë me një klient të jashtëm ose si alternativë çmimi që blerësi do të paguajë për të njëjtin mall ose shërbim nëse e merr nga furnitorë të jashtëm në treg.

Megjithatë, në realitet, korporatat shumëkombëshe artificialisht i rregullojnë çmimet e tyre të transaksioneve në një mënyrë të tillë që entitet brenda juridiksionit me një normë më të lartë tatimore do të raportojnë fitim më të ulët dhe subjektet brenda juridiksionit që ka norma me të ulëta tatimore do të rezultojnë me fitim më të lartë. (P.sh. për të ulur rentabilitetin e një entiteti mallrat ose shërbimet do të furnizohen me një çmim më të lartë ose mallrat dhe shërbimet do të prokurohen nga ajo me një

normë më të ulët.)

Kuadri ligjor kërkon që tatimpaguesi duhet të tregojnë se transaksionet e lidhura janë gjithmonë në nivelin e çmimit të tregut. Megjithatë, për të arritur çmimi i çdo transaksioni në nivelin e çmimeve të tregut nuk është aq e lehtë sa duket. Çmimi i çdo transaksioni mes çdo dy palëve të lidhura varet nga: a)Politika e grupit në lidhje me ngritjen e një produkti të ri. b)Politika e grupit për penetrimin e tregut. c)Lokacioni i njësisë, i cili përcakton çmimin e punës dhe koston financiare. d)Niveli i aftësisë dhe efikasitetit brenda burimeve në dispozicion.e)Funksionet e kryera, asetet në pronësi dhe rreziqet që përballohen nga njësia përkatëse ose e njohur si analiza e riskut.

Përcaktimi i çmimit sipas çmimit të tregut të një transaksioni që ka një efekt të mundshëm në detyrimin tatimor të raportuar nga njësia është shkak bazik dhe themelor i mosmarrëveshjes ndërmjet tatimpaguesve dhe qeverive. Duke kuptuar këtë fakt, Organizata për Bashkëpunim Ekonomik dhe Zhvillim (OECD) ka marrë një përgjegjësi dhe ka prezantuar udhëzime të caktuara në këtë çështje në mënyrë që qasja uniforme të mund të pasohet nga autoritetet e të dyja ose më shumë vendeve të lidhura në transaksione.

Udhëzimet kanë dalë që në vitin 1979; më pas të njëjtat rregulla janë ndryshuar në kohë në periudha të mëvonshme. Në të gjithë botën, shumica e vendeve, duke përfshirë anëtarët si dhe jo-anëtarët duhet të ndjekin parimet e përcaktuara në këto udhëzime. Rregullat e transferimit të çmimeve përshtaten nga vendi përkatës i cili ndjek këto udhëzime ndërkombëtare.

Metodologjia e përdorur në punim është e lidhur së pari: me studimin e literaturës së huaj mbi trajtimin teorik e praktik lidhur me transferimin e çmimit, së dyti: informacionet dhe gjetjet teorike, janë përdorur në punim si bazë, me një përjasje kërkimore dhe një kombinim i analizës përshkruese, kërkimi bëhet duke u bazuar në analizën e të dhënave të marra nga intervistat dhe pyetsori, së dyti:në sajë të të dhënave të mbledhura është gjetur shumë informacion dhe është perpunuar për ta sintetizuar në çështjet më të rëndësishme të cilat shprehen: a. Praktikrat aktuale në vlerësimet e transferimit të çmimeve. b. Përpyekjet dhe praktikrat e bëra në të kaluarën dhe rezultojnë në arritjen e çmimit të tregut, Arm's Length. c. Prioritetet që duhet të përqendrohen për të adresuar në mënyrë efektive problemin. d. Problematikat që kompanite kanë hasur në përcaktimin e Çmimit të Tregut. e. Mosmarrëveshjet dhe zgjidhja e tyre midis MNC-ve dhe Administratës Tatimore.

Të dhënat janë mbledhur nga Koorporatat Shumëkombëshe ose MNC-të, të angazhuar në transaksionet ndërkufitare dhe të vendosura rezidente ose me të paktën një perfaqësi ose filial në Shqipëri. Të dhënat kanë dalë nga profesionistë të taksave që janë të lidhur me këto MNC duke qenë shumica dërrmuese e tyre (83%) të punësuar si specialist taksash, financiare, ose CFO të këtyre firmave. Pjesa tjetër e të intervistuarve është në lidhje direkte dhe të drejtëpërdrejte me këto MNC si dhe janë përfaqësues të firmave më të rëndësishme financiare në vend të cilat përfshihen si specialistë të jashtëm në çështjen e transferimit të çmimeve. Te gjitha bizneset te cilat ishin te arritshme jane kontaktuar me interviste dhe ankete direkte ose me ane te emailit dhe te gjitha keto te dhena jane integruar. Duke qene se shumica e bizneseve ndërkombëtare me seli ne Shqipëri jane ne Tirane, ketu është bere edhe shpërndarja dhe kontakti i bizneseve ne shumicen dërrmuese te tyre. Gjithashtu edhe ne qytete te tjera sic jane Durresi dhe Vlora jane gjetur disa nga bizneset e trajtuara. Gjithashtu

janë marrë të dhëna nga praktikat më të mira dhe aktuale në vende të zhvilluara duke bërë një krahasim me Shqipërinë dhe aplikimin e rregullave ose udhëzimeve të OECD. Shumica e këtyre vendeve janë në BE dhe/ose vende të zhvilluara perëndimore, duke qënë se Shqipëria synon anëtarësimin në BE dhe domosdoshmërisht kuadri i saj ligjor rregullator do të duhet të përshtatet me kuadrin ligjor mbizotërues në BE.

Rishikimi i Literaturës

Koncepti i transferimit të çmimit është parë deri më tani përmes prizmit të alokimit optimal të kostove dhe të ardhurave midis disa divizioneve të një grupi me objektivin përfundimtar të minimizimit të përgjegjësive tatimore dhe nga ana tjetër maksimizimin e fitimeve. Në mënyrë që kompanitë të maksimizojnë operacionet e tyre ndërkombëtare, objektivat e brendshëm të transferimit të çmimeve të tilla si, autonomia e ndarjes dhe motivimi menaxherial, shpesh nën-optimizohen në favor të synimeve më të rëndësishme ndërkombëtare të perceptuara si ulja e konsiderueshme e taksave përmes rialokimit të të ardhurave në mënyrë që të maksimizojnë fitimet. Nisur nga klima aktuale e globalizimit ose dhe si rrjedhojë e planeve të ekspansionit të kompanisë, shumë kompani e gjejnë veten të detyruar nga konkurrenca për të vepruar përtej kufijve kombëtarë. Si pasojë, transferimi i çmimit është shfaqur si një nga mjetet kryesore efektive që përdoren për të maksimizuar dhe riklasifikuar fitimet, si dhe për të zhvendosur qëllimisht fitimet në vendet me taksë të ulëta. Ky punim është kryesisht një vlerësim krahasues i përdorimit të politikave efektive të transferimit të çmimeve nga MNC-të. Gjithshtu hedh më shumë dritë në politikat e transferimit të çmimeve të MNC-ve, që shpesh neglizhojnë synimet menaxheriale të njësisë ekonomike në favor të një përpjekjeje të qëllimshme ose të pavetëdijshme për të arritur përfitime financiare dhe për të qëndruar në linjën e ligjeve pa dalë nga ato, brenda ambientit ose shteteve ku vepronë ato.

Evolucioni i transferimit të çmimit

Globalizimi dhe reduktimi i barrierave tregtare ndërkombëtare mund të shihet se ka pasur fillimet e saj të strukturuar në periudhën e pas Luftës së Dytë Botërore. Përhapja e firmave ndërkombëtare në tregtinë ndërkombëtare ka bërë kërkime të rëndësishme në mënyrën se si këto kompani kryejnë biznes, si i menaxhojnë burimet dhe nxjerrin përgjigjet si të përshtaten me legjislacionin e qeverive lokale dhe kombëtare. Qeveri dhe shtete janë gjithashtu të ndikuara ndjeshëm nga aktivitetet e MNC-ve të cilat operojnë brenda kufijve territorialë të tyre. Evidenca empirike tregon se transferimi i çmimit ka qënë në përdorim që në fillim të gjysmës së dytë të shekullit të 19, siç dëshmohet nga hulumtimi i kryer mbi kompanitë e qymyrit dhe të hekurit, Pearson dhe Knowles në vitet 1887-1895. Që në fillim të 1986, 36% e tregtisë ndërkombëtare që përfshin kompanitë amerikane, 55% e tregtisë ndërmjet Bashkimit Evropian (BE) dhe Japonia, si dhe 40% të tregtisë mes BE-së dhe SHBA-së ka qënë në mes të kompanive të të njëjtës mëmë. Një nga përpjekjet e para të përbashkëta të vendeve të zhvilluara për të krijuar një kornizë për rregullimin e aktiviteteve të transferimit të çmimit janë udhëzimet e Organizatës për Bashkëpunim dhe Zhvillim Ekonomik (OECD), të cilat u botuan për

herë të parë në vitin 1995. Legjislacioni për transferimin e çmimeve u prezantua për herë të parë në Kanada, në një vend të zhvilluar, në vitin 1979 dhe u vendos për parimin e Çmimit të Tregut, Arm's Length Principle nga anglishtja, një koncept i cili thotë se secila palë që merr pjesë në transaksion duhet të niset dhe të drejtohet nga interesi personal, pa ndikuar dhe pa bërë presion tek pala tjetër e përfshirë në transaksion. Që atëherë, Udhëzimet e OECD-së janë duke u shkruar në legjislacionin tatimor të shteteve gjithnjë e më shumë dhe nga ana tjetër janë vazhdimisht duke u forcuar rregulloret e shteteve të ndryshme në transferimin e çmimit.

Faktorët mjedisorë që ndikojnë te transferimi i çmimit

Ka faktorë të brendshëm dhe të jashtëm të mjedisit që përcaktojnë dhe ndikojnë në miratimin dhe zbatimin e çmimit të transferimive nga MNC-të. Li propozon që mund të ketë më shumë se njëzet faktorë të mjedisit që ndikojnë çmimin e transfertave të MNC-ve. Holtzman dhe Nagel flasin për tarifën, ligjet tatimore dhe rregulloret e vendit pritës, si motivet kryesore për strategjitë e transferimit të çmimit nga MNC-të. Në një studim krahasues të MNC-ve japoneze dhe amerikane, Borkowski kuptoi se në përgjithësi maksimizimi i fitimit, kufizimet në vendet pritëse dhe riatdhesimi i dividendëve ishin faktorët kryesorë që ndikuan në zgjedhjen e metodave të çmimit të transferimive të miratuar nga MNC-të në këto vende.

Chan dhe Loudry identifikuan shtatë faktorë të mjedisit që janë të rëndësishëm për vendimet e çmimeve të transferimive të marra në vendet në zhvillim.

Këta faktorë janë: - Diferenca në normat e tatimit mbi të ardhurat, - Minimizimin i detyrimeve doganore, - Interesat e partnerëve lokalë, - Kontrolli i këmbimit valutor dhe rreziqet e lidhura me të, - Kufizimet e riatdhesimit të fitimit, - Rreziqet e shpronësimit dhe nacionalizimit, - Një marrëdhënie e mirë me qeverinë pritëse, Nga këto shtatë faktorë, marrëdhëniet me qeverinë pritëse, interesi i partnerëve lokalë dhe kontrollet valutore dhe rreziqet e tyre marrin përparësi për të ndikuar në zgjedhjen e metodës së perceptuar të transferimit të çmimit që do të përdoret. Përveç kësaj, zgjedhja e metodës të transferimit të çmimit për t'u përdorur nga MNC-të varet nga përputhja e taksave me rregullat doganore dhe përputhja me rregullat financiare të raportimit të vendit pritës.

Autorët theksojnë se përveç variablave të brendshme, faktorët e jashtëm si tatimet, inflacioni, avantazhi konkurrues, këmbimi i valutës të huaj dhe kontrollet e ndryshme janë kritike për firmat që përdorin teknikat e çmimit të transferimive. Sipas shumë autorëve dhe studimeve del në pah se përgjithësisht MNC-të kanë arsye menaxheriale dhe financiare për zbatimin e çmimeve të transferimit.

Përdorimi i duhur i çmimit të transferimive shpesh ndikon pozitivisht në vendimet e menaxherëve

Objektivi kryesor menaxherial i çmimit të transferimeve ka të bëjë me krijimin e mekanizmave ideale nxitëse në divizione të ndryshme të një kompanie, si dhe eliminimin e marzheve të dyfishta, një situatë në të cilën ndarjet e veçanta të ndërmarrjeve rrisin në mënyrë të panevojshme çmimin e përgjithshëm të produktit duke shtuar në mënyrë individuale marzhe për koston e produktit. Si e tillë, është

krijuar një bazë solide për transaksionet e biznesit nëpër qendrat ekzistuese të operacioneve të organizatës. Për më tepër, përdorimi i duhur i çmimit të transferimive shpesh ndikon pozitivisht në vendimet e menaxherëve për të vendosur mbi vëllimin e produkteve që mund të blihen apo të shiten brenda vendit. Përdorimi i transferimit të çmimit shërben kështu jo vetëm si një udhëzues për marrjen e vendimeve menaxheriale se cila është më e dobishme për ndarjen dhe transferimin nga kompania mëmë, por gjithashtu ofron bazat për vlerësimin e performancës së menaxherëve të vecantë në kompanitë e lidhura.

Çmimi i transferimit në teori duhet të nxisë autonominë e departamenteve ose të divizioneve dhe të motivojë menaxherët e departamenteve sepse ata duhet të kenë fjalën e fundit për pranimin ose jo të tregtisë për produktet e ndërmjetme, si dhe çmimet në të cilat këto produkte duhet të tregtohen. Menaxherët besojnë se çmimi i transferimit luan një funksion jetik të harmonizimit të qëllimeve në atë që jo vetëm siguron një kornizë për përafrimin e veprimtarive të ndarjeve gjysmë-autonome brenda një ndërmarrje shumëkombëshe, por ajo gjithashtu shërben edhe si një kanal për informacion vital menaxherial që i duhet shumë vendimmarrjes.

Harmonia e qëllimeve realizohet kur sistemi i çmimit të transferimit në çdo kompani krijon një mjedis në të cilin veprimet e menaxherëve prodhojnë përfitime për të gjithë organizatën. Prandaj, menaxherët e departamenteve të ndara, me ndihmën e transferimit të çmimit, punojnë me të tjeret për zbatimin e politikave dhe për të arritur objektivat që janë në përputhje me objektivat e përgjithshme të kompanisë. Duke pasur parasysh këto, çmimet e transferimit pritet të jenë më efektive kur këto çmime janë të efektshme dhe të pershtatshme në të njëjtën linjë edhe për qëllimet e menaxhimit.

Nga riorganizimi i prodhimit, shitjes dhe vendimet e çmimeve nëpër departamente të ndryshme, çmimi i transferimit siguron që menaxherët individuale të departamenteve mbajnë vlerën deri në datën që mallrat dhe shërbimet në transaksion të kene kuptim edhe për drejtuesit e tjerë të departamenteve në kuadër të gjithë kompanive osë të grupit mëmë.

Objektivi financiar i një politike të transferimit të çmimit është për të maksimizuar fitimet. Kjo mund të bëhet në mënyra të ndryshme: Maksimizimi i fitimit dhe minimizimi i taksave si dhe kufizimin i ndikimeve negative të këmbimit të monedhave të huaja dhe kufizimet ndërkufitare në daljet e kapitalit. Objektiva të tjera financiare përfshijnë: rrjedhja e parasë, shitja, minimizimi i detyrimeve dhe tarifave. Implikimet financiare të çmimit të transferimive është më i dukshëm për MNC-te sepse këto të dhëna financiare përdoren për të vlerësuar detyrimin tatimor të çdo departamenti si dhe ekspozimin e përgjithshëm tatimor të organizatës. Një tjetër funksion i madh financiar i çmimit të transferimive është për të përcaktuar sasinë e të ardhurave të ndarjeve të veçanta në kuadër të kompanisë.

MNC-te duhet të jenë të kujdesshme për të vendosur çmimet e tyre të transferimit të tilla që pjesa më e madhe e të ardhurave të tyre do të shpallet në ato divizione në bazë të vendeve pritëse me politika tatimore miqësore. Kjo pikëpamje mbi rolin e çmimit të transferimit është përforcuar nga autore të cilet e konsiderojnë maksimizimin e fitimit global të jetë një nga përcaktuesit më vitale të politikave të transferimit të çmimit, duke bërë të nevojshme përdorimin e politikave të çmimit të transferimit me qëllim për të lëvizur fitimet mes vendeve të ndryshme ku kompania ben biznes.

Kjo në mënyrë efektive siguron maksimizimin e fitimit nëpërmjet minimizimit ndërkombëtar të taksave të biznesit. Çmimi i transferimit mund të rrisë avantazhin konkurrues të produktit për një MNC ndërkombëtare, sepse ajo krijon një situatë në të cilën MNC-ja mund të tregtojë me çmime relativisht të ulëta në tregun e hapur. Kjo është e dukshme për shkak se MNC-të mund të përdorin transferimin e çmimit për të lëvizur produktet e saj të ndërmjetme ose pjesët përbërëse në normat që janë të ulëta dhe tërheqëse për konsumatorët. Shumica e MNC-ve konsiderojnë maksimizimin e fitimit të jetë objektivi kryesor i biznesit të kompanisë si një e tërë. Megjithatë, këto politika gjithmonë pritet të sjellin vendimmarrje që do të maksimizojnë autonominë e divizioneve të kompanisë pa rrezikuar objektivat e grupit.

Në qoftë se çmimi i njëjtë përdoret për maksimizimin e fitimit si dhe është përdorur për vlerësimin e performancës menaxheriale si dhe përhapjen e autonomisë të ndarë, atëherë rezulton që çmimi i transferimit intra kompani do të jetë shumë i ulët sa herë që çmimi tejkalon çmimin e tregut plus koston para taksave dhe si i tillë optimizimi i çmimeve të transferimit balançon qëllimet kontradiktore të minimizimit fiskal dhe shpërndarjes efikase të burimeve. Megjithatë, ky ekuilibër delikat është shpesh i vështirë, nëse jo i pamundur për tu arritur, pasi që të dy objektivat e harmonisë së qëllimit dhe maksimizimi i fitimit janë shpesh kontradiktore.

Pra, në teori, një kompani do të jetë më mirë duke përdorur një paketë të vetme të çmimeve të transferimit që do të shërbejë të gjitha objektivat e saj në mënyrë të barabartë dhe me efikasitet. Në praktikë, një çmim i tillë transferimi jo vetëm që do të jetë i vështirë për tu arritur, por gjithashtu do të jetë i vështirë për t'u zbatuar. Sipas këtij autori të tre degët janë të vendosura në tre vende të ndryshme dhe çdo degë merr politikën e saj të transferimit të çmimit nga Zyra Qëndrore, e cila është në një vend tjetër. Vetëm një nga tre degët prodhon produktin e përfunduar e cila është shitur në tregun e hapur. Megjithatë komponentët e saj të prodhimit nga dy degët e tjera që shesin këto komponente me një çmim të paracaktuar të transferimit. Megjithatë çmimi i transferimit duhet të jetë i tillë që të tre drejtuesit të arrijnë në fitim.

Parimi i Çmimit të Tregut (Arm-Length)

Parimi i çmimit të tregut është rregull udhëzues i cili siguron që palët e lidhura të angazhuara në një transaksion biznesi do të zbatojnë një çmim të transferimit që është i ngjashëm me një çmim të përdorur nga palët e palidhura në një transaksion në tregun e hapur. Të përcaktuara në nenin 9 të Konventës Tatimore Model të OECD-së, parimi i çmimit të tregut kërkon që palët e lidhura të angazhuara në një transaksion biznesi, njesoj sikur këto palë të ishin të palidhura, me fjalë të tjera, çmimet e miratuara duhet të jenë të njëjtë si çmimet e rënë dakord nga firmat e pavarura.

Prandaj, ky parim përbën kornizën për marrëdhëniet e biznesit mes shteteve anëtare të OECD-së, si dhe për transaksionet në mes shteteve anëtare të OECD-së dhe atyre që nuk janë anëtare të OECD. OECD konsideron këte parim të jetë pikë referimi ndërkombëtare për vendosjen e çmimeve të pranueshme të transferimit nga MNC-të. Duke krahasuar detyrimet tatimore të nënndarjeve në një MNC me ato të palëve të palidhura, por të ngjashme që operojnë në industrinë e ngjashme me këtë MNC, një autoritet tatimor mund të përcaktojë shkallën e zbatimit efikas të parimit të çmimit të tregut nga ana e MNC.

Aplikimi i zellshëm i ketij parimi nga MNC-të do të minimizojë mundësinë e të ardhurave artificialisht të zhvendosura midis juridiksioneve tatimore të ndryshme. Aplikimi i parimit të çmimit të tregut është shpesh mjaft i diskutueshëm, sepse një çmim transferimi i cili është perceptuar nga një MNC që të jetë në përputhje me parimin jo domosdoshmërisht mund të shihet në të njëjtën dritë nga autoriteti tatimor brenda të cilit MNC operon.

Metodat e Transferimit të Çmimit

Në varësi të situatave të brendshme dhe të jashtme ekonomike që ekzistojnë në lidhje me produktet e ndërmjetme, si dhe politikën e korporatave për transferimin e çmimit, një kompani mund të përdorë një nga disa metoda për të vendosur çmimin e saj të transferimit. Më e rëndësishme është fakti se nuk duhet të jetë vetëm çmimi i transferimit të krijuar një medium ideal për realizimin e qëllimeve dhe harmonimit me objektivat e përgjithshme organizative, por gjithashtu duhet të paraqitet në mënyrë më të saktë kostoja oportune të substancës së transaksionit në shqyrtim. Zgjedhja e transferimit të çmimit pasqyron gjithashtu autonominë e synuar në divizionet brenda organizatës si një e tërë. Zgjedhja e cilës politikë të transferimit të çmimeve të përdorin gjithmonë do të ndikohet nga strategjia e biznesit të kompanisë, niveli i përgjithshëm i autonomisë së brendshme dhe në fund industria brenda të ciles funksionon shoqëria. Një politikë e transferimit të çmimit me tone të forta menaxheriale ka tendencë për të përfituar menaxhimin e divizioneve por këto përfitime kanë tendencë për të ndodhur në kurriz të objektivave financiare.

Për këtë arsye, edhe pse shumica e kompanive sot veprojnë si një paketë e vetme e transferimit të çmimeve, që këto çmime të jenë optimale, objektivat kryesore të transferimit të çmimit do të jenë plotësisht menaxheriale në natyrë. Prandaj, zgjedhja se cila metodë e transferimit të çmimit do të përdoret duhet të përcaktohet nga masa në të cilën secila metodë është në gjendje për të lehtësuar arritjen e objektivave të vecanta dhe të përgjithshme të kompanisë.

Sa herë që ekziston një treg për produktin e ndërmjetem, për qëllime të vlerësimit të performancës dhe vendimmarrjes ajo që është më e këshillueshme është që çmimi i transferimit të jetë i vendosur në të njëjtin nivel me çmimin para-ekzistues të tregut të produktit në fjalë. Shkalla e fleksibilitetit të kërkesës për produktin e ndërmjetem në tregun jashtë do të përcaktojë nëse mund të vendoset një çmim unik i tregut për produktin.

Në një ekonomi perfekte të tregut, ku mallrat dhe shërbimet janë homogjene në natyrë dhe nuk ka një blerës apo shitës mjaftueshëm të madh për të ndikuar i vetëm çmimet, normalisht do të ketë një çmim tregu të pa kompromis për produktin e ndërmjetem. Si e tillë, sa herë që është përdorur transferimi i çmimit bazuar në treg, fitimet e ndara janë optimizuar.

Metoda e çmimit të krahasueshëm të pa kontrolluar (CUP): një krahasim i vlerës së një transaksioni mes palëve të lidhura me vlerën e një transaksioni të ngjashëm mes palëve të palidhura.

Metoda e Krahasueshme e pakontrolluar me çmimet për aktivet jo-materiale (CUT): Njësoj si më sipër, përveç se ai zbatohet në mënyrë rigoroze për mallrat / shërbimet e paprekshme.

Metoda e Çmimit te Rishitjes (RPM): një krahasim i çmimit me të cilin ndarja e blerjeve do të rishese një produkt të ndërmjetëm pas blerjes se tij nga ndarja e shitjes në të njëjtën kompani, me çmimin me të cilin ky produkt i njëjte mund të blihet dhe rishitet në treg të hapur.

Metoda e ndarjes se fitimit PSM: kjo ka të bëjë me ndarjen e një pjesë të fitimit të transaksionit ne dy ndarje, përkatësisht per shitjen dhe blerjen në mënyrë reflektive e asaj që do të merrej në mes të dy palëve të palidhura.

Metoda Transaksionale e Marzhit Neto (TNMM): kjo përfshin një krahasim në mes të marzhit të fitimit, duke përdorur një bazë të përshtatshme të tilla si kosto ose shitja që është vërejtur në një transaksion në mes të ndarjeve të ngjashme të një kompanie, me marzh fitimi që do të ishte vërejtur në një transaksion te ngjashëm mes palëve të palidhura.

Përkrahësit e këtyre variacioneve të bazuar çmimet e transferimeve në treg këmbëngulin se ata janë më të mirë, sepse ata japin pak ose aspak hapësirë për manipulime dhe e bëjnë më të lehtë për menaxherët ndarjen për të shmangur konfliktet e panevojshme. Rregulli i përgjithshëm i transferimit të çmimit i propozuar nga Drury tregon se sa herë që ka një treg plotesisht konkurrues për produktin e ndërmjetem, çmimi i transfertes se produktit duhet të përfshijë koston margjinale (variabël) te produktit plus koston oportune te produktit.

Kostoja oportune e produktit në një rast të tillë do të jenë të ardhurat e shitjes që është humbur nga ndarja e shitjes si rezultat i vendimit të saj për të shitur produktin e ndërmjetem për ndarjen e blerjes brenda kompanisë në vend të shitjes se tij në tregun e hapur në çmimet e tregut.

Udhëzimet e OECD-së keshillojne kur është e mundur, përdorimin e metodës krahasuese të pakontrolluar të çmimit CUP për të gjitha MNC-te pasi kjo është metodë më e drejtpërdrejtë dhe koncize që do të përputhet me besnikëri me rekomandimet ndërkombëtare. Shpesh konsiderohet si më e zakonshme që te përdoret metoda e transferimit së çmimit bazuar në treg, metoda CUP përdoret aktualisht nga MNC-të për më shumë se 30% të transaksioneve që përfshijnë mallra të prekshme, shërbime financiare dhe marrëveshjet e licencimit.

Megjithatë, edhe pse perceptohet gjerësisht si mekanizmi më i mirë për nxitjen e efikasitetit menaxherial dhe motivimin, përdorimi i bazuar në çmimet e tregut është shpesh e rrezikshme për transaksione të caktuara, në mënyrë të veçantë ku produkte të reja merren në shqyrtim pasi produkte të ngjashme nuk ekzistojnë në tregun e jashtëm dhe është pra, e pamundur për të marrë një çmim të jashtëm të referencës që është menduar për të formuar bazën e produktit të ri të kompanisë. Për më tepër, për të arritur në një çmim optimal të transferimit mund të jetë e mjaftueshme përpjekja duke u bazuar në disa faktorë: politika e përgjithshme e kompanisë mund të parandaloje ndarjet nga blerja e produkteve të ndërmjetme në tregun e hapur; produkti i ndërmjetëm në dispozicion në tregun e hapur nuk mund të ketë specifikimet teknologjike dhe funksionalitetin siç kërkohet nga divizioni i kompanisë dhe në fund avantazhi konkurruese i përgjithshëm i kompanisë mund të rrezikohet në qoftë se ajo përpiqet për të lidhur çmimet e saj të ndërmjetme të produktit me ato që janë në dispozicion në tregun e hapur. Si pasojë, MNC-të mund të gjejnë veten duke përdorur transferimin e çmimeve të bazuar në kosto si mjetin e fundit.

Transferimi i çmimit i bazuar në kosto

Ekzistojnë disa variacione të metodave të bazuara në kosto të transferimit së çmimit, por ato të gjitha ndajnë një tipar të përbashkët në përdorimin e prodhimit apo blerjes së koston së produktit, si pikënisje për vendosjen e çmimit të saj të ndërmjetëm. Kur çmimet e transferteës të bazuara në kosto llogariten në menyrë standarde, çmimet aktuale duhet të përdoren për të shmangur joefikasitetin e transferimit dhe ndarjen e produktit nga shitja në blerje, dhe kostot aktuale kanë tendencë të bëhen të disponueshme vetëm në një fazë kur çmimi i transferimit së produktit të ndërmjetem tashmë është llogaritur.

Kostoja marxhinale e transferimit të çmimit

Kostoja Marginale e transferimit të çmimit është një metodë që përdoret zakonisht nga kompanitë që kanë kapacitete rezervë. Është gjithashtu e këshillueshme për përdorim kur është e vështirë të vlerësohet çmimi i tregut i lëndës së transaksionit, ose për shkaqe të veçanta për një kompani. Kjo metodë është aplikuar me ngritjen e transferimit të çmimit në një çmim të barabartë me koston variabël të produktit. Kostoja margjinale ose variabël që do të pasqyrojë çmimin e transferimit mund të jetë një përafrim i koston standarde ose aktuale të produktit; Kostot standarde do të përdoren për të vendosur çmimin e transferimit, nëse transaksioni ende nuk është kryer, ndersa kostot aktuale do të përdoren nëse transaksioni tashmë është realizuar. Përdorimi i koston marxhinale në masë të madhe thjeshton procesin e tërë të transferimit të çmimit, është gjithashtu e natyrshme për aq sa u perket vendimeve të çmimeve. Përveç kësaj, ndarja dhe shitja nuk do të mbulojë koston e plotë të produktit të ndërmjetëm. Si rrjedhojë, lehtësia e përdorimit të koston margjinale të transferimit së çmimit është mbizotëruese nga tendenca e operacioneve të biznesit të karakterizohet me punën e nën-optimale dhe vendimmarrje të varfër sa herë që kjo metodë e transfertes të çmimit është përdorur.

Kostoja e plotë plus çmimi i transferimit

Përdorimi i kostove të plota të produktit në vendosjen e çmimeve të transfertes është shpesh mjaft tërheqëse për menaxherët dhe tendenca është për të parë vendimet e lidhura me produktet si vendime afatgjata. Problemi me koston e plotë plus çmimin e transfertes është se në qoftë se ka disa divizione të përfshira në një transaksion, çmimi të cilin divizioni i fundit do të duhet të paguajë për produktin e ndërmjetem do të jetë tejet i fryrë, sepse çdo ndarje e njëpasnjëshme shton një fitim të shtuar në produkt i ndërmjetëm.

Transferimi i çmimeve i negociuar

Transferimi i çmimit në metodën e negociuar detyrohet të vije në ekzistencë nga kokëfortësia nganjëherë e madhe e zbatimit të metodave të tjera të transferimit të çmimit dhe zakonisht janë më të përshtatshme, ku disa nga çmimet e tregut ekzistojnë për produktin e ndërmjetëm. Teoria themelore ekonomike dikton se në

rrethana të tilla shitja dhe blerja në njesitë do të jenë të gatshëm për të shitur me çmime respektivisht nën nivel dhe mbi ato çmime që janë aktualisht në treg, por kjo shpesh çon në dallime të mëdha në fitime midis divizioneve brenda grupit, qe i bën këta të fundit që të angazhohen në bisedime brenda grupit për një çmim të 'drejtë' e transfertes që do të çojë në një shpërndarje më të barabartë të të ardhurave duke e bërë të mundur për të arritur ekuilibrin i cili është shumë i nevojshem. Për më tepër, për shkak se çmimi i negociuar i transferimit krijon përshtypjen e ndarjes së drejtë të të ardhurave dhe burimeve, potenciali për konflikt mes palëve në transaksion është reduktuar në një masë të madhe .

Pavarësisht nga këto përfitime të perceptuara të negociatave, OECD nuk është shume e bindur mbi çmimet e transferimit bazuar në këtë metodë pasi ajo është e mendimit se negociimi i qëndrueshem nuk respekton mjaftueshëm rregullat e tjera të transferimit të çmimit. Si rezultat është e pazakontë që negociata të përdoret si bazë për përcaktimin e çmimeve të transfertss midis nënndarjeve ose në mes të një shoqërie mëmë dhe nën-ndarjeve te saj.

Përfitimet e çmimit të transferimeve të negociuar duhet megjithatë vlerësuar dhe pastruar nga dy të meta kryesore: së pari MNC-të mendojnë se një shumë e kohës dhe parave harxhohet në negociimin e detyrueshëm - procesi dhe situatë e komplikuar kjo kur transaksioni është i shpeshtë dhe/ose ekzistojnë disa divizione të përfshira; Së dyti, përfitimet e negociatave mund të jenë të pershtatshme vetëm kur vërtetë të gjithë palët në transaksion të ketë njohuri të barabartë dhe të plotë në lidhje me vlerën e objektit të tregëtisë; kur ky kusht nuk përmbushet, njëra nga palët do të kenë një avantazh të padrejtë dhe kjo mund të krijojë konflikt.

Transfertë çmimi si pjesë e sistemeve të kontrollit të menaxhimit

Transferimi i çmimit shpesh punon ngushtësisht me kontabilitetin ku çdo divizion ose njësi e kompanisë është përgjegjëse për të ardhurat e saj, fitimin, ose koston, në varësi të cilës qendër i perket. Sistemet e kontrollit të menaxhimit kanë formalizuar rutinat që marrin informacion për të mundur menaxherët të zgjedhin përgjegjësitë e tyre.

Sistemet e Kontrollit të Menaxhimit (MCS) jo vetëm shërbejnë për të lidhur planifikimin dhe kontrollin strategjik, por edhe për të lehtësuar dhënien e informacionit që është e rëndësishme për vendimmarrjen menaxheriale. Pra, MCS-të sigurojnë që punonjësit e një organizate nuk angazhohen në praktika që do të çojnë në konflikt me objektivat e përgjithshme të një organizate.

Në pak fjalë, MCS-të zbatohen për të siguruar që burimet janë vlerësuar në mënyrë të përshtatshme dhe të ndara në mënyrë efikase; Detyrat kanë ekzekutuar siç duhet dhe nuk ka reagime për të lehtësuar vendimmarrjen në të ardhmen. Kjo realizohet nëpërmjet përdorimit të përgjegjësisë së kontabilitetit/qendrave ku drejtuesit e divizioneve të veçanta ose departamentet brenda një organizate janë drejtpërdrejt përgjegjëse për kryerjen e gjithçkaje në atë divizion.

Kaplan identifikon pesë qendra të ndryshme përgjegjësie: qendra e fitimit, qendra e investimeve, qendra e koston standarde, qendra e të ardhurave dhe qendra e shpenzimeve diskrecionale. Menaxherët e qendrës së fitimit janë përgjegjës për të ardhurat dhe funksionet e koston brenda sferës së tyre të operimit dhe, si rezultat,

për fitimin e ndarjes. Transferimi i çmimit është një mjet fitimi që është përdorur për të përmirësuar performancën e kostos dhe të ardhurave në funksion të qendrës së fitimit brenda një mjedisi të kontrollit të menaxhimit në një organizatë.

Transferimi i çmimit ndikon edhe në qendrat e kostos pasi ajo ndikon në koston e një produkti të ndërmjetëm të furnizuara nga ndarja e shitjes brenda një organizate.

Rregullat e transferimit të çmimeve në Shqipëri:

Në punimi janë marrë shumica e bizneseve të cilat kanë të bëjnë me transferimin e mallrave dhe transaksione ndërkombëtare midis tyre dhe kompanive mëmë që ato përfaqësojnë këtu në Shqipëri ose thjesht kompani që bëjnë biznes në shumë vende njëherësh.

Për shkak të diferencës në normat tatimore dhe dispozitave ligjore, politika për manipulimin e çmimeve në transaksionet brenda grupit vazhdon të ndiqet. Çmimet janë të fiksuara në një mënyrë të tillë që entitetet brenda juridiksionit me shkallë më të lartë tatimore do të raportojnë fitim më të ulët dhe subjektet brenda juridiksionit ose shtetit që ka norma të ulëta tatimore do të raportojnë fitim të lartë.

Në Shqipëri, kuadri ligjor për transferimin e çmimeve përbëhet nga tre akte ose ligje kryesore ku mbështetet. Këto tre dokumenta janë:

Ligji 42/2014 "Për disa shtesa e ndryshime në ligjin nr.8438 datë 28.12.1998 "Për Tatimin mbi të ardhurat", i ndryshuar.

Udhëzim nr.16, Datë 18.06.2014 "Për Transferimin e Çmimit"

Udhëzim nr.9, Datë 27.02.2015 "Mbi marrëveshjet e çmimit në avancë"

Analiza e te dhenave të mbledhura në Shqipëri, lidhur me çmimin e transferimit.

MNC-të në Shqipëri janë të shumta dhe të gjitha këto kanë transaksione ndërkufitare, këto kompani multinacionale janë të organizuara dhe bëjnë biznes në industri të ndryshme sic janë: prodhimi i mallrave, Industrinë e Automjeteve, Tregtia, Shërbime, IT etj.

Për këtë janë identifikuar kompanitë nga të gjitha këto biznese në mënyrë që të jenë të përfaqësuara të gjitha industrinë me problematikat që ato kanë në lidhje me transferimin e çmimit, TC. Në pyetjen e bërë lidhur me sektorin ku përfshihet kompania e tyre kemi këto rezultate si më poshtë:

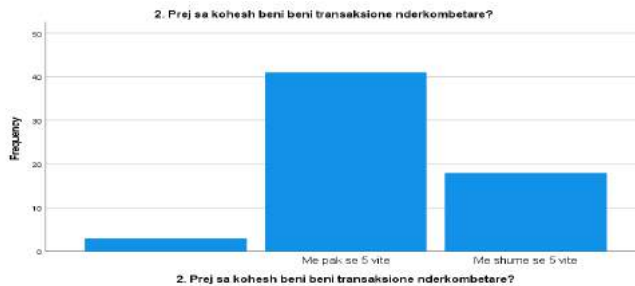
Spektori i Industrisë ku Kompania juaj bën pjesë.

		Frekue- nca	Përq- indj	Përqindja e vlefshme	Përqindja kumulative
Valid	Prodhim	9	14.5	14.5	14.5
	Sherbime/Terciar	20	32.3	32.3	46.8
	Te tjere	16	25.8	25.8	72.6
	Tregeti	17	27.4	27.4	100.0
	Total	62	100.0	100.0	

Burimi: Autoret

Shihet se sektori i Shërbimeve dhe Terciar ka një përfaqësi më të madhe me një përqindje më të madhe deri në nivelin 32.3 %. Sektori i dytë i madh është më i përfaqësuar është Tregtia, i cili përbën 27.4 % e të gjitha bizneseve të marra në studim. Transferimi i Çmimit është një koncept por është edhe një ushtrim faktik. Prandaj, sa më i madh te jete numri i viteve për kompanine qe angazhohet ne transaksioneve ndërkombetare, aq me shume ka të ngjarë të ketë një qasje më praktike ndaj percaktimit te çmimit të tregut për transaksionet e saj. Për të marrë një ide në lidhje me kohen qe kane praktikuar kete angazhim është konceptuar pyetja lidhur me numrin e viteve që kompania po kryen transaksione ndërkombetare. Rezultatet e marra janë si më poshtë:

Ekspierienca e Kompanise me Transaksionet Nderkombetare

Burimi: Autoret

Shihet nga të dhënat se shumica e kompanive ose 66.1 % e tyre janë kompani që kanë pasur më pak se pesë vite në fushën e transaksioneve ndërkombetare dhe në çështjet që i përkasin transferimit të çmimit. Kompanitë të cilat kanë më shumë se 5 vite janë vetëm një e treta e gjithë kompanive të marra në studim. Të dyja grupet kanë rëndësi të madhe sepse mund të kuptohet nëpërmjet diferencës mes opinioneve të tyre se si kanë ndryshuar rregullat, kërkasat për dokumentacion dhe si ka evoluar menaxhimi i transferimit të çmimit nga autoritetet tatimore gjatë viteve.

Pyetja tjetër ishte lidhur me auditimin e biznesit lidhur me cmimin e transferimit, rezultati paraqitet me poshte:

Burimi: Autoret

Nga të dhënat shihet se në shumicën e rasteve ose të kompanive të përfaqësuara në 30.6 % të tyre janë audituar nga tatimet çdo dy vjet për sa i perket transaksioneve ndërkombëtare dhe me specifikiisht përcaktimi dhe demonstrimi i çmimit të transaksioneve. Më pas vinë kompanitë të cilat nuk kanë pasur asnjë audit këto 3 vitet e fundit me 27.4 %, shifër e cila tregon ose se këto kompani kanë arritur të vërtetojnë në të shkuarën tatimeve se kanë metoda të sakta të përcaktimit të çmimeve dhe mbajtjes së dokumentacionit në të njëjtën linjë me AT, ose mund të jetë një shenjë e kompanive që kanë pak eksperiencë në treg.

Shihet nga rezultatet se kompanitë që kanë pritur auditin në lidhje me transferimin e çmimeve në tre vitet e fundit janë për çdo vit, pra tre herë në tre vite janë 21% e gjithë mostrës përfaqësuese të bizneseve, si dhe po e njëjta përqindje prej 21% është edhe numri i cili ka pasur audit çdo dy vjet.

Nëse do të merret në konsideratë që në keto tre vite të fundit 72.6% e bizneseve të anketuara kanë pasur minimalisht një audit ose më shumë nga administrata tatimore, është vijuar me pyetjen tjetër hulumtuese se si ka qenë kjo eksperiencë me tatimet. Përgjigjet e tyre kanë qenë të ndryshme sipas rasteve, por ka një tendencë të ngjashme në shumicën e tyre.

Procedurat e transferimit të çmimeve përbëhen nga komunikimi i dyanshëm ndërmjet taksapaguesit dhe autoriteteve tatimore. Kuptimi i duhur i biznesit dhe çështjet e përfshira në proces është jashtëzakonisht e nevojshme nga tatimet. Por gjithcka që komunikohet ndërmjet këtyre paleve në lidhje me transferimin e çmimeve është i mirestrukturuar në procedura dhe procese standarte të cilat biznesi duhet të ndjekë. Gjithashtu edhe në sektorin e tregtisë më shumë nga kompanitë e intervistuar janë të pakënaqura se ato të kënaqurat dhe vetëm 14.5 % nga të gjitha industritë mendojnë se pjesa procedurale është e rëndë, pra ata shprehen që është një makth ku ka nevojë për ndërhyrje të menjëhershme dhe përmirësim të procedurave.

Në përgjithësi shumica absolute e të intervistuarve pavarësisht nga industria në të cilën kompania e tyre është duke bërë biznes janë shprehur të kënaqur me pjesën procedurale të caktimit të çmimeve dhe marrëdhënia midis kompanisë së tyre me administratën tatimore. Kjo shifër është pothuajse 47% përkundrajt 38.7%, që nuk janë të kënaqur. Por duhet pasur kujdes në këtë pikë sepse, shihet që pjesa procedurale nëse mblidhen të dyja grupet brenda variablilit, ka një shumicë të thjeshtë e cila mendon negativisht për pjesën procedurale të vendosjes dhe menaxhimit të transferimit të çmimit me 53.22%.

Pra, administrata tatimore dhe organizatat rregullatore të kesaj marrëdhënie, duhet të marrin një sinjal jo të mirë dhe të marrin masa për reduktimin e procedurave ose përmirësimin e atyre që nuk janë eficiente. Fillimisht duhet të evidentohen të gjitha hallkat e procesit që janë inefektive dhe pastaj të aplikohen masat e marra për përmirësim.

Nëse do të analizohet kënaqësia që bizneset kanë në lidhje me proceset e transferimit të çmimit të ndjekura nga autoritetet dhe frekuencës së auditit që është bërë nga administrata tatimore lidhur me çështjet e transferimit të çmimit do të merren rezultate të ngjashme.

Rezulton se ka një kënaqësi pak më të madhe në rastet kur ka audit vjetor, sipas asaj që shprehen bizneset është se bëhet një rutinë dhe shmangen surprizat ose gabimet edhe nga administrata edhe nga ana e bizneseve, dhe ka më pak gjasa që mosmarrëveshjet

të bëhen konflikte dhe të përfundojnë në gjykatë sic ndodhte në vitet e para të të bërit biznes dhe përcaktimit të çmimeve të tregut për transaksionet e tyre. Shihet një pakënaqësi më e madhe në rastet kur auditi ka qënë dy vjekar dhe është pothuajse indiferencë te rastet kur është bërë vetëm një herë ose asnjëherë auditi.

Çmimet dhe Administrata Tatimore

Rreth 53.22% e të anketuarve shprehën pakënaqësi ndaj procedurave të aplikuara për të llogaritur dhe demonstruar transferimin e çmimeve në administratën tatimore. Dhe rreth, 14.5% e të anketuarve u shprehën se pjesa procedurale është e rëndë dhe ka nevojë për ndërhyrje dhe përmiresim të menjëhershëm.

Sipas literaturës dhe teorive të transferimit të çmimit është e pranuar se ka ndikimi te drejtëpërdrejtë ose indirekt që procedurat dhe lehtësia e vendosjes së transferimit të çmimeve kanë në investimet e huaja direkte, IHD. Edhe pse shumica e bizneseve të intervistuar mbështesin teorinë se nuk ka një lidhje direkte midis rregullimeve ligjore të transferimit të çmimeve dhe investimeve të huaja direkte, përsëri ka një numer relativisht të lartë 46.8% të cilët besojnë dhe perceptojnë se ka lidhje midis procedurave dhe rregullimeve ligjore dhe FDI-së në Shqipëri.

Një problematikë e hasur shumë shpesh në literaturë por edhe e dalë gjatë intervistave me bizneset ndërkombëtare në Shqipëri është deklarimi i fitimit të ulët ose të ndryshëm nga entitetet e tjera të lidhura me kompaninë mëmë ndërkombëtare. Kështu dalin dhe legjitimohet arsyet për të bërë rregullime në transferimin e çmimeve. Duke qënë se filialet Shqiptar tentojnë të deklarojnë fitime të ulëta në fund të vitit fiskal me pasqyrat e tyre financiare, ky fakt padyshim që shkakton rënie dhe nivel të ulët të pagesës së taksave. Për te matur pikërisht pikëpamjen e biznesit në këtë problematikë u pyeten se: "A mendoni se administrata tatimore duhet të percaktojë një marzh fitimi të përafërt për industri të ndryshme për çdo vit kalendarik?"

Nga analiza e të dhënave të marra dhe statistikave të përpunuara ka një shumicë absolute të kompanive ndërkombëtare që operojnë në Shqipëri të cilat janë të mendimit se një përcaktim më i qartë dhe transparent i marzhit të fitimit të përafërt në çdo industri do të ulte shumë arbitraritetin, do të ndihmonte kompanitë vetë si dhe të reduktonte konfliktet midis biznesit dhe administratës tatimore. Shihet nga të dhënat se 79 % e kompanive të angazhuara në tregti ndërkombëtare ose me transaksione ndërkufitare mendojnë se do të ishte me mirë dhe janë pro përcaktimit të marzhit të fitimit nga administrata tatimore.

Gjithashtu duket të ketë edhe një minorancë kompanish të cilat nuk mendojnë se do të ndihmojë në përgjithësi në vlerat 21%, dhe me specifikisht ata që mendojnë thjesht që nuk do ta ndihmonte procesin një parapërcaktim i marzheve çdo vit kalendarik janë 16.1% e kompanive të anketuara.

Një çështje tjetër është ajo e gjetjes së krahasueshmërisë, e cila shumë shpesh është një situatë tjetër e prirur për konflikte dhe më tej mosmarrëveshjet të cilat cojnë kompanitë MNC me administratën tatimore në çështje gjyqësore. Në Shqipëri nuk ekziston ndonjë databazë të dhenash të cilat të jenë unike dhe e përdorshme nga të gjitha aktorët e interesuar për këtë arsye gjykohet e rëndësishme ekzistenca e një baze të tillë të dhënash. Prandaj u kërkua mendimi i kompanive nëse Drejtoria e Tatimeve duhet të ndërmarrë iniciativë për krijimin e një baze të dhënash uniforme

për kompani të krahasueshme ose të ngjashme si dhe ta shtrijë këtë databazë në vite dhe në raste të ndryshme.

Nga pergjigjet e marra 69.4 % e tyre duan dhe mendojnë se nevojitet një databazë e kompanive e cila mund të shërbejë si një bazë për krahasueshmërinë dhe për modelim nga kompani të ngjashme ose kompani të reja të cilat hyjnë rishtaz në këto lloj transaksionesh dhe dëshira për të qenë procesi dhe dokumentat më transparente si dhe për te evituar diskriminimin midis kompanive, por edhe industrive të ndryshme. Ka një përqindje jo të papërfillshme 25.8% e cila mendon se kjo databazë nuk duhet dhe nuk do ti ndihmojë ato në proceset e transferimit të çmimit, si dhe një pjese e kompanive 4.8% nuk janë pergjigjur ne lidhje me këtë tregues.

Transferimit i çmimit është dhe do të ngelet gjithmonë një ushtrim faktik, në të cilin dokumentacioni luan një rol thelbësor. Ky fakt është konfirmuar edhe nga pergjegjesit e kompanive ndërkombëtare që merren me transferimin e çmimit dhe marrëveshjet me administratën tatimore. Fillimisht është kërkuar të kuptohet sa e vleresojnë ekzistencën e dokumentacionit për ti ndihmuar kompanitë të percaktojnë çmimin e tregut, ALP-në dhe ti ndihmojë ata ne transferimin e çmimit në pergjithësi. Shihet qe shumica dërrmuese e kompanive që kanë të bëjnë me transferimin e çmimit në Shqipëri e vleresojnë shumë ekzistencën e dokumentave dhe rolin kyc që ato luajnë në percaktimin e çmimit të tregut, ALP-së. Përqindja është e madhe 82.3% të cilët ndajnë të njëjtin mendim dhe rezonojnë në të njëjtën mënyrë kështu edhe me literaturen.

Shihet që ka një ndarje pothuajse të barabartë midis mendimeve të kompanive të anketuara për sa i përket detajeve dhe numrit të dokumentave të kërkuara nga administrata tatimore. Kështu, 45.2% e të anketuarve janë të kënaqur me nivelin aktual të dokumentacionit dhe 38.7% ishin të mendimit se kërkesa për dokumentacion duhet të zëvendësohet me ndonjë mekanizëm tjetër.

Ajo që duhet të kuptohet dhe të menaxhohet nga tatimet është se këto biznese duhet të dëgjohen dhe të kuptohet cilat nga dokumentat duhet të zëvendësohet ose të hiqen fare.

Një element tjetër i rëndësishëm për vendosjen e çmimeve të transaksionit për çdo MNC është edhe politika e brendshme e grupit e cila luan një rol të rëndësishëm në mekanizmin e çmimeve. Në shumicën e dokumentacionit të Transferimit të Çmimit politika e brendshme e grupit nuk pasqyrohet.

Kjo mund të jetë për shkak që grupi mund të mos ketë politikë specifike të percaktuar ose tatimpaguesit mund të mos dëshirojnë të ndajnë politikat e tyre për qëllime të caktuara. Për të zbuluar realitetin në kompanitë Shqiptare, një pyetje specifike iu drejtua të anketuarve në lidhje me politikën/praktikën globale të transferimit të çmimeve TC të kompanisë së tyre.

Rreth 54.8 % shprehen që nuk kanë ose nuk përdorin politika të brendshme të transferimit të çmimeve që pastaj të bëhet një krahasim midis dokumentacionit të kërkuar dhe të mbajtur nga biznesi dhe atyre që kërkohen nga administrata tatimore. Nga këta 45.2 % shprehen se kanë dhe i përdorin politikat e brendshme të kompanisë në transferimin e çmimit. Ekzistojnë kërkesa të ndryshme të dokumenteve në vendet e ndryshme në botë. Të anketuarit u pyetën për mendimet dhe komentet e tyre mbi përmbajtjen e standardizuar për mirëmbajtjen e dokumenteve, pra të krijohet një kerkese standarte dokumentash të cilat të jenë koherente dhe të krahasueshme.

Pjesa e të anketuarve që mendonin se duhet të kishte një standartizim dokumentash është 80.6%.

Pra, shumica e tyre kanë aprovim për këtë nismë. Nga kjo pjesë ndahen ata që janë pro për arsye të kuptimit më të mirë me zyrën përgjegjëse të tatimeve, që përbejnë 46.8 %, dhe pjesa tjetër që janë pro standartizimit për arsye se ky fakt do ti ndihmonte taksapaguesit në çështje dhe debatet me tatimet janë në nivelin 33.9%.

Një pjesë të kompanive të cilat nuk mendonin që do ti bënte mirë një standartizim i tillë sepse ishin skeptikë në efektivitetin e një standartizimi të tillë në 11.3 % të rasteve ose thjeshtë mendonin se kjo do ti shtonte edhe më shumë kërkesat ndaj biznesit, dhe do të bëhej një pengesë e rëndë më tepër që kompanite duhet ta marrin parasysh në 8.1 përqind të gjithë rasteve të studjuara.

Ka një ndarje të përafërt të kompanive të anketuara të cilat mendojnë se do ti ndihmojë personalisht në procedurat e tyre të TC dhe përbejnë 56.5% të gjithë mostrës. Ndërsa profesionistët që përfaqësojnë kompanitë e tyre në lidhje me AT të cilët mendojnë se nuk do të ketë ndonjë benefit nga ky standartizim për kompanitë e tyre janë në nivelin 43.5%.

Kjo tregon se edhe pse e mbështesin në nivel absolut idenë e të vendosurit të standarteve në lidhje me dokumentacionin, përsëri kompanitë nuk shohin ndonjë nivel shumë të ndryshëm të përfitimit të cilin mund ta marrin nga një standartizimi i tillë. Ngelet detyrë e administratës ti komunikojë nëse këto benefite të pritura janë të vlefshme për biznesin në terma të kohës, të vonesave, të auditeve të pakësuar ose të thjesht procedurave me të shpejta dhe më transparente që çdo kompani ndërkombëtare do të kishte dëshire ti shikonte të shtuara.

Kompanitë ndërkombëtare kanë pësuar ndryshime të rëndësishme në dekadat e fundit. Një nga këto ndryshime ka të bëjë me llojin e mallrave që ato perfshijnë në transaksione, më parë transaksioni ishte kryesisht në lidhje me transferimin fizik të mallrave. Por me rritjen e korporatave shumëkombëshe, si rezultat i konkurrencës së ashpër, për të ruajtur identitetin e veçantë të grupit ose produktit unik, kompanitë kanë zhvilluar tregtinë brenda ose jashtë grupeve të aktiveve të tyre jo-materiale.

Këto pasuri përfshijnë patentat, të drejtat e autorit, sisteme, procedura, fushata, sondazhe, studime, parashikime, vlerësime, listat e klientëve, të dhënat teknike etj. Kurdoherë që kompania e lidhur ose filiali ka nevojë dhe përdor shërbime të tilla, transaksioni tarifohet. Për të gjetur çmimin real ose të tregut të këtyre transaksioneve nuk është e lehtë, as për kompaninë dhe as për administratën tatimore. Prandaj ata përballen me ndonjë vështirësi në përcaktimin çmimit të tregut për aktivet ose transaksionet jomateriale, duke e krahasuar me praktikën aktuale të ndjekur nga administrata tatimore dhe ju duhen patjetër trajnime dhe konsulenca teknike dhe financiare lidhur me këto praktika të reja që hasin stafet në lidhje me transferimin e çmimit në vendin tone.

Konkluzione dhe Rekomandime

Koncepti i transferimit të çmimeve ka filluar shumë kohë më parë, në vitin 1918 dhe që atëherë evoluoi duke hequr aspektin e pajtueshmërisë vullnetare. Ekzistonte nevoja dhe sipas komenteve që dolën nga intervistat dhe nga të dhëna të tjera për të ndryshuar politikën aktuale të rasteve për zgjidhjen e mosmarrëveshjeve.

Ekziston gjithashtu nevoja për të ndryshuar proceduat, dokumentat e kërkuara, si dhe qasja e autoriteteve tatimore për të kryer kontrollin mbi transferimin e çmimeve. Dokumentet luajnë një rol të rëndësishëm në përcaktimin dhe demonstrimin e çmimit të tregut të transaksionit. Edhe pse, dokumentacioni luan një rol të rëndësishëm në demonstrimin e Çmimit të tregut, ALP-se, para organeve tatimore, duke marrë parasysh nivelin e dokumentacionit që duhet të mirëmbahet nga vlerësuesi, ekziston një ndjenjë e përgjithshme midis paguesve të taksave që procedura e mirëmbajtjes së dokumentacionit kërkon një lloj të ndryshimit. Ose uljen ose eliminimin e disa dokumentave që nga taksapaguesit perceptohen si të tepërta.

Megjithëse shumica dërrmuese e kompanive kanë politika globale të brendshme të transferimit të çmimeve, kompanitë nuk janë të gatshme të ndajnë politikën e tyre të brendshme me autoritetet tatimore. Autoritetet tatimore duhet të kujdesen për këtë aspekt nëse mos përfshirja e politikave globale krijon ndonjë efekt negativ në pagesat e taksave apo të shkojnë akoma më tej, autoritetet tatimore duhet të zbulojnë arsyet e mos përfshirjes së politikave të tilla.

Ekziston një kërkesë nga taksapaguesit për të përmirësuar standartet e mirëmbajtjes së dokumentacionit. Dokumentacioni ka kufizime të caktuara kur lind çështja e demonstrimit të Çmimit të Tregut ALP për transaksione për mallra dhe shërbime të Paprekshme ose jomateriale. Është konstatuar nga të dhënat e mbledhura se në shumicën e rasteve kompanitë nuk janë të gatshme të ndajnë informacion të plotë në lidhje me transferimin e çmimeve. Në këtë aspekt duhet punuar me shumë, sepse nga komentet kompanitë nuk janë të bindura se dhënia e informacionit të tepruar do ti ndihmojë ata të përcaktojnë me mirë dhe ta demonstrojnë me mirë çmimin e tregut të pranuar nga administrata tatimore. Kur kompanitë ofrojnë të ardhura dhe paguajnë taksat sipas normave të industrive perkatese, kompanitë nuk duhet të vihen në vështirësi të shqyrtimit të transferimit të çmimit.

Një situatë ku ka vend për punë dhe përmirësim është fakti se nuk ka ose nuk është shumë i qarte për biznesin një përkufizim të saktë i kostos sipas udhëzimeve të transferimit të çmimeve. Një nga metodat e njohura dhe të përdorura për përcaktimin e çmimit të tregut, Metoda e Marzhit Neto Transaksional, TNMM ofron një spektër të gjerë analizash pasi krahason përfitimin neto, krahasueshmëri që kërkohet në linja më të gjera nga dokumenta dhe udhëzime të administratës si dhe nuk ka ndonjë kërkesë të krahasimit të artikujve nga linja në linjë që ndikon në përfitimin.

Aktualisht në Shqipëri, ka një mungesë të bazës së të dhënave për të gjetur të dhëna të krahasueshme midis kompanive rezidente ose jo në Shqipëri dhe filialeve të tyre në vende fqinje ose të ngjashëm me Shqipërinë në çështjet që kanë të bëjnë me analizën e Transferit të Çmimeve. Kjo lloj databaze do të shërbente si pikënisje dhe udhërrëfuese për të gjitha bizneset që bëjnë aktualisht transferimi në Shqipëri por në të ardhmen edhe kompanitë të cilat mendojnë të hyjnë në tregun tonë, duke ndikuar direkt ose indirekt edhe FDI-në.

Gjithashtu rezulton një kërkesë nga ana e bizneseve për një qasje me fleksibël për të përcaktuar gjatë vendosjes së Çmimit të Tregut edhe përqindjen fikse të përfitimit. Një veprim i tillë do të ishte shumë i mirëpritur nga biznesi dhe të gjitha palët e tjera të përfshira sepse do të kishte ndikim të madh në reduktimin e çështjeve gjyqësore dhe papajtueshmëri konceptuale nga paguesit e taksave.

Sipas studimit dhe intervistave të kryera në Shqipëri nuk ka një mënyrë ose procedurë

standarde për të percaktuar se çfarë përbën të ardhurat operacionale. Cilat të ardhura do të përbëjnë të ardhura operacionale do të varet nga faktet dhe rrethanat e çështjes dhe natyra e biznesit të përfshirë, nga industria dhe nga rregullat ne fuqi, sipas interpretimit te biznesit ne konkordancë totale me administraten tatimore.

Literatura

- Ackerman B. 2008, Transfer Pricing and Intangible Planning, Americas Director of Transfer Pricing Services, Ernst & Young LLP, Washington, DC., USA, Taxation Conference Mumbai 2008.
- Alexey M., 2011, Overview of 2010 U.S. Transfer Pricing Developments, International Taxation, Vol.5, July 2011.
- Andrew B. B., J. Bradford J., P. K. Schott. 2006. Trade costs, firms and productivity. *Journal of Monetary Economics* 53 (2006) 917–937.
- Anthony, R. N., & G., V. (2007). Management control systems (12th edn.). Boston: McGraw-Hill.
- Baines A. & Langfield-Smith K. (2003). Antecedents to management accounting change: A structural equation approach. *Accounting, Organizations and Society*.28. 675-698.10.1016/S0361-3682(02)00102-2.
- Baldenius, T., R., S. & Sahay, S.A. Negotiated versus Cost-Based Transfer Pricing. *Review of Accounting Studies* 4, 67–91 (1999). <https://doi.org/10.1023/A:1009638001487>.
- Baldenius, T. Intrafirm Trade, Bargaining Power, and Specific Investments. *Review of Accounting Studies* 5, 27–56 (2000). <https://doi.org/10.1023/A:1009612901910>.
- Borkowski S., 1990, Environmental and Organisational Factors Affecting Transfer Pricing.: A Survey. *Journal of Management Accounting Research*, Fall: 78-99.
- Brynne H., 2013, The Arm's Length Principle and Inconsistent Transfer Pricing Decisions, *International Taxation*, Vol.9, December 201
- Chan C. & Landry, Steven & Jalbert, Terrance. (2004). Effects Of Exchange Rates On International Transfer Pricing Decisions. *International Business & Economics Research Journal (IBER)*. 3. 10.19030/iber.v3i4.3685.
- Chan, K. & Lo, A. (2004). The influence of management perception of environmental variables on the choice of international transfer-pricing methods. *The International Journal of Accounting*. 39. 93-110. 10.1016/j.intacc.2003.12.004.
- Ching-Wen L. Hsiao-Chen Ch, (2010) "Motives of transfer pricing strategies – systemic analysis", *Industrial Management & Data Systems*, Vol. 110 Iss: 8, pp.1215 -1233.
- Colbert G. J. and Spicer B. H., 1995, A Multi-case Investigation of a Theory of the Transfer Pricing Process, *Accounting Organizations and Society*.
- Dave L. 2011, Advance Pricing Agreements – The Australian Experience, *International Taxation*, Vol.5, December 2011.
- Drury C. (2012). *Management and Cost Accounting* (8th Edition), Cengage Learning EMEA, United Kingdom.
- Eden L. (2004). The Internalization Benefits of Transfer Price Manipulation.
- Eden L. 1998, *Taxing Multinationals: "Transfer Pricing and Corporate Income Taxation in North America"*, Toronto, CA: University of Toronto Press.
- Elizabeth K. *U.S Transfer Pricing And Corporate Taxation Problems Practical Implication And Proposed Solution*, Springer Science business media IIC (2009).
- Ernst & Young. (2010). 2010 Global Transfer Pricing Survey, Addressing the Challenges of Globalization. F.13.
- Ernst & Young. (2003). *Transfer Pricing 2003 Global Survey. Increased Importance of Transfer Pricing*

Documentation.

- Garrison, R.H., Noreen, E.W., and Seal, W., Management Accounting (European Edition), McGraw –Hill, Maidenhead, 2005.
- Holtzman Y. & Nagel P. (2014). An introduction to transfer pricing. The Journal of Management Development. 33. 10.1108/JMD-11-2013-0139.
- J.C. Stewart, 1989 "Transfer Pricing: Some Empirical Evidence from Ireland", Journal of Economic Studies, Vol. 16 Iss: 3.
- Jaewoo L. (2007). Transfer Effect in National Price Levels, Review of World Economics (Weltwirtschaftliches Archiv), Springer;Institut für Weltwirtschaft (Kiel Institute for the World Economy), vol. 143(3), pages 534-556.
- Karen S. C. 1997. Examining the role of transfer pricing as a strategy for multinational firms. *International Business Review*, 1997, vol. 6, issue 2, 127-145
- Langfield-Smith K. (2006). A Review of Quantitative Research in Management Control Systems and Strategy. Handbooks of Management Accounting Research. 2. 753-783. 10.1016/S1751-3243(06)02012-8.
- Marlies de R., 2013, Recent OECD Transfer Pricing Developments, International Taxation, Vol.8, January 2013.
- Mehafdi M. (2012). The Ethics of International Transfer Pricing. Journal of Business Ethics. 28. 365-381. 10.1023/A:1006353027052.
- Merchant K. & Stede, W.A. (2011). Management Control Systems: Performance Measurement, Evaluation and Incentives.
- OECD. 2003. Articles Of The Model Convention With Respect To Taxes On Income And On Capital. Art 9, p 12.
- Pascal S-A., 2013, The OECD Work on Base Erosion and Profit Shifting, International Taxation, Vol.8, January 2013.
- Ray H. G., Eric W. N, Peter C. B. 2006. Managerial Accounting, Ed.11, McGraw-Hill/Irwin.
- Sakurai, Y. (2002) "Comparing Cross-cultural Regulatory Styles and Processes in Dealing with Transfer Pricing," International Journal of the Sociology of Law, vol. 30 (2002), p. 173-199.
- Sikka P. & Willmott H. (2010). The dark side of transfer pricing: Its role in tax avoidance and wealth retentiveness. *Critical Perspectives on Accounting*. 21. 342-356. 10.1016/j.cpa.2010.02.004.
- Steven J. K, and Kristy L. T. (2002) Negotiated Transfer Pricing: Is Fairness Easier Said than Done?. *The Accounting Review*: July 2002, Vol. 77, No. 3, pp. 571-593.
- Taylor, R., and Hendricks, R., 1991, U.S. Advance Pricing Agreements, Accountancy, Vol.32. Pp.56. October 1991.
- Thomas A. G. 2000, Arm's-length transfer pricing and national welfare, in (ed.) *Advances in Applied Microeconomics* (Advances in Applied Microeconomics, Volume 8) Emerald Group Publishing Limited, pp.187 – 208.
- UMF 2015, 'Mbi marrevshjet e çmimitt ne Avance', UMF nr 9. 27.02.2015. 2.2.
- Urquidi A. (2008). An introduction to transfer pricing. *New School Economic Review*. 3.
- Yair H. , Paul N. , 2014 "An introduction to transfer pricing", Journal of Management Development, Vol. 33 Iss: 1, pp.57 – 61.

Economic and Statistical assessments on the determining factors of the Demand for Olive Oil in Albania

Dr. Eglantina Pazaj

Agricultural University of Tirana, Department of Economics and Rural Development Policies, Tirana, Albania

Abstract

Consumption of olive oil has increased significantly in recent years by the Albanian consumer. This increase has affected the increase of olive production and processing in olive oil. The olive production and processing sectors in olive oil have increased significantly recently as they are seen as quite profitable sectors.

The government has also recently turned its attention away from these sectors by supporting them through various subsidies. The problems that exist along all the chains of the production and processing sector are numerous, but both of these sectors have shown an increasing trend in their production. In the increase of production in the above mentioned sectors, the increase of consumption by our consumer for olives and olive oil has had a great impact.

This study focuses on the behavior that shows the consumer for the consumption of olive oil, certainly influenced by the determinants of demand such as: consumer income, their preferences, gender, their expectations, the impact of substitute and complementary goods, etc. factors which give different effects to different consumers.

Informing the consumer from various sources, on the nutritional values of olive oil, has affected the increase of its consumption, but not all consumers can consume in large quantities. In this topic are analyzed some of the main factors that influence the decision to buy from the consumers selected in this study.

The overview provided by this study on consumer behavior for the consumption of olive oil, also aims to meet the objectives of this study which are met by the use of primary and secondary sources. The interviews conducted directly with our customer, constitute the basis of primary information used in this study. The information provided directly through the consumer survey (for the built questionnaire), has been processed through statistical methods and accompanied by detailed interpretations and economic analysis, which have highlighted the behavior of our consumer for the consumption of olive oil.

Keywords: consumption, consumer behavior, determinants of consumer behavior.

Introduction

In recent years there has been an increase in demand for olive oil consumption. However, although consumers have expressed preference for this product, it has been noticed that some consume more and some less. There are even cases when consumption is zero.

Through this topic we will try to determine what are some of the factors that affect consumer demand for this product. Will we try to answer the question why different consumers show different preferences? What factors influence the decision to buy?

So we will try to analyze some factors that directly affect consumer behavior, ie that influence the decision to buy.

Objectives

The main objectives for the realization of this topic are:

- Identification of factors that affect consumer demand for olive oil.
- Theoretical analysis of identified factors.
- Statistical evaluation of some of the determining factors.
- Statistical interpretation of the assessed factors.

Methods

For the realization of this topic will be used:

- Descriptive analysis
- Statistical method
- Consumer survey
- Sources from various authors

Demand for a good

Generally the demand for a good is defined as the quantity of goods and services that consumers are both able and willing to buy over a period of time, for a given price, in a given place and when other factors remain without change. We say that the consumer must be able and willing to buy at the same time because he must also have a preference or desire to consume a good but at the same time have the financial ability to afford the purchase of the good for which he has a preference.

If a consumer, for example, wants to consume olive oil but does not have a sufficient budget to afford the purchase of this product, then we say that the consumer has only a preference for this product. N.q.s We refer to another consumer who has a preference for the consumption of olive oil and at the same time is able and willing to pay for this good then we say that this consumer has a demand for the consumption of this good. So we have a demand for a good only when the consumer has a preference and pays for this good.

In connection with the above we can say that consumer income has a very large impact on the decision to buy.

The demand for a good changes every time they change and the factors that affect the demand.

The graphical representation of the demand curve is:

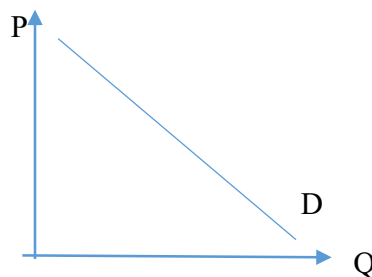

Figure 1. Demand curve --- shows what happens to the quantity demanded as the price changes when all other factors are kept unchanged.

The quantity demanded for a good changes when the price (P) of a good changes and the other factors do not change. If the price increases then the quantity required for a good will decrease and vice versa if the price of a good decreases usually the demand

for this good will increase (however there are some exceptions depending on the type of product we are making analyzed).

So there is generally an inverse relationship between price and quantity required. This connection also expresses the law of demand.

Let us reflect below some of the factors that affect demand and briefly analyze each of them.

Some Factors That Affect The Demand For A Good

Factors that affect a consumer's demand for a good are numerous as:

Consumer revenue, prices of related goods (substitute + complementary), consumer expectations regarding income, prices, employment, number of customers, age, place of residence, education, number of family members, tastes and preferences of consumers, etc.

Consumer Revenue

If consumer incomes increase then the consumer generally tends to increase the demand for goods and services and vice versa where n.q.s consumer incomes decrease then and their demand for a good will decrease. Changing consumer income will affect the shift of the demand curve to the left (when revenue decreases) or to the right (when revenue increases).

Substitute Commodity Prices

If we will have an increase in the price of olive oil in the market then this will affect the amount that the consumer will consume. The quantity consumed will be greatly affected by the price of another substitute product (eg olive oil). However, the amount consumed depends a lot on the consumer's preference, the willingness to sacrifice another product in case his budget is limited so as not to change the amount consumed for olive oil.

Generally in the case when we have an increase in the price of basic goods, in the concrete case of olive oil and the price of substitute goods does not change, for example the price of olive oil does not change then the tendency is to reduce the quantity consumed for basic goods and increase the quantity consumed for nearby replacement goods. But as we said above there are exceptions, for example if a consumer has a high income then he will continue to consume olive oil but can reduce the amount consumed.

Consumer Forecasts

Consumers' forecasts regarding income, price of goods, their employment, etc. greatly affect the demand that consumers will display in relation to a particular product.

Thus if a consumer predicts that his income will increase in the near future then his consumption of olive oil in the current period will increase but if this consumer would predict that his income in the future close will then decrease this consumer will reduce the amount of olive oil consumed in the current period.

Likewise, if the consumer predicts that in the near future olive oil will increase in price then they will increase demand in the current period and vice versa.

So forecasts or expectations for the future greatly influence the decision to buy for a consumer.

Number Of Customers

Other factors that affect the demand for a good are the number of consumers, age, gender, place of residence, education, etc.

The more consumers there is in a market, the greater will be the quantity demanded for olive oil (as well as for other goods) and vice versa.

The demand of a good is greatly influenced by the age of the consumer, the information he has about the product, his place of residence, education, etc. All these factors, intertwined with each other influence the decision to buy for a consumer.

Customer Tastes And Preferences

The preferences and tastes of a consumer greatly influence the demand for a good. Thus we can say that although a consumer may be able to pay for a good but there is no preference for this good then this consumer will not buy this good. As mentioned above, for a consumer to have a demand for a good, he must be able and willing to buy it at the same time.

Tastes and preferences vary from one consumer to another. So the demand for a good depends on the tastes and preferences that a consumer may have for him.

Rational Choice And Consumer Decisions

To explain why people make these or those choices, which result in individual demand for products helps us the theory of consumer choice.

- Consumers face insufficient resources - they have their own budgetary monetary constraints and must make choices about how best to use their monetary opportunity.
- The consumer always acts rationally - he does not spend more on a product if that product brings him less additional benefit.
- When a consumer decides to buy something - he has to give up buying another product - this is also known as opportunity cost.

In conditions when the consumer's budget is limited, then if the consumer wants to increase the consumption of olive oil then he will definitely have to sacrifice the consumption of another product by reducing it. So you will have to choose. The choice depends on comparing the additional benefit that the consumer receives for each product. The product that gives a greater additional benefit will also constitute the consumer's choice for a certain amount of revenue available and when other conditions do not change. The principle of rationality that guides the consumer is that the additional cost for the consumption of a certain product should be less than or equal to the additional income. So you should not spend more than you earn.

What will be the optimal choice that our customer will make, for the consumption of olive oil for a certain amount of available income?

The choice of the optimal consumer basket will be achieved when the condition of the principle of consumer rationality is met:

$$\frac{MU_x}{P_x} = \frac{MU_y}{P_y}$$

Where :

Mux - is the marginal utility, it receives from the consumption of commodity X which in this case is olive oil.

MUy - is the marginal utility that you get from consuming other goods.

Px and Py - are the respective prices of the two goods.

Graphically the optimal consumer choice is given:

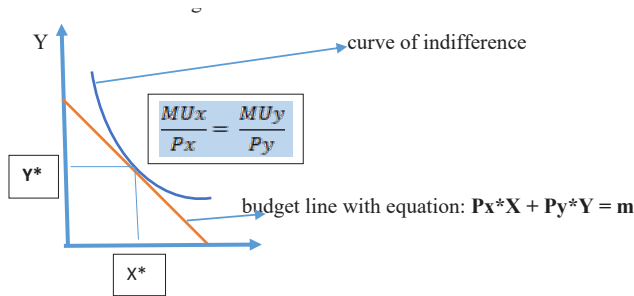

Figure 2. Optimal basket selection

As can be seen in the graph above, the optimal choice is achieved when the tangentiality condition is graphically met. So the optimal choice is at the point where the budget line and the indifference curve meet at a single point. At this point the slope of the budget line is equal to the slope of the indifference curve. So: $P_y / P_x = M_{uy} / M_{ux}$. The new optimum basket so the best possible will be Y^* and X^* , which indicate how many units to choose.

The budget line is formed by the best combinations of the two goods X and Y , with their respective prices P_x and P_y being borne by the same level of revenue m .

The indifference curve expresses consumer preferences and is formed by the best combinations of two goods that give the same level of utility.

N.q.s changes the price of any good or consumer income, will change and the optimal choice of the consumer. The customer will choose a new optimal basket possible according to the new conditions.

Analysis And Discussion Of Results

Description Of The Sample Taken For Analysis

For the realization of this work, 100 consumers were interviewed during the period April-May 2021.

The interviews were conducted in the city of Tirana. The selection of respondents was random. Out of 100 interviewees, it turned out to be 45 men and 55 women. Most of the respondents lived in Tirana and the rest, lived outside Tirana, although on the day they were interviewed they happened to be in Tirana for various reasons. Most of the respondents turned out to be unemployed due to their young age, they were still attending schools, and some others for various reasons could not find work.

The first part of the survey questions contains demographic questions, the rest are mainly economic questions.

The focus of the questions is on the consumption of olive oil. From the questions addressed to consumers, the objective was to identify the factors that affect the demand of consumers to buy and consume olive oil. So, through the survey, the objective was to determine the factors that make the consumer change his decision regarding the consumption of olive oil.

Descriptive Analysis Of The Determinants Of Demand For Olive Oil

During the interviews with consumers, several factors were identified which played an important role in the decision that consumers would make regarding the brand of olive oil they would buy, the origin of the product, the place where they would buy it, the price they would buy. were willing to pay, etc. Some of the factors are: gender, place of residence, employment, income, age, education, etc.

Below are the consumers evaluated by gender, place of residence, income, education, etc. Referring to the interviews conducted in the city of Tirana and abroad, the data obtained in the table above, show that 45% of respondents are male and 55% are female. out of 100 interviewees in total.

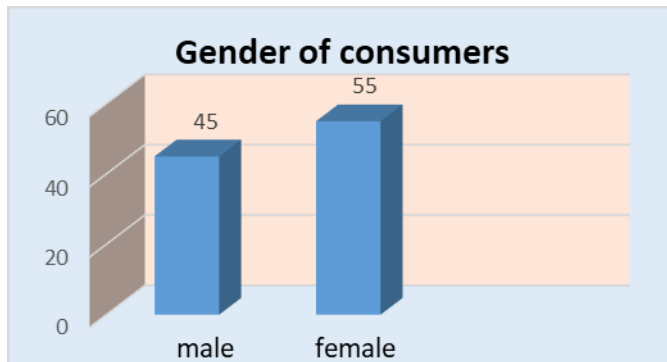

Figure 3: Consumer classification by gender

Figure 3 shows that most of the respondents turn out to be women. We emphasize that the selection of respondents was random.

As can be seen from the graph below, the classifications of consumers according to their places of residence are presented. From this classification it results that out of 100 respondents, 62 of them live in Tirana and 38 of the interviewees live outside Tirana.

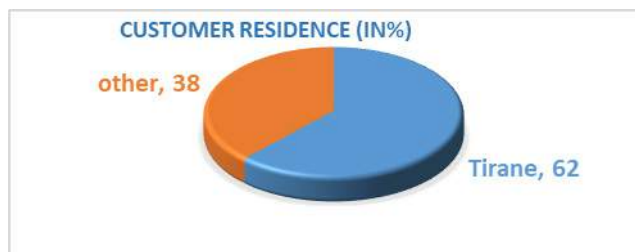

Figure 4: Classification of consumers by place of residence

Referring to the interviews conducted in the city of Tiana, it results that out of 100 respondents, 11 are with 9 years of education, 47 consumers are with secondary education and 42 consumers are with higher education.

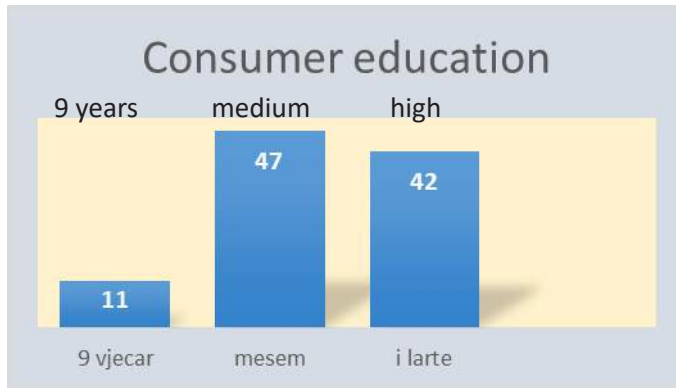

Figure 5: Classification of consumers by education

From the graph below it is noticed that out of 100 respondents, 73 of them are unemployed and 27 employed. Some of the respondents were students and therefore the unemployment rate is higher than that of employment. While some of the respondents were unemployed for various reasons. However, although unemployed, they have expressed the amount of olive oil consumption based on the total income of the family. while 27 respondents turned out to be in employment.

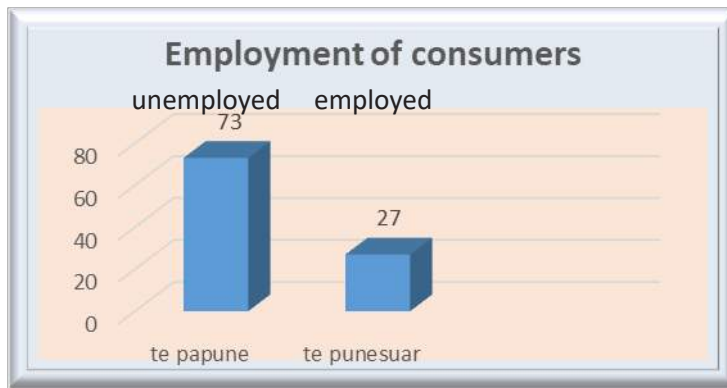

Figure 6: Classification of consumers by level of employment

From graph 7, it is noticed that the respondents result in a mostly low income level. Thus, out of 100 respondents, we have that 8 consumers have a total household income of less than 10 thousand ALL per month; 35 consumers have a total household income level of 10-30 thousand ALL; 26 consumers have an income level ranging from 30-60 thousand ALL per month; 20 consumers have a level of family income of 60-90 thousand ALL per month; 10 consumers have incomes of 90-120 thousand ALL and only 1 consumer out of 100 that were in total results in the family to have a high level of income compared to other respondents with over 120 thousand ALL per month. Consumer income is one of the main factors, among other factors, that greatly influences the decision of the consumer how many liters of olive oil will buy per month to consume each consumer. The higher the consumer income, the more olive oil consumers will buy to consume and vice versa if their income decreases or is low

then the amount of olive oil consumed will be lower. . Given that the level of income of surveyed consumers is generally low, and the level of household consumption of olive oil did not turn out to be very high. Although they had information about the high nutritional value of olive oil, they could not use it for every cooking. In general, they consumed it mainly only in different salads.

Figure 7: Level of total household income of consumers

In general, out of 100 respondents, it turns out that families with 3, 4 and 5 people dominate. However, there are other cases where the number of family members may be higher or lower. Normally the larger the number of family members and the consumption of olive oil should be higher. But the fact that the income of these families was not very high has affected a low consumption of this product.

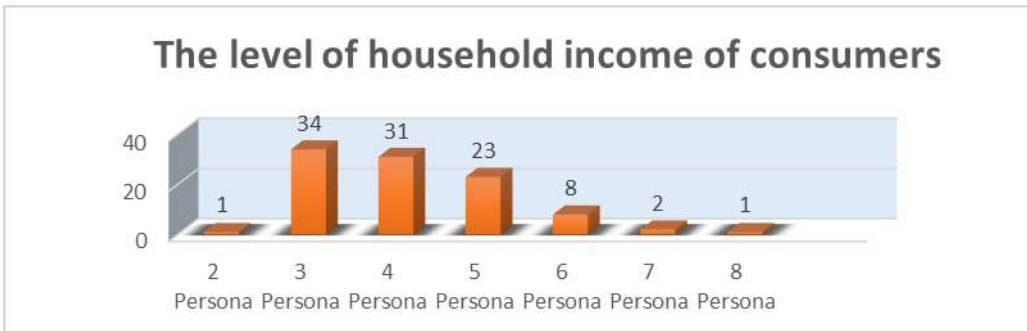

Figure 8: Number of persons in the family

Out of 100 respondents, it results that 54 consumers claim that parents deal with the purchases in their families. While 8 respondents claim that in their families the children deal with the purchases and 38 respondents claim that other family members deal with the food purchases in the family.

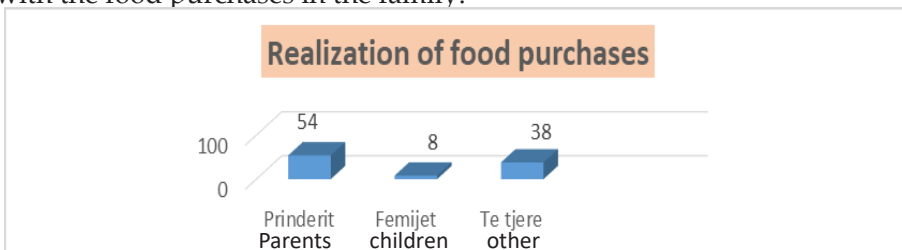

Figure 9: Realization of food purchases

When the income was analyzed, it was noticed that most of the households were

dominated by low income, therefore in the chart below it is noticed that the monthly expenses for families for food are low. As can be seen 39 respondents out of 100 in total claim that in their families the monthly expenses for family reach 5-10 thousand new ALL; 28 respondents claim that the monthly expenses vary mainly 10-15 thousand ALL; in 17 families the expenses for food are 15-20 thousand ALL; in 13 families the monthly expenses for food occupy 20-25 thousand ALL from their budget and in 3 families it turns out that the monthly expenses for food are over 25 thousand ALL. This includes those families which have a high family income of 90-120 thousand or more compared to the income of other families. This is the reason why these 3 families have the highest level of food consumption.

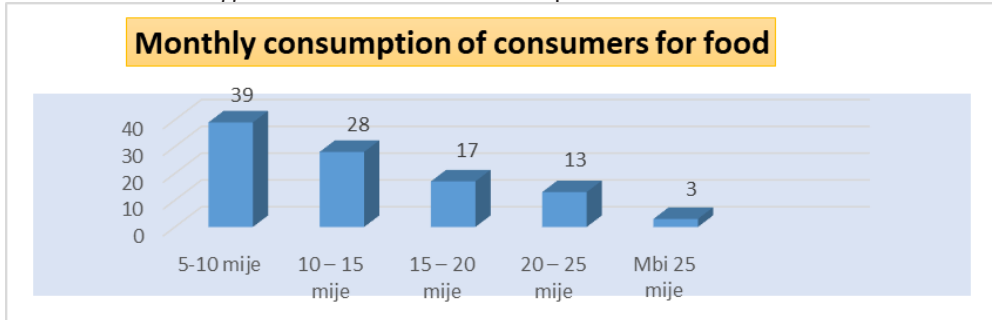
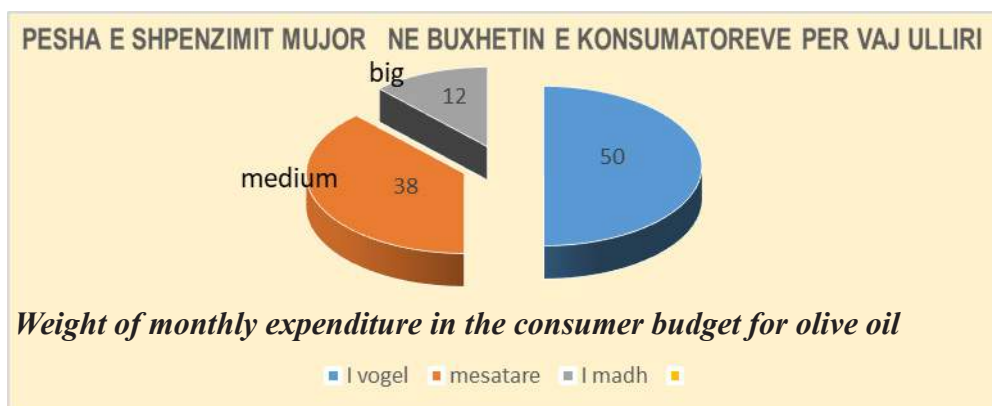

Figure 10: Monthly household consumption expenditures for food

Based on the above analysis where most of the respondents declared low income in their families also and monthly food expenses were low. And in this table it is noticed that 50 consumers out of 100 interviewed claim that in their families the consumption of olive oil is small because they can not afford to buy much because they have low incomes. For 38 respondents it turns out to have an average consumption of olive oil in their families where in addition to use in various salads they use it in some dishes or for curative effects. While for 12 respondents, the consumption of olive oil turns out to be high. These are also noticed in the graph below.

Weight of monthly expenditure in the consumer budget for olive oil

Figure 11: Weight of monthly expenditure in the consumer budget for olive oil

The graph shows that 29 respondents out of 100 bought olive oil in the minimarkets, 34 respondents bought it in the supermarket, 13 respondents bought it from the villagers by the roadside, 21 respondents bought it directly from the processors and 3 respondents in the country other.

Most of the respondents, as they had a low consumption of olive oil due to low income, bought olive oil near minimarkets or supermarkets when shopping for food. Olive oil was bought mainly in small bottles weighing a few liters. Another category of respondents, 13 of them, bought olive oil from villagers along the street because they thought it was of a better quality, with bio. While 21 respondents bought olive oil directly from the processors, through the acquaintances they had because they thought that there they could find it of a better quality. While 3 respondents bought it in other countries. They mainly bought the oil in Greece through relatives living there, as they felt more confident about its quality. Below is the graphic presentation according to the places where olive oil is bought.

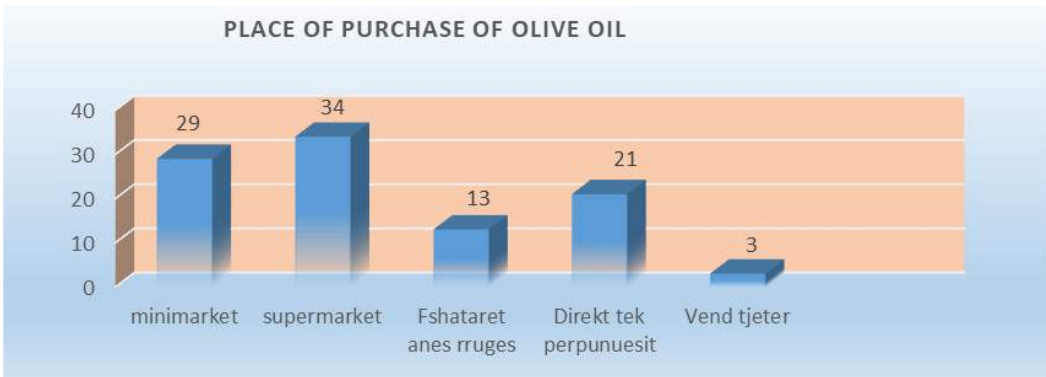

Figure 12: The place of purchase of olive oil.

From the graph below it is noticed that 29 respondents consume 1-1.5 liters of olive oil per month; 48 consumers consume 1.5-3 liters per month and 23 consumers consume over 3 liters per month. Consumption for olive oil is related to consumer income. For a low level of income and consumption is low and vice versa.

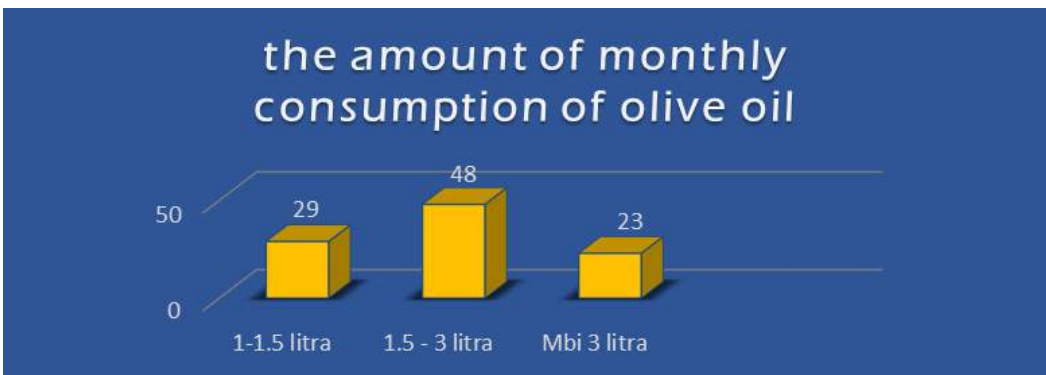

Figure 13: Monthly consumption of olive oil

From the graph it is noticed that the consumer evaluates more of the attributes the quality of the oil where it is noticed that 38 out of 100 respondents appreciate this feature more; 19 respondents value the price more; 18 respondents value the origin of the product more, 12 respondents value the taste more while the other features are less appreciated by the other consumers surveyed.

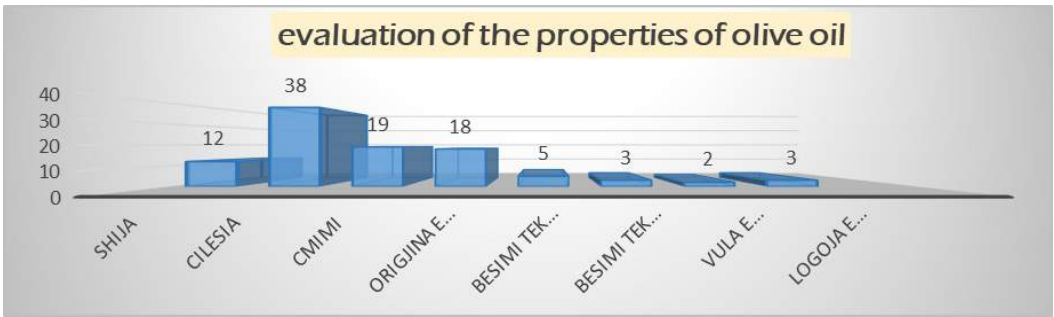

Figure 14: Evaluation of olive oil attributes

For 73 respondents out of 100 in total it is important to know in which area the olive oil was produced before buying it, for 10 respondents do not see as important the area where the olive oil was produced while 17 respondents out of 100 total are answered I do not know.

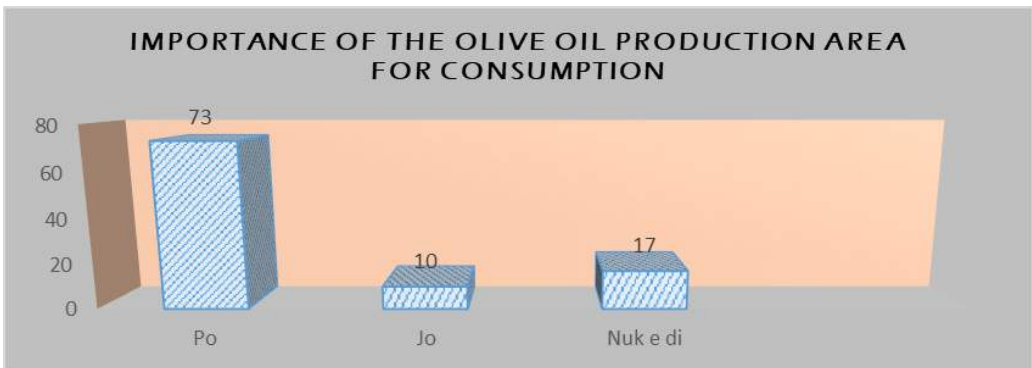

Figure 15: Importance of olive oil production area for the consumer

From the survey it is noticed as in figure 14 that 58 of them out of 100 in total are willing to pay more for olive oil in case it comes from preferred areas while 42 respondents are not willing to pay more due to the low level of income they have but also because they value the quality of the oil more when they buy it and not the origin of the oil production. For them, other areas besides their favorite ones can produce a quality product.

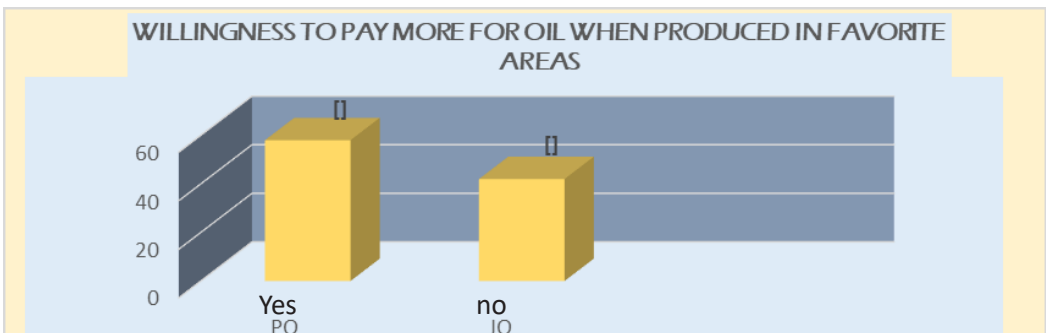

Figure16: Willingness to pay more

From the graph below it is noticed that the most preferred area for the production

of olive oil is Berat for 41 respondents, for 29 respondents the most preferred area is Vlora, then come Kruja, Greece as a part of the consumers buy oil that produced in Greece or brought to you by relatives who work and live in Greece; then comes Tirana and 2 respondents prefer another area that is not mentioned in the questionnaire.

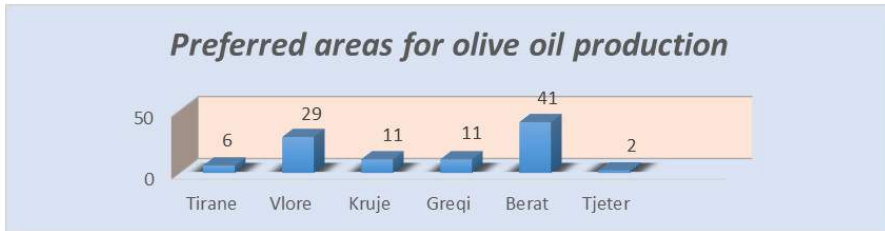

Figure 17: Preferred areas for olive oil production

Statistical Assessment Of Income And Employment

To make the statistical evaluation of the respondents, the linear model was used: $Y = a + bx + e$ where as a dependent variable are taken the consumer incomes and as an independent variable X is taken the employment of the respondents.

To make a statistical assessment between income and employment the following hypotheses have been raised:

HYPOTHESES

Ho: The type of employment does not affect the increase of family income

Ha: The type of employment affects the increase of family income

From the statistical processing we obtained the following results.

ANOVA^a

Model		Sum of Squares	Df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	31.305	1	31.305	29.484	.003 ^b
	Residual	104.055	98	1.062		
	Total	135.360	99			

a. Dependent Variable: NIVELI I TR TE FAMILJES

b. Predictors: (Constant), PUNESIMI

As can be seen from the results of the table it turns out that the hypothesis Ha: stands as true that the type of employment affects the increase of family income.

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	4.521	.312		14.477	.003
	PUNESIMI	1.260	.232	.481	5.430	.003

a. Dependent Variable: NIVELI I TR TE FAMILJES

For sig less than 0.05, Ha stands as true.

So $Y = 4.521 + 1.260 X + e$ which is interpreted:

When employment (X) increases by one unit, income (Y) increases by 1,260 ALL and

a = 4,521 indicates Y when X is zero and when the effect of other factors does not change.

Conclusions

During the realization of this work the following conclusions were reached:

Determinants that have a major impact on consumers' decision to buy, we can mention:

Consumer income, prices of substitute or complementary goods, consumer forecasts regarding income, price, employment, consumer number, age, place of residence, education, family member number, consumer tastes and preferences, etc.

The consumer will achieve the optimal choice when the condition of the principle of consumer rationality is met: $Mux / Px = MUy / Py$, ie when the marginal utility of the last unit of ALL for the first commodity is equal to the marginal utility of the last unit of lek for the second commodity. The selection of respondents was random where 45 were male and 55 female. From the respondents it resulted that most of them were with secondary education (47 of them, 42 respondents with higher education and only 11 with 9 years of education.

Out of 100 respondents it resulted that 73 consumers were unemployed and 27 employed. This means that for the most part incomes are low so consumption of olive oil was also observed to be low. For 29 consumers the consumption was 1-1.5 liters per month, for 48 consumers the consumption was 1.5-3 liters per month and for 23 consumers the consumption was over 3 liters per month.

Due to the low level of income for most of the respondents, it resulted that the monthly consumption of food was low. The most preferred place to buy olive oil was the supermarket and minimarket for most of the respondents as they had a low consumption of oil per month and preferred to buy it where they bought other foods, but there were also consumers who buy the oil directly from processors, villagers along the way or elsewhere.

The feature that the consumer valued the most before buying olive oil was the quality of the oil. Then came the price, origin, taste, trust in manufacturers, trust in traders and finally the product logo. For 73 consumers, the area where olive oil is produced was considered important, while for 10 consumers it was not. However, only 58 consumers were willing to pay more when the oil was produced in the preferred areas while 42 others did not, due to the low level of revenue available.

The most preferred area for the production of olive oil turned out to be Berat, then Vlora, Kruja, Tirana and another place next to them.

From the hypotheses raised it resulted that employment affects the increase of family income. A high-paying job will increase the consumption of olive oil and consumption in general. Also, being employed or unemployed greatly affects the income of consumers. Most were unemployed so their incomes were lower and consumption lower.

From the results it results that $Y = 4.521 + 1260X + e$, so if employment will increase by one unit then income will increase by 1,260 ALL and $y = 4.521$ if X is zero and the effect of other factors does not change .

Consumer behaviors change when they change and the factors that affect demand. Consumer choices vary from one consumer to another as tastes and preferences vary between them alongside other determining factors.

Recommendation

Relying on all the analysis of this topic and mainly on the conclusions of the topic we recommend:

Drafting specific policies for subsidizing consumers who have a low level of income in their households in order to increase their consumption of food and mainly increase the consumption of olive oil as a product that has value high nutritional value for their health. We recommend drafting policies for determining floor salaries for each job position and then increasing them according to qualifications or job position in order to have an increase in income for each family. We recommend the consumer to get safe information about olive oil before buying it due to the abuses he may have with the product in order to eat as healthy as possible. To increase the food control by the relevant structures so that the consumer is as safe as possible in what he consumes. Denunciation of cases in which the consumer finds that the product he has purchased (including olive oil) is not in the optimal parameters of consumption as can be described on the product label in order to take action against the relevant manufacturing or trading entities to eliminate abuses in production and increase consumer safety.

References

For the realization of this work are used concrete data obtained from surveys.

Sources from foreign authors such as: <http://psychckassics.yorku.ca/Maslow/motivation.htm>
MASLOW, Abraham, ROBERT, Frager, JAMES, Fadiman (1987), "Motivation and Personality", 3rd Edition, Boston: Addison -Wesley Publishing Co.

<http://chacocanyon.com/essays/hierarchyofneeds.html>

PETER, J. Paul, OLSON, Jerry (2010), Consumer Behavior & Marketing Strategy, Ninth Edition, McGraw-Hill.

SCHIFFMAN, Leon G., KANUK, Leslie L. (1994), Consumer Behavior, Fifth Edition, Prentice Hall.

SOLOMON, Michael R. (2011), "Consumer Behavior: Buying, Having And Being", Ninth Global Edition, Pearson.

SOLOMON, Michael R., MARSHALL, Greg W., STUART, Elnora W. (2012), "Marketing Real People, Real Choices", 7th Edition, Prentice Hall.

WELLS, William D., PRENSKY, David (1996), Consumer Behavior, John Wiley & Sons.
www.trendwatching.com.

Microeconomics 1: Tabaku, Pazaj, Nesturi.

Assessment of quality of water wells in the district of Kruja through physico-chemical and microbial analyses

Hajrije Dibra

Water Research Center for Shkodra Region, Faculty of Natural Sciences, University of Shkodra "Luigj Gurakuqi", Albania

Abstract

Albania, the second country in Europe for water reserves, however, it does not manage to fulfill drinking water needs in many of its regions. In order to fulfill the needs for drinking water, the residents also use the water extracted from their wells. The purpose of this study is to evaluate the quality of well water in the district of Kruja through physico-chemical and microbial analyses. The waters of 20 wells and drilling waters were analyzed for physico-chemical and microbial parameters for the period 2021-March 2022 in the district of Kruja and Fushë-Kruja. The total number of samples taken for microbial parameters was 80 samples. For the physico-chemical parameters such as: temperature, pH, conductivity, TDS, their measurement was carried out directly at the place of water intake for analysis by means of a multiparameter. Although physical and chemical parameters of the water were suitable for drinking. The analysis of microbiological parameters such as: *E.coli* and *S.faecalis* was carried out in the laboratory. The samples were transported to the laboratory within the same day. Based on the analyzes carried out for the microbial parameters regarding the presence of *E.coli* and *S.faecalis* in the wells, it results that in wells in the city of Kruja we have the presence of *E.coli* and *S.faecalis* its presence in the water of these wells makes these wells unsuitable to drink. Microbial contamination of this water was related to the well depth, and was more common in dug wells, making this water unfit for human consumption. We suggest residents treat the water before using. From the conversation with the residents, they use the well water only for washing. Regarding the Halil and Fushe-Kruja areas (Çele hill), a slight increase in the values of *E.coli* and *S.faecalis* is observed in the autumn season is observed, but according to the WHO the waters of many wells are diseased with 0 CfU/ 100 ml throughout the monitoring period.

Keywords: drinking water, wells, microbial parameters, *E.coli*, *S.faecalis*.

Introduction

Water is essential for life. Drinking water is considered water that is suitable for drinking and does not have problems of color, smell, taste and does not have harmful effects on the human body. About (80%) of drinking water in Albania is obtained from underground sources and only 20% from surface water (Floqi, 2007; Nezaj, 2014). Groundwater can come from natural sources of different geological formations (eg limestone), from hydrogeological wells, or individual or collective wells (Nezaj, 2014). According to the WHO, non-pipe borne water supplies, including water from wells or springs, may often be contaminated with pathogens. Water from such sources often requires treatment and protected storage in order to be safe for consumption (WHO, 1996). The concentration of physico-chemical and microbiological indicators

above the maximum allowed values in water is considered dangerous and makes this water unsuitable for drinking. It has been concluded that human activities and natural resources together are the main cause of groundwater pollution (USEPA, 1999).

Kruja is a city in north-central Albania, just 20 km north of Albania's capital, Tirana. The residents' water supply is made using underground water sources. Through these sources, an average of 2.5 million m³ of water is produced per year. The city of Kruja and the surrounding areas still suffer from water supply with a reduced schedule. The lack of tap water has led the inhabitants of these areas to find alternatives. One of them is the construction of private wells or drilled wells, especially in the rural areas. Wells in Albania are built and taken over by the well users themselves, without a specific standard for their construction (Bakalli & Hysko 2012). The incorrect construction of the well or the selection of the wrong place has often led to problems in water quality. European Council Directive 98/83/EC of November, 1998 on the quality of water intended for human consumption, does not allow the content of any *E.coli* and *Enterococcus* colonies in 100 ml of drinking water.

In order to provide the drinking water, continuous water analysis should be carried out to determine microorganisms of fecal origin, as the best way to determine the hygienic quality of drinking water. Water wells are more prone to contamination than drilled wells because the wells are shallow and more susceptible to surface contamination.

Materials and methods

The wells selected in this study are privately built wells by the residents of Kruja and Fushe-Kruja. These wells are constructed in two ways: artisanal wells and drilled wells. Artisanal wells have a depth of 5-8m and a width ranging from 70-90cm and are located in the city of Kruja. The drilled wells have a depth of 30-70 m and a width of 10 cm and are in the village of Halil and Fushe-Kruja areas (Çele hill).

Fig. 1 Sample sampling stations

For the collection and treatment of well water samples, the water sampling procedure was followed in accordance with the Standard Water Examination Methods (APHA, AWWA, WEF 1995; WPCF 1998), for its quality (WHO 1996). Two parallel samples were taken for each well.

A special tab with general data such as: age, type and depth of the well is filled in each well. For the physic-chemical parameters such as: temperature, pH, conductivity, TDS, their measurement was carried out directly at the place of water intake for analysis by means of a multiparameter (M0199720). Water extraction was carried out by submersible pumps which were installed in wells drilled with probes. In cases where the water was taken from the pump installed in the well, the water was allowed to flow for five minutes, then the bottle was filled with water and at this moment the sample was considered for analysis. In the wells where the pump was missing, water samples were taken by dropping a sterilized glass bottle into the well, which was tied from the mouth with a string and then submerged in the well. When the bottle is $\frac{3}{4}$ filled with water, it is lifted up by pulling the string and then closed with a cork and transported to the laboratory (Hysko.M, 2012).

Samples for the analysis of microbiological indicators were taken in glass bottles previously sterilized in an autoclave at a temperature of 121°C for 20 minutes (Borrell Fontelles & Winkler, 2006). The closure of the bottle was done carefully without touching the cap and mouth of the bottle, avoiding possible contamination during filling and sampling (STASH 2639:1989). The samples at the time of receipt were placed in a thermo-box and transported within a day to the laboratory for the analysis of microbial parameters. The analysis of the water samples was done on the same day (Figuers & Borrego, 2000). The frequency of sampling was carried out 4 times for the period 2021-2022.

Determination of *Escherichia coli* was done by the multiple tube method (EPA, 1986). The medium used is Lactose peptone broth. Incubation was done in a thermostat at a temperature of 36 0C ± 10 C for 44 hours. After 44 hours, the tubes were checked. Indole was added to the tubes where the presence of gas bubbles was observed, the color change indicates the presence of *E.Coli* and the opposite indicates the absence of this microorganism. For the determination of *Streptococcus faecalis*, solid blood agar medium was used. Incubation was done in a thermostat at a temperature of 44°C for 24-48 hours.

Results and discussions

In this study, the waters of 20 wells and boreholes in the district of Kruja and Fushe-Kruja were analyzed for the period 2021 - March 2022. The water samples were taken in different houses and the wells were coded with P1 to P20. The assessment of the water quality of the wells was done by comparing it with the STASH Standard 3904:1988 and the recommendations of the EPA. The comparisons are made according to the allowed rates and maximum acceptable values. The results of the analyzes are stored, processed, interpreted and presented by dividing them into physic-chemical indicators and microbiological indicators. According to these data, the graphs for the physic-chemical indicators and for the microbiological indicators, their progress during the months of monitoring for all the wells taken in the study, were built. As

can be seen from figures 3.2-3.5., in the wells taken in the study, the physico-chemical parameters are within the allowed norms and EPA recommendations. According to fig.2, temperature varies from 13.6-19.5 (°C). The temperature of well water is seasonal, in autumn and winter the temperature is higher than in spring and summer. pH varies from 6.1-7.1 (fig.3). The conductivity varies from 235.44 $\mu\text{C}/\text{cm}$ to 401.54 $\mu\text{C}/\text{cm}$. Based on the average annual values, it results that the conductivity content in the well water is within the values recommended by the EPA.

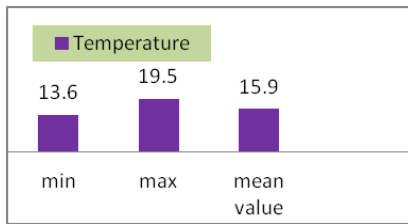

Fig. 2 The values of Temperature

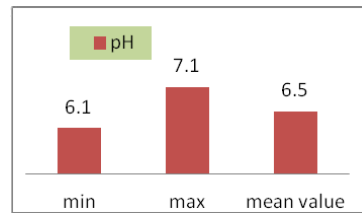

Fig. 3 The values of pH

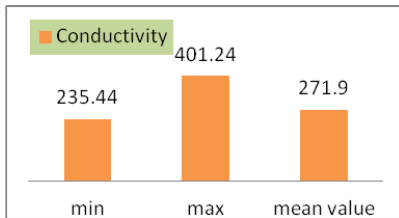

Fig. 4 The values of Conductivity

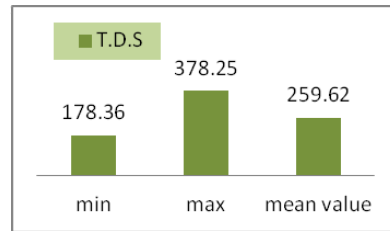

Fig. 5 The values of

TDS

The average values of TDS are compared with the allowed rate according to (EPAs) which is 500 mg/l. Based on the annual average of TDS values, it results that for all wells they are within the limits allowed for drinking water.

Based on the results of the analyzes and the number of microorganisms present in the samples, the graphs below were constructed. *E. coli* varies from 0 Cfu/100ml- 56 Cfu/100ml. The existence of this indicator in the well water shows that we are dealing with pollution of fecal origin. The microbial load of *S. faecalis* ranges from 0 Cfu/100ml- 48 Cfu/100ml.

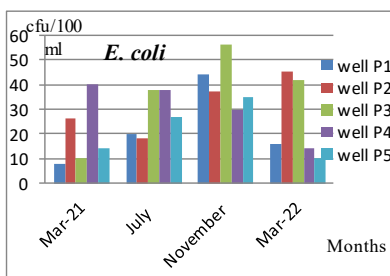

Fig. 6 *E.coli* in the wells of Kruja

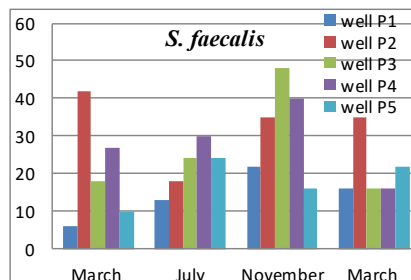

Fig.7 *S. faecalis* in wells of Kruja

From the data in Figures 6 and 7, it can be observed that microbiological parameters such as: *E.coli* and *S. faecalis* are present throughout the monitoring time in wells P1-P5 belonging to the city of Kruja, i.e. above the permitted norms for drinking water

98/83/EC of November 1998. Residents confirmed that they use well water only for washing and irrigation. In the wells taken in the study in the village of Halil and Fushe-Kruje (Çele hill) it turns out that they are microbially clean. In stations P7, P9 and P10 (Halil village) and in stations P15-P19 Fushe-Kruje (Çele hill) *E. coli* and *S. faecalis* are easily present in autumn (2 Cfu/100ml -3 Cfu/100ml). We recommended the private houses which mainly use wells and drilling waters should disinfected them with chlorine and analyzed every time that they suspect for the presence of bacteria. Based on the European Council Directive 98/83/EC of 1998 on the quality of water intended for human consumption, the well waters in the village of Halil and Fushe-Kruje (Çele hill) have a load of 0 Cfu/100ml for almost throughout the monitoring period.

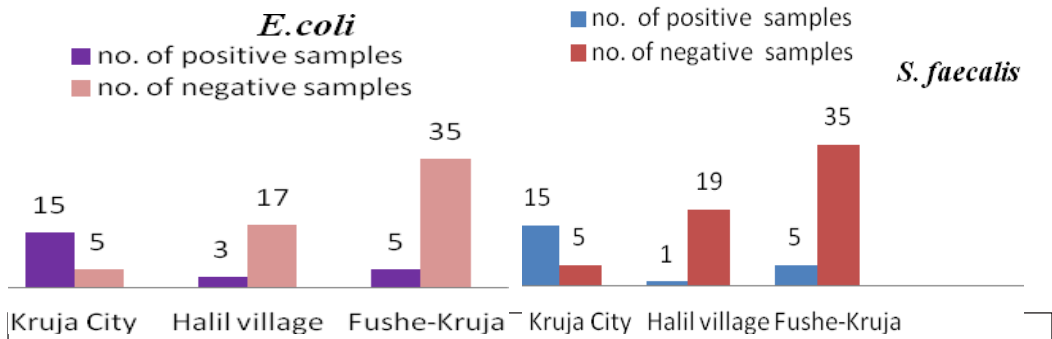

Fig. 8 The number of positive and negative of *E. coli* and *S. faecalis* samples in wells of Kruja and Fushë –Kruja

Figure 8 presents the number of positive and negative cases with *E.coli* and *S. faecalis* from the samples taken in the well waters in Krujë, Halil village and Fushe-Kruje (Çele hill) for the period 2021-March 2022. From the water samples of analyzed resulted in microbial load with *E.coli* 23 samples. Where 15 of these wells have been opened. The largest number of water samples with *E.coli* and *S. faecalis* results in the city of Kruja. Its presence in the water indicates a source of pollution which can come from people or animals but also from the shallowness of the wells. The wells are shallow, constructed in an artisanal manner, their water has not been treated and they are located close to sewage. Of the water samples analyzed, 21 samples were found to be microbially loaded with *S. faecalis*. It is not recommended to consume it without undergoing treatment to eliminate the microorganisms present in the water. While the waters of the wells in the village of Halil and in Fushe-Kruje (Çele hill) are waters suitable for human consumption. They suffered a slight microbial contamination in the autumn season.

Conclusions

Based on the analytical data of this study and referring to the STASH 3904:1988 standard and the recommendations of the EPA for drinking water, for the physico-chemical indicators it results that: pH, temperature, TDS and conductivity are within the allowed limits throughout monitoring time in all the wells taken in the study.

Microbiological indicators such as: *E. coli* and *S. faecalis* are present in 100% of the water samples taken in Kruja. The microbial load ranges from 8Cfu/100ml- 56Cfu/100ml for *E. coli*. The waters of these wells are not used for drinking by the residents, but only for washing and irrigation. While the waters of the wells in the village of Halil and in Fushe-Kruje (Çele hill) are waters adapted for human consumption based on the European Council Directive 98/83/EC of 1998 for water intended for human consumption. They have suffered a slight microbial contamination in the autumn season, this is probably the result of the rains.

Suggestion and recommendations

In order to improve and increase the quality of well water and to use it for human consumption, we recommend that:

- The wells should be built deep and with standards, eliminating the penetration of surface water inside the wells.
- Well water testing for physic-chemical parameters and microbiological parameters should be performed periodically by well owners.
- Wells that serve for human consumption must be cleaned and disinfected from time to time with chlorine also by the owners of the wells.
- Public Health authorities must report and take measures for all cases where values outside the norms determined by the Albanian Standard for physic-chemical parameters and microbiological parameters are observed, in individual or public wells.

References

- APHA-AWWA-WEF, (1995): Standard Methods for the Examination of Water and Wastewater 19th Edition Washington, American Public Health Association
- APHA, (2001): Revisions to Standard Methods for the Examination of Water and Wastewater. (Supplement). American Public Health Association, Washington DC
- Bakalli M., Hysko M. (2012): Microbial contamination on private well in Gerdec, Albania “, International Virtual Conference ARSA 2012, Advanced Research in Scientific Areas, pp 1419-1420.
- Borrell Fontelles & Winkler, (2006): DIRECTIVE 2006/7EC of European Parliament and the Council of 15 February 2006, Concerning the Management of Bathing Water Quality and Repealing Directive 76/160/EEC. - Borrell Fontelles & Winkler. Official Journal of European Union, 2006, 64:35-51.
- Direktiva 98/83/EC të Këshillit Europian —Mbi cilësinë e ujit me qëllim konsumimi nga njerëzit (O.J. No. L 330, 5.12.1998, p. 32).
- EPA, (2006): Environmental Protection Agency. National primary drinking water regulations: ground water rule. Federal Register 2006;19:40 CFR Parts 9, 141, and 142:65573--660.
- U.S. Environmental Protection Agency (EPA). Washington, DC (2008): “Analytical Methods Approved for Drinking Water Compliance Monitoring under the Total Coliform Rule”, June 2008.
- Floqi T, (2007): Water quality and health - Albanian case. PPT. za ucesnike Godisnjeg savetovanja sudija Srbije 2007, Vrnjacka Banja, Serbia, 8-10.10.2007.
- Hysko. M, (2012): Manuali i Mikrobiologjisë, Tiranë.
- Nezaj R., Puto K. (2014): —The level of microbiological contaminants in the drinking water for Lezha Region and Albanian Water Law, Abstract, International Conference on Applied

Biotechnology Tirana, September 22, 2014

Olabisi, O. E., Awonusi, J. A., & Adebayo, A. J. (2008): Assessment of bacteria pollution of shallow well water in Abeokuta, Southwestern Nigeria, *Life Science Journal*. 5(1), 59-65. Retrieved from www.lifesciencesite.com/ljsj/.../13_life0501_59_65_assessment.pdf.

STASH 2639: (1989): "Uji i pijshëm, marrja e mostrës", marrja e mostrave për verifikimin e kërkesave cilësore të ujit të pijshëm bëhet sipas STASH 2639:1989 "Uji i pijshëm , marrja e mostrës"

STASH 3904:1997: Standardi Shqiptar STASH 3904:1997, Botim i Dytë 01.03.1998. Uji i pijshëm – Karakteristikat – DSC - Drejtoria e Standartizimit dhe Cilësisë Tiranë- Albania, Miratuar nga Këshilli i Standartizimit.

Viessman, W., & Hammer, M. (2005): *Water Supply and Pollution Control*, 7th ed., NJ: Pearson Education, Inc. ISBN: 9780065000580

USEPA 1999. Method 160.2. Methods for Chemical Analysis of Water and Wastes. (EPA 600/4-79-020). United States Environmental Protection Agency, Washington DC. Available at: <http://www.epa.gov>

WHO, (1996): *Guidelines for Drinking Water Quality (Vol. 2) (2nd end.,)*, World Health Organization, Geneva, Switzerland, 1996

Water Research Center. (2016): *Bacteria, Protozoans, Viruses and Nuisance Bacteria. Need for Water Testing*. Water Research Center B.F. Environmental Consultants Inc. United State, Pennsylvania: Dallas. Retrieved from <http://www.water-research.net/index.php/bacteria>

Taksat mbi Pasuritë e Paluajtshme

Yldeze Sokoli

*Fakulteti Ekonomik, Departamenti i Financës;
Universiteti "Ismail Qemali" Vlorë*

Abstrakt

Taksimi i pasurive të paluajtshme është shpesh një mënyrë shumë e mirë e gjenerimit të të hyrave të qeverisë në lidhje me taksat e tjera, të ardhurat e krijuara janë elastike, sepse ajo ka një bazë të madhe dhe në rritje të shpejtë.

Pasuritë e paluajtshme janë një ndër format tradicionale të investimit. Në aktualitetin shqiptar ato kanë një rëndësi të veçantë si rezultat i kontributit që ato japin si në: PBB, në ndërtim, dhe llojet e ndryshme të alternativave të kursimit dhe të investimit të parave etj.

Mbi këto pasuri aplikohen taksat, të cilat janë të detyrueshme në momentin që këto pasuri përdoren apo janë në pronësi të dikujt. Në Shqipëri organi kompetent që merret me manaxhimin e kësaj takse është pushteti vendor, dhe është një burim potencial i gjenerimit të të ardhurave për qeverisjen vendore.

Në vendet e rajonit, sistemi i taksimit të pasurive të paluajtshme përveç se është një instrument i rëndësishëm për mbledhjen e të ardhurave, ndikon dhe në zhvillimin ekonomik të vendit në rang lokal, por dhe kombëtar. Taksa mbi pasuritë e paluajtshme ndikon mbi zhvillimin, zgjerimin e më tejshëm të sektorit të ndërtimit, në tregun imobiliar, rritjen e investimeve të ndryshme etj.

Qëllimi i punimit është të kuptojmë çfarë është taksa mbi pasuritë e paluajtshme dhe si ndikon ajo te këto të fundit. Analizimi dhe indentifikimi i taksës mbi pasuritë e paluajtshme në vendin tone, i ndryshimeve të sistemit të taksimit të pasurive të paluajtshme të Shqipërisë me vendet e rajonit. Indentifikimi i problematikave dhe përfitimeve që merren nga taksimi mbi pasuritë e paluajtshme dhe përmirësimet që duhen bërë për një funksionim më të mirë të saj. Përmes këtij punimi, të tregojmë hapësirat ku mund të ndërhyjmë për përmirësimin e mëtejshëm të sistemit të taksimit të pasurive të paluajtshme.

Metodologjia e studimit

Metodologjia në këtë punim përfshin analizën sasiore dhe cilësore të sistemit të taksimit të pasurive të paluajtshme. Metodologjia është e lidhur së pari: me studimin e literaturës së huaj mbi trajtimin teorik e praktik ndërkombëtar lidhur me taksat mbi pasuritë e paluajtshme. Së dyti: për mbledhjen e të dhënave u përdor një pyetësor dhe intervista, nëpërmjet të cilave u anketuan dhe intervistuan një numër i caktuar personash fizikë të cilët janë zotërues të një pasurie të paluajtshme, në bazë të të dhënave të mbledhura do të bëhet analiza sasiore dhe cilësore e tyre dhe do të arrijmë në përfundimet e kërkuara.

Fjalë kyçe: taksa mbi pronën, pasuri të paluajtshme, të ardhurat nga taksat, zhvillim ekonomik, shërbime publike, investime.

Hyrje

Tatimi në pronë është një taksë e vlerës së pasurive të patundshme, e cila mund të konsiderohet një taksë regresive. Llogaritet nga qeveria lokale ku ndodhet prona dhe paguhet nga pronari i pronës. Taksa zakonisht bazohet në vlerën e pronës në pronësi, përfshirë tokën. Taksat e pronës është taksa më e vjetër nga tre taksat kryesore që

mbështesin qeveritë shtetërore dhe lokale në Shtetet e Bashkuara. Kjo taksë filloi si forma e vetme e financimit për qeveritë lokale. Me kalimin e kohës shoqëritë dhe ekonomitë u maturuan, dhe forma të tjera të taksimit u shfaqën duke bërë të mundur forcimin e operacioneve të qeverisë lokale.

Taksa e pronës siguron një pjesë të konsiderueshme të të ardhurave të qeverisë lokale. Shumica e qeverive lokale në Shtetet e Bashkuara vendosin një taksë prone, si një burim kryesor i të ardhurave. Taksa llogaritet pothuajse gjithmonë si vlera e drejtë e tregut të pronës, shumë herë si një raport vlerësimi se sa një normë tatimi, dhe zakonisht është një detyrim i pronarit të pronës. Vlerat përcaktohen nga zyrtarët lokalë edhe mund të kundërshtohen nga pronarët e pronave. Taksa e pronës zakonisht prodhon të ardhurat e kërkuara për taksat e qeverive vendore. Një disavantazh për tatimpaguesin është se detyrimi tatimor është fiks, ndërsa të ardhurat e tatimpaguesit jo.

Taksa administrohet nga qeverisja vendore dhe shumë vende vendosin kufizime se si qeveritë lokale mund të taksojnë pronën. Për shkak se shumë prona i nënshtrohen tatimit nga më shumë se një juridiksion vendor, disa shtete përdorin një metodë me anë të së cilës vlerat bëhen uniforme midis juridiksioneve të tilla. Ajo është një detyrim i zbatueshëm ligjrisht që i bashkangjitet pronës në një datë të caktuar. Shumica e juridiksioneve në Shtetet e Bashkuara vendosin një taksë mbi interesat në pronën e paluajtshme (tokë, ndërtesa dhe përmirësime të përhershme) që sipas ligjit shtetëror konsiderohen si interesa pronësie.

Pak shtete vendosin një taksë mbi vlerën e pronës. Taksa bazohet në vlerën e drejtë të tregut të pasurisë së subjektit dhe zakonisht i bashkëngjitet pasurisë në një datë të caktuar.

Shumica e taksave sot merren nga flukset e të ardhurave dhe të shpenzimeve. Por toka dhe prona janë taksuar për shekuj- sigurisht për më shumë kohë se të ardhurat - dhe ato vazhdojnë të formojnë një pjesë të rëndësishme të bazës së taksave në ekonomitë më të përparuara.

Pronësia e tokës është gjithashtu përgjithësisht e dukshme dhe vërtetohet lehtësisht, gjë që e bën relativisht të thjeshtë identifikimin se kush duhet të paguajë taksën. Fakti që toka dhe prona kanë vendndodhje gjeografike të identifikueshme dhe të pandryshueshme gjithashtu i bën ato baza natyrore të taksave për financimin e qeverisjes vendore. Por, të vendosësh saktësisht se si të taksosh tokën dhe pronën është komplekse, sepse ato kombinojnë një numër karakteristikash që secila sugjeron trajtime të ndryshme tatimore. Ku merr një shtëpi, ajo është mbi tokë, vlerën e së cilës mund të duam ta taksojmë, sepse toka është plotësisht e rregulluar dhe kthimi tek ajo është një qira ekonomike. Por shtëpia gjithashtu ofron shërbime që konsumohen nga okupatori. Pra është e natyrshme të mendosh se vlera e këtij konsumi duhet t'i nënshtrohet TVSH-së. Shtëpia është gjithashtu një aset i vlefshëm, vlera e të cilit rritet dhe luhet si ato të aksioneve. Ne mund ta shohim pronësinë e shtëpisë si një formë kursimi që duhet të tatohet vazhdimisht me kursimet e tjera.

Taksat mbi tokën dhe pronën kanë lidhje të forta historike me taksat lokale. Pjesërisht, për shkak të pikëpamjes së përhapur që taksa të tilla janë pjesërisht 'taksa të përfitimit', një pagesë për mallrat dhe shërbimet e ofruara në nivel lokal. Gjithashtu pasqyron palëvizshmërinë e pronës – që është e lidhur me vendndodhjen. Së dyti, toka dhe prona janë jashtëzakonisht të rëndësishme nga ana sociale dhe ekonomike. Toka dhe

prona duhet të mendohen si baza të veçanta për taksimin, megjithëse në shumicën e vendeve taksat vendosen nga vlera e kombinuar e pronës dhe tokës në të cilën ndodhet. William Vickrey, argumentoi që 'Taksa e pronës është, ekonomikisht e thënë, një kombinim i një prej taksave më të këqija - pjesa që vlerësohet për përmirësimin e pasurive të patundshme - dhe një prej taksave më të mira - taksa mbi tokën ose vlera e faqes'.

Arsyet e aplikimit të një tatimi në pronë mund të shihen nga një larmi perspektivash - përfshirë ato të qeverisë, autoritetit të mbledhjes së taksave, autoritetit vlerësues, pagesit të taksave por dhe komunitetit në tërësi. Secili prej tyre ka dëshira të ndryshme në arritjen e rezultateve që duan nëpërmjet aplikimit të një taksa mbi pronën. Autoriteti i mbledhjes së taksave do të kërkojë një taksë e cila është e vështirë të shmanget dhe mbledhja e saj duhet të jetë sa më e thjeshtë dhe e qartë. Mbledhja e taksës duhet të bëhet me metoda sa më të thjeshta, të cilat sigurojnë një shkallë të lartë pajtueshmërie dhe kosto minimale

Autoriteti vlerësues (i cili duhet të jetë i pavarur) kërkon burime të përshtatshme njerëzore, teknologjike, të dhëna të mjaftueshme dhe legjislacionin e duhur për të minimizuar koston dhe kohën e shpenzuar duke siguruar vlerësime të besueshme tatimore. Nevojat e tatimpaguesit lidhen me perceptimin e 'drejtësisë' në administrimin, zbatimin dhe efektet më të gjera të taksës; një shkallë të lartë të kuptuarit në sistem; metoda të përshtatshme dhe të lira të apelimit dhe pagesës; që të mos kërkohej të mbledhesh shumë të tepruara të të ardhurave; dhe duhet të shihet se shpenzohen në mënyrë eficiente, në shërbimet e ndryshme shoqërore.

Shtetet duhet të përpiqen të zhvillojnë politika, ligje, rregulla për rregullimin e të gjitha aspekteve që kanë të bëjnë me taksimin e të drejtave të pronësisë. Politikat dhe ligjet tatimore duhet të përdoren kur është e përshtatshme për të siguruar financim efektiv për nivelet e decentralizuara të qeverisë dhe ofrimin lokal të shërbimeve dhe infrastrukturës.

Në vendet ku ekziston një taksë e maturuar e pasurisë, e cila vendoset nga vlera e tregut të pasurive të paluajtshme, ku normat e mbledhjes janë të larta (p.sh. mbi 95%), ku ekziston një kulturë e pagesave të taksave dhe ku shoqëria është e pajisur me mjete të dobishme, shërbime publike të organizuara mirë dhe të dobishme, ka nevojë për një bazë të gjerë, efikase të burimeve për të mbështetur regjimin e taksave të vlerësimit, faturimit, zbatimit, pagesës dhe shërbimit (Bahl dhe Wallace, 2008; Bahl., 2010).

Specialistët e financave publike në botë argumentojnë se toka siguron bazën ekonomikisht më efikase të taksave. Rezerva e tokës është relativisht e fiksuar dhe toka është e paluajtshme, kështu aplikimi i një takse të tokës do të promovojë përdorimin e saj efektiv dhe do të minimizojë shtrembërimet ekonomike të vendit.

Baza e taksës mbi pasuritë e paluajtshme mund të përcaktohet në shumë mënyra, por ato të gjitha kanë për bazë pronën e paluajtshme. Toka është e përhershme, që do të thotë që taksa dhe toka do të vazhdojnë të jenë në të njëjtin vend vitin e ardhshëm e në vazhdimësi, (Walters, L.,-Land and Property Tax|| 2010, page 19).

Të gjitha shtetet njohin vlerën e tregut si një standard për vlerësimin, por jo të gjitha shtetet e zbatojnë në mënyrë rigorozë atë standard. Shumë shtete nuk lejojnë taksimin e vlerës së plotë të pronës, ato zbatojnë raportet e vlerësimit për të ulur vlerat para se të zbatohet norma e taksës. Disa shtete e klasifikojnë pronën sipas përdorimit të

saj, me norma të ndryshme tatimore ose raporte vlerësimi për klasa të ndryshme të pasurisë.

Nje veshtrim mbi sistemin e taksimit të pasurive të paluajtshme, në vendet e rajonit

Marrja e njohurive mbi komponentët e taksës mbi pasuritë e paluajtshme në vendet e rajonit në krahasim me ato të vendit tonë do të na ndihmojë për të kuptuar përmirësimet që duhen bërë për sistemin tonë aktual të taksimit të pasurive të paluajtshme.

Nga studimet e bëra për sa i përket zhvillimeve ekonomike në këto vende, dhe përsosja e sistemeve tatimore përkatëse konstatojmë se në periudhën e trazicionit kryesisht për vendet e rajonit baza e taksës mbi pasurinë e paluajtshme ka qenë vendosur fillimisht mbi karakteristikat fizike të pronës si sipërfaqja në metër² dhe vendndodhja e pronës. Me formalizimin dhe zhvillimin e tregut të pasurive të paluajtshme kalohet gradualisht në një taksë me bazë vleren e tregut të pasurive të paluajtshme.

Kosova

Taksa apikohet mbi toka bujqësore, toka të papërdora, ndërtesa që përdoren për banim, që përdoren për qëllime biznesi dhe për qëllime industriale.

Qeverisja vendore është përgjegjëse për këtë taksë. Sistemi i aplikuar bazohet në vlerën e tregut të pasurisë në përputhje me standartet dhe procedurat e përcaktuara nga Ministria e Ekonomisë dhe Financave dhe norma e taksës është 0.5-1% të vlerës së tregut të pasurisë.

Mali i Zi

Subjekt i kësaj takse janë: toka, ndërtesat që mund të jenë: ndërtesa banimi, biznesi, për qëllime industriale, tokë bujqësore etj

Autoriteti përgjegjëse për arkëtimin dhe administrimin e saj është bashkia. Norma e taksës se pasurisë vlerësohet në 0,08-0,8% të vlerës së pasurisë.

Maqedoni

Taksa në Maqedoni paguhet për pasuritë e paluajtshme dhe për lloje të veçanta të pasurive të luajtshme. Normat përcaktohen nga bashkitë dhe variojnë nga 0.10% në 0.20%.

Baza e tatimit në pronë është vlera e tregut e pasurive të paluajtshme. Vlera e tregut të pasurive kryhet nga vleresues i specializuar dhe i autorizuar i cili është punonjës i njësisë vendore, dhe i autorizuar nga kjo strukturë për përcaktimin e kësaj vlere.

Serbi

Sistemi i taksimit të pasurive në Serbi njihet tre forma: transferim i pasurisë; taksa mbi trashëgiminë dhe dhuratat; tarifatat për përdorim truall urban. Pronësia e pasurive të paluajtshme në Serbi është e tatueshme sipas Ligjit Serb të Taksës së Pronës. Taksa e pronës vendoset mbi vlerën e pronës me një normë maksimale prej 0.40%. Taksa e pronës në Serbi paguhet nga pronari individual i pronës. Taksa e pronës vendoset mbi vlerën e pronës me një normë të sheshtë prej 0.40% për bizneset.

Itali

Në Itali, kushdo që zotëron një tokë ose një pronë, rezidentë ose jorezidentë, duhet të paguajë këtë taksë. Taksa vendoset mbi vlerën e vlerësuar ose kadastrale të një prone, e cila rritet me 5%. Vlera që rezulton shumëzohet me pas me një numër koeficientësh

bazuar në llojin e pronës. Niveli lokal i taksës së pasurisë vendoset mbi bazën e taksës, dhe shkalla e zbatueshme e taksës varion nga 0.40% në 0.76%, në varësi të vendndodhjes së pronës.

Greqia

Taksa vjetore e pasurisë së paluajtshme për personat juridik është 0.6% e vlerës së pasurisë. Ndërsa taksa vjetore për ndërtimet dhe tokën variojnë në intervale prej 0.25% - 0.35% të vlerës së pronës.

Taksa e pronës vlerësohet në përputhje me çmimin e pronës.

Ekziston një potencial i konsiderueshëm për të rritur të ardhurat nga tatimi në pronë në vendet e zhvilluara dhe më pak të zhvilluara dhe shumë vende janë të vetëdijshëm për këtë. Teknologjia dhe sistemet e reja luajnë një rol të madh, pasi ajo ka përmirësuar administratën e taksave në një masë të madhe. Nëse rritja e të ardhurave nga tatimi në pronë dëshiron të bëhet me sukses, kjo kërkon mbështetjen e taksapaguesve. Për të fituar mbështetjen e taksapaguesve, ata duhet të marrin shërbime të përmirësuara lokale, një transparencë më të madhe, duke përfshirë shpjegime se si llogariten faturat e tatimit në pronë dhe se si pronarët e shtëpive mund të aplikojnë për lehtësimin e taksës së pasurisë.

Qeveritë e vendeve të ndryshme kanë një larmi arsyesimesh për futjen ose rritjen e taksave mbi pronën, por rrallëherë ata e shohin nevojën për të ulur barrën tatimore mbi pasuritë e paluajtshme. Në një epokë kur financat publike janë shtrirë në shumë vende dhe qeveritë po kërkojnë të maksimizojnë të ardhurat, kjo është një situatë që nuk ka gjasa të ndryshojë.

Përfitimet nga taksa mbi pasuritë e paluajtshme

Në këtë punim qëllimi është të studjojmë efektet e menaxhimit të pasurive të paluajtshme, dhe të sistemit tatimor mbi pasuritë e paluajtshme në ekonominë lokale dhe në ekonominë e vendit, zhvillimin e pasurive të paluajtshme dhe të tregjeve të pasurive të paluajtshme, të sugjerojë sisteme më efektive të taksimit të pasurive të paluajtshme që sjellin më shumë të ardhura në buxhetet e njësive vendore, duke rritur në të njëjtën kohë shkallën e ndërjegjjesimit të taksapaguesve për drejtësinë e kësaj takse.

Taksa mbi pasuritë e paluajtshme është një taksë e njohur dhe e qëndrueshme, ajo ndryshon në përgjigje të zhvillimeve politike, ekonomike dhe administrative. Taksa e pronës shpesh është shënjestër e sulmeve të shpeshta në çdo tremujor për ndryshime, në të vërtetë mund të jetë një taksë e mirë dhe një instrument i rëndësishëm i politikës së tokës.

Zotërimi i pasurive të patundshme ofron një numër përfitimesh, por është e vështirë të mposhtësh avantazhet tatimore të investimeve në pasuri të paluajtshme. Pasuritë e paluajtshme mund të jenë një mënyrë e shkëlqyeshme për të krijuar të ardhura të mbetura ose për të diversifikuar portofolin e investimeve, por shumë njerëz nuk janë të vetëdijshëm për përfitimet e mëdha tatimore që vijnë me të. Në rrethana të caktuara ajo mund të veprojë pothuajse si një pagesë për përfitimin që merr vlera e tokës dhe pronës, nga niveli dhe cilesia e shërbimeve publike të ofruara. Mund të argumentojmë se taksimi i pasurisë së paluajtshme është i drejtë për shkak se ata që zotërojnë një pronë të së njëjtës vlerë ose paguajnë qira të njëjtë për pronën,

janë subjekt i së njëjtës taksë. Ky avantazh varet në atë se vlerësimi i pasurisë së paluajtshme është bërë në mënyrë efikase dhe ka një minimum të përjashtimeve dhe trajtimeve preferenciale. Në vendet në zhvillim është shumë e vështirë që kjo të jetë kështu. Taksimi mbi pasuritë e paluajtshme është parë që të jetë më pak rëndues se taksat e tjera alternative lokale.

Një nga avantazhet më themelore të taksave për të investuar në pasuri të paluajtshme është aftësia për të zbritur disa shpenzime në lidhje me një pronë investimi siç është qiraja, e cila mund të përfshijë: taksë pronësie; sigurimi i pasurisë; interesi i hipotekës; tarifat e menaxhimit të pasurisë; riparimet e pronave, përmirësimet e kapitalit ose mirëmbajtja e vazhdueshme.

Taksa mbi pronën është një ndër mjetet më të rëndësishme dhe të vetme në dispozicion që përdoret për mbledhjen e të ardhurave publike, e cila nuk pengon zhvillimin e mëtejshëm të ekonomisë.

Një ndryshim në sjelljen e tatimpaguesit në mos pagimin e detyrimit tatimor, çon në rënien e mirëqënies ekonomike dhe mos transferimin e fondeve të qeveria për përfitimin e të mira publike.

Kjo taksë konsiderohet si progresive sepse toka dhe kapitali, në përgjithësi, zotërohet nga individë relativisht që kanë një mirëqenie të mire, barra e taksës të mbahet nga fituesit e të ardhurave të mesme dhe të larta.

Taksa mbi pasuritë e paluajtshme nxit transparencën dhe llogaridhënien e qeveritarëve. Qytetarët e një vendi presin të shohin përfitimet që ata do të marrin nga pagimi i këtyre taksave, duke i parë këto përfitime në ofrimin e infrastrukturës më të mirë, shërbime të tjera të rëndësishme që lidhen me jetesën e tyre në komunitet. Në momentin që ata shohin këto ndryshime, përmirësime i bëjnë ata që të besojnë se taksat e tyre shkojnë atje ku duhet dhe përdoren në mënyrën më të mirë të mundshme për komunitetin në tërësi.

Nëse pushteti lokal, e vlerëson më mirë taksimin në pasuri të paluajtshme, taksimi në pasuri është një burim i rëndësishëm dhe i mundshëm i të ardhurave lokale.

Përfitimi tjetër i taksës së pasurive të paluajtshme është se, kur ajo është e krijuar në mënyrë të përshtatshme, të ardhurat që rezultojnë nga kjo taksë, do të kenë një tendencë në rritje.

Taksa mbi pasuritë e paluajtshme është e drejtë duke qënë se ata që zotërojnë një pronë të së njëjtës vlerë ose paguajnë qira të njëjtë për pronën, janë subjekt i së njëjtës taksë.

Po të bëhet një krahasim ndërmjet vendeve në trazicion dhe atyre në zhvillim shohim se sistemi i taksimit në vendet në trazicion është shumë më ndryshe nga vendet në zhvillim, sepse sistemi i taksimit në vendet në trazicion është i orientuar drejt tregut. Me përmirësimin dhe rritjen ekonomike, do të ketë rritje të të ardhurave nga taksa e pasurive të paluajtshme me rritjen e çmimeve të pasurive të paluajtshme, e mbështetur në vlerat e tregut të pronës, gjithashtu themi se një taksë e tillë kontribuon në objektivat e tjera të vendeve në tranzicioni, privatizimi, urbanizimi, etj

Taksat mbi pasuritë e paluajtshme në Shqipëri

Një nga objektivat kryesore të ndarjes së re territoriale të vendit është ndër të tjera edhe një mirëadministrim dhe decentralizim i mëtejshëm i pushtetit vendor, zbatimi

i politikave publike dhe sociale nga ana e pushtetit qëndror dhe vendor, me qëllim rritjen e sasisë dhe cilësisë së shërbimeve që u ofrohen qytetarëve.

Por realizimi i tyre është i lidhur ngushtë me problemet e buxhetimit, me anën e të cilit sigurohen fondet e nevojshme për këtë qëllim. Në këtë kuadër, taksa të veçanta specifike, si ajo mbi pasuritë e paluajtshme, ku bëjnë pjesë taksimi i ndërtesave, tokës bujqësore etj, por edhe i elementeve të veçantë, janë më të përshtatshme dhe me një lidhje më të ndjeshme midis taksapaguesve dhe përfituesve të shërbimit përkatës për përmirësimin e infrastruktures dhe të elementëve të tjerë socialë.

Problemi i njohjes së pronave është pothuajse i pa zgjidhur, ndërtimet pa leje janë shumëfishuar, ndërkohë që legalizimi i tyre është akoma problem. Projektet e zhvillimeve urbane të rajoneve të ndryshme të vendit tonë janë akoma të pa hartuar, duke sjellë një impakt negativ në zhvillimin e pasurive të paluajtshme. Sistemi tatimor mbi pasuritë e paluajtshme është i pazhvilluar dhe me një shtrirje jo të gjerë, në një kohë kur të gjitha anët e politikës shtrojnë domosdoshmërinë e menaxhimit më të mirë të pasurive të paluajtshme dhe të një sistemi tatimor mbi pasuritë e paluajtshme më efikas, si burim potencial të ardhurash për buxhetet e njëjësive vendore.

Taksa e pronës në formën e taksës periodike të vendosura mbi tokën dhe ndërtesat, konsiderohen në përgjithësi të jetë më efikase se llojet e tjera të tatimeve në të cilat ndikimi i tyre në shpërndarjen e burimeve në ekonomi është më i prekshëm.

Taksa mbi pasuritë e paluajtshme në Shqipëri, ka filluar të aplikohet nga viti 1994, pas reformës në sistemin e taksave. Ligji nr.7805, datë 16.03.1994, "Për tatimin mbi pasurinë në Repulikën e Shqipërisë" është ligji i parë, sipas të cilit taksa mbi pasuritë e paluajshme përfishin: taksën mbi ndërtesat dhe taksën mbi tokën bujqësore, taksa që aplikohen dhe ditët e sotme me disa ndryshme.

Taksës mbi pasuritë e paluajtshme i nënshtohen të gjithë personat fizikë ose juridikë, vendas ose të huaj, të cilët janë pronarë të një pronë në Republikën e Shqipërisë, pavarësisht nga niveli i shfrytëzimit të këtyre pasurive. Bëhen përjashtime të ndryshme në varësi të asaj çfarë pasrashikon një ligj i caktuar me pronat. Detyrimin për pagimin e taksës e ka pronari ose bashkëpronari sipas pjesës që ai zotëron. Përgjegjëse për menaxhimin dhe administrimin e saj është Ministria e Financave dhe të ardhurat nga mbledhja e tyre ndahen midis pushtetit qëndror dhe atij vendor respektivisht në nivelet 60% dhe 40%.

Njësia e qeverisjes vendore (NJQV) është përgjegjëse për hartimin e dokumentacionit të ndërtesave që janë në juridiksionin e tyre, ndërsa ndërmarrjet elektronike janë ato që luajnë rolin e agjentit tatimor kundrejt përfitimit prej 5% të vlerës së mbledhur.

Në vitin 2002, taksa mbi pasuritë përcaktohet si taksë vendore, duke kaluar gjithë përgjegjësia mbi pushtetin vendor. Ligji nr.8982, datë 12.12.2002 "Për sistemin e taksave vendore" dhe më pas ligji nr.9632, datë 30.10.2006 "Për sistemin e taksave vendore" ruan klasifikimin e taksës së pasurisë në dy format; mbi token bujqësore dhe mbi ndërtesën.

Taksa mbi ndërtesat

Taksa e pronës, përveç potencialit të saj të konsiderueshëm të të ardhurave, në përgjithësi konsiderohet si një burim për qeveritë lokale duke qënë se përballohen kryesisht nga banorët me përhapje të kufizuar (lokale). Vlera e pronës në një farë shkalle pasqyron shërbime që janë ofruar nga qeveritë lokale, kjo forcon argumentin se është e arsyeshme që kjo bazë tatimore të caktohet për të financuar aktivitetet lokale.

Kjo konsiderohet gjithashtu të jetë një burim i qëndrueshëm dhe i parashikueshëm i të ardhurave. Natyra e paluajtshme e bazës së saj, e cila mund të jetë veçanërisht tërheqëse, në një kohë kur bazat e tjera tatimore bëhen gjithnjë e më të lëvizshme, e bën taksën e pasurisë të dobishme si një taksim të përfitimit në nivel lokal.

Baza e taksës mbi ndërtesat është sipërfaqja e ndërtimit në metër katror e ndërtesës ose e pjesës së saj, mbi dhe nën nivelin e tokës dhe për çdo kat.

Detyrimi për taksën llogaritet duke shumëzuar nivelin e taksës me bazën e tatueshme dhe të ardhurat e realizuara nga kjo taksë i takojnë 100% bashkisë ose komunës, ku realizohet taksa.

Përfshihen nga kjo taksa mbi ndërtesat: pronat e shtetit dhe ato të qeverisjes vendore, që përdoren për qëllime jofitimprurëse; ndërtesa që përdoren për komunitetet fetare; ndërtesat e banimit, që shfrytëzohen nga qiramarrës me qera të paliberalizuara.

Kategoritë minimale të ndërtesës, për efekt të bazës së tatueshme janë:

	Bashkitë		
	Zona 1	Zona 2	Zona 3
	Tiranë	Vlorë, Fier, Sarandë,	Të gjitha
	Durrës	Pogradec, Korçë, Elbasan, Berat, Lushnjë Gjirokastrë, Shkodër, Kavajë, Lezhë	bashkitë e tjera
Lekë/m² në vit			
I. Ndërtesa banimi			
- ndërtuar para 1993	15	10	5
- ndërtuar gjatë dhe pas 1993	30	12	6
II. Ndërtesa të tjera			
- Për tregti dhe shërbime	400	300	200
- Të tjera	100	60	40
III. Ndërtesa në pronësi apo në përdorim, në teritore të miratuara si fshatra turistike.	400	400	400

Në Paketën Fiskale të vitit 2018, qeveria caktojë se shkalla e taksës mbi ndërtesat, e cila aplikohet si % e bazës së taksës, është 0.05% për ndërtesën ku taksapaguesi ka banimin e përhershëm, ose zakonisht banon dhe 0.2% për ndërtesën që përdoret, shfrytëzohet për veprimtari ekonomike.

Qeveria vendosi se kjo taksë duhet paguar edhe nga ndërtuesit që nuk kanë respektuar afatet për lejen që kanë marrë. Kjo kategori duhet të paguajë 30 % e shkallës së taksës përkatëse për të gjithë sipërfaqen ndërtimore për të cilën zhvilluesi është pajisur me leje ndërtimi dhe nuk ka arritur ta përfundojë atë sipas afatit të përcaktuar në aktin e

miratimit të kërkesës për leje ndërtimi.

Gjatë vitit 2018, Ministria e Financave parashikojë që të ardhurat totale nga taksa e pronës do të ishin 8.1 miliardë lekë, me një rritje të ndjeshme prej 54% në krahasim me pritshmërinë e vitit të kaluar. Në vitet 2019 dhe 2020të, pati përmirësime të dukshme në rritjen e të ardhurave nga pagesa e kësaj takse, gati dyfishi më shumë se në vitet e kaluara. Në vitin 2019 u aplikuan shkalla e % mbi ndërtesat si: a) 0.05% për ndërtesën ku taksapaguesi banon; b) 0.2% për ndërtesën që përdoret për veprimtari ekonomike; c) 30% për të gjithë sipërfaqen ndërtimore, për të cilën zhvilluesi nuk ka arritur ta përfundojë atë sipas afatit të caktuar.

- Taksa mbi tokën bujqësore

Baza e taksës mbi tokën bujqësore është sipërfaqja e tokës bujqësore, në hektar, në pronësi të taksapaguesit. Detyrimi i taksës llogaritet duke shumëzuar nivelin e taksës me bazën e tatueshme. Si taksa mbi ndërtesën dhe taksa mbi tokën bujqësore mbledhet dhe shkon për pushtetin vendor.

Taksa të tjera që përfshihen në taksat vendore në lidhje me pasuritë e paluajtshme janë:

- Taksa e ndikimit në infrastrukturë nga ndërtimet e reja

Baza e kësaj takse është vlera në lekë e investimit të ri që kërkohet të kryhet. Niveli i taksës shprehet si % e vlerës së investuar dhe është 1-2 % të kësaj vlere në shumicën e bashkive, ndërsa në bashkinë Tiranë është 2-4 % e saj.

Për ndërtimin e porteve, aeroportëve, digave, tuneleve, ndërtimit të infrastrukturës në energji, përfshirë makineritë dhe pajisjet për këto projekte, taksa është 0,1% e vlerës së investimit, por jo më pak se kostoja e rehabilitimit të infrastrukturës së dëmtuar.

Për ndërtesat të cilat janë në proces legalizimi, taksa e ndikimit në infrastrukturë e ndërtimeve të reja është 0,5% e vlerës së investimit.

- Taksa mbi kalimin e të drejtës së pronësisë për pasuritë e paluajtshme

Kjo taksë vendoset mbi ndërtesat dhe të gjitha pasuritë e paluajtshme në çastin e kalimit të së drejtës së pronësisë mbi to. Kjo taksë paguhet nga personi, që kalon të drejtën e pronësisë mbi pasurinë e paluajtshme, para kryerjes së regjistrimit, në përputhje me aktet ligjore në fuqi. Niveli i taksës caktohet në % dhe niveli tregues i taksës është 2%.

Baza e taksës së transferimit të së drejtës mbi pasuritë e paluajtshme mbi ndërtesat është sipërfaqja e ndërtesës, për të cilën transferohet e drejta e pronësisë. Niveli i taksës përcaktohet në lekë për metër katror të bazës tatimore. Detyrimi i taksës llogaritet duke shumëzuar nivelin e taksës me bazën e taksës. Baza e taksës mbi të drejtën e transferimit të pronësisë mbi pasuritë e paluajtshme për pasuritë e tjera të paluajtshme është sa vlera e shitjes e kësaj pasurie. Niveli i taksës përcaktohet në % dhe niveli tregues i saj është 2%.

Ecuria e taksës së pasurisë të paluajtshme në Shqipëri

Ashtu si në shumë vende në zhvillim që po kalojnë një proces të vullshëm të transformimeve demokratike, decentralizuese dhe urbane dhe njësitë vendore në Shqipëri po përballen me një gamë të gjërë problemesh, shumica e të cilave e shkaktuar nga mungesa e të ardhurave ose e të ardhurave të ulta lokale krahasuar me nevojën për investime kapitale në infrastrukturën sociale e fizike, që njësi vendore kanë. Një nga burimet e të ardhurave për qeverinë vendore është e ardhura prej taksës

së pasurive të paluajtshme, e cila aktualisht administrohet prej qeverisë vendore. Ndarja e re territoriale dhe administrative e vendit dhe përpjekjet e kohëve të fundit të qeverisë për disiplinimin e ndërtimeve duke ndërprerë dhënien e lejeve të ndërtimit për një periudhë kohe si dhe duke forcuar procedurat për marrjen e lejes së ndërtimit, e bën më të domosdoshëm riorganizimin dhe nevojën e një sistemi tatimor mbi pasuritë e paluajtshme më të zhvilluar dhe rrjedhimisht më efikas duke grumbulluar në buxhetet e njësisve vendore të ardhura të munguara për një kohë të gjatë.

Sistemi tatimor në përgjithësi dhe sistemi i taksimit të pasurive të paluajtshme në veçanti janë subjekt debatesh në botë. Në Europë, ku ne duam të integrohemi, kriza financiare dhe ekonomike vazhdon të kushtojë rëndë në të hyrat qeveritare të Shteteve Anëtare të BE-së.

Konsolidimi fiskal është bërë më urgjent, si dhe shqetësimet në lidhje me qendrueshmërinë ekonomike janë bërë më akute dhe janë shtrirë deri më sot lehtësisht në vendet anëtare. Ekonomia, vërtet është dobësuar, financat publike janë të brishta dhe është prekur sektori financiar. Duket se të gjitha këto ndikojnë reciprokisht tek njëra-tjetra në një rreth vicioz. Rritja e besimit do të kthehet vetëm atëherë kur ky ndërveprim negativ të ndërpritet. Edhe në vendin tonë prej disa kohësh është përfshirë në reformimin e sistemit tatimor në tërësi dhe të atij të taksimit të pasurive të paluajtshme në veçanti, si dhe formalizimin e ekonomisë në tërësi.

Realizimi i sasive të mëdha të të ardhurave, kërkon një vullnet për të vendosur taksimin në pronë në nivele më të larta se sa ekzistojnë tani, plus një sistem të mirë të vlerësimit dhe një shkallë të lartë të përputhshmërisë (që nënkupton një program të fortë të zbatimit).

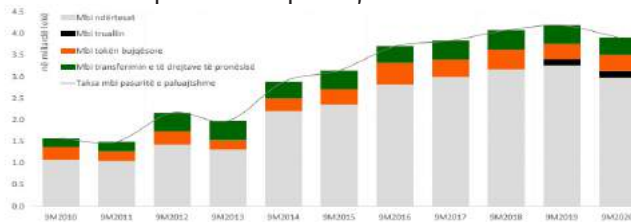
Vendet e industrializuara e kanë kuptuar këtë potencial të të ardhurave në një masë shumë më të madhe se sa vendet në zhvillim dhe në tranzicion, jo vetëm për shkak të vlerësimit dhe zbatimit të këtyre sistemeve, por edhe për shkak të shkallës në të cilën ata e kanë përqaftuar decentralizimin fiskal.

Në strukturën e ardhurave të veta vendore peshën kryesore e zënë të ardhurat fiskale nga taksat e tarifat, ku ndër të gjitha burimet e veta taksa mbi pasurinë e paluajtshme përbën burim të rëndësishëm. Në vitin 2019 për këtë taksë është arritur të mblidhet vlera më e lartë historike prej 5.3 miliard lekë, rritja e saj nuk është në nivelet e planit të parashikuar krahasuar me një vit më parë, vit kur filloi zbatimi i metodologjisë së re të taksimit mbi bazë vlere. Në kënvështrimin e kapacitetit fiskal, Bashkia Tiranë evidentohet si NJQV më e madhe dhe më e konsoliduar në aspektin e menaxhimit financave publike vendore, duke dominuar më shumë se gjysmën e të ardhurave vendore në nivel kombëtar. Bashkia Durrës, pësoi goditjen më të fortë në territorin e saj nga tërmeti 26 Nentorit 2019, faktor i rëndësishëm i cili ndikoi të ardhurat nga ky burim. Angazhimi maksimal për përmirësimin e performancës së taksës mbi pasurinë e paluajtshme, mbetet një nga sfidat më të mëdha në proces jo vetëm e pushtetit vendor por edhe qëndror në periudhën afatshkurtër e afatmesme. Plotësimi i regjistrimit qëndror të pasurive të paluajtshme/kadastrës fiskale pritet të zvogëlojë kostot e administrimit të kësaj takse, të ndihmojë në standartizimin e praktikave lokale, dhe mbi të gjitha do të luajë një rol të rëndësishëm në procesin e parashikimit të të ardhurave, si një nga elementet kyç të menaxhimit të financave publike në nivel vendor.

Taksa mbi pasuritë e paluajtshme dhe transaksionet e kryera mbi to përbën një

burim të qëndrueshëm të ardhurash për buxhetin vendor. Pas një periudhë rritjeje progresive të të ardhurave nga ky zë i taksave vendore (veçanërisht në vijim të aplikimi të metodologjisë së re të bazuar në vlerën e pronës), 6-m.e parë i vitit 2020 regjistroi rënie në rreth 28.6% në terma vjetorë (apo një nivel prej rreth 2.5 miliardë lekë nga rreth 3.1 miliardë lekë që ishte në të njëjtën periudhë të një viti më parë). Në analizën e ndryshimeve vjetore të të ardhurave nga taksa mbi pasuritë e paluajtshme në nivel bashkie rezultoi se në 37/61 bashki, të ardhurat të kenë shënuar rënie. Në disa prej bashkive ka patur luhataje të theksuara në normat e ndryshimit vjetor në kahun rritës. Arsyet mund të jenë të lidhura me nivelin e mbledhjes së kësaj takse (zgjerim baze taksapaguesish), kalimi në metodologjinë e re të kësaj takse (me vlerë tregu) etj. Performanca e regjistruar në të ardhurat nga taksat e pronës vlerësohet të jetë një sinjalizues i drejtpërdrejtë i përkeqësimit të “gjendjes financiare të taksapaguesve”, biznese dhe familjarë.

Të ardhurat taksa mbi pasurinë e paluajtshme dhe transaksionet e kryera me to

Burimi: Portali i Financave Vendore

Peshën dhe kontributin kryesor në të ardhurat nga taksa mbi pasuritë e paluajtshme e japin të ardhurat nga taksa mbi ndërtesën (76%). Të ardhurat nga taksa mbi token bujqësore regjistruan një nivel prej rreth 373 milionë lekë, në rritje me rreth 5.2% në terma vjetorë.

Në analizën sipas bashkive, të ardhurat nga taksa mbi ndërtesat zënë peshën më të madhe në totalin nga të ardhurat nga taksa mbi pasurinë e paluajtshme (rreth 80%). Rreth 53.7% e të ardhurave totale nga taksa e ndërtesës e mbledh bashkia Tiranë, nga bashkia Durrës (5.8%), dhe Vlorë (4.2%). Të ardhurat nga taksa mbi tokën bujqësore, kontribuan me rreth 373 milionë lekë në kategorinë e të ardhurave nga taksa mbi pronën. Të ardhurat e mbledhura nga taksa mbi pronën ishin vetëm 5.1 miliardë lekë prej saj, ku peshën kryesore e zuri taksa mbi ndërtesën me 3.8 miliardë lekë. Taksa e ndikimit në infrastrukturë për ndërtimet e reja, që përbën edhe zërin kryesor në të ardhurat e bashkive, sipas raportit të Financave Vendore në fund të vitit 2020, u rriten me rreth 514 milionë lekë se viti paraardhës. Pjesa dërrmuese është mbledhur nga Bashkia Tiranë, ndërsa 60 bashkitë e tjera të vendit kanë arkëtuar vetëm 1.5 miliardë lekë nga kjo taksë.

Problemet dhe përfitimet mbi taksën e Pasurive të Paluajtshme në Shqipëri

Taksa mbi pasuritë e paluajtshme është një taksë me një ndjeshmëri tepër të lartë politike. Meqënëse ajo aplikohet si një taksë e drejtëpërdrejtë mbi pronën ajo karakterizohet nga një bazë e gjërë aplikimi, ku përfshihen bizneset dhe individët. Edhe pse detyrimi është i njëjtë për të dy, si për bizneset dhe individët, në bazë të

të dhënave të NJQV, vihet re tendeca për të shfrytëzuar në maksimum kategorinë e bizneseve, kjo është e dukshme nga tarifat e larta që vihen për kategorite e bizneseve. Një problem i rëndësishëm në Shqipëri për taksat është aplikimi, realizimi i një sistemi të duhur tatimor me teknikat e duhura për rregjistrimin dhe tatimin e saktë të pasurive. Problemi tjetër është niveli i ulët i respektimit dhe gatishmërisë së qytetarëve për të paguar taksën e pasurisë. Nuk ka të dhëna në rang kombëtar për këtë çështje, por është pranuar në përgjithësi se qytetarët nuk paguajnë taksën e pasurisë. Fusha kryesore e problemit të respektimit të pagesave lidhet me familjet dhe jo me mbledhjen e taksës së pasurisë nga bizneset. Bizneset janë të regjistruar zyrtarisht tek njësitë e qeverisjes vendore dhe identifikohen më lehtë për vlerësimin e taksën së pasurisë dhe për mbledhjen e saj. Familjet nuk janë të regjistruar ashtu siç duhet dhe pronësia e pasurive të tyre është më e vështirë për t'u përcaktuar. Aplikimi dhe zbatimi i grumbullimit të taksës nuk zgjidhen me krijimin e inventarit të pasurive të paluajtshme i cili është një hap i rëndësishëm, por që nuk e zgjidh përfundimisht problemin.

Disa NJQV aplikojnë kufizimin e shërbimeve, kryesisht të atyre të gjendjes civile, si masë shtrënguese për pagesën e taksave dhe tarifave vendore. Kjo mund të risë nivelin e grumbullimit të taksave. Disa njësi të tjera përdorin agjent tatimor. Por, edhe përdorimi i një agjenti tatimor kërkon që njësi vendore përpara se të marrë një vendim të tillë të bëjë një analizë të disa faktorëve, si: shtrirjen gjeografike të aktivitetit të agjentit tatimor, performancën e agjentit në vjeljen e të ardhurave të veta, bazën e të dhënave që ka në dispozicion agjenti tatimor etj.

Në momentin që një individ është pronar i një pasurie të paluajtshme ai duhet të paguajë taksën e përcaktuar dhe nëpërmjet saj ai përfiton nga qeveria. Pronarët duhet të paguajnë qeverinë për kostot e mbrojtjes dhe të kujdesit për pasurinë.

Përveç shërbimit të sigurimit por edhe të mbrojtjes, qeveria i siguron pronarëve të pasurive të paluajtshme shumë shërbime të tjera në dobi të tyre. Keto janë shërbime publike si; shërbimet shëndetësore, arsimit, ndërtimi i rrugëve, përmirësimi i infrastrukturës dhe shumë lehtësira të tjera të cilat rrisin vlerën dhe janë të domosdoshme për pronarin e pronës dhe jo vetëm.

Taksa mbi pasuritë e paluajtshme është një nga burimet më të rëndësishëm të të ardhurave të buxhetit vendor, një komponent i rëndësishëm që inkurajon urbanizimin dhe industrializimin duke influencuar kështu edhe tek vendimet e njerëzve të cilët duan të investojnë në pasuri të paluajtshme.

- Mendoj se duhet të bëhen disa përmirësime.

Shqipëria është një vend që aplikon një sistem tatimor relativisht të thjeshtë dhe një barrë të ulët tatimore, por mbledhja e tatimeve, kontrolli tatimor dhe masat shtrënguese ka vend të përmirësohen më tej. Ndryshimet e vazhdueshme në legjisllacionin dhe në procedurat tatimore, niveli i ulët i edukimit të tatimpaguesve, si dhe mungesa e profesionalizmit në entitetet përgjegjëse për mbledhjen dhe kontrollin e tyre, kanë çuar në një sistem tatimor relativisht të dobët dhe me nivele të larta pasigurie. Sipas mendimit tim, shpërndarja e padrejtë e barrës tatimore dhe paqartësia në dispozitat ligjore dhe zbatuese janë aspektet më të dobëta të sistemit tatimor shqiptar.

Në 25 vitet e fundit janë zbatuar një sërë reformash dhe ndryshime të vazhdueshme të rregullave tatimore dhe të stafit në të gjitha nivelet. Që një sistemi tatimor të funksionojë sic duhet, sipas meje duhet të relazohet në një mënyrë të tillë që të

respektohen disa parime bazë, siç janë parimi i barazisë, neutralitetit të cilat janë kushtet kryesore në ndërtimin e një sistemi tatimor të drejtë dhe eficient. Mos rregjistrimi i personave fizike, bizneseve në QKB dhe në zyrat tatimore, ose nuk i raportojnë të gjitha të ardhurat, kjo bën që ulin bazën e tatueshme dhe dëmtojnë konkurrencën, por dhe favorizon korrupsionin dhe nxisin evazionin tatimor edhe për tatimpagues të tjerë. Nëpërmjet rregjistrimit të tyre ata bëjnë të mundur rritjen e bazës së tatueshme dhe uljen e evazionit fiskal dhe barazinë e konkurrencës.

Sistemi i taksimit që funksionon dhe sot, nuk është plotësisht i saktë, sepse nuk përmban informacion të plotë dhe të saktë për tatimpaguesit, pra ka vend për përmirësime. Me mundësitë që ka administrate tatimore, mund të mbledh informacionin e munguar dhe të bëj verifikimin e tyre për të indentifikuar tatimpaguesit potencial. Autoritetet tatimore duhet të përdorin informacionin e kartave të indentitetit, të depozitave bankare, trasfertave, informacioni në zyrat e pasurive të paluajtshme, huat bankare etj, duke bërë filtrimin e informacionit dhe duke i verifikuar ato në institucionet përkastëse nga të cilat merret informacioni.

Për taksapaguesit, që të ndjejnë se taksa mbi pasurinë e paluajtshme është e drejtë, ata duhet të kuptojnë bazat se si llogaritet taksa, ata duhet të mendojnë se ata janë duke u trajtuar në mënyrë të ngjashme me fqinjët e tyre, të cilët kanë pronë të ngjashme. Ata duhet gjithashtu të jenë në gjendje për të parë lidhjen midis taksave që ata paguajnë dhe shërbimeve që marrin nga qeveria.

Përdorimi i taksës së pasurisë si burim kryesor i të ardhurave të veta të qeverisjes vendore është e njohur gjerësisht në të gjithë botën. Edhe pse mund të mos jetë një taksë popullore, taksa mbi pasuritë e paluajtshme si një burim i qendrueshëm i të ardhurave të qeverisë vendore pavarësisht vështirësive të zbatimit.

Aktualisht, baza ligjore në Shqipëri për taksën mbi pasuritë e paluajtshme është e shpërndarë në një sërë ligjesh dhe aktesh normative në funksion të evoluimit të ligjit. Baza për sistemin e taksimit të pasurisë së paluajtshme varet nga saktësia e sistemit të regjistrimit të tyre. Taksimi në pronë është në fakt një opsion i mirë për rritjen e të ardhurave në nivelin e qeverisjes lokale. Të hyrat nga taksimi në pronë mund të shpërndahen lehtësisht nga një autoritet i caktuar lokal. Përveç kësaj, taksimi është i aftë për të prodhuar një yield të madh dhe të parashikueshëm dhe ajo është relativisht e vështirë për të shmangur.

Konstatimet nga analiza e pyetësorit

Për të nxjerrë një konkluzion më të saktë në këtë drejtim, u përdorën intervista dhe pyetësor, dhe qëllimi është për: verifikimin e sipërfaqes së banuar nga familjet, përcaktimin e sipërfaqes së banesave që janë përjashtuar nga taksa mbi pasuritë e paluajtshme, përcaktimi i potencialit të pashfrytëzuar të taksës mbi pasuritë e paluajtshme, evidentimi i elementëve të cilët mund të përfshihen në llogaritjen e taksës, si rezultat i përmirësimit të saj.

Fillimisht duhet të përcaktonim pronësinë e personave që ju drejtuam dhe rezultoi se 73.75% e tyre kanë një banesë në pronësi dhe 21.25% janë përgjigjur që nuk kanë një banesë në pronësi.

Sipas të dhënave të mbledhura 18.7 % e tyre kanë pohuar se kanë shtëpi të dyta, pjesa tjetër është përgjigjur që nuk kanë. Ky nivel i ulët tregon edhe faktin që shumë

prej individëve nuk tregojnë për pronësitë e dyta që mund të kene, për të shmangur pagimin e taksës për cdo banesë që ata mund të kenë.

Nga të intervistuarit, 15% prej tyre kanë treguar që janë pronar të një sipërfaqe toke dhe rreth 85 % e tyre nuk kanë në pronësi një sipërfaqe toke. Kjo tregon që shumica e individëve të intervistuar kanë të paktën një pasuri në pronësi, që është banesa ku ata jetojnë. Ndërsa nëse analizojmë personat të cilët kanë në pronësi një sipërfaqe toke, atëherë kjo do të thotë më shumë të ardhura nga taksa mbi pasuritë e paluajtshme.

Sipas përgjigjeve të marra shikohet se afërsisht 60% e të intervistuarve kanë një sipërfaqe banimi më të madhe se 100 m². Dhe kjo sipërfaqe merret si sipërfaqe mesatare, në zonën e investuar, ku duke u shumëzuar me vlerën e taksës per meter² japin vlerën e taksës që do paguhet.

Nje element tjetër i rendesishem që duhet marre në konsideratë lidhet dhe me vendndodhjen e objektit të banimit, ky pozicionim i ndërtesave afër rrugës kryesore është një element i rëndësishëm, sepse rrit vlerën e tregut dhe përbën një element i cili duhet të përfshihet në përllogaritjen e taksës.

Disa pyetje të tjera u bën lidhur dhe me vlerësimin cilësor të zonave apo dhe të banesës (si sistemi i ngrohjes, gjelberimi, ndricimi i zones,) etj këta elementë ndikojnë në vlerën e pronës dhe në rritjen e taksës dhe të ardhurave prej saj.

Nëse këta tregues rezultojnë të kundërt, bëjnë që të ulet niveli i pagesës të taksës nga individët dhe rrënie e nivelit të të ardhurave që mblidhen nga taksa mbi pasuritë e paluajtshme, pra duhet të bëhen përmirësimet e nevojshme në mënyrë të tillë që në momentin që pretendohet një rritje e taksës qytetarët të jenë të vetëdijshëm dhe për përfitimet që ata marrin në momentin që janë pjesë e një komuniteti. Njerëzit që jetojnë dhe punojnë në një komunitet, marrin përfitime nga njësitë e qeverisjes vendore të tilla si, përdorimi i rrugëve publike dhe shumë shërbime të tjera publike. Nëse një taksë e cilësorje si një "taksë përfitimi", taksat e paguara nga një familje janë përafërsisht proporcionale me përfitimet që merr familja nga ana e komunitetit. Në rast se taksa mbi pasuritë e paluajtshme është projektuar mirë, ata që marrin përfitim më të madh nga komuniteti do të paguajnë më shumë.

Kur në një komunitet, investohet në infrastrukturën publike, si përmirësime rrugore, përmirësimin e sistemit të ujësjellsave, trajtim më të mirë të ujrave të zeza e të tjera, ai komunitet apo lagje bëhet më tërheqës dhe më i dëshirueshëm. Përveç kësaj, investimet në infrastrukturën publike, ndikojnë në pasuritë private të paluajtshme dhe më shpesh në vlerën e tokës. Qasje më e mirë e shërbimeve dhe ekzistenca e shërbimeve publike më të zgjeruara rrisin kërkesën për tokën, duke rritur vlerën e saj. Njerëzit janë të gatshëm të paguajnë më shumë për të jetuar në atë komunitet, si pasojë toka bëhet më e vlefshme. Nëse taksa mbi pasuritë e paluajtshme ka për qëllim për të tërhequr një pjesë të të ardhurave nga kjo vlerë, taksimi i tokës është thelbësor. Këto janë përfitimet që marrin familjet apo individët në momentin që ata kontribuojnë në pagimin e taksave. Investimet në infrastrukturën, ndikojnë në vlerën e pasurive të paluajtshme private.

Prandaj institucionet përgjegjëse duhet të bëjnë përmirësimet e duhura dhe të vendosin rregullat e duhura për mbledhjen e kësaj taksë, sepse nëpërmjet mbledhjes së saj bëhen dhe përmirësimet e nevojshme dhe sjellin rritjen e të ardhurave në buxhetin e njësite vendore nga kjo taksë.

Nga rezultatet e marra rreth 40% e të intervistuarve tregojnë se ata mendojnë se taksa

mbi pasuritë e paluajtshme nuk shërben për asgjë ose nuk e di se për çfarë shërben, pra nga kjo përqindje kuptojmë që insitucionet përkatëse duhet të japin më shumë informacion për to, sepse kjo ndikon në faktin që nuk mund të bëhet një rritje e vlerës së taksës, duke qënë se qytetarët nuk e paguajnë si rezultat, sepse se dinë për çfarë përdoret dhe ku shkon kjo taksë.

Taksa mbi pasuritë e paluajtshme mund të jetë një mjet i shkëlqyer për të përmbushur këtë kapje të vlerës. Nëse baza tatimore është e ndjeshme për të pasqyruar investimet publike, ndryshimin në përdorimin e tokës ose rritjen e popullsisë, atëhere kjo taksë do të marrë pjesë të ardhurash nga vlera e pasurisë për qeverinë qoftë kjo qendrore apo lokale.

Meqë baza e taksës është e paluajtshme dhe lehtësisht e zbulueshme, kjo taksë mund të sigurojë një bazë të qendrueshme për burimet e të ardhurave të gjeneruara në nivel lokal për të përmbushur nevojat lokale për ofrimin e shërbimeve. Në të njëjtën kohë, taksa mbi pasuritë e paluajtshme nxit transparencën dhe llogaridhënien e qeveritarëve. Qytetarët presin të shohin ndikimin e taksave që ata paguajnë, në infrastrukturë më të mirë, shërbime të përmirësuara dhe përmirësime të tjera në komunitet. Kur kjo bëhet dhe ata shohin rezultatet që përmirësojnë jetën e tyre, ata janë të gatshëm të paguajnë taksat e tyre dhe të mbështesin qeverisjen lokale apo atë qendrore.

Nga të intervistuarit rreth 68.75% tregojnë se lloj i materialit të përdorur rrit vlerën e ndërtesës dhe 31.25% e tyre mendojnë të kundërtën. Ky element ndikon në rritjen e vlerës së pronës dhe mund të përdoren në llogaritjen e vlerës së taksës për të bërë një diferencë për ato ndërtesa të cilat janë përdorur me materiale që kanë një cilësi më të ulët.

Sipas analizës së pyetësorëve rreth 78.75% e të intervistuarve e paguajnë taksën mbi ndërtesën dhe 21.25% e tyre nuk e paguajnë. Kjo tregon që duhet të bëhen përmirësime, vendosja e rregullave të tjera në vjeljen e kësaj takse tek personat që nuk e paguajnë, sepse do të thotë më pak të ardhura për pushtetin vendor në mbledhjen e kësaj takse dhe më pak shërbime të ofruara publike.

Sipas të dhënave të marra rreth 73% e të intervistuarve mendojnë se niveli i taksës është i lartë dhe 27% e tyre mendojnë që është i ulët.

Nga pyetësi i realizuar shikohet që ka akoma vend për përmirësim, në menyre të tilla që të këtë një rritje në nivelin e të ardhurave nga kjo taksë dhe rritjen e përfitimeve që meren nga investimet që bëhen duke përdorur këto të ardhura. Mungesa e informacionit, mos pagimi i taksës, fshehja e pronave të dyta janë elementë që duhet të rregullohen, gjithashtu gjithë elementët që përmendëm më sipër janë elementë që dikojnë në vlerën e pronës dhe mund të përfshihne në përlllogaritjen e vlerës së taksës, prandaj sipas mendimit tim ato duhet të përmirësohen sa më mirë, që dhe qytetarët të ndërjegjësohen në pagimin e taksës mbi pasurinë apo pronën që ata kanë. Në këtë drejtim janë bërë përmirësime të dukshme, sepse janë krijuar databazat nga zyrat vendore të regjistrimit të pasurive të paluajtshme, gjithashtu janë përcaktuar dhe institucionet përgjegjëse për mbledhjen e kësaj takse.

Pa një informacion të saktë dhe aktual të pronësisë së pasurive, të karakteristikave të pronës dhe bazën e informacionit për metodat e vlerësimit, taksa e pasurive të paluajtshme nuk do të sigurojë nivelin e të ardhurave, nivel që duhet të jetë i ndershëm dhe i barabartë për të gjithë qytetarët taksapagues të kësaj takse. Identifikimi i pronës dhe karakteristikat e saj si për tokën ashtu edhe për ndërtesat ka rëndësi thelbësore

për zbatimin e taksës së pasurisë së paluajtshme.

Rrjedhimisht, kompetenca dhe përgjegjësia për sistemin e regjistrimit të pasurive është çështje e rëndësishme politike që duhet trajtuar kur duam të zbatojmë taksën e pasurisë. Aktualisht në Shqipëri përgjegjësia për ngritjen dhe mirëmbajtjen e sistemit të regjistrimit të pasurive i përket Zyrës Vendore të Regjistrimit të Pasurive të Paluajtshme.

Analiza e komponenteve të taksës mbi pasuritë e paluajtshme në vendet e Europës në krahasim me përvojën shqiptare do të na ndihmojë dhe mund të ndikojë në përmirësimin e mundshme të sistemit aktual të tatimit me qëllim rritjen e të ardhurave të pushtetit lokal. Në periudhën e tranzicionit kryesisht për vendet e Europës Lindore baza e taksës mbi pasurinë e paluajtshme ka qenë vendosur fillimisht mbi karakteristikat fizike të pronës si sipërfaqja në metër katror, vendndodhja e pronës. Me konsolidimin, formalizimin dhe zhvillimin e tregut të pasurive të paluajtshme kalohet gradualisht në një taksë me bazë vlerën e tregut të pasurive të paluajtshme.

Përfundime dhe rekomandime

- Është e rëndësishme që tatimpaguesit dhe popullata në përgjithësi të shohin dhe të ndiejnë konsolidimin e një sistemi të drejtë tatimor.

- Menaxhimi i taksimit të pasurive të paluajtshme është një problem i rëndësishëm që duhet marrë në konsideratë për rritjen e të ardhurave të pushtetit lokal.

- Të ardhurat nga tatimet dhe taksat në Shqipëri zënë rreth 27-28% të Produktit të Brendshëm Bruto (PBB/GDP). Ky nivel i të ardhurave tatimore në PBB është shumë më i ulët se mesatarja e BE-së (e cila është mbi 40%) dhe më e ulët se anëtarët e rinj të BE-së të cilët qëndrojnë në nivelet 34-36%

- Sanksionet e vendosura për mospagimin e kësaj takse në Shqipëri pothuajse janë inekzistente. Prandaj duhet të zhvillohen struktura dhe programe më të forta edukuese dhe trajnuese për edukimin tatimpaguesve dhe popullsisë në përgjithësi për pagimin e taksës mbi pasuritë e paluajtshme.

- Taksat e mbledhura nga pasuritë e paluajtshme duhet të përdoren për investime publike, përmirësimin e infrastrukturës, tokës, hapësirave publike etj.

- Sipas analizave burimet financiare në dispozicion të bashkive rezultojnë të kenë rënie, kjo rënie lidhet me zhvillimet negative në ecurinë e të ardhurave nga burimet e veta vendore, veçanërisht të ardhurat nga taksat dhe tarifatat vendore. Ndikim ketu ka kryesisht goditja nga tërmeti të fund vitit 2020 (ne 11 bashkitë më të prekura) dhe pandemia COVID- 19, ulje në të ardhurat nga taksa e ndikimit në infrastrukturë, taksa e pronës dhe tarifa e pastrimit.

- Kalimi nga baza e taksës mbi karakteristika fizike në bazën e taksës me bazë vlerën e tregut, është rezultat i një procesi të gjatë dhe duhet realizuar nëpërmjet disa hapave dhe zhvillimeve që duhen mbajtur parasysh edhe në Shqipëri.

- Taksimi i pasurive të paluajtshme është në një tranzicion të vazhdueshëm dhe administrimi dhe politikat, reformat mbi to janë gjithmonë në ndryshim dhe në përmirësim.

- Pa një informacion të saktë dhe aktual të pronësisë së pasurive, të karakteristikave të pronës dhe bazën e informacionit për metodat e vlerësimit, taksa e pasurive të paluajtshme nuk do të sigurojë nivelin e të ardhurave, nivel që duhet të jetë i ndershëm

dhe i barabartë për të gjithë qytetarët taksapagues të kësaj takse.

- Identifikimi i pronës dhe karakteristikat e saj si për tokën ashtu edhe për ndërtesat ka rëndësi thelbësore për zbatimin e taksës së pasurisë së paluajtshme. Aktualisht në Shqipëri përgjegjësia për ngritjen dhe mirëmbajtjen e sistemit të regjistrimit të pasurive i përket Zyrës Vendore të Regjistrimit të Pasurive të Paluajtshme.

Literatura

- Bahl, R., Martinez-Vazquez, J., The Property Tax in Developing Countries
Bahl, R.W., Linn, J.F., Wetzel, D.L., //Financing Metropolitan Governments in Developing Countries //, in Bahl et.al.(ed.), 2008.
Developing Countries //, Lincoln Institute of Land Policy, Cambridge Massachusetts, 2013.
Drejtimi i pasurive te paluajtshme | Dorina Kripa
Wallis, John Joseph, — A History of the Property Tax In America //, State Tax Notes, May 29, 2000.
Economic Impacts of Property Taxes in Developing and Transitional Countries //, in Bahl et. al. (ed.), 2008.
Word Bank, — Urbane Sector Revieë //, Albania 2007.
Word Bank, // Albania Policy Note on Local Finance // 2008.
Financat publike vendore, raport 6-mujor
Great land trust.org/tex benefits
Haldenäng, C., and Maksym, I., — Assessing the Tax Performance of Developing Countries //, Discussion Paper, Deutsches Institut fur See IL System, page 23; La. Basics, page 16; and Texas Basics, page 33.
Hellerstein, Jerome H., and Hellerstein, Walter, State and Local Taxation, Cases and Materials, Eighth Edition, 2001 (hereafter “Hellerstein”), page 97
Hilmia, S., Angjeli, A., // Financat publike // Tiranë 1994.
Koprencka Luciana. | Bazat e pasurive të paluajtshme | 2015
Kripa, D. // Drejtimi i pasurive të paluajtshme // 2015.
Legal and Policy Issues for the Property Tax in the United States JOAN YOUNG MAN
Library of Congress. “Elections the American Way.” Accessed April 9, 2021.
Male, H.J., and Youngman, M.J., Lincoln Institute of Land Policy —The Development of Property Taxation in Economies in Transition Case Studies from Central and Eastern Europe // 2001
Mortgages & home loans real estate resources. Kimberly Amadeo
Property Taxation for Developing Economies Frances Plimmer and William J McCluskey 9-17 page
Property Taxation in Developing
Property Taxes: The Bad, The Good, and The Ugly Charles E. Gilliland
Tax Notes International, —Tax Court Calls for Neë Property Valuations //, August 30, 2010.
Texas Basics, page __. By contrast, the Illinois Constitution prohibits taxation of personal property; see IL System, page 5.
Understanding real estate asset classes and property types/Yieldstreet
UN-Habitat, — Land and Property Tax—A Policy Guide //, United Nations Human Settlement Programme
USAID :Taksa mbi pasurine e paluajtshme instrument inovativ për rritjen e të ardhurave vendore.(Raport I studimit kërkimor). Tetor 2010
USAID —Dokument Politikash për Mundësitë e Zbatimit të Taksës së Pasurisë së Paluajtshme në Shqipëri — 2013
Walters, L.,—Land and Property Tax // 2010, page 19

Ecosystem services and their adaptation - Case study northern Albanian Lagoons

Dr. Aurora Dibra

University of Shkodra Luigj Gurakuqi, Albania

Abstract

The ecosystem services nowadays is becoming a priority when we are hoping for sustainable use of nature and ecosystems. The study of ecosystems is a priority in scientific research and its operational monitoring because sustainable development and the economy of societies depend heavily on it. Ecosystem modelling will soon have to consider the various anthropogenic changes affecting natural cycles, not only at the climate scale where the greenhouse effect is already being considered in a simplified way, but at all spatial and temporal scales. In this context, the modelling of global cycles of surface water, energy, and biomass, at spatial resolutions high enough to represent the main physical processes. Adaptation to the environment has often been the **key to** sedentarization. This adaptation is all the easier when the environment is favorable. Biodiversity conservation is at the heart of sustainable development. At one level, it is inspired by deep ecology that considers all life forms as having value in themselves.

Keywords: Ecosystem services, adaptation, Case study, northern Albanian Lagoons.

Background

The lagoons are a specific ecosystem in the biosphere. It is the cross characteristic between terrestrial and maritime ecosystems. The ecosystem services nowadays is becoming a priority when we are hoping for sustainable use of nature and ecosystems. The study of ecosystems is a priority in scientific research and its operational monitoring because sustainable development and the economy of societies depend heavily on it. Ecosystem modelling will soon have to consider the various anthropogenic changes affecting natural cycles, not only at the climate scale where the greenhouse effect is already being considered in a simplified way, but at all spatial and temporal scales. In this context, the modelling of global cycles of surface water, energy, and biomass, at spatial resolutions high enough to represent the main physical processes. Climate has always been an important factor in the evolution of ecosystems and human societies. Researchers and experts work to identify the elements that are the subject of a consensus in the scientific community.

- evaluation of the scientific aspects of how the climate machine works and of climate changes;
- vulnerability of social, economic and natural systems to climate change and the possibilities for adaptation;
- solutions to limit greenhouse gas emissions and mitigate the negative effects of climate change.

Resilience and ecosystem adoption

Adaptation to the environment has often been the **key to sedentarization**. This adaptation is all the easier when the environment is favorable. The development of several large cities through the ages, ancient or more recent, is closely linked to the availability and management of natural resources, and in particular fresh water. Climate records show that the extent of this balancing has varied over time, with significant hydrological impacts. The hydraulic engineering of the peoples has made it possible to build reservoirs, retention basins or irrigation canals: these installations have proved extremely effective in dealing with short or moderate climatic hazards. When climate change has proved too great, these ingenious adaptations have not been sufficient. Most people then migrated to find new conditions elsewhere that were favorable to their development. The climate changes expected over the next century will not be homogeneous across the globe. Each region can expect significant changes in temperature or water balance, as well as impacts related to rising sea levels on coastal regions and deltas. People will then have several possibilities: adaptation, migration, or disappearance.

Biodiversity conservation is at the heart of sustainable development. At one level, it is inspired by deep ecology that considers all life forms as having value in themselves. In as much as communities live in harmony with biodiversity, it gets regenerated and, in the process, provides the community with resources required by them for their livelihood. This dependency leads to an understanding of human communities and nature as being part of the same living, breathing ecosystem. Additionally, biodiversity conservation is not meant to be restricted to wildlife sanctuaries and national parks since it is the active interaction between humans and nature that, while helping humans produce, also rejuvenates nature, thus making the act of production sustainable. Understanding the need for biodiversity to maintain the delicate balance in an ecosystem and being mindful of the same in employing different methods of production is a good start toward practicing sustainability.

Development of rural tourism

Today knowledge and skills related to cultural and natural tourism are mainly transmitted orally from one generation to the next, by taking part tradition and learning through continuous observation and training from the experienced inhabitants; and through non-formal education, such as workshops organized by local communities. The role of the practitioners is of great importance in the transmission of the culture of using lands and biodiversity; the inhabitants are fully connected to their environment, they enjoy a special bond with their animals (livestock, plant species and animals and they experientially understand the requirements of the area and their biodiversity.

Wetland landscapes. Cultural aspect has an impact on the spatial heterogeneity of vegetation, affecting ecosystem processes and wetland landscapes. Communities have used local resources in supporting peripheral economies in the rural contexts of villages and inland areas, which have been facing massive depopulation. The development of settlements and complementary farming activities, thereby creating sustainable and resilient networks are required.

Food safety and sustainability. Rural life plays a vital role in environmental protection. In fact, thanks to the sustainable use of land and water resources and admitting livestock to live in the wild, food prepared using milk and meat and clothing made from wool and leather, have lower environmental impacts than similar products from intensive farming.

Methodology

The article is based on a short analyze of materials published on climate change and ecosystem resilience on Lagoons in North Albania, expedition in the field and data collected directly in the ecosystems, photos and maps assessments. SWOT analyze and the problem tree analyze lied to the list of recommendations for the best way to adopt strategies to combat climate changes in the wonderful ecosystems as lagoon in North.

Discussion and results

Kune Vain Tale Lagoon System is located within the Drini – Mati River Delta in the Lezha region of Albania. It provides a wide range of valuable goods and services to nearby communities. A rapid increase in population size and widespread poverty in the area, have led to an increased pressure on the lagoon for ecosystem goods and services, as well as unplanned alterations in the buffer zone surrounding the lagoon. The local communities derive most of their income from fishing or agriculture, and therefore depend on functional, intact ecosystems in the lagoon system for their livelihoods. Unsustainable use of resources within the KVLS, is also causing a reduction in quality and quantity of waters in the lagoon (affecting lagoon productivity), and increased coastal flooding, and increased sand dunes erosion. Being vulnerable to the Climate change effects Kune Vain Lagoon System is expected to experience more frequent and intense floods and storm surges. Climate change has created additional problems all over the site. Among others the following can be mentioned: Increase of the erosion intensity in coast/littorals, and riparian forests and floods on inland agricultural areas. As a result of this, tourism assets have been seriously reduced (reduction of beaches); important habitats for species of flora and fauna (with visual and economical values) have been damaged; a direct loss of agricultural production is happening; The existence of the lagoon is being threatened from the destruction of littorals and the creation of one body lagoon/sea waters; migration risk has increased (especially from the youth living in the site) due to loss of hope for lagoon conservation. o Reduction of the lagoon depth by intensive sedimentation coming from eroded sites and overflows, blockage of communication channels between sea and lagoons etc. This phenomenon has caused direct effects (decreased fish productivity of the lagoon), and indirect ones (making the lagoons very much prone to eutrophication, due to reduction of vertical and horizontal water circulation capabilities). In addition to these, some the other effects include reduction of fish; reduction of tourist numbers; and also a decrease on communities' beliefs as to the values of the protected area. o Contamination of clean sites is being encouraged by transporting pollution

through water running into overflows from the Tale Pumping station discharge channel to the Ceka Lagoon (Vaini site). Also, they are causing environmental degradation (in terms of reduction of the environmental quality and tourism potentials) of the site. The unsustainable use and alteration of the lagoon is being compounded and will be further exacerbated by the effects of climate change, in several ways. Recent climate change models predict an increase in air (1.8°C by 2050) and sea surface temperature, which will lead to increased evaporation. In addition, global climate models also predict a reduction in precipitation, which will also result in an increase in salinity in the lagoon with detrimental effects on the fisheries. Models predict an accelerating rate of sea-level rise (up to 61 centimeters by 2100) resulting in increased erosion and the consequent loss of habitat within the lagoon. Finally, the lagoon is expected to experience more intense and frequent floods and storm surges. These extreme events will lead to the erosion of beaches and riparian forests and the alteration of flow patterns within the lagoon, which in turn reduces physical barriers to extreme coastal flooding events and limits the capacity of the lagoon to buffer the surrounding communities from these events. Overall, climate change effects are reducing the capacity of this system to provide ecosystem goods and services to local communities.

Objectives for an efficient EBA

- Improving technical and institutional capacity of policy and decision-makers in Albania to address climate change risks through the implementation of adaptation interventions, including ecosystem based adaptation (EbA)
- Demonstrating adaptation interventions within the lagoons.
- Improving awareness and knowledge of local communities and national stakeholders on effective EbA.
- Scientific research should be used to develop an integrated suite of adaptation interventions including EbA that will improve the quantity and quality of water in the lagoon resulting in improved lagoon productivity.
- Reduce beach dune erosion thereby improve the resilience of local communities to coastal flooding.

Actions to be undertaken

The Coastal protection and dune stabilization, using autochthonous plants (trees, shrubs and grasses) to control erosion activity and stabilize the pseudo-dunes. The plants defined for plantation will serve to improve the degraded habitats of the site, and in the future, to reduce the negative effects of sea storms in the surrounding areas.

Amelioration of sea/lagoon water exchange at Vaini site, Ceka lagoon, to reduce eutrophication risks, improve the lagoon water quality and increase the fish population and species living, nesting or feeding in the lagoon bodies. The fishery remains one of the main economic and recreational activities at a local and national level.

Enhance local and national awareness on the advantages of EbA to increase resilience towards climate change impacts. Such interventions, considering their protection effectiveness, will help to improve the socio-economic status of the community, by reducing negative effects caused by Climate Change, and improving fishing and nature tourism potential and capabilities. The Baseline Survey project is prepared respecting TOR guidelines, duties and expected outputs, to enable in the best possible way the baseline document for resilience of Kune Vain Lagoon through management of

existing and expected effects of climate change. It aims to evaluate the Vulnerability Index, in regard to Climate change effects and assess the Indicators and targets for each of the project outcomes.

Action to adopt (EbA)

Knowledge management plan developed to capture and share information on climate change impacts and lessons learned to inform future EbA interventions. No management plan for future EbA interventions has been developed yet.

Awareness-raising campaign is conducted on the advantages of EbA to increase resilience to climate change impacts. A previous awareness campaign was developed two years ago by the UNDP, on climate change effects in Lezha region. This awareness campaign did mention EbA, but it was not focused on it. The output above, aims on the awareness raising campaign to be strongly focused on EbA.

Scientific reports produced on the performance of implemented EbA interventions and research projects are not yet developed, for as long as intervention actions are yet not implemented. Still, the outputs and targets seem to be appropriate considering the phase in the near future. A number of scientific articles and PhD's related to Climate changes have been developed in Tirana University, but only one of them was directly focused in EbA interventions. This indicator is expected to be developed on another stage.

A web-based platform has been established to share information and provide access to project products. This output is under implementation by the project unit and is expected to be developed very soon.

Reduced vulnerability, to Climate Change – induced extreme events, of communities living nearby the Kune Vain lagoon system through pilot adaptation interventions including EbA, will be evaluated by the monitoring process. There should also be strong collaboration between Ministry of Tourism and Environment, stakeholders and decision makers to ensure the long term efficiency of EbA interventions in Kune Vain.

The project is in three sites at the KuneVain Lagoon system in the Lezha region of Albania, which hosts stunning biodiversity. The main approaches include: opening a tidal channel to allow the free circulation of sea water, which regulates the salinity of the lagoon and reduces flooding; and dune rehabilitation to mitigate coastal erosion and reduce habitat loss. As a result, fish stocks and bird species will recover, leading to positive economic benefits for fisheries and ecotourism businesses. Once the sand dune erodes, the lagoon will turn to sea and disappear. The planting activities strengthen the sand dunes against erosion by holding the soil in place, helping to preserve the Kune-Vain Lagoon ecosystem. The maintenance of the channel between the Ceka Lagoon and the Adriatic Sea . The channel allows the exchange of water between the lagoon and the sea, which significantly improves the water quality of the lagoon. The embankment at Shëngjin Island is being raised and maintained to protect adjacent agricultural land and population areas from flooding and storm surges.

Case study 2

The Buna River Velipoje Protected Landscape is a protected landscape area in North-western Albania, encompassing the estuary of Drin, the lagoon of Viluni, the river Buna and its estuary and the gulf of Drin that runs across Velipoja alongside the

Adriatic Sea. The area is categorized as protected landscape as category V and has further recognized as a wetland of international importance by designation under the Ramsar convention. Being part of European green belt too, the landscape is also important bird and plant area because it supports threatened and endemic species of birds and plants. Stretching between the Dinaric Alps, and the Mediterranean Sea the river of Buna is an outflow of the lake of Shkodra, the largest lake in Balkan peninsula, witch ultimately runs through the river until it drains into the Adriatic Sea. The landscape is an essential migration corridor at the season for hundreds of species between the Adriatic Sea and the inland. The region is explicitly marked by a relatively flat and shallow landscape supplied with alluvial forest, dry grasslands, marsh and shrublands, estuaries and freshwater wetlands and also beaches. The climate of the landscape is strongly under the influence of the Adriatic Sea and in the West and the Albanian Alps in North. Koeppen climate classification it experiences a Mediterranean climate characterized by warm to dry-hot summers and mild-wet to rainy winters. In the region live a variety of wildlife species. Golden jackal occurs in woodlands and marshes of the riverine floodplains. The coastline is dotted with sand dunes and offers great feeding opportunities for *bears*. In waters lives the *Common bottlenose dolphin* which prefers the coastal waters and river deltas. In the area leves also sea turtle and dalmatian pelican. The pelican use the salt pans around the region as feeding habitats during autumn. **Viluni lagoon** as all the Mediterranean lagoons ins one of the richest ecosystem in the area, with an exceptional value, but is also the most threatened. The lagoon supports high concentrations of birds, mammals, reptiles, amphibians, fish and invertebrate species that cannot be found anywhere else in the world. A lot of anthropogenic activities are causing problems for the wildlife and biodiversity in Viluni lagoon. The use of pesticides and other pollutants in the soil, in the water ecosystems are damaging the natural habitats of species. The decrease number of individuals of bird and fish populations, the decrease numbers of plants in forests of lagoons, Buna river and around the Shkodra Lake are indexes for a bad management of soil and poor practices for the protection of key species and key habitats. Forest vegetation once was much richer than today. One of the major degrading factors was the illegal cutting of trees to the limits of a complete deforestation. Forest vegetation is located in mountains administrative units, riverbanks in the Velipoja Reserve, Ada Island, villages of Reç, Sutjel, Shënkoll and Bahçallek. The vegetation of the lowland forest areas is mainly composed of several poplar species liard or aspen (*Populus* sp), spit (*Salix* sp), spruce (*Fraxinus* sp), oak (*Quercus* sp), acacia (*Robinia pseudoacacia*), cornel-bush (*Cornus mas*), hornbeam (*Carpinus bettulus*), marina (*Tamarix parviflora*), etc. There are over 50 species of fish in the Buna outskirts. Buna, along with the waters near it, represents one of the richest areas of poultry in the region. Buna river, Velipoja Reservoir, Domna's Cave, Viluni Lagoon, Shas Lake, Ulcinj Basin, Ulcinj's Lower Depersity Area are populated with poultry, especially in winter. Buna's waters and the associated wetland complex are an important station and one of Europe's migrating birds' routes to the Balkans. This is also the main reason for the richness of bird biodiversity, high dynamics and generating potential, with main indicators of mass migration and nesting Over 76% of the number of Buna bird species are migratory, while about 29% are nesters. In Buna there are counted about 50 species of waterfowl. The Buna Delta contains a diverse range of unique natural habitats that

are the habitat of twenty-four rare and endangered species and support for native and protected wildlife. Delta wetland carries more than 250 species of birds, some endangered. Delta also serves as the gateway to the region's 107 different fish species. Protected mammals in the area include large carnivores such as golden coyote and brown bear. The effective protection of plant and animal species in this region is an obligation under international agreements. A lot of awareness projects are implemented in Albania and especially in Shkodra urban ecosystem for the protection of the biodiversity and natural resources. Positive impacts for the biodiversity protection are starting from the good knowledge for the areas and their biodiversity and the strong link with the biodiversity conservation and awareness of people living in protected areas. The communities are more aware for the values of species, for the services that traditional and medical plants could give, for the good values of flora and fauna living in the forest of Shkodra urban ecosystem. The most important initiative was the involvement of the business in good practices for the management of the biodiversity with environmentally friendly investments. The use of natural resources and biodiversity for economic development is not sustainable and a lot of areas are not well developed although they have big potential for ecotourism or sustainable agriculture. The real situation of flora and fauna and the status of species are important for assessing the value of ecosystem in economical perspective. These species and other natural resources should be considered as an asset for the economic value of ecosystem and as a service for the community living in natural areas. The natural ecosystems should be restored in a biological harmony and the economical use of them should be sustainable.

The plan for the biodiversity protection for the years 2017-2022 has the vision "The protection of the biodiversity in its complexity and the compilation of an action plan for its sustainable use with the goal to protect the environment" and its strategic priorities are linked with the use and the protection of the biodiversity.

- Assessment of ecological situation in Shkodra Region
- Identification of problems and factors that are threatening our natural habitats and their biodiversity.
- Creation of new strategies and action plans for key habitats and key species.
- Increase the awareness of the community and stimulate eco friendly investments in natural areas.
- Integrate the management of the biodiversity with plans and development strategies in the territory.
- Promote the investments in eco and agrotourism.

All these priorities are considered important for the sustainable use of natural resources and the sustainable use of land and biodiversity. All these priorities bring to the protection of the biodiversity in an integrated way and the sustainable use of the biodiversity. We considered that are necessary also the development of a legal and institutional framework with the standards of EU and their effective implementation and the use of the practices that stimulate the sustainable development and ecotourism and the best management practices for the biodiversity as a mechanism for the protection. Actors should integrate the politics for biodiversity protection in all relevant sectors with the economic development in order that the national strategy for the biodiversity protection is taken into consideration during the decision-making

process. An important step is the involvement of private sector in biodiversity protection and protection of natural resources. Encourage the sustainable land use, the sustainable use of genetic resources for food and in agriculture. Encourage the system of certification of forest in order to have the sustainable use of forest. Sustainable use of wetlands with good practices and development of management plans for protected areas is considered important for economical profit and the sustainable development in the Region. Ecotourism is considered a good industry that is contributing to the economic development of the ecosystem. Shkodra ecosystem is having big potential for ecotourism. The community should consider natural resources and biodiversity as an asset for ecotourism development but should search for more investments in transport and infrastructure, eco-hotels and accommodation's structure.

Recommendations and action for ecosystem approach

- Assessment of ecological situation in Shkodra Region is important to have an clear overview of the real situation of natural resources.
- Identification of problems and risks that are threatening our natural habitats and their biodiversity is important to evaluate the use of land, forests and biodiversity resources.
- Creation of new strategies and action plans for key habitats and key species should be part of projects and priority for the investments in order to protect the biodiversity in the Region of Shkodra.
- The local authorities and the civic sector should work hardly to increase the awareness of the community and stimulate eco friendly investments in the Region.
- Integrate the management of the biodiversity with plans and development strategies in the territory for the sustainable development in our Region.
- Priority activities should be:
 - Improvement of the quality of environment and natural habitats.
 - Decrease of the eutrofication process in water ecosystems.
 - Reforestation of several surfaces in north forest.
- Promote the alternative sources of energy and smart technology in the investment in order to protect the environment and biodiversity.

Recommendations and conclusions

Flora and fauna are threatened due to misuse, over-utilization and poor management of these resources of great economic, environmental, and social value. Mostly these problems have arisen in recent decades and are primarily related to the environmental education of the population and demographic movements of the population in areas of natural value.

On the territory of the Wetland Complex of Buna River and Viluni Lagoon has favorable conditions for people's housing due to climate, soft soil, fresh-water natural resources. Territories with natural values in general as well as those with high biodiversity values in particular have been seen not only as auxiliary, but as inseparable from the development of many local economies. Many of the biodiversity values are utilized directly. One of the developed economic sectors has been fishing. The local

population of areas around Lake and Buna river engages in fishing for family consumption but also for trade, but this engagement is lower in Viluni lagoon. The zoos, around the lake, provide the best opportunity for carving a carp as a very important commercial type. Another economic benefit from exploitation of biodiversity is the use of forests, but also the floor of the medicinal herbs or even the tanning plants. The forests of the area are used for heating materials but also as building material. The wetland vegetation has been used for artisanal production, e.x. production of xunth baskets or willow birch. Today there is no data that can still be used for this purpose. There is not much data on business activities of gathering or processing of medicinal and ethereal plants. Often areas of natural value also have the value of the indirect services that they provide for the communities living in them: e.g., wetland areas serve as preventative of flooding, flooding in marshy areas is a regular occurrence in the season, wetland vegetation is the initial water retention filter.

Because the core of biodiversity consists of species, habitats and ecosystems, their protection must begin with the management of critically threatened species and habitats such are: *Acipenser sturio*, *Lynx Lynx*, *Taxis baccata*) etc, or even habitats at risk of irreversible extinction like Franc Joseph's island. Their conservation and management would result in local and national economic and educational benefits for the areas around the Lake and Buna River and all of the water basin. Flood protection becomes a priority since the economic and social weight of this phenomenon exceeds the magnitude of isolated events, making it imperative for intervention with regional-scale development projects.

In this priority action area, all public and private actors find a co-operation challenge and the need to step up interventions as soon as possible at the level of EU technologies and the best organizations that use developed countries today.

In the territory of the Dajc municipal unit, as well as in other areas of natural value in recent years, there have been rapid socio-economic developments that have caused the decline of the population in rural areas, the increase of the average age of the population, changes in the population, the way of land use and other natural resources. Traditional agriculture has been replaced more by tourism and services received from natural areas.

This is why sustainable development in these areas is recommended through the creation of ecosystem services, bringing to the attention of the community the development of socio-economic activities such as agro-tourism and eco-tourism.

References

- Dibra A. and Mazreku. V. (2021) How to prevent climate changes impact in some lagoons in Albanian Adriatic area.
- Mazreku. V. and Dibra A. (2021) Evidence from small scale energy poverty interventions in Vlora municipality with impact on climate change
- Mullaj et al. (2017). Një vështrim përmbledhës mbi praktikat e blerta dhe pyllëzimin në Shqipëri.
- Rakaj. M. (2009) Biodiversiteti.
- UNDP, Third National Communication to the United Nations Framework Convention on Climate Change | UNDP in Albania, 2016
- Bouzarovski, S.; Thomson, H. Transforming Energy Poverty Policies in the European Union:

- Second Annual Report of the European Union Energy Poverty Observatory; EU Energy Poverty Observatory: Manchester, UK, 2019.
- Bouzarovski, S.; Tirado-Herrero, S. The energy divide: Integrating energy transitions, regional inequalities and poverty trends in the European Union. *Eur. Urban. Reg. Stud.* 2015, 24, 69–86. [CrossRef] [PubMed]
- Gouveia, J.P.; Seixas, J.; Long, G. Mining households' energy data to disclose fuel poverty: Lessons for Southern Europe. *J. Clean. Prod.* 2018, 178, 534–550. [CrossRef]
- Milieukontakt Albania, Vlora pilot site assessment report in Albanian (with an executive summary in English). Available online: [D1.1-Vlora-Albania-Pilot-site-2.pdf](#) (empowermed.eu).
- Lluc Canals Casals; Jordi Pascual Data recording, collection framework and analysis framework. Available online: [Data-recording-collection-framework-and-analysis-framework.pdf](#) (empowermed.eu)
- Eurostat. Electricity Prices for Household Consumers–Bi Annual Data (from 2007 Onwards). Available online: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=nrg_pc_204 (accessed on 13 August 2021).
- (GIZ 2021) Flood risk management Plan Shkoder area (GIZ 2021).
- (REC, 2028) Vlersësimi i gjendjes së mjedisit detar në Shqipëri (REC, 2028).
- (UNDP, report 2018) Voluntary national review on SDG (UNDP, report 2018).
- (UNDP, Study Report 2020) Local vulnerability and capacity assessment in Albania (UNDP, Study Report 2020).
- UNDP/INSTAT Sustainable development goals UNDP/INSTAT Albania.

Arrestimi në flagrancë i kryer nga policia gjyqësore dhe citizen's arrest

Olgert Rumnici

Prokuror, Prokuroria pranë Gjykatës së Shkallës së Parë Krujë

Abstrakt

Në këtë punim do të trajtojmë veprimin procedural të arrestimit në flagrancë, si një ndër masat, e quajtura para-siguruese, që kufizojnë të drejtën e lirisë fizike të individit. Kjo e fundit është një e drejtë që është parashikuar në KEDNJ, gjithashtu, është adoptuar edhe nga Kushtetuta e Shqipërisë, por paralelisht me karakterin e rëndësishëm të saj, është njohur dhe fakti se kjo e drejtë nuk është absolute dhe në kushte të caktuara, të parashikuara me ligj, mund të kufizohet. Pikërisht, kushtet e kryerjes së këtij veprimi procedural, veçanërisht detyrat e policisë gjyqësore dhe të organeve proceduese do të jenë objekt i këtij punimi. Një pjesë e rëndësishme e këtij punimi do të jetë edhe trajtimi i konceptit të arrestimit të kryer nga qytetarët, i njohur në doktrinën dhe praktikën e juaj si *'citizen's arrest'*, për të parë nëse ky mund të ketë ndonjë përjashtim nga arrestimi 'klasik' i kryer nga policia. Kjo temë merr shkas nga praktika hetimore dhe gjyqësore e organeve proceduese në interpretimin dhe zbatimin e këtij veprimi procedural, dhe përpqet të ofrojë disa standarde për kuptimin dhe vlerësimin e drejtë të tij.

Fjale Kyçe: Arrestimi në flagrancë, policia gjyqësore, citizen's arrest.

1. Kuptimi i të drejtës për liri dhe siguri. Standardet e KEDNJ-së dhe Kushtetutës së Shqipërisë për kufizimin e saj

E drejta për liri dhe siguri përbën një nga të drejtat dhe liritë themelore të të drejtave të Njeriut. Megjithatë, duhet theksuar që kjo e drejtë nuk është absolute dhe mund të kufizohet në rastet e përcaktuara nga ligji.

E Drejta për liri dhe siguri është e sanksionuar në nenin 5 të KEDNJ-së, ku përcaktohet se:

"1. Çdokush ka të drejtën e lirisë e të sigurisë personale.

Askujt nuk mund t'i hiqet liria, me përjashtim të rasteve që vijojnë dhe në përputhje me procedurën e parashikuar me ligj:

(...)

c. kur arrestohet ose ndalohet ligjërisht për t'u çuar përpara autoritetit gjyqësor kompetent pas dyshimit të arsyeshëm se ka kryer një veprë penale ose kur çmohet në mënyrë të arsyeshme e nevojshme për të parandaluar kryerjen prej tij të veprës penale ose largimin e tij pas kryerjes së saj;

(...)

Sa më sipër, KEDNJ-ja, ka sanksionuar se e drejta për të mos u privuar nga liria është e drejtë themelore e njeriut, por jo absolute. Në dispozitën e sipërcituar, janë sanksionuar rastet se kur kjo e drejtë mund të kufizohet, ku një ndër rastet kur e drejta e lirisë mund të kufizohet është rasti, kur një person arrestohet ose ndalohet ligjërisht për t'u çuar përpara autoritetit gjyqësor kompetent, pas dyshimit të arsyeshëm se ka kryer një veprë penale ose kur çmohet në mënyrë të arsyeshme e nevojshme për të parandaluar kryerjen prej tij të veprës penale ose largimin e tij pas kryerjes së saj.

Në vështrim të dispozitës së sipërcituar, GJEDNj-ja, në jurisprudencën e saj ka argumentuar se një person mund të ndalohet në vështrim të nenit 5 § 1 c), vetëm në kuadër të një procedure penale, me qëllimin për t'u çuar përpara autoritetit gjyqësor kompetent, kur dyshohet se ka kryer një veprë penale (GJEDNj, Ječius k. Lituanië, § 50; Schëabe e M.G. k. Gjermanisë, § 72). Ekzistenca e "arsyeve të besueshme për të dyshuar" se është kryer një veprë penale presupozon atë të fakteve ose informatave të mjaftueshme për ta bindur një vëzhgues objektiv që individit në fjalë mund ta ketë kryer veprën penale (GJEDNj, Ilgar Mammadov k. Azerbajxhanit, § 88; Erdagöz k. Turqisë, § 51; Fox, Campbell e Hartley k. Mbretërisë së Bashkuar § 32).

Përveç sa më sipër, GJEDNj-ja, ka analizuar në jurisprudencën e saj, atë që konsiderohet "heqje/kufizim lirie". Kështu, Gjykata ka argumentuar se neni 5 i Konventës ka parasysh lirinë fizike të personit. Kjo dispozitë ka si qëllim të sigurojë që askush të mos zhvishet prej saj në mënyrë arbitrare. Ai nuk ka të bëjë me kufizime të thjeshta ndaj lirisë së qarkullimit, të cilat përcaktohen nga një dispozitë më vete, konkretisht neni 2 i Protokollit nr. 4 (GJEDNj, Creangă k. Rumanisë [DhM]*, § 92; Engel me të tjerë k. Vendeve të Ulëta, § 58).

Dallimi ndërmjet kufizimeve ndaj lirisë për të qarkulluar, që janë aq të rënda sa për të përbërë një heqje lirie në kuptimin e nenit 5 § 1, dhe atyre që nuk mbeten veçse kufizime të thjeshta ndaj lirisë për të qarkulluar e që i përkasin vetëm nenit 2 të Protokollit nr. 4, është një dallim shkalle ose shpeshhtësie, por jo natyre ose thelbi (GJEDNj Guzzardi k. Italisë, § 93; Rantsev k. Qipros dhe Rusisë, § 314; Stanev k. Bullgarisë [DhM], § 115). Heqja e lirisë nuk kufizohet vetëm tek situata klasike e ndalimit pas një arrestimi ose dënimi. Ka edhe shumë trajta të tjera (GJEDNj Guzzardi k. Italisë, § 95).

Për të përcaktuar nëse një individ i është "hequr liria" në kuptimin e nenit 5, duhet nisur nga situata konkrete dhe të mbahen parasysh një tërësi kriteresh si lloji, kohëzgjatja, pasojat dhe mënyrat e zbatimit të masës së marrë në shqyrtim (GJEDNj, Guzzardi k. Italisë, § 92; Medvedyev me të tjerë k. Francës [DhM], § 73; Creangă k. Rumanisë [DhM], § 91). Detyrimi për të mbajtur parasysh "llojin" dhe "mënyrat e zbatimit" të masës në fjalë i jep mundësi Gjykatës që t'u kushtojë vëmendje kontekstit dhe rrethanave specifike të kufizimeve ndaj lirisë që i largohen asaj situatë tipike që është burgosja. Në fakt, konteksti në të cilin përfshihet masa përbën një faktor të rëndësishëm sepse është e zakonshme që, në shoqëritë moderne, të ndodhin situata në të cilat publikut mund t'i kërkohet të durojë disa kufizime ndaj lirisë së qarkullimit ose ndaj lirisë së personave në interesin e së mirës së përbashkët (GJEDNj Nada k. Zvicrës [DhM], § 226; Austin me të tjerë k. Mbretërisë së Bashkuar [DhM], § 59). Nocioni i heqjes së lirisë në kuptimin e nenit 5 § 1 përmban njëherazi një aspekt objektiv, konkretisht mbylljen e një personi brenda njëfarë hapësire të kufizuar për një periudhë kohore të konsiderueshme, dhe një aspekt subjektiv, domethënë që ky i fundit nuk ka dhënë në mënyrë të vlefshme pëlqim për mbylljen e tij (GJEDNj Storck k. Gjermanisë, § 74; Stanev k. Bullgarisë [DhM], § 117).

Sa më sipër, vetëm kufizimi i lëvizjes për një kohë të caktuar, nuk përbën automatikisht heqje lirie. Për të qenë përpara heqjes së lirisë, kërkohet të analizohen elementët e anës objektive, kohëzgjatja, pasojat etj..., pasi mund të ndodhë që të gjendemi përpara kufizimeve të thjeshta të lirisë për të lëvizur dhe nuk përbëjnë heqje lirie në vetvete. Kështu liria e lëvizjes është e përcaktuar në Nenin 2 të Protokollit 4 të Konventës Europiane të të Drejtave të Njeriut, ku parashikohet se edhe kjo e drejtë nuk është absolute, por mund të kufizohet në përputhje me ligjin, dhe kur është e nevojshme në një shoqëri demokratike në interes të sigurisë kombëtare dhe sigurisë publike,

për të ruajtur rendin publik, për të parandaluar kryerjen e një krimi, për mbrojtjen e shëndetit dhe moralit, ose për mbrojtjen e të drejtave dhe lirive të të tjerëve.

Në të njëjtën linjë, si KEDNj-ja, edhe Kushtetuta e Republikës së Shqipërisë, ka përcaktuar si një nga të drejtat themelore të njeriut, të drejtën për të qenë i lirë. Ashtu si KEDNj-ja, edhe sipas Kushtetutës, kjo nuk është një e drejtë absolute dhe kufizohet në rastet e përcaktuara. Konkretisht Neni 27 i Kushtetutës parashikon se:

"1. Askujt nuk mund t'i hiqet liria, përveçse në rastet dhe sipas procedurave të parashikuara me ligj.

2. Liria e personit nuk mund të kufizohet, përveçse në rastet e mëposhtme:

c) kur ka dyshime të arsyeshme se ka kryer një veprë penale ose për të parandaluar kryerjen prej tij të veprës penale ose largimin e tij pas kryerjes së saj;

(...)

Gjykata Kushtetuese e Shqipërisë ka theksuar se: *"Lejimi i këtij kufizimi tenton të balancojë nevojën për të vepruar kundër veprave penale ndaj pretendimeve të lirisë personale që çdo individ normalisht ka, dhe që duhet të garantohet nëpërmjet procedurave ligjore"* (Vendim i Gjykatës Kushtetuese nr. 19, datë 02.04.2012).

2. Natyra juridike e arrestimit në flagrancë

Kodi i Procedurës Penale i Republikës së Shqipërisë, është një nga ligjet kryesore në Republikën e Shqipërisë, që përcakton procedurën, kohën dhe subjektet që kanë të drejtë të kufizojnë lirinë e personit sipas pikës c) të paragrafit 1) të nenit 27 të Kushtetutës.

Një nga rastet e ligjshme kur mund të hiqet apo kufizohet liria e një personi, është kur kapet në kushtet e flagrancës. Konkretisht ky rast është parashikuar nga neni 251 i Kodit të Procedurës Penale. Në këtë dispozitë parashikohet si më poshtë:

"1. Oficerët dhe agjentët e policisë gjyqësore kryejnë detyrimisht arrestimin e cilitdo që kapet në flagrancë për një krim me dashje, të kryer ose të mbetur në tentativë, për të cilin ligji cakton dënimin me burgim jo më të ulët në maksimum se pesë vjet.

2. Oficerët dhe agjentët e policisë gjyqësore kanë të drejtë të arrestojnë cilindo që kapet në flagrancë për një krim me dashje, të kryer ose të mbetur në tentativë, për të cilin ligji cakton dënimin me burgim jo më të ulët në maksimum se dy vjet ose për një veprë penale të kryer nga pakujdesia, për të cilën ligji cakton dënimin me burgim jo më të ulët në maksimum se dhjetë vjet.

3. Kur lind nevoja e domosdoshme, për shkak të rëndësisë së faktit ose të rrezikshmërisë së subjektit, e motivuar me akt të veçantë, oficerët dhe agjentët e policisë gjyqësore kanë të drejtë të arrestojnë cilindo që kapet në flagrancë, edhe kur nuk janë kushtet e pikës 2.

4. Në rastet e parashikuara nga paragrafi 1, çdo person është i autorizuar të kryejë arrestimin në flagrancë për krimet që ndiqen kryesisht. Ai që ka kryer arrestimin duhet të dorëzojë menjëherë të arrestuarit në policinë gjyqësore, e cila mban procesverbal për dorëzimin dhe i jep një kopje të tij".

Ndërsa në nenin 252 të Kodit të Procedurës Penale, ligjvënësi ka parashikuar nocionin e flagrancës, duke përcaktuar se *"Është në gjendje flagrante ai që është kapur në kryerje e sipër të veprës penale ose ai që menjëherë pas kryerjes së veprës ndiqet nga policia gjyqësore, nga personi viktimë ose nga persona të tjerë ose që është kapur me sende dhe prova e materiale, nga të cilat duket se ka kryer veprën penale".*

Arrestimi në flagrancë, po ashtu si ndalimi, që ka kushte të tjera, por me efekt të njëjtë si arrestimi, duket si masë sigurimi, sepse në të vërtetë, nëpërmjet këtij veprimi

realizohet kapja e të dyshuarit dhe izolimi i tij (Islami, H dhe të tjerë, 2007). Megjithatë, ai nuk është masë sigurimi, por veprim procedural që diktohet nga rrethanat konkrete të flagrancës. Arrestimi në flagrancë është veprim që kryhet me iniciativë të policisë gjyqësore, i autorizuar nga ligji procedural penal dhe i kontrolluar nga prokurori. Rrethanat e flagrancës dhe të ikjes e bëjnë të pamundur zbatimin e rregullave të përgjithshme për caktimin e masave të sigurimit nga gjykata, prandaj ligji ka lejuar kryerjen e këtyre veprimeve procedurale nga policia gjyqësore. Pasi vleftësohen nga gjyqtari në seancë gjyqësore, mbi kërkesën e prokurorit, ndaj të arrestuarit apo të ndaluarit caktohet masa e sigurimit (Islami, H dhe të tjerë, 2007).

Edhe pse konsistojnë në kufizim apo heqje të lirisë vetjake, siç janë edhe masat e sigurimit personal, sepse disponohen nga policia gjyqësore dhe prokurori që nuk janë autoritete gjyqësore, si dhe sepse vendosen përpara vlerësimit të gjykatës, "arresti në flagrancë" dhe "ndalimi" formohen si *masa para-sigurimi* mëvetësisht të disiplinuar dhe nuk përfshihen në masat e sigurimit personal të disponueshme nga gjykata me kërkesën e prokurorit (Lara, Dh., 2010).

Arrestimi dhe ndalimi, njëlloj si masat e sigurimit personal, kanë qëllimin të privojnë nga liria autorin e dyshuar për një vepër penale të caktuar, të parashikuar nga ligji me kriterin e taksativitetit. Megjithatë, ato janë përkufizuar si masa shtrënguese parasiguruese kryesisht për dy arsye: sepse kanë *natyrë instrumentale* dhe *paraprake* në krahasim me rregullimin e parashikuar nga masat e sigurimit; sepse *bazohen në parakushte autonome*, në krahasim me ato të parashikuara për masat e sigurimit personal (Laronga, A., 2008).

KPrP ka pranuar parimin e përgjithshëm sipas të cilit "vetëm gjyqtari ka kompetencën të aplikojë një masë sigurimi që kufizon lirinë personale, masë që ka efekte të vazhdueshme në kohë, edhe pse masa të tilla kanë një kohëzgjatje maksimale të caktuar". Konform kësaj qasjeje, arrestimi në flagrancë dhe ndalimi kualifikohen për shkak të karakterit të tyre, si masa të përkohshme, të zbatueshme në situata urgjence kur nuk mund të aktivizohet efektivisht procedimi për masë sigurimi. Ato, siç dihet, janë të lidhura me pushtetin e policisë gjyqësore për të marrë në raste të jashtëzakonshme domosdoshmërie dhe urgjence, të treguar nga ligji në mënyrë taksative, masa të përkohshme kufizuese ndaj lirisë së individit, pa rënë ndesh me nevojën për një garanci nga autoriteti gjyqësor. Gjykata investohet për të verifikuar brenda afateve shumë të shkurtër kohorë, ligjshmërinë e kufizimit të lirisë personale. Për këtë arsye, masat e arrestimit dhe të ndalimit, edhe pse konvalidohen nga gjyqtari, nuk përbëjnë titull përfundimtar për ndalimin dhe efektet e tyre janë të destinuara të shuhen nëse brenda afateve të përcaktuara nga ligji nuk ndiqen nga aplikimi i masave të sigurimit. Miratimi i masave *para - siguruese* është i kushtëzuar nga parametra normativë të ndryshëm nga ato që kërkohen për aplikimin e masave të sigurimit personal. Për disiplinën e arrestit është e huaj çdo vlerësim bazuar në nevojat e sigurimit. Nevojat e sigurimit duhet të vlerësohen në një moment të mëvonshëm, në momentin kur prokurori bën kërkesën për caktimin e masës së sigurimit dhe në momentin kur gjyqtari miraton kërkesën e prokurorit për caktimin e masës shtrënguese duke zëvendësuar në këtë mënyrë masat *para - siguruese* të kryera nga policia gjyqësore (Laronga, A., 2008).

3. Kushtet e arrestimit dhe kuptimi i flagrancës

Në kushtet e përgjithshme që ekzistojnë për marrjen e masave të sigurimit, një ndër

to, është dhe *standardi i dyshimit të arsyeshëm, i bazuar në prova*, megjithatë në Kod nuk parashikohet se ky standard është i aplikueshëm për arrestimin në flagrancë si një masë para-siguruese. Në arrestimin në flagrancë një detyrë e rëndësishme i ngarkohet policisë gjyqësore. Policia gjyqësore, duke qenë se është organi kompetent sipas ligjit procedural penal, për të kryer këtë veprim procedural, ka detyrimin për të përligjur në procesverbalin që mbahet për këtë qëllim, shkakun e arrestimit në flagrancë dhe të dhënat konkrete që tregojnë për ekzistencën e gjendjes së flagrancës. Në rastin e arrestimit në flagrancë Kodi nuk kërkon kriterin e *dyshimit të arsyeshëm*, sepse flagranca është një gjendje fakti. Kur personi kapet në njërin nga rastet e flagrancës së kryerjes së veprës penale, autorësia e krimit rezulton nga një situatë konkrete fakti, ndaj nuk ka kuptim të vendoset kriteri i dyshimit, qoftë edhe në kufijtë e arsyes. Megjithatë, në nenin 256 të Kodit parashikohet se kur prokurori merr në pyetje të arrestuarin apo të ndaluarin, ai i njofton faktin për të cilin procedohet dhe *arsyet e marrjes në pyetje, duke i treguar të dhënat në ngarkim të tij* dhe, kur nuk i shkaktohet dëm hetimeve, edhe *burimet*. Kjo do të thotë se gjendja e flagrancës duhet të provohet dhe ky detyrim i takon prokurorit.

Kushtet që sherbejnë si bazë për ta arrestuar në flagrancë një person që ka kryer një vepër penale, nuk duhet të jenë supozime, por të krijuara mbi bazën e fakteve konkrete, të cilat për shkak të kohës së shkurtër midis momentit të ndodhjes së veprës dhe marrjes së vendimit për të ndaluar personin¹, nuk mund të verifikohen dhe saktësohen në atë shkallë që është e nevojshme për të vendosur marrjen e një mase më të qëndrueshme ndaj tij, siç mund të jetë një masë sigurimi. Faktet mbi bazën e të cilave mund të krijohen dyshimet se një person ka kryer një vepër penale, ndaj të cilit organeve kompetente u lind e drejta të zbatojnë masën e arrestimit në flagrancë, mund të jenë të ndryshme, por ato gjithmonë duhet t'i referohen veprës penale që është kryer dhe të hedhin dritë për lidhjet që ekzistojnë midis kësaj vepre dhe një personi të caktuar si autor i saj (Spiro, S., 1983).

Arrestimi në flagrancë është një veprim procedural që kryhet mbi një bazë reale, mbi një të dhënë konkrete e jo të supozuar dhe as të marrë me mend. Në qoftë se kjo bazë reale, këto të dhëna konkrete mungojnë, është e qartë se zbatimi i këtij veprimi procedural është i pabazuar. Shkalla e bazueshmërisë për zbatimin e arrestimit në flagrancë ndaj një personi që dyshohet se ka kryer vepër penale në kushtet *kur është kapur në kryerje e sipër, gjatë ose menjëherë pas kryerjes së saj, apo kur është kapur me sende e prova materiale*, do të varej nga rrethanat e veçanta të çdo rasti konkret, të cilat sigurisht duhet të provohen. Provueshmëria e gjendjes së flagrancës vlerësohet si nga organet që kryejnë arrestimin në flagrancë, ashtu edhe nga prokurori kur kontrollon ligjshmërinë dhe bazueshmërinë e tij (Baboçi, S., 1979).

Në rastin e flagrancës ligjvënësi ka normuar një ndarje apo një shkallëzim në dy situata. Kështu, pjesa e parë e dispozitës që normon *"kapja në kryerje e sipër të veprës penale ose ndjekja e menjëhershme pas kryerjes së saj nga policia, i dëmtuari apo për persona të tjerë"*, formon për të kapurin një gjendje flagrance. Ndërsa, pjesa e dytë *"kapja me sende dhe prova materiale, nga të cilat duket se ka kryer veprën penale"*, formon një gjendje gati-flagrance. Situata e parë është flagrante, sepse raporti kohor ndërmjet faktit dhe njohjes është i njëkohshëm apo i menjëhershëm dhe njohja e ekzistencës së veprës dhe e autorit vjen e perceptohet drejtpërdrejtë nga shqisat ndjesore tek oficeri, agjenti i policisë gjyqësore ose tek i dëmtuari apo personi tjetër, pa nevojën e ndonjë prove që jep

¹ Në Kodin e mëparshëm të Procedurës Penale shqiptare (1979), me ndalim ligjvënësi kishte parasysh rastet e flagrancës që njohim sot në Kodin aktual.

njohje. Pra, nëse ekziston njëkohshmëria e njohjes dhe perceptimi i drejtëpërdrejtë, kapja aty për aty apo nëpërmjet ndjekjes së menjëhershme, është element fakti i cili krijon besueshmërinë e tyre. Prandaj, është e nevojshme që ndjekja duhet të jetë një veprimtari kronologjikisht menjëherë pas kryerjes së veprës penale, e pandërprerë dhe në vazhdim, veti këto që krijojnë besueshmërinë. Ndërsa, situata e dytë është gati-flagrante sepse raporti kohor ndërmjet faktit dhe njohjes është më i largët dhe i distancuar dhe bindja formohet nga njohja që jep dukja e kapjes në befasi me sendet, provat materiale, pra jo e drejtëpërdrejtë (Lara, Dh., 2010).

Në rastin kur personi i dyshuar është arrestuar sipas dy rasteve të para të flagrancës, pra kur është kapur në kryerje e sipër të veprës penale apo kur menjëherë pas kryerjes së saj ndiqet nga policia gjyqësore, i dëmtuari ose nga persona të tjerë, është e kuptueshme se për sa i përket problemit se ai është autor i veprës penale, nuk ka asnjë dyshim. Në rastin e parë, autori i veprës penale është parë dhe është kapur në vendin e kryerjes së veprës. Edhe në rastin e dytë, përsëri është fjala për vepra të dukshme dhe autori është parë, por nuk është kapur, prandaj ndiqet (Islami, H dhe të tjerë, 2007). Për sa i përket rastit të tretë të gjendjes së flagrancës, në këtë rast sendet dhe provat materiale janë ato që determinojnë në kryerjen e arrestimit në flagrancë. Gjurmat e veprës penale, thika, arma, gjaku, sendet e vjedhurar etj., janë prova materiale që krijojnë kurdoherë dyshime të bazuara se personi të i cili këto u gjetën, mund të jetë autori i veprës penale (Baboçi, S., 1979). Arrestimi në flagrancë i personit me sende dhe prova materiale përbën një fakt, i cili tregon lidhjen që ekziston midis një personi dhe një veprë penale të ndodhur, lidhje që tregon se ky person është autor i mundshëm i kësaj veprë, por që ende nuk është verifikuar plotësisht një gjë e tillë. Për të arritur në një përfundim të tillë, në këto raste është e nevojshme që të kryhen veprime hetimore, rezultatet e të cilave plotësojnë me prova të plota tablonë e qënies së një personi autor i një veprë penale (Spiro, S., 1983).

Natyrisht, edhe pse gjendja e flagrancës është një situatë fakti që perceptohet *ictu oculi*, vetëkuptohet se nuk mund të pretendohet që në një fazë të tillë, të ketë të dhëna të tilla që të argumentojnë në mënyrë të plotë ekzistencën e veprës penale, fajësinë e personit autor të kësaj veprë si dhe të rrethanave të tjera, sqarimi i të cilave ka rëndësi për zgjidhjen e drejtë të çështjes. Argumentimi në mënyrë të plotë dhe të gjithanshme i këtyre aspekteve është detyrë e hetimit, dhe në këtë vështrim, as që duhet kërkuar prania si tërësi e tyre në momentin e arrestimit (Mosko, T., dhe Kolaneci, F., 1980).

4. Detyrat e policisë gjyqësore dhe organeve proceduese në vlerësimin e arrestimit

Në momentin e kryerjes së arrestimit në flagrancë, policia gjyqësore e dokumenton këtë veprim procedural në procesverbalin e arrestimit në flagrancë, në të cilin tregon me saktësi vendin, ditën dhe orën e arrestimit, gjeneralitetet e personit të arrestuar, veprën që ka ndodhur dhe të dhënat që e vërtetojnë atë. Pavarësisht se në situatën e flagrancës kemi të bëjmë më një perceptim të drejtëpërdrejtë të faktit, që krijon bindje te policia gjyqësore, standardi minimal i *mjaftueshëm* që legjitimon arrestimin në flagrancë është dyshimi i arsyeshëm. Policia gjyqësore në situatën e flagrancës duhet të vlerësojë së pari, *nëse fakti përbën apo jo veprë penale*. Vetëm pas përcaktimit pozitiv, asaj i nevojitet që të bëjë *një vlerësim të përafërt të cilësimit ligjor të saj*, vlerësim i cili lehtëson dhe sqaron nëse konkurrojnë kushtet e përcaktuara në nenin 251/1 të KPrP (Lara, Dh., 2010). Megjithatë, në perceptimin e drejtëpërdrejtë të flagrancës, policia gjyqësore mund të gabojë si në lidhje me perceptimin e rrethanave, ashtu

edhe për cilësimin juridik të faktit që percepton. Ekzistenca e gjendjes së flagrancës e prezumon standardin e dyshimit të arsyeshëm të bazuar në prova (Lara, Dh., 2010). Një konkluzion i tillë vjen në përputhje me standardin që kërkon neni 5/1/c i KEDNJ-së dhe neni 27/2/c i Kushtetutës sonë për arrestimin. Praktika e GJEDNJ e trajtuar më sipër është e konsoliduar në këtë drejtim duke afirmuar se masat që kufizojnë lirinë e individit, duhet të bazohen në dyshimin e arsyeshëm (GJEDNJ, *Brogan dhe të tjerët kundër Mbretërisë së Bashkuar*, 29 Nëntor 1988; GJEDNJ, *Murray dhe kundër Mbretërisë së Bashkuar*, 28 Tetor 1994). Prandaj, doktrina jonë ka mbajtur qëndrimin se policia gjyqësore kur kryen një arrestim në flagrancë duhet të mbajë parasysh *kriteret e përgjithshme* për caktimin e masave të sigurimit, ku përfshihet dhe ekzistenca e dyshimit të arsyeshëm (Islami, H dhe të tjerë, 2007). Gjithsesi, duhet të kuptohet se vërtetimi i gjendjes së flagrancës e nënkupton përmbushjen e kriterit të dyshimit të arsyeshëm. Për më tepër, duket se edhe gjykatat në praktikën e tyre të vleftësimit të arrestit në flagrancë i kushtojnë vëmendje faktit të konstatimit të gjendjes së flagrancës. Kjo përforcohet edhe nga kodi ynë, i cili mjaftohet vetëm me vërtetimin e gjendjes së flagrancës. Sapo vërtetohet gjendja e flagrancës, për prokurorin dhe gjykatën konsiderohet se arrestimi është i ligjshëm. Për këtë qëllim në vijim po studiojmë disa vendimeve gjyqësore.

Gjykata në seancën e vleftësimit të arrestit në flagrancë mjaftohet me vlerësimin e kushteve që parashikohen në KPrP, në lidhje me ekzistencën e gjendjes së flagrancës(n. 252) dhe llojin i veprës penale(n. 251). Masa e arrestimit në flagrancë e detyrueshme, që justifikohet nga prania e *gjendjes së flagrancës, krimi të ndëshkueshëm me burgim jo më të ulët në maksimum se pesë vjet dhe dashjes*, përmbush njëkohësisht edhe kushtet e caktimit të masës së sigurimit (Lara, Dh., 2010). Në nenin 259/3 të KPrP parashikohet se kur arrestimi është kryer në mënyrë të ligjshme, gjykata merr vendim për vleftësimin e masës.

Në nenin 251/2 të KPrP është parashikuar e drejta e policisë gjyqësore të kryejë arrestimin në flagrancë të kujtdo për një krim me dashje, të kryer ose të mbetur në tentativë, për të cilin ligji cakton dënimin me burgim jo më të ulët në maksimum se dy vjet ose për një veprë penale të kryer nga pakujdesia, për të cilën ligji cakton dënimin me burgim jo më të ulët në maksimum së dhjetë vjet. Kjo formë e arrestimit në flagrancë është quajtur arrestimi në flagrancë fakultativ, për shkak se është në vlerësimin e policisë gjyqësore të kryejë këtë veprim procedural. Arrestimi në flagrancë fakultativ ndryshon nga arrestimi në flagrancë i detyrueshëm, i trajtuar më sipër, pasi në këtë të fundit, policia gjyqësore ka detyrim të realizojë arrestimin. Ligji nuk përcakton ndonjë kriter përzgjedhës për të dalluar rastin kur duhet aplikuar arrestimi në flagrancë fakultativ nga ai kur nuk duhet, gjë që mbetet në diskrecionin e policisë gjyqësore që duhet të vlerësojë në çdo rast konkret nevojat e mbrojtjes dhe kujdesin ndaj publikut (Lara, Dh., 2010). Në vështrim të parë formulimi i dispozitës lë përshtypjen se policia gjyqësore ka një diskrecion të gjerë në vlerësimin e secilit rast. Megjithatë, është e qartë se parametrat vlerësues të "*rëndësisë së faktit*" ose të "*rrezikshmërisë së subjektit*", që deduktohen nga rrethanat e faktit dhe personaliteti i autorit, përbëjnë kufizimin e diskrecionit të policisë gjyqësore (Conso, G., dhe Grevi, V., 2011). Për të vlerësuar ligjshmërinë e arrestimit në flagrancë fakultativ nuk është e nevojshme prania e përbashkët e *rëndësisë së faktit* dhe *rrezikshmërisë së subjektit*, por është i mjaftueshëm vetëm njëri prej këtyre kushteve (Conso, G., dhe Grevi, V., 2011).

5. Kuptimi i arrestimit të kryer nga qytetarët (citizen's arrest)

Sa më sipër, u trajtuan rregullat e parashikuara nga legjislati shqiptar, të cilat theksojnë se ndalimi apo arrestimi i personave të cilët kanë kryer një veprë penale apo janë në kryerje të një veprë penale, e kanë të drejtë dhe detyrim organet ligjzbatuese sipas parashikimeve ligjore. Konkretisht, oficerët dhe agjentët e policisë gjyqësore. Padyshim që ligji ka ngarkuar me ruajtjen e rendit dhe sigurisë publike Policinë e Shtetit dhe organe të tjera ligjzbatuese. Hetimi i veprave penale, ekzekutimi i vendimeve penale të gjykatave, ndalimi, arrestimi në flagrancë, janë atributet e organeve ligjzbatuese, si Prokuroria dhe policia gjyqësore.

Pra, në rastin klasik dhe më të zakonshëm arrestimi në flagrancë është e drejtë dhe sipas detyrimit i oficerëve të policisë gjyqësore, të cilët kanë formimin e duhur për të vlerësuar ekzistencën e kushteve dhe kriterëve ligjore të përcaktuara nga ligjvënësi.

Megjithatë, ligjvënësi ka parashikuar një përjashtim nga rregulli i mësipërm, duke i dhënë në raste të caktuara çdo qytetari të drejtën për të kryer arrestimin e një personi që ka kryer apo është duke kryer një veprë penale.

Kështu çdo qytetar, pavarësisht nëse është punonjës i organeve ligjzbatuese apo jo, është i detyruar të kallëzojë një krim, për të cilin vjen në dijeni, në organet ligjzbatuese, të dëshmojë në mënyrë të vërtetë rrethana që ka mësuar në lidhje me një veprë penale, të mos kryejë veprime që fshehin të vërtetën apo që përbëjnë përkrahje të autorit të krimit, në rast të kundërt veprimet e tij përbëjnë veprë penale, dhe janë të dënueshme sipas Kodit Penal (përjashtuar rastet e përcaktuara në ligj).

Përveç detyrimit që kanë qytetarët për rastet e mësipërme, ligji i ka njohur edhe të drejtën (jo detyrimin) për të kryer veprime, të tilla në natyrë, që i kryejnë personat me atributet e policisë gjyqësore. Konkretisht në paragrafin 4 të nenit 251 të Kodit të Procedurës Penale, ligjvënësi i ka njohur të drejtën çdo qytetari të arrestojë në flagrancë persona të cilët janë në kryerje të një krimi, ose që janë në ndjekje të sipër apo që kapen me prova materiale me të cilat është kryer vepra penale. Vepra penale duhet të jetë e tillë që dënohet në maksimum më shumë se pesë vjet.

Parashikimi i mësipërm përbën përjashtim nga rregulli i përgjithshëm dhe në ndryshim nga detyrimet e parashikuara më sipër për çdo qytetar, ky përjashtim përbën të drejtë të qytetarit dhe jo detyrim.

Duhet theksuar se ky parashikim gjen zbatim edhe në legjislati të tjera. Arrestimi nga qytetarët, i njohur si "*citizen's arrest*" ka fillimet që në kohën e mesjetës dhe është trajtuar edhe në jurisprudencën e vendeve të ndryshme, sidomos të vendeve me system ligjor common law.

Në Vendimin Malley v. Lane, Gjykata e Lartë e Connecticut, në Shtetet e Bashkuara të Amerikës arrin në konkluzionin se një person në prezencën e të cilit dikush kryen një vjedhje, mundet që pa mandat, të arrestojë ose të mbajë personin, derisa të vijë një oficer policie në vendin e ngjarjes (Coppolo, G., 1998).

Në një çështje tjetër, sipas vendimit Wrexford v. Smith, 2 Root 171 (1795) specifikohet e drejta e pronarit të sendeve të vjedhura, që të ndjekë dhe ta arrestojë autorin e vjedhjes pa një mandat (Coppolo, G., 1998).

Në një çështje tjetër, në vendimin State v. Ghiloni, 35 Conn. Sup. 570 (1978), një gjyqtar i Gjykatës së Lartë në Shtetet e Bashkuara të Amerikës, ri-citoi rregullin se një qytetar ka të drejtë të kryejë një arrestim ose të ndalojë largimin e dikujt që ai ka parë se ka kryer një veprë penale (Coppolo, G., 1998).

Madje qytetarëve ju njihet e drejta për të përdorur forcë të arsyeshme, kur qytetari çmon se është e nevojshme kryerja e një arrestimi të dikujt që në mënyrë të arsyeshme besohet se ka kryer një vepër penale (Coppolo, G., 1998).

Sa më sipër, rezulton e qartë që qytetarët kanë ligjërisht të drejtë të marrin rolin e oficerit të policisë gjyqësore sipas doktrinës së "citizen's arrest" (Robbins, Ira P. (2016). Qytetarët kanë të drejtën, por jo detyrimin, që për vepra penale të caktuara të kryejnë arrestim. Kjo e drejtë zbatohet sipas kushteve dhe rregullave të caktuara, në legjislacione të ndryshme (Robbins, Ira P. (2016).

Në ndryshim nga oficerët e policisë gjyqësore, qytetarët nuk kanë edukimin dhe trajnimin e duhur për të vlerësuar plotësimin e kushteve dhe kriterëve ligjore, për ekzistencën e kushteve të arrestimit në flagrancë, sic kërkon neni 251/4 dhe 252 të Kodit të Procedurës Penale. Megjithatë, një vlerësim eventual i gabuar i faktit penal nga ana e qytetarit, nuk mund ta ngarkojë atë me përgjegjësi penale.

Mendojmë që nëse ka apo nuk ka elementë të veprës penale në rastin konkret, i përket hetimit të organit të akzuës dhe vendimmarrjes së këtij organi ose të gjykatës, dhe jo qytetarëve që kanë bërë ndalimin apo oficerëve të policisë gjyqësore që kanë bërë referimin e materialit kallëzues.

Fakti se në një rast eventual, mund të konkludohet se nuk ka patur elementë të veprës penale të parashikuar nga neni 328 i Kodit Penal apo të ndonjë vepre tjetër, nuk i ngarkon qytetarët me përgjegjësi penale. Në bazë të nenit 251, por edhe të jurisprudencës të brendshme dhe të huaj, në momentet e para kërkohet vetëm që të ekzistojë dyshimi i arsyeshëm i bazuar në prova dhe jo që fakti të jetë tej çdo dyshimi të arsyeshëm vepër penale.

I njejtë qëndrim është mbajtur edhe në jurisprudencën e huaj. Kështu në një vendim të Gjykatës së Apelit të Karolinës së Jugut në Shtetet e Bashkuara të Amerikës, gjykata nuk e konsideron të paligjshëm një arrest të kryer nga një qytetar, kur ka patur arsye të bazuara për të besuar se është kryer një krim dhe se personi i arrestuar është fajtor, pavarësisht se në përfundim ka rezultuar se nuk ishte kryer asnjë krim (Vendimi State v. McNeil, 445 S.E.2d 461 (1994), Gjykata e Apelit e Karolinës së Jugut).

Në gjykimin tonë, në përputhje edhe me doktrinën dhe praktikën e huaj lidhur me konceptin e *citizen's arrest*, sipas legjislacionit tonë procedural, individit nuk mundet të vlerësojë nëse fakti përbën apo jo vepër penale dhe cilësimin ligjor të saj, pasi kjo është përtej kapacitetit të tij profesional dhe ligjor. Në këto raste, gjykimi duhet të shtrihet kryesisht në aspektin subjektiv të veprimeve të një qytetari që ka kryer arrestimin, pra, nëse ka vepruar me bindjen se personi autor ka kryer një krim.

Përfundime

Në konkuzion të atyre që kemi trajtuar më sipër në lidhje me arrestimin në flagrancë e gjejmë me vend të theksojmë disa karakteristika të rëndësishme për kuptimin e drejtë të këtij koncepti. Në mënyrë që arrestimi në flagrancë të kryhet në mënyrë të ligjshme nga shërbimet e policisë gjyqësore është e domosdoshme të plotësohen në **mënyrë kumulative këto** kushte: Konstatimi i kryerjes së një vepre penale nga ato që tregohen në nenin 251 të Kodit të Procedurës Penale, ekzistenca e dyshimit të arsyeshëm e të bazuar se vepra penale është kryer nga personi që arrestohet; ekzistenca e gjendjes së flagrancës. Në përputhje me këto kushte, policia gjyqësore në situatën e flagrancës duhet të vlerësojë, nëse fakti përbën apo jo vepër penale dhe vetëm pas përcaktimit

pozitiv, asaj i nevojitet që të bëjë një vlerësim të përafërt të cilësimit ligjor të saj. Të njëjtat kushte dhe elemente nuk mund t'i kërkojnë edhe individëve për kryerjen e *citizen's arrest*, për shkak se ligjërisht është detyrë parësore e shërbimeve të policisë, të cilat presupozohet se kanë kualifikimin e nevojshëm profesional për të kryer vlerësimet e duhura të flagrancës.

Referenca

- Vendime të GJEDNJ Ječius k. Lituanisë, § 50; Schëabe e M.G. k. Gjermanisë, § 72.
Vendime të GJEDNJ Ilgar Mammadov k. Azerbajxhanit, § 88; Erdagöz k. Turqisë, § 51; Fox, Campbell e Hartley k. Mbretërisë së Bashkuar, § 32
Vendime të GJEDNJ Creangă k. Rumanisë [DhM]*, § 92; Engel me të tjerë k. Vendeve të Ulëta, § 58.
Vendime të GJEDNJ Guzzardi k. Italisë, § 93; Rantsev k. Qipros dhe Rusisë, § 314; Stanev k. Bullgarisë [DhM], § 115.
Vendime të GJEDNJ Guzzardi k. Italisë, § 95.
Vendime të GJEDNJ Guzzardi k. Italisë, § 92; Medvedyev me të tjerë k. Francës [DhM], § 73; Creangă k. Rumanisë [DhM], § 91.
Vendime të GJEDNJ Nada k. Zvicrës [DhM], § 226; Austin me të tjerë k. Mbretërisë së Bashkuar [DhM], § 59.
Vendime të GJEDNJ Storck k. Gjermanisë, § 74; Stanev k. Bullgarisë [DhM], § 117.
Çështja Brogan dhe të tjerët kundër Mbretërisë së Bashkuar, GJEDNJ, (Aplikimi nr. 11209/84; 11234/84; 11266/84; 11386/85), 29 Nëntor 1988; Çështja Murray dhe kundër Mbretërisë së Bashkuar, GJEDNJ, (Aplikimi nr. 14310/88), 28 Tetor 1994.
Vendimi State v. McNeil, 445 S.E.2d 461 (1994), Gjykata e Apelit e Karolinës së Jugut
Vendim i Gjykatës Kushtetuese nr. 19, datë 02.04.2012
Islami, H., Hoxha, A., Panda, I., Procedura penale, Shtëpia Botuese Morava, Tiranë, 2007, fq. 379.
Lara, Dh., Koment mbi Kodin e Procedurës Penale, pjesa e parë, Morava, Tiranë, 2010, fq. 742
Conso, G., Grevi, V., Commentario breve al codice di procedura penale, 7 edizione, CEDAM, 2011, fq. 1508
Spiro, S., "Disa çështje të rregullimit juridik dhe zbatimit në praktikë të masës së ndalimit", Drejtësia Popullore, nr. 4, tetor-Dhjetor, viti 1983, fq. 67.
Sinan Baboçi, "Kontrolli i prokurorit mbi ndalimet", Drejtësia Popullore, nr.2, Prill-Qershor, viti 1979, fq. 99.
Mosko, T., Kolaneci, Florian., "Kriteret dhe kushtet ligjore për zbatimin e masës së ndalimit sipas Kodit të ri të Procedurës Penale dhe kontrolli i prokurorit mbi ndalimet", Drejtësia Popullore nr. 4, Tetor-Dhjetor, viti 1980, fq. 71.
Laronga, A., "Le misure precautelari: aspetti problematici, 'Il sistema cautelare personale", Roma, 14-16 korrik 2008, CONSIGLIO SUPERIORE DELLA MAGISTRATURA, Ufficio per gli Incontri di Studio, fq. 2-3.
Coppolo, G., Citizen's Arrest-Standards, 1998
<https://www.cga.ct.gov/PS98/rpt%5Colr%5Chtm/98-R-0959.htm>
Robbins, Ira P. (2016) "Vilifying the Vigilante: A Narrowed Scope of Citizen's Arrest," *Cornell Journal of Law and Public Policy*: Vol. 25 : Iss. 3 , Article 1.
<https://scholarship.law.cornell.edu/cjlp/vol25/iss3/1/>

E drejta për punë e të dënuarve në Shqipëri: Kudrit Ligjor dhe Zbatimi i tij në praktikë, nën Këndvështrim të Standardeve Ndërkombëtare

Dr. Bojana Hajdini

Lektor - Departamenti i Drejtësisë, Universiteti Epoka

Abstrakt

Personat e dënuar me burgim, referuar standardeve ndërkombëtare, duhet të trajtohen me humanizëm e dinjitet, duke u garantur një sërë lirish dhe të drejtash. Koha e vuajtjes së dënimit duhet t'i shërbejë rehabilitimit të tyre dhe përgatitjes për t'u riintegruar në shoqëri. Një ndër të drejtat që i njihet të dënuarve është dhe ajo e punësimit, qëllimi primar i së cilës është zhvillimi i aftësisë për punë, në mënyrë që ata të kenë mundësi të fitojnë mjetet e jetesës pas lirimit nga burgu.

Ky artikull synon të analizojë shkallën e përputhshmërisë së legjislacionit shqiptar mbi punësimin e të dënuarve, në raport me standardet ndërkombëtare të fushës, si dhe nivelin e zbatimit në praktikë të garancive të vendosura në legjislacion.

Ndërkohë që konstatohet se ai kryesisht i përmbahet standardeve ndërkombëtare, zbatimi në praktikë i tij ka qenë i pjesshëm dhe nuk ka përmbushur qëllimin kryesor që synohet nëpërmjet punësimit gjatë kohës së vuajtjes së dënimit. Vetëm së fundmi vërehet që legjislacioni është plotësuar me rregulla të detajuara, të cilat kanë rritur nivelin e zbatimit, në respektim të garancive të vendosura. Rekomandohet që autoritetet, të orientojnë praktikën e punësimit të të dënuarve, drejt përmbushjes së funksionit të rehabilitimit dhe riintegrit.

Fjalë kyçe: Punësim, të dënuar me burgim, standarde ndërkombëtare, rehabilitim, riintegrim.

I. Hyrje – trajtimi me humanizëm dhe të drejtat e të dënuarve

Standardet ndërkombëtare u garantojnë personave të dënuar me burgim trajtim me humanizëm dhe dinjitet.¹ Ato kërkojnë që koha e qendrimit në burg të organizohet në mënyrë të tillë që të garantojë në radhë të parë riedukimin dhe riintegrimin e të dënuarve në shoqëri.² Për këtë arsye, sistemi peniteciar duhet të kujdeset që periudha e vuajtjes së dënimit të organizohet në mënyrë të tillë që të shmangë shkaqet që mund t'i kenë çuar ata në kryerjen e krimit, si dhe efektin që shkakton një mjedis i mbyllur si burgu.

Në këtë aspekt të dënuarve me burgim, edhe pas privimit të lirisë, vazhdojnë t'iu njihen një sërë lirish dhe të drejtash. Gjykata Evropiane e të Drejtave dhe Lirive të Njeriut (GJEDNJ), në praktikën e saj, ka konfirmuar se Konventa Evropiane e të Drejtave të Njeriut nuk pushon së ndaluarit në portën e burgut.³ Gëzimi i këtyre të drejtave i përshtatet natyrës së mbyllur të institucioneve të vuajtjes së dënimit, si dhe rregullave që vihen në funksion të ruajtjes së sigurisë së shoqërisë, apo asaj brenda institucioneve. Të drejtat dhe liritë që kanë të dënuarit, mënyra e ushtrimit të tyre,

¹ UNGA(1966), International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR gjendet [Online] <https://ëëë.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>: <https://hrrp.eu/alb/docs/CCPR-a.pdf>) neni 10.

² Po aty.

³ Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia, Application nos. 11082/06 and 13772/05, para 836; Klibisz v. Poland, Application No. 2235/02, para 354.

apo kufizimet që mund t'iu bëhen, nuk varen nga vullneti i institucioneve shtetërore apo punonjësve të tyre. Ato janë të parashikuara shprehimisht në legjislacionin e çdo shteti, në përputhje me garancitë që japin dokumentat ndërkombëtare.

Një ndër të drejtat që standardet ndërkombëtare garantojnë për të dënuarit është e drejta e tyre për të punuar. Punësimi përgjatë kohës së vuajtjes së dënimit i vendos të dënuarit në rrethana të ngjashme me jetën jashtë burgut dhe i shërben një sërë qëllimesh, si: (i) fitimi i të ardhurave për vete apo familjen, (ii) fitimi apo ruajtja e aftësive profesionale, (iii) kalimi i kohës në një mënyrë të dobishme, etj. Në këtë kontekst, punësimi i shërben drejtpërdrejt procesit të rehabilitimit dhe riintegrit të të dënuarve në shoqëri.

Qëllimi i këtij artikulli është të analizojë të drejtën për punë të të dënuarve, në Shqipëri, nën këndvështrim të standardeve ndërkombëtare. Metoda kryesore e përdorur në këtë artikull është analiza ligjore krahasuese. Punimi ndahet në tre pjesë. Në pjesën e parë përshkruhet e drejta për punë, sipas standardeve ndërkombëtare. Në pjesën e dytë, analizohen garancitë e parashikuara në legjislacionin shqiptar, në vështrim krahasimor me standardet ndërkombëtare, në funksion të përpunimit të gjetjeve që rezultojnë nga ky proces. Në pjesën e tretë, analizohen problematikat të cilat has zbatimi në praktikë i kësaj të drejte për të dënuarit.

II. E drejta për punë e të dënuarve, referuar standardeve ndërkombëtare

Dokumentat kryesorë të të drejtave të njeriut njohin të drejtën për punë të individit, pa vendosur kufizime për ushtrimin e saj.⁴ Nga ana tjetër ato ndalojnë punën e detyruar, në çfarëdolloj forme të saj, duke përjashtuar vetëm punën e kryer në bazë të një vendimi gjyqësor, ose gjatë lirimit me kusht, nën mbikqyrje apo kontroll të autoriteteve publike.⁵ Në këtë mënyrë, standardet ndërkombëtare konfirmojnë ndalimin e punës së detyruar, gjatë kohës së vuajtjes së dënimit. Njëkohësisht, ato e njohin atë si një element të rëndësishëm të periudhës së vuajtjes së dënimit, në kuadër të rehabilitimit dhe riintegritit⁶.

Garantimi i të drejtës së punës, vendos shtetin përballë detyrimit të ofrimit të mundësisë për t'u punësuar pa diskriminim, si dhe në përputhje me nevojat e

⁴ UN (1948) Universal Declaration of Human Rights (UDHR). gjendet [Online]: <https://ëëë.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>. Neni 23; UNGA (1966) The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights Gjendet [Online] në: <https://ëëë.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights>, nenet 6 dhe 8; CoE (1961) European Social Charter (Revised). gjendet [Online] në: <https://rm.coe.int/168047e169>, Pjesa e Parë.

⁵ International Covenant on Civil and Political Rights, neni 8; ILO (1930) Forced Labour Convention, (No. 29), gjendet [Online]: https://ëëë.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C029, European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, as amended (ECHR), gjendet [Online]: <https://ëëë.refworld.org/docid/3ae6b3b04.html>, neni 4,, pika 1 dhe 4

⁶ Rëndësia e punës në rehabilitimin social është njohur që në vitin 1975 me Rezolutën (75)25 të Komitetit të Ministrave të Këshillit të Evropës mbi punën në burgje”, e cila në preambulën e vet thekson “vlerën e punës, si një element të rëndësishëm dhe relevant në trajnimin dhe rehabilitimin e të dënuarve dhe si një pjesë të rëndësishme të menaxhimit operacional të institucioneve penale” duke e vënë theksin tek rëndësia e madhe e “zhvillimit të rolit të punës në rregjimin penal” . Shih:

Committee of Ministers of Council Of Europe (1975) Resolution Res(75)25 on Prison Labour. Gjendet [Online]: http://prison.eu.org/spip.php?page=imprimer_article&id_article=6727.

sigurisë që burojnë nga rregjimi i burgut. Megjithatë, siç ka theksuar edhe Komiteti për Prandalimin e Torturës, në asnjë rast, siguria në institucionet e vuajtjes së dënimit, nuk duhet të shërbejë si arsye për mohimin apo kufizimin e kësaj të drejte.⁷

Standardet mbi të drejtën e punës së të dënuarve, janë sanksionuar në një sërë aktesh të organizatave ndërkombëtare të cilat, edhe pse janë të një natyre rekomanduese u adresohen shteteve për t'u zbatuar si një minimum bazë. Dokumenta kryesorë të "soft law-t", ku përmbledhen standardet e trajtimit të të dënuarve janë: "Parimet Bazë të Trajtimit të të Burgosurve" (PBTB)⁸ dhe "Rregullat Standard Minimum për Trajtimin e të Burgosurve", dokumenta këto të miratuara nga Kombet e Bashkuara,⁹ si dhe "Rregullat Evropiane të Burgjeve" (REB), të miratuara nga Këshilli i Evropës.¹⁰

Sipas këtyre standardeve, puna e të dënuarve duhet të shihet nën optikën e një elementi pozitiv, që i shërben riintegritimit, duke e shkëputur njëherë e mirë nga koncepti i ndërshkimit apo si një mjet që çënon dinjitetin e njeriut.¹¹ Në kushtet e burgjeve, e drejta e punës, shndërrohet në një detyrim pozitiv për shtetin, i cili duhet të ofrojë mundësinë e përfshirjes në aktivitete punësimi për të gjitha kategoritë e të dënuarve, gjithmonë duke garantuar njëkohësisht edhe të drejtat që burojnë nga një marrëdhënie punësimi.

Referuar rregullave të sanksionura nga dokumentat e mësipërm, rekomandoet që shtetet të mundësojnë punësimin e të dënuarve, duke garantuar:

- të drejtën e të dënuarve për përzgjedhjen e një punë kuptimplotë, në varësi të asaj që ofrohet nga autoritetet, bazuar në aftësitë profesionale, duke ndaluar çdo lloj diskriminimi në ofrimin e saj;
- të drejtën për t'u paguar, në masën e duhur për punën e kryer, si dhe përdorimin e të paktën një pjese të saj;
- respektimin e moshës, gjendjes shëndetësore, aftësive fizike dhe mendore në përfshirjen në aktivitete punësimi;
- ushtrimin e saj në kushte të ngjashme me atë që kryhet jashtë burgjeve, si dhe ofrimin e kushteve të sigurisë teknike dhe shëndetësore, ashtu si edhe për punëmarrësit e zakonshëm;

⁷ Komiteti për Prandalimin e Torturës në "Normat e KPT-së, Pjesët "kryesore" të Raporteve të Përgjithëshme të KPT-së," thekson se: "Pasja e një programi veprimtarish është po kaq e rëndësishme – ndoshta dhe më tepër – në një njësi sigurie të lartë sesa në një njësi të zakonshme. Një program i tillë mund të bëjë shumë për të penguar pasojat e dëmshme që shkakton mbi personalitetin e një të ndaluarit, jeta në një ambient të kufizuar në një njësi të tillë. Veprimtaritë e propozuara duhet të jenë tepër të ndryshme (edukim, sport, punë me vlerën e një formimi profesional, etj.). Me sa ka të bëjë sidomos me punën, është e qartë që arsyet e sigurisë mund të përjashtojnë shumë tipe punësh që gjehen në një institucion normal për vuajtjen e dënimit. Megjithatë, kjo nuk duhet të nënkuptojë që të ndaluarit të kryejnë vetëm punë të një natyre të mërzitshme. Shih: Këshilli i Evropës (2004), "Normat e KPT-së: Pjesët "kryesore" të Raporteve të Përgjithëshme të KPT-së". CPT/Inf/E (2002) 1 – Rev. 2004, gjendet online: <https://docplayer.fr/114091307-Komiteti-europian-per-parandalimin-e-tortures-dhe-te-trajtimit-ose-denimit-cnjerezor-dhe-poshterues-kpt-normat-e-kpt-se.html>, para 32.

⁸ UNGA Res 45/111 (1990) Basic Principles for the Treatment of Prisoners. gjendet [Online]: <https://ëëë.ohchr.org/sites/default/files/basicprinciples.pdf>, Parimi 8.

⁹ Shih: ESC Res 663 C (XXIV) and 2076 (LXII) (1957 and 1977). Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners, [Online] gjendet: https://ëëë.unodc.org/pdf/criminal_justice/UN_Standard_Minimum_Rules_for_the_Treatment_of_Prisoners.pdf, Rregullat 73-76.

¹⁰ Council of Europe: Committee of Ministers (2006), *Recommendation Rec(2006)2 of the Committee of Ministers to Member States on the European Prison Rules*, gjendet [Online]: <https://ëëë.refworld.org/docid/43f3134810.html>, rregullat 26.1-26.17 dhe 105.1-105.6.

¹¹ Po aty, rregulli 26.1.

- mundësinë e përfitimit nga skema e sigurimit shëndetësor, apo kompensimin e të burgosurve nga dëmtimet në punë, sëmundjet profesionale, me kushte jo më pak të favorshme se ato të zbatuara për punëtorët jashtë mjedisit të burgjeve;
- orët e punës dhe pushimit ditor e javor, në përputhje me standardet që vendos legjislacioni vendas për këdo të punësuar;
- dhënien e prioritetit të aktiviteteve të punës që përfshin dhe trajnimet profesionale
- të drejtën e përfitimit, për aq sa është e mundur, prej skemës së sigurimeve shoqërore.¹²

Puna në burgje është trajtuar edhe në jurisprudencën e Gjykatës Evropiane të Drejtave të Njeriut (GJEDNJ). Kjo gjykatë ka marrë në disa prej çështjeve të saj në shqyrtim faktin nëse puna e kryer nga të dënuarit bie apo jo në kategorinë e punës së ndaluar, të parashikuar nga neni 4, paragrafi 3/a i KEDNJ. Megjithatë i ka marrë në analizë dhe për referencë standardet e rekomanduara nga Rregullorja Evropiane e Burgjeve, ajo nuk ka konsideruar shkelje mospërbushjen e tyre nga shtetet, duke i trajtuar ato në përputhje me statusin rekomandues që ato dokumenta kanë, si legjislacion “soft law”. Gjykata ka konsolidur qëndrimin se “puna në burgje, e cila synon rehabilitimin, bie nën zbatim të nenit 4(3)a të Konventës Evropiane dhe nuk përbën shkelje të saj”.¹³ Sipas saj “neni 4, paragrafi 3/a në kontekstin e “punës së detyruar” nuk përfshin punën që bëhet në kuadër të “rrjedhës së zakonsme të dënimit”, duke iu referuar për këtë të fundit standardeve të vendosura në shtetet antare”.¹⁴ Kështu GJEDNJ nuk ka gjetur shkelje të nenit 4 të KEDNJ, sa i takon pretendimeve për një vlerë pagë më të lartë sesa ajo e ofruar,¹⁵ punën e cila shpërblehet me ulje të masës së dënimit,¹⁶ punën e kryer pas arritjes së moshës së pensionit¹⁷, apo atë të të papërfshirë në skemën e sigurimeve shoqërore,¹⁸ duke mos i konsideruar ato si “punë të detyruar”, por “punë të kryer në kuadër të rrjedhës normale të dënimit.

GJEDNJ pranon se “puna në burgje, ndryshon nga puna e kryer nga punëdhënësit e zakonshëm, në shumë aspekte. Ajo i shërben qëllimit kryesor të rehabilitimit dhe risocializimit. Orët e punës, shpërblimi dhe përdorimi i pjesshëm i shpërblimit reflekton kontekstin e burgut.”¹⁹ Ndërkohë ajo ka konfirmuar detyrimin e shtetit për marrjen e masave për sigurinë në punë, në përbushje të detyrimit për garantimin e mirëqënies së të dënuarve.²⁰ Gjithashtu, edhe pse nuk ka gjetur shkelje të nenin 11 të Konventës, sa i takon të drejtës për t’u organizuar në sindikata të të dënuarve, ajo sugjeron që “në të ardhmen mund të jetë e nevojshme zgjerimi i lirisë sindikale për të burgosurit që punojnë, veçanërisht nëse ata punojnë për një punëdhënës privat”.²¹

¹² Për më tepër shih rregullat 26.1-26.17 dhe 105.1-105.6 të Rregullave Evropiane të Burgjeve si dhe rregullat 73-76 të Standardeve Minimum për Trajtimin e të Burgosurve.

¹³ De Èilde, Ooms and Versyp (“Vagrancy”) V. Belgium, Application no. 2832/66; 2835/66; 2899/66 [1971], para 90.

¹⁴ Stummer v. Austria, Application no. 37452/02 [2011], para 119.

¹⁵ Stummer v. Austria, paras 124-134.

¹⁶ Floroiu v. Romania, Application no. 15303/10 [2013], para 35.

¹⁷ Meier v. Sëitserland, Application no. 10109/14, [2016], paras 72-79.

¹⁸ Stummer v. Austria, para 131.

¹⁹ ECHR (2022) “Guide on the case-law of the European Convention on Human Rights: Prisoners’ rights. para 301.

²⁰ Gorgiev v. the former Yugoslav Republic of Macedonia, Application no. 26984/05 [2012], para 68.

²¹ Yakut Republican Trade-Union Federation v. Russia, Application no. 29582/09 [2021] paras 29; 39-48.

III. E drejta për punë e të dënuarve sipas sipas legjislacionit Shqiptar

Shqipëria ka një legjislacion të dedikuar për trajtimin e të dënuarve. Ligji i mëparshëm (Ligj 8328/1998 shfuqizuar)²² dhe ai aktualisht në fuqi (Ligji 81/2020),²³ që trajtojnë të drejtat e të dënuarve me burgim dhe të paraburgosurve, i kushton një rëndësi të madhe mbrojtjes të tyre, në përputhje me standardet e pranuar ndërkombëtarisht, të cituara më sipër. Trajtimi i të dënuarve, që nga koha e vendosjes në paraburgim dhe deri pas lirimimit duhet të t'i shërbejë rehabilitimit dhe riintegrimin e tij në jetën familjare, shoqërore dhe ekonomike.²⁴ Në funksion të këtyre të fundit, ai njih mundësinë e personave të dënuar për të punuar, duke parashikuar garancitë bazë në kudër të kësaj të drejte²⁵. Aspekte që lidhen me kushtet e punës, kohëzgjatjen apo shpërblimin e punës, rregullohen nëpërmjet vendimit nr. 602, datë 13.10.2021 të Këshillit të Ministrave²⁶.

Punësimi i të dënuarve në kuadër të riintegrimin është një detyrim pozitiv për shtetin. Përveç mundësimin të saj, nëpërmjet ofrimit të mundësisë së punësimin, vetë apo në marrëveshje me operatorë private, autoritetet shtetërore duhet të grantojnë përmbushjen e qëllimit të saj si dhe një sërë lirish dhe të drejtash, të cilat do të analizohet në vijim. Institucionet e vuajtjes së dënimit është e rëndësishme të projektohen, ndërtohen, si dhe rikonstruktohen në mënyrë që të plotësojnë standardet për punësimin²⁷. Për këtë, një rëndësi të madhe duhet të luajë financimi i tyre, me fokus punësimin e të dënuarve.

Në vijim do të analizojmë rregullat e parashikuara në legjislacionin shqiptar lidhur me punësimin e të dënuarve, në këndvështrim të standardeve që rekomandojnë "Parimet Bazë të Trajtimin të të Burgosurve" (PBTB), "Rregullat Standard Minimum të Trajtimin të të Burgosurve" (RSMTB), si dhe "Rregullat Evropiane të Burgjeve" (REB).

Tabela 1 krahason legjislacionin vendas me standardet, në këndvështrim të konceptit të punësimin në mjediset e burgjeve.

²² Ligji nr.8328, datë 16.4.1998, "Për të drejtat dhe trajtimin e të dënuarve me burgim dhe të paraburgosurve", i shfuqizuar.

²³ Ligj 81/2020 "Për të drejtat dhe trajtimin e të dënuarve me burgim dhe të paraburgosurve" Fletore Zyrtare Nr. 137.

²⁴ Ligji 81/2020, neni 12.

²⁵ Ligji 81/2020, nenet 42 dhe 43.

²⁶ VKM 602/2021 "Për përcaktimin e rregullave të posaçme për punësimin e të burgosurve, kushtet e punës, kohëzgjatjen dhe shpërblimin e saj", Fletorja Zyrtare Nr. 161.

²⁷ Ligji 81/2020, neni 32, pika 1.

Tabela 1: Punësimi – e drejtë apo detyrim?

Standardet ndërkombëtare	Legjislacioni shqiptar
<p>Siç theksuam më sipër në këtë punim, standardet ndërkombëtare ndalojnë punën e detyruar duke konfirmuar se puna e bërë nga të burgosurit, nuk është e ndaluar. Sipas tyre të dënuarit mund përfshihen në aktivitete punësimi, e cila shihet si element pozitiv i rregjimit të burgjeve dhe jo si ndërshkim (REB 26.1), (Parimi 8 i PBTB; REB 26.1, 26.2; RSMTB 71/1).</p> <p>Autoritetet e burgut duhet të ofrojnë mjaftueshëm punë të një natyre të dobishme, e cila në çdo rast shpërblehet (REB 26.2; RSMTB 71/3).</p> <p>Në kuadër të rregjimit të burgut, ata mund tu kërkojnë të dënuarve që nuk kanë mbushur moshën e pensionit të punojnë, nëse kjo përputhet me kushtet fizike dhe mendore, të përcaktuara nga personeli mjekësor (REB 105.2, 105.3, 105.4 RSMTB 71/3, 71/6)</p> <p>Të dënuarit mund të zgjedhin llojin e punës brenda mundësive të asaj që lejohet, trajnimit të tyre dhe rregullave për mbajtjen e rregullit dhe disiplinës (REB 26.6).</p>	<p>Shqipëria ndalon në mënyrë eksplicite punën e detyruar apo si ndërshkim në institucionet e vuajtjes së dënimit (Ligji nr. 81/2020, neni 43/1). I dënuari zgjedh ose jo të kryejë punë, e cila në çdo rast duhet të jetë e denjë (Ligji nr. 81/2020, neni 43/1).</p> <p>Punësimi bëhet gjithmonë mbi baza pëlqimi të dhënë nga i dënuari, ndërkohë përzgjedhja e individëve që shprehin vullnetin të punojnë bëhet në përputhje me vendet e punës në dispozicion, të siguruara nga institucionet e vuajtjes së dënimit, bazuar në një procedurë selektive të tyre, ku merren në konsideratë kritere si: gjendja ekonomike të familjes së dënuarit, koha e qëndrimit në institucion, koha e angazhimit gjatë vuajtjes së dënimit, personaliteti, sjellja dhe rrezikshmëria e të burgosurit, aftësia profesionale, fizike e mendore, eksperiencia e mëparshme në punë, mundësitë objektive si dhe çdo element tjetër për kryerjen e punës. (Ligji 81/2020, neni 43/1; VKM 602/2021, kreu II/7)</p>

Burimi: Përgatitur nga vetë autori bazuar në standardet ndërkombëtare dhe legjislacionin vendas

Siç vërehet, legjislacioni shqiptar, shkon në të njëjtën linjë me standardet, sa i takon ndalimit të punës së detyruar apo si ndërshkim. Punësimi shihet si mundësi për të dënuarit, gjithmonë mbi bazën e pëlqimit të dhënë prej tij. Ligji nuk parashikon kryerjen e punës me kërkesë të institucionit, si pjesë e jetës së përditshme të rregjimit të burgut, apo përfshirjen në punë vullnetare, të pa paguar. Sa i takon natyrës së punës që kryhet, legjislacioni nuk vendos si standard të qenit “e dobishme” për të dënuarin në këndvështrim të riintegritimit, por kërkohet që ajo të jetë “e denjë”, gjë që nënkupton se ajo nuk duhet të jetë e një natyre poshtëruese.

Tabela 2 në vijim, krahason legjislacionin vendas me standardet, në këndvështrim të synimit që duhet të përmbushë qëllimi i të dënuarve.

Tabela 2: Qëllimi i punësimit dhe rëndësia e tij për të burgosurit

Burimi: Përgatitur nga vetë autori bazuar në standardet ndërkombëtare dhe legjislacionin vendas

Standardet nderkombetare	Legjislacioni shqiptar
<p>Punësimi i të dënuarve, përmbush një sere qëllimesh, megjithatë standardet e vendosin theksin tek fitimi, ruajtja dhe zhvillimi i aftësisë për punë, e cila do të lehtësojë mundësinë e riintegrit në tregun e punës, me qëllim sigurimin e jetesës për vete dhe familjen (REB 26.3; PBTB 8; RSMTB 71/4. 72/1)</p> <p>Organizimi dhe metodat e punës në institucione duhet t'i ngjajnë sa më shumë me ato të punës që kryhet në komunitet, për të përgatitur të burgosurit për një jetë profesionale normale (REB 26.7)</p> <p>Rëndësi i kushtohet punës e cila përfshin edhe formimin profesional, veçanërisht për të burgosurit e rinj, ku në çdo rast qëllimi i trajnimit nuk duhet të jetë rritja e cilësisë së punës, apo përfitimi prej tyre i institucionit apo atyre që e ofrojnë. (REB 26.5, 26.8; RSMTB 71/5, 72/2)</p>	<p>Legjislacioni shqiptar shprehet në mënyrë eksplicite se punësimi i të burgosurit, nuk është i lidhur me shpërblimin, por me nxënien, ruajtjen dhe zhvillimin e aftësive e të njohurive profesionale gjatë kohës së vuajtjes së dënimit (Ligji 81/2020, neni 43/3; VKM 602/2021, kreu I/2).</p> <p>Një qëllim i tillë i punës duhet të garantohet edhe në rastin e punësimit nga persona juridikë privatë, duke u kërkuar këtyre të fundit, si dhe të burgosurve, kur kërkesa për punësim pranë privatit vjen prej tyre, të provojnë arritjen e këtij qëllimi. (VKM 602/2021, kreu II/11).</p>

Sa i takon qëllimit që duhet të përmbushë punësimi i të dënuarve, legjislacioni shqiptar reflekton standardet nderkombetare. Megjithatë ajo që mungon, të paktën në legjislacion, janë mekanizmat konkretë që ndërlidhin eksperiencën dhe punësimin në periudhën e dënimit, me riintegrimin pas lirit. Standardet e mësipërme kërkojnë që puna në burg duhet të përfshijë trajnimin profesional, që i mundëson atyre të fitojnë kualifikime, për të gjetur punë pas vuajtjes së dënimit. Sipas legjislacionit tonë, edhe pse kërkesat për punësim të të burgosurve, që vijnë nga personat juridikë privatë, kërkohej të provojnë mundësinë e riintegrit të të dënuarve, nuk parashikohen kritere përzgjedhëse që i japin përparësi punës që përfshin edhe trajnimin profesional. Nga ana tjetër, siç përmendëm më sipër, kriter për t'u punësuar është aftësia dhe formimi profesional që ka i dënuari, duke mos i dhënë prioritet atyre që nuk kanë një formim profesional, me qëllim aftësimin apo trajnimin e tyre për punë. Të dënuarit përzgjedhin punën nga sa është në dispozicion, pa pasur njohuri mbi tregun e punës, apo pa u asistuar nga institucioni për gjetjen e punës në fazën e paralirimit. Gjithashtu, legjislacioni shqiptar, nuk parashikon incentiva për inkurajimin e të dënuarve për t'u përfshirë në aktivitete punësimi, sikurse mund të jetë konvertimi i kohës së punës me ulje të masës së dënimit.

Tabela 3 krahason legjislacionin vendas me standardet, përsa i takon kategorive të të dënuarve që kanë të drejtë të punësohen, subjekteve ku ata mund të punësohen, dhe vendit të kryerjes së punës.

Tabela 3: Kush mund të kryejë punë? Ku mund të punësohen të dënuarit dhe në çfarë vendi kryhet puna?

Standardet ndërkombëtare	Legjislacioni shqiptar
<p>Puna në burgje mund të ofrohet nga institucionet e vuajtjes së dënimit vetë, apo në bashkëpunim me kontraktorë privatë, brenda apo jashtë mjediseve të burgut (REB 26.9) Ajo mundësohet pa asnjë lloj diskriminimi gjinor (REB 26.4) Puna u ofrohet edhe të paragurgosurve, me të njëjtat kushte sit ë dënuarit, por mbi bazën e pëlqimit të dhënë prej tyre dhe në asnjë rast nuk mund të kërkohej si pjesë e regjimit të burgut (REB 100.1, 100.2)</p>	<p>I burgosuri mund të punësohet: (i) nga administrata e institucioneve të vuajtjes së dënimit (ii) nga persona juridikë privatë, brenda burgjeve (iii) nga personat juridikë privatë jashtë tyre, në përputhje me rrezikshmërinë e personit dhe nëse nuk çenohet siguria (iv) nëpërmjet vetëpunësimit. (Ligji 81/2020, neni 43/5; VKM nr. 602/2021 Kreu II/1).</p> <p>Punësimi nga personat juridikë privatë bëhet: (i) me kërkesë të këtyre të fundit, kur sipas planit të biznesit kanë nevojë të punësojnë një numri të caktuar të të burgosurve, brenda ose jashtë institucionit, apo (ii) me kërkesë të vetë të burgosurve, si rezultat i nevojës për ruajtjen dhe zhvillimin e aftësive profesionale, mbi bazën e një procedure vlerësimi nga DPB dhe një komisioni të ngritur për këtë qëllim²⁸, nëse provohet qëllimi i rinteprimit. (VKM 602/2021 Kreu II/10, 13)</p> <p>Kontrata e punës lidhur nga një i dënuar nuk duhet të tregojë se ai është duke kryer dënimin (Ligji 81/2020, neni 43/5). Legjislacioni njeh mundësinë e punësimit për:</p> <ul style="list-style-type: none">- të burgosurit, pa asnjë diskriminim mes grave dhe burrave²⁹- të paraburgosurit me miratim të prokurorit (Ligji 81/2020, neni 43/11; VKM 602/2021 Kreu II, 12- të miturit nëse një gjë e tillë: lehtëson edukimin profesional; punësimin e tij pas lirim; nuk pengon arsimimin e tij; respekton garancitë që parashikon legjislacioni i punës për të miturit. (Ligji 81/2020, neni 43/10; VKM 602/2021 Kreu II, 38-43)- personat me aftësi të kufizuara, nëse vlerësohet se gjendja e tyre e lejon dhe puna i shërben qëllimeve terapeutike. (Ligji nr. 81/2020, neni 43/7; VKM nr. 602/2021 Kreu II 33-37)- të dënuarit që vuajnë dënimin në burgjet e sigurisë së lartë, vetëm brenda institucionit. (Ligji 81/2020, neni 43/5)

Burimi: Përgatitur nga vetë autori bazuar në standardet ndërkombëtare dhe legjislacionin vendas

Legjislacioni respekton standardet lidhur me llojin e punës që ofrohet dhe mosdiskriminimin në gëzimin e saj, për të gjitha kategoritë e të dënuarve. Ndërkohë nga parashikimet ligjore, duket i vështirë, punësimi i të dënuarve pranë personave juridikë privatë, mbi bazën e një kërkesë që vjen nga vetë i dënuari, sa kohë që këtij të fundit i kërkohej një sërë dokumentesh për depozitim pranë institucionit të vuajtjes së dënimit, dhe që lidhen me gjendjen juridike dhe ekonomike të personit juridik

²⁸ Me anë të VKM 602/2021 “Për përcaktimin e rregullave të posaçme për punësimin e të burgosurve, kushtet e punës, kohëzgjatjen dhe shpërblimin e saj”, pranë Drejtorisë së Përgjithshme të Burgjeve krijohet Komisioni i Përhershëm i Vlerësimit të Aktivitetit të Punës në Burgje, si organ këshillimor, i cili ka për qëllim të shqyrtojë dhe të vlerësojë çdo kërkesë për punësimin e të burgosurve, sipas parashikimit të këtij vendimi, si dhe të nxisë e të krijojë kushtet për punësimin e të burgosurve. Shih për më tepër vendimin VKM 602/2021, kreu IV.

²⁹ Ligji 81/2020, neni 5, pika 4 parashikon që gratë e burgosura trajtohen duke respektuar të drejtat dhe liritë themelore dhe pa diskriminim për çdo shkak të parashikuar nga legjislacioni në fuqi.

privat ku mund të ketë interes të punësohet³⁰. Sa kohë që detyrimi mbi ofrimin e mundësisë së punësimit bie mbi institucionin, në funksion të përmbushjes së qëllimit të riintegrit, vendosja e detyrimeve dhe burokracive të tilla që rëndojnë mbi të dënuarin, duket që shkon kundër incentivimit të tyre për të punuar.

Tabela 4 krahason rregullat e parashikuara nga legjislacioni vendas mbi shpërblimin e punës dhe mundësisë së përdorimit të të ardhurave, në raport me standardet

Tabela 4: Si shpërblehet puna e të dënuarve? Si shpërndahen të ardhurat nga punësimi?

<i>Si shpërblehet puna e të dënuarve? Si shpërndahen të ardhurat nga punësimi?</i>	<i>Si shpërblehet puna e të dënuarve? Si shpërndahen të ardhurat nga punësimi?</i>
Standardet nderkombëtare	Legjislacioni shqiptar
Standardet kërkojnë që puna në burgje, në çdo rast duhet të jetë kundrejt shpërblimit (REB 26.10). Të burgosurit duhet të lejohen të përdorin një pjesë të të ardhurave për vetë apo për të ndihmuar familjet e tyre (REB 26.11) Në funksion të ndihmës për riintegrim të dënuarit duhet të inkurajohen të ruajnë një pjesë të të ardhurave për ta përdorur sipas qëllimeve të miratuara, apo kur të dalin (REB 26) Lidhur me shpërndarjen e të ardhurave, standardet ndërkombëtare mbështesin të drejtën e të burgosurit të shpenzojnë të paktën një pjesë të të ardhurave të tyre në artikuj të miratuar përdorimin e tyre dhe për t'i dërguar një pjesë të të ardhurave të tyre familjes së tyre (REB 26.11; RSMTPD: 76.2). Sistemet e burgjeve këshillohen të krijojnë një fond kursimi me qëllim që t'i dorëzohet të burgosurit pas lirimimit (RSMTP: 76.3 dhe REB: 26.12) Në rastin e të burgosurve, një pjesë e shpërblimit të tyre ose e kursimeve nga puna e tyre mund të përdoret për zhdëmtimin e dëmëve të shkaktuara, nëse një gjë e tillë vendoset nga gjykata dhe nëse i burgosuri jep pëlqimin. (REB 105.5)	Puna e kryer gjatë kohës së vuajtjes së dënimit me burgim në çdo rast është e paguar (Ligji 81/2020, neni 43/2, 44/1; VKM 602/2021, kreu III). Shpërblimi për punën llogaritet mbi bazë mujore dhe reflekton sasinë, cilësinë dhe kohëzgjatjen e punës së kryer (VKM 602/2021, kreu III 15, 16). I burgosuri ka të drejtë të disponojë lirshëm jo më shumë se 40 (dyzet) për qind të të ardhurave të fituara nga puna e tij, me qëllim blerjen e sendeve të lejuara për përdorim vetjak, ose për transferimin e këtyre të ardhurave familjarëve të tij (Ligji 81/2020, neni 44/2; VKM 602/2021 Kreu III/20) Sa i takon vlerës së pagës, kur i burgosuri punësohet nga administrata e institucionit të vuajtjes së dënimit, i burgosuri përfiton një pagesë në masën sa 25 % e pagës minimale në shkallë vendi. Në rastet kur i burgosuri punësohet nga një person juridik privat, paga nuk mund të jetë më e ulët se paga minimale në shkallë vendi. (VKM 602/2021 Kreu III/17) Në rast se për krijimin e kushteve për punësimin e të burgosurit nga institucioni ose për vetëpunësimin e tij, krijohen kosto për institucionin, shpërblimi i tij do të përdoret për mbulimin e këtyre kostove. (VKM 602/2021 Kreu III/21)

Burimi: Përgatitur nga vetë autori bazuar në standardet ndërkombëtare dhe legjislacionin vendas

³⁰ Shih për më tepër VKM 602/2021 të Këshillit të Ministrave “Për përcaktimin e rregullave të posaçme për punësimin e të burgosurve, kushtet e punës, kohëzgjatjen dhe shpërblimin e saj”, Kreu II, pika 20.

Legjislacioni shqiptar, duket se i përmbahet pjesërisht rekomandimeve të bëra nga standardet ndërkombëtare, lidhur me përdorimin e të ardhurave nga punësimi në burgje. Megjithëse ai shprehet mbi mundësinë e përdorimit të 40% të të ardhurave, duke përcaktuar dhe qëllimin e përdorimit të tyre, mbetet e paqartë se çfarë ndodh me 60 përqindëshin tjetër të të ardhurave. Nga ana tjetër, ndërkohë që legjislacioni, vendos kritere mbi përcaktimin e pagës, shpërblimi me 25 përqind të pagës minimale, i vendosur apriori, në rastin punës së kryer në institucion, nuk u përgjigjet këtyre kritereve. Gjithashtu, vlera e saj prej rreth 8000 lekësh³¹ nuk duket se shtyn të dënuarin në angazhimin në aktivitete punësimi.

Ndërkohë, në kushtet kur garantimi i punës për të dënuarit përbën një detyrim pozitiv për shtetin, ku vetë ligji 81/2020 dhe VKM 602/2021 përcakton si detyrim të Drejtorisë së Përgjithshme të Burgjeve dhe institucioneve të vuajtjes së dënimit, krijimin e kushteve dhe mundësive për punësimin dhe vetëpunësimin e të burgosurve³², duket se përdorimi i të ardhura të punësimit për mbulimin e kostove që lidhen me këto kushte, shkon ndesh si me këtë detyrim, ashtu dhe me synimin e riintegrit, që duhet të përmbushë periudha e dënimit dhe aktivitetet e lejuara gjatë saj. Nga ana tjetër kjo vendos këtë kategori të të dënuarve, në kushte të pabarabarta me të dënuarit, që potencialisht punësohen nga kontraktori privat, i cili ka detyrim mbulimin e kostove që lidhen me kushtet e punësimit.

Gjithashtu, nuk gjenden të pasqyruar në legjislacion as rekomandimet e bëra në standardet e sipër cituara, mbi krijimin e një fondi kursimi që i shërben të dënuarit pas lirimit, apo mundësia e krijimit të të ardhurave për zhdëmtimin e dëmit të shkaktuar viktimave, e cila do të mund të lehtësonte barrën e detyrimeve financiare që mund të rëndojnë mbi të.

Tabela 5 krahason legjislacionin shqiptar me standardet, sa i takon kushteve të punës dhe të drejtave që i njihen të dënuarit, në një marrëdhënie punësimi.

Tabela 5: Çfarë kushtesh ofrohen për punësimin? Çfarë të drejtash gëzon i dënuari?

³¹ Vlera e pagës minimale për vitin 2022, miratuar me Vendimin e Këshillit të Ministrave nr.158, datë 12.03.2022 “Për përcaktimin e pagës minimale në shkallë vendi”, është 32.000 lekë.

³² Ligji 81/2020, nenin 43/6; VKM 602/2021, Kreu III, pika 9.

Çfarë kushtesh ofrohen për punësimin? Çfarë të drejtash gëzon i dënuari?	
Standardet ndërkombëtare	Legjislacioni shqiptar
Standardet ndërkombëtare theksojnë se kushtet në të cilat të burgosurit punojnë duhet t'i nënshtrohet të njëjtave garancive të vendosura nga legjislacioni i shtetit për të punësuarit, lidhur me shëndetin, sigurinë, dëmtimet në punë dhe sëmundjet profesionale (REB 26.13; 26:14; RSMTB: 74/1 dhe 74 2). Gjithashtu, përsa është e mundur për të dënuarit duhet të ofrohet mundësia e përfshirjes në skemat e sigurimit shoqëror. (REB 26.17) Një mbrojtje tjetër e rëndësishme që rekomandohet nga instrumentet ndërkombëtare është koha e punës dhe pushimit, e cila në çdo rast duhet të reflektojë rregullat dhe garancitë e dhëna për të punësuarit e zakonshëm, duke vendosur që në çdo rast detyrimin që t'iu lihet një ditë pushim dhe mjaftueshëm kohë për arsim apo aktivitetet e tjera të lejuara (RSMTB 75/ 1 dhe 75/22; REB 26.15 dhe 26.16)	Legjislacioni ngarkon institucionet e vuajtjes së dënimit dhe personat juridikë privatë, me detyrimin për të garantuar kushtet e punës, transportin, kushtet minimale të sigurisë, higjenes dhe shëndetit në vendin e punës, mundësinë e përballimit të trajtimit mjekësor, pushim përgjatë orarit të punës, si çdo element tjetër të nevojshëm. (VKM 602/2021 Kreu III/7) Ligji njih periudhën e punësimit gjatë kohës së vuajtjes së dënimit, si vjetërsi në punë, për efekt pensioni (Ligji 81/2020, neni 43/2) Për të burgosurin e punësuar ofrohen të njëjtat garanci që parashikon legjislacioni në fuqi që rregullon marrëdhëniet e punës, lidhur me kohën e punës, pushimit, mbrojtjen dhe sigurinë në punë (VKM 602/2021 Kreu III/10-14)

Burimi: Përgatitur nga vetë autori bazuar në standardet ndërkombëtare dhe legjislacionin vendas

Legjislacioni duket se pasqyron rekomandimet ndërkombëtare mbi kushtet e punës, duke i njohur të dënuarive të njëjtat garanci si për të punësuarit jashtë institucioneve, përfshi këtu edhe njohjen e periudhës së punësimit si vjetërsi në punë, për efekt pensioni apo garantimin e të ardhurave në rast aksidenti në punë, apo sëmundje profesionale.

IV. Zbatimi në praktikë i punësimit të të dënuarve në Shqipëri

Më sipër analizua garancitë që ofron legjislacioni shqiptar për punësimin e të dënuarve, në raport me standardet ndërkombëtare. Por si aplikohet në praktikë punësimi i të dënuarve? Ligji 81/2020 dhe VKM 602/2021, siç e përmendëm më sipër, njih dhe ofron një sërë garancish lidhur me punësimin e të dënuarve. Pak a shumë në të njëjtat linja garantohej e drejta për punë edhe nga ligji i mëparshëm për trajtimin e të dënuarve (Ligji nr.8328/1998, i ndryshuar)³³. Megjithatë, deri më sot e drejta e punësimit të dënuarve, është aplikur në mënyrë të kufizuar.

Së pari, legjislacioni i mëparshëm për punësimin, ka qenë i paplotë. Edhe pse ligji jepte disa garanci mbi punësimin, ai nuk ishte i plotësuar me akte nënligjore që rregullonin

³³ Ligji 8328/1998, "Për të drejtat dhe trajtimin e të dënuarve me burgim dhe të paraburgosurve", i shfuqizuar, nenet 34-37.

shpërblimin e punës,³⁴ apo punësimin e të dënuarve nga subjektet private. Plotësimi i bazës ligjore është bërë përfundimisht në nëntor të vitit 2021, me anë të Vendimit 602/2021 të Këshillit të Ministrave, miratimi i të cilit mori më shumë sesa një vit, nga koha e miratimit të ligjit. Ky akt, pëveçse plotësoi një autorizim ligjor, sanksionoi për herë të parë një sërë rregullash të detajuara mbi mundësinë e punësimit të të dënuarve nga personat juridike privatë, jashtë apo brenda institucionit, si dhe vendosi rregulla mbi shpërblimin e punës, kushtet dhe kohëzgjatjen e saj. Në këtë mënyrë, iu hap rruga zbatimit në praktikë të garancive të njohura nga ligji, lidhur me punësimin nga subjektet private, si dhe masës së shpërblimit të punës.

Së dyti, praktikata e shpërblimit të punës deri në miratimin e Vendimit 602/2021 të Këshillit të Ministrave, nuk janë zbatuar në mënyrë rigoroze. Një pjesë e personave të dënuar që punonin në burgje shpërbleheshin sipas Vendimit nr.228, datë 19.05.1993 "Për mënyrën e shpërblimit të punës së të dënuarve me heqje lirie" të Këshillit të Ministrave, me një shumë të papërfillshme, prej 90 lekësh në muaj, ndërkohë pjesa më e madhe e tyre përfitonin ulje dënimi me rreth 4 ditë në muaj, bazuar në Dekretin nr.7289, datë 08.04.1989 "Për zbritjen e dënimit të personave të dënuar me heqje lirie, që aktivizohen në punë, kur plotësojnë e tejkalojnë normën", të Presidiumit të Kuvendit Popullor³⁵. Të dy këto akte janë miratuar përpara hyrjes në fuqi të ligjit nr.8328/998 dhe ligjit 81/2020 dhe binin ndesh me parashikimet e bëra në to³⁶. Për këtë arsye, Komisioneri për Mbrojtjen nga Diskriminimi, bazuar në një ankesë drejtuar tij, ka gjetur shkelje të parimit të barazisë, faktin se personat e dënuar që kryejnë punë në burg, nuk trajtohen njëjloj me shtetasit e tjerë të punësuar jashtë burgut, sa i takon masës së shpërblimit³⁷.

Së treti, megjithëse puna jashtë institucionit ka qenë e lejuar nga legjislativi, të dënuarit janë përfshirë kryesisht në veprimtari brenda mjediseve të vuajtjes së dënimit. Nga ana tjetër, numri i vendeve të punës ka qenë i kufizuar, për shkak të numrit të ulët të vendeve vakant në organikat e institucionit, por dhe infrastrukturës së dobët të tyre. Sipas nevojave të institucionit, të dënuarit kryesisht janë punësuar në sera, si ndihmës kuzhinier, shpërndarës ushqimi, mirëmbajtës, kopshtarë, mekanikë, muratorë, punonjës biblioteke, pastrues.³⁸ Punë të kësaj natyre, në pjesën më të madhe të tyre, nuk kërkojnë ndonjë formim profesional, dhe nuk përfshijnë zhvillimin e ndonjë aftësie që do të mund t'i ndihmojë të dënuarit të kthehen në tregun e punës. Në këtë kontekst, natyra e tyre nuk i përshtatej standardit të të qenit "e dobishme" në funksion të ndihmës së tyre për t'u riintegruar dhe për të siguruar mjetet e jetesës pas lirimit.

Pas miratimit të plotë të bazës ligjore, për herë të parë në mars të këtij viti, ka filluar aplikimin një projekt për punësimin e të dënuarve, ku në fazën e parë është

³⁴ Megjithëse Drejtoria e Përgjithshme e Burgjeve, në zbatim të Ligjit 8328/1998 hartoi një draft projektvendimi të Këshillit të Ministrave "Për nxitjen dhe shpërblimin e punës në burgje", ai nuk u miratua sa kohë veprimi ligji nr.8328/1998.

³⁵ Komiteti Shqiptar i Helsinkit evidentoi praktikata e parregullta mbi shpërblimin e punës së të burgosurve, duke vënë në lëvizje Komisionerin për Mbrojtjen nga Diskriminimi Anti diskriminim. Shih për më tepër Vendimi i Komisionerit për Mbrojtjen nga Diskriminimi 100/2018 [online] ne: <https://kmd.al/ep-content/uploads/2019/02/Vendim-nr.-100-date-5.04.2018-ex-officio-kunder-DPB.pdf>.

³⁶ Po aty, fq 5.

³⁷ Po aty, fq 12.

³⁸ Shih për më tepër të dhëna të Drejtorisë së Përgjithshme të Burgjeve në faqen zyrtare të këtij institucioni <http://eëë.dpbsh.gov.al/neëëeb/?fq=brenda&gj=gj1&kid=45>

parashikuar punësimi i 380 të dënuarve pranë institucioneve, dhe që pritet të shkojë në rreth 600 të dënuar deri në fund të vitit 2022³⁹. Referuar numrit të të dënuarve, deri në korrik të këtij viti, një numër i tillë të punësuarish, përbën rreth 27% të të dënuarve që vuajnë dënimin me burgim, shifër kjo relativisht e ulët.⁴⁰ Për të ardhmen është e rëndësishme që numri i vendeve të punës të rritet dhe puna të jetë e një natyre të dobishme, që të ndihmojë të dënuarin për të plotësuar nevojat e veta, për të ndihmuar familjet, si dhe për t'i shërbyet qëllimit primar të saj, riintegrimin në shoqëri duke i mundësuar sigurimin e jetesës, pas lirit. Nga ana tjetër, është e rëndësishme që në praktikë të shtohen mekanizmat që i shërbejnë këtij qëllimi, duke siguruar vende pune që përfshijnë trajnimin profesional, apo fitimin e aftësive të reja. Gjithashtu, aplikimi i projektit të ri të punësimit, duhet të pasohet me studime që masin efektin e punës në burgje, në funksion të riintegrimin apo shmangies së recidivizmit.

Konkluzione

Edhe pse është e vështirë të matet përputhja me standardet ndërkombëtare, në punim bëhet një përpjekje për vlerësimin e legjislacionit dhe praktikës së punësimit të të dënuarve, në raport me atë që standardet ndërkombëtare rekomandojnë. Nga analiza rezulton se, në kontekstin e legjislacionit, është e rëndësishme që të përforcohen masat që i shërbejnë riintegrimin, sidomos shpërblimit të punës dhe përdorimit të të ardhurave të siguruara prej saj. Në lidhje me këto të fundit do të sugjerohet: (i) respektimin e kritereve të vendosur nga vetë legjislacioni (sasia, cilësia, apo kohëzgjatja e punës), sa i takon shpërblimit të punës të kryer për llogari të institucioneve; (ii) krijimin e forndit të kursimit, të përdorshëm pas lirit të të dënuarin; si dhe (iii) mospërdorimin e të ardhurave të punësimit për mbulimin e kostove të institucionit, lidhur me krijimin e kushteve të punësimit dhe vetëpunësimit. Ndërkohë që konstatohet se legjislacioni në një masë të madhe reflekton standardet ndërkombëtare, nuk mund të thuhet e njëjta gjë mbi praktikën ndër vite të aplikimit të punësimit të të dënuarve. Vetëm në vitin e fundit, punësimi i personave që vuajnë dënimin në burgjet e vendit ka filluar t'u përshtatet garancive të ofruara nga legjislacioni aktual në fuqi. Në aplikimin e projekteve të punësimit të të dënuarve që kanë filluar të vihen në jetë nga shteti, është e rëndësishme që autoritetet e burgjeve t'i kushtojnë rëndësi, qëllimit primar të saj, atij të fitimit, ruajtjes dhe zhvillimit të aftësive për punë që i shërben sigurimit të jetesës pas lirit. Për këtë, duhet që autoritetet, në përzgjedhjen e punëve që do të ofrojnë për të dënuarit, të kujdesen që ajo të jetë e një natyre "të dobishme", në kuadër të riintegrimin. Gjithashtu në përzgjedhjen e personave juridikë privtëve të cilët kanë interesa për të punësuar të dënuar, t'i kushtohet rëndësi atyre që ofrojnë mundësi punësimi, e cila ka të përfshirë edhe trajnimin profesional.

Bibliografia

Asambleja e Përgjithshme e OKB-së (1966), Pakti Ndërkombëtar për të Drejtat Civile dhe

³⁹ Ministria e Drejtësisë. 2022. "Manja në IEVP Durrës: Nisim projektin e punësimeve të të dënuarve" gjendet [online]: <https://ëëë.drejtësia.gov.al/manja-ne-ievp-durres-nisim-projektin-e-punesimeve-te-te-denuarve/>

⁴⁰ Për llogaritjen e kësaj vlere i jemi referuar shifrës së të dënuarve në korrik të vitit 2022, sipas të dhënave të Drejtorisë së Përgjithshme të Burgjeve.

- Politike (PNDCP) [Online] Available: <https://hrrp.eu/alb/docs/CCPR-a.pdf>
- Asambleja e Përgjithshme OKB-së (1966), Pakti Ndërkombëtar për të Drejtat Ekonomike, Sociale dhe Kulturore, [Online] Available në: <https://kmd.al/ep-content/uploads/2018/05/1524735715-Pakti-Drejtat-Ekonomike-Sociale-Kulturore.pdf>
- Basic Principles for the Treatment of Prisoners. Adopted and proclaimed by General Assembly resolution 45/111 of 14 December 1990. [Online] Available: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/basicprinciples.pdf>
- Case Floroiu v. Romania, Application no. 15303/10 [2013]
- Case Gorgiev v. the former Yugoslav Republic of Macedonia, Application no. 26984/05 [2012]
- Case Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia, Application nos. 11082/06 and 13772/05
- Case Klibisz v. Poland, Application No. 2235/02
- Case Meier v. Sëitserland, Application no. 10109/14, [2016]
- Case of Stummer v. Austria, Application no. 37452/02 [2011]
- Case Yakut Republican Trade-Union Federation v. Russia,* Application no. 29582/09 [2021]
- Cases of De Éilde, Ooms and Versyp ("Vagrancy") V. Belgium, Application no. 2832/66; 2835/66; 2899/66 [1971]
- Committee of Ministers of Council Of Europe (1975) Resolution Res(75)25 on Prison Labour. [Online] Available: http://prison.eu.org/spip.php?page=imprimer_article&id_article=6727
- ECHR (2022) Guide on the case-law of the European Convention on Human Rights: Prisoners' rights
- Këshilli i Evropës (1950), Konventa Evropiane për Mbrojtjen e të Drejtave të Njeriut dhe Lirive Themelore, gjendet në: https://www.echr.coe.int/documents/convention_sqi.pdf neni 4
- Këshilli i Evropës (1961), Karta Sociale Evropiane. [Online] Available: <https://rm.coe.int/168047e169>
- Këshilli i Evropës (2004) "Normat e KPT-së: Pjesët "kryesore" të Raporteve të Përgjithëshme të KPT-së". CPT/Inf/E (2002) 1 – Rev. 2004
- Ligj 81/2020 "Për të drejtat dhe trajtimin e të dënuarve me burgim dhe të paraburgosurve" Fletore Zyrtare Nr. 137
- Ligji nr.8328, datë 16.4.1998, "Për të drejtat dhe trajtimin e të dënuarve me burgim dhe të paraburgosurve", i shfuqizuar
- Organizata Ndërkombëtare e Punës (1930), Konventa e Punës së Detyruar Nr.29, [Online] Available: https://ëëë.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C029
- Recommendation Rec(2006)2-rev of the Committee of Ministers to member States on the European Prison Rules. Adopted by the Committee of Minister. [Online] Available: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016809ee581
- Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners, Adopted by the First United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, held at Geneva in 1955, and approved by the Economic and Social Council by its resolutions 663 C (XXIV) of 31 July 1957 and 2076 (LXII) of 13 May 1977. [Online] Available: https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/UN_Standard_Minimum_Rules_for_the_Treatment_of_Prisoners.pdf
- UN (1948) Universal Declaration of Human Rights (UDHR). gjendet [Online]: <https://www.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>. Neni 23
- Vendimi i Komisionerit për Mbrojtjen nga Diskriminimi 100/2018 [online] Available: <https://kmd.al/ep-content/uploads/2019/02/Vendim-nr.-100-date-5.04.2018-ex-officio-kunder-DPB.pdf>.
- VKM 602/2021 "Për përcaktimin e rregullave të posaçme për punësimin e të burgosurve, kushtet e punës, kohëzgjatjen dhe shpërblimin e saj", Fletorja Zyrtare Nr. 161

Comunicazione e linguaggio di 'guerra' nel periodo del contagio Covid-19 – il caso albanese

Dr. Lindita Kazazi

Università di Scutari "Luigj Gurakuqi", Albania

Assoc. Prof. Dr. Eliana Laçe

Università di Scutari "Luigj Gurakuqi", Albania

Introduzione

Nel processo di comunicazione, la lingua gioca un ruolo importante. Plasma i nostri pensieri e il nostro comportamento, oltre a essere uno specchio della nostra società. In effetti, tutti gli esseri viventi in questo mondo comunicano nella loro lingua. Lingua e comunicazione sono così strettamente intrecciati che le persone non riescono facilmente a riconoscere la loro differenza e finiscono per usarli come sinonimi. Ma, in realtà, esiste una sottile linea di differenza tra linguaggio e comunicazione. Lo psicologo R. Rommetveit (1976) definisce il linguaggio un fenomeno essenzialmente sociale. Ogni frase è inclusa in un atto di comunicazione e in questa relazione riveste un ruolo centrale il rapporto tra linguaggio e contesto.

L'oggettività dei significati dipende dall'intersoggettività delle regole che sono accettate e che sono seguite dai membri di una comunità linguistica e che sono dette anche regole dei giochi linguistici. Le regole dei giochi linguistici ci portano a Ludwig Wittgenstein, filosofo, ingegnere e logico austriaco (1889-1951) che giunge a pensare che la comprensione dei significati del linguaggio risieda nei suoi svariati modi d'uso nei diversi ambiti della vita quotidiana e il significato di una parola varia in relazione al contesto in cui è inserita. Quindi non un modello statico ma dinamico e vario: questo è il costruito dei giochi linguistici, sistemi che si evolvono e modificano continuamente.

Le parole non sono semplici lettere messe una accanto all'altra, hanno un significato, un valore, ma spesso ce ne dimentichiamo. Usiamo le parole, ma senza riflettere davvero sulla loro potenza. Il potere della parola è immenso. Per quanto gli individui possano pensare che un'immagine può valere di più, non bisogna dimenticare che quello che esce dalla nostra bocca ha un valore. La parola, in apparenza più piccola ed insignificante, può incidere sugli altri in base alle circostanze della comunicazione.

Buddha sosteneva che *"le parole hanno il potere di distruggere e di creare"*, ed effettivamente il potere delle parole è infinito e stravolgente.

La forza delle parole è tale da causare allegria o tristezza, descrivere sentimenti positivi di piacere, bontà, amore, gratitudine o esprimere falsità. Le parole hanno un loro movimento intrinseco, hanno la capacità di muovere qualcosa nell'altro. Non è un caso che quando si instaura un regime dittatoriale la libertà di parola sia la prima cosa che viene negata.

La parola è in grado di smuovere le coscienze, le idee, racchiudere in sé il peso di ciò

che esprime, imporre casomai un'interpretazione. La forza della parola è un'arma esibitiva, per battaglie verbali, è volta a vincere più che convincere. Il potere della parola è invece reversibile, pluridirezionale, contendibile. La forza della parola trova il suo fondamento nelle credenze radicate, nelle tradizioni, nelle ideologie profonde. Il potere della parola si rivolge al pensiero "lungo", mobile ed evolutivo.

La parola: l'arma più tagliente che tutti noi abbiamo a disposizione, e l'arma più potente che tutti noi possiamo utilizzare per aiutare a guarire. La parola paralizza o stimola. La parola blocca o guida. La parola fa ammalare o guarisce¹

La lingua è in costante evoluzione e si adatta a circostanze sempre nuove. Gli eventi globali possono influenzarla, così come le tendenze sempre mutevoli. Ultimamente con il periodo della pandemia anche la lingua ne ha sentito tanto, Le conseguenze della pandemia hanno invaso i nostri discorsi, toccato tutti i contenuti del nostro linguaggio, che è evoluto insieme a esse comportando, soprattutto una rapida diffusione a livello planetario di neologismi, fino a pochi mesi fa sconosciuta ai più e ora usata con disinvoltura e probabilmente a sproposito da tanti di noi. L'espansione del vocabolario riferibile al Covid-19 ha seguito le vie più diverse, che investono vari aspetti della vita sociale e la nostra stessa quotidianità. Merita che venga sottolineato, a proposito, il fenomeno della variazione semantica prodotta dal circuito della comunicazione, i cosiddetti *neologismi semantici*, cioè le parole non nuove del tutto ma che hanno mutato significato in particolari accezioni o altrimenti detti "neologismi di frequenza": parole preesistenti che hanno conosciuto una nuova, improvvisa fortuna. Giornali, radio, televisione, internet hanno avuto un ruolo fondamentale sin dal primo momento, e sono risultati indispensabili per orientarci sul corso degli avvenimenti e sui comportamenti da adottare.

I movimenti linguistici (soprattutto lessicali) originati dalla pandemia rappresentano un'occasione importante e probabilmente irripetibile per riconoscere nel breve periodo le forze che agiscono nei processi di accrescimento e, più in generale, di mutamento del lessico, in diverse forme: risemantizzazioni, accoglimento di forestierismi, trasferimento di lessico specialistico nel lessico comune, introduzione di neologismi, familiarizzazione con sigle e acronimi.

Daniela Pietrini, professoressa di linguistica italiana e francese all'Università Martin-Luther di Halle-Wittenberg, nel suo libro *La lingua infetta. L'italiano della pandemia* osserva, giustamente, che *non ci è dato di sapere quali e quante di queste parole sopravvivranno al coronavirus per conservarne stabilmente le tracce nel lessico dell'italiano (p.14)².*

mentre per la sociolinguista Vera Gheno

Una cosa è certa. L'anello di accrescimento linguistico del 2020 e del 2021 avrà delle caratteristiche che renderanno riconoscibile il biennio in questione anche a distanza di decenni. Quando guarderemo a questo periodo da lontano, potremo avvalerci dell'addensamento dei suddetti tipi di parole per ricostruirne la storia. Del resto, le nostre lingue documentano sempre le nostre storie. E si ricorderanno della pandemia come di tutti gli altri eventi che

¹ Conti, D., "I segreti dell'indipendenza emotiva: come liberarti dalle paure, gestire le emozioni ed essere felice con il potere della mente inconscia", Sperling & Kupfer, 2018, pp.

² Cortellazzo, Michele A. (2021), *Recensione di Daniela Pietrini, La lingua infetta. L'italiano della pandemia, Presentazione di Giuseppe Antonelli*, in Italiano a scuola, 3, pp. 505-512.

*hanno caratterizzato e caratterizzano le vite dei loro parlanti.*³

In effetti le parole non solo descrivono il mondo. Le parole contribuiscono a crearlo. E agiscono. Agiscono su ciascuno di noi e ci portano ad agire, in un modo piuttosto che in un altro. Lo spiegano la linguistica e le neuroscienze applicate; lo fanno mamme, psicologi, educatori per semplice buona pratica quotidiana.

C'è sempre una correlazione tra la realtà e il modo di rappresentarla. O, come suggeriva il filosofo austriaco Ludwig Wittgenstein, addirittura una "complicità" tra di esse, tanto radicata quanto misteriosa ed affascinante: «il modo in cui si parla e il modo in cui si vive sono legati da una inscindibile complicità»⁴.

E in questi tempi di emergenza sanitaria per la diffusione del virus Covid-19, in Albania, Italia e nel mondo, la cornice retorica attiva è di certo quella della guerra, con tutto il suo portato simbolico ed emotivo⁵.

Le parole della pandemia sono diverse da quelle di ieri, hanno segnato il presente, nominando l'approccio con cui abbiamo affrontato il male che scompaginava le nostre vite.

"Il Coronavirus viaggia nei droplet ma permane anche in aerosol, e gli asintomatici non sono meno pericolosi per cui più ancora delle FFP2 è raccomandato il distanziamento sociale". Oppure.

*"Zoom va bene per la Didattica a distanza, ma dopo il bollettino delle 18 vediamoci per un aperiskype"*⁶.

Dice un adagio, relativo ai cibi confezionati: leggi l'etichetta, se ci trovi più di tre ingredienti che tua nonna non capirebbe, non comprarlo. Ora, negli ultimi due anni, noi siamo diventati i nostri nonni. Prendiamo le frasi qui sopra, scriviamole su un foglietto e con la macchina del tempo spediamole a inizio gennaio 2020: nessuno ci capirebbe molto. Eppure, oggi ci sembrano perfettamente sensate, anzi sono linguaggio di uso comune.

Lingua della pandemia dal coronavirus

Quale sia la nuova lingua della pandemia è una domanda posta ormai da varie istituzioni, tra cui anche la Treccani, la quale ormai in collaborazione con l'Istituto superiore di sanità, ha realizzato un elenco dei 100 vocaboli più usati durante l'epidemia di Covid-19; ma dentro, come si può immaginare, c'è di tutto. La linguista Vera Gheno ha fatto un'analisi altrettanto tecnica, ma partendo da un rilievo empirico: ha chiesto a ognuno dei suoi contatti Facebook di indicare le 3 parole personalmente più importanti⁷. Dal lato opposto, l'artista Jacopo Rinaldi ha scritto un bellissimo mantra della fase 1, una poesia d'avanguardia, un rap silenzioso, una lista omerica⁸. Il ricercatore universitario Salvatore Claudio Sgroi ha pubblicato "Dal Coronavirus al Covid-19. Storia di un lessico virale", Alessandria, Edizioni dell'Orso, 2020, nel quale mette un po' d'ordine a proposito dell'impatto che gli anglicismi legati alla pandemia hanno avuto e hanno sugli italiani e sulla loro lingua. La linguista

³ Gheno, V. (2021) *Le ragioni del dubbio. L'arte di usare le parole*, Roma, Einaudi.

⁴ <https://www.leurispes.it/il-linguaggio-del-virus-oltre-la-pandemia/>.

⁵ <http://www.vita.it/it/article/2020/03/26/la-viralita-del-linguaggio-bellico/154699/>.

⁶ <https://www.che-fare.com/parole-autocertificazione-zoom-pandemia-2/>.

⁷ <https://www.longanesi.it/libri/vera-gheno-parole-contro-la-paura-9788830456266/>.

⁸ <https://www.neroeditions.com/phase-one-mantra/>.

Daniela Pietrini ha, ormai, pubblicato il volume “La lingua infetta. L’italiano della pandemia”, Presentazione di Giuseppe Antonelli pubblicato a Roma, dalla Treccani nel 2021, che tratta delle ripercussioni anche sul piano linguistico del periodo della pandemia.

Riflettendo come le parole abbiano cambiato il loro significato durante il periodo della pandemia Covid-19, potremmo affermare che i lessemi nell’uso quotidiano, in certi casi hanno subito una restrizione o ampliamento del significato, in altri un cambiamento totale di significato. Il termine *coronavirus* stesso, peraltro, è stato in larga parte usato impropriamente, dando l’impressione che si trattasse del coronavirus per eccellenza, quando in realtà abbiamo a che fare con un coronavirus, il più nuovo rappresentante della famiglia dei coronavirus, che sono la causa di una parte dei comuni raffreddori oltre che della ben nota SARS (Severe Acute Respiratory Syndrome)⁹. Inoltre, se pensiamo al verbo *tampinare*, ricordiamo che si usava con riferimento all’atto di bloccare il sangue da una ferita. Nei giorni d’oggi viene adoperato con il senso tecnico di eseguire un tampone per una diagnosi, accezione, per così dire, inedita¹⁰. Ma pensiamo per un attimo all’espressione “*sono positivo*”, che oggi nessuno si sentirebbe più di usare a cuor leggero, perché l’aggettivo *positivo* rimanda ormai alla positività rispetto all’infezione. Da sempre genera confusione il fatto che *positivo* abbia un significato, paradossalmente, negativo nel lessico medico; oggi il termine si carica di una negatività di fondo che ci spinge a non adoperarlo. Fatmir Bashli, un noto barzellettiero scutarino, il 25 aprile 2020 scrive sul suo account della rete sociale Facebook:

“*Spaskam ndigju fjal ma negative, se sa fjalen pozitiv (non ho mai sentito una parola più negativa, della parola positivo)*”, Fatmir Bashli, 25 aprile 2020¹¹.

Oppure nella stampa scritta albanese, in cui ‘il positivo’ riporta alla negatività, e invece ‘il negativo’ sottolinea la positività.

“...nga 34 raste, 31 kanw rezultuar negativw dhe 3 pozitive... (da 34 casi, sono risultati negativi 31, mentre 3 positivi), Gazeta shqiptare, 12 marzo, p.3”

“... e dyshuar me koronavirus, infermjerja rezulton negative (sospettata infetta, l’infermiera risulta negativa.)”, Panorama, 12 marzo, p.6

Interessante come ‘*il lavarsi le mani*’, che fino a poco tempo fa era considerata una richiesta tipica dei genitori rivolta ai figli, abbia preso tutt’altra accezione. Siamo diventati tutti germofobi e molto più attenti all’igiene.

“... higjena personale, larja e duarve, shpesh dhe jo me pak se 20-30 sekonda (l’igiene personale, il lavaggio delle mani, spesso e di una lunghezza non inferiore a 20-30 secondi)”, Gazeta shqiptare, 10 mars, 2020, p.5

“... lani duart shpesh dhe tërësisht, edhe teksa keni vendosur maskë (lavate le mani spesso e in modo totale, anche se indossate le marcherine)”, Gazeta shqiptare, 23 aprile, p.3

“...larja e shpeshhtë e duarve, sidomos pas pas kontaktit me persona të sëmurë (lavaggio frequente delle mani, specialmente in caso di contatto con persone infette)”, Panorama, 10 marzo, p.6

“... të lajmë duart sikur të jemi kirurgë (laviamoci le mani come se fossimo dei chirur-

⁹ https://portale.fnomceo.it/wp-content/uploads/2020/03/dossier_coronavirus_def_27-02-2020-compresso.pdf.

¹⁰ https://www.wired.it/play/cultura/2020/05/02/coronavirus-cambiamenti-lingua-pandemia/?refresh_ce=.

¹¹ https://www.facebook.com/permalink.php?id=100692088264419&story_fbid=120739386259689.

ghi)", Panorama, 27 aprile, p.5

La corona-guerra

"Un tiranno ha sconvolto la nostra vita, e si chiama coronavirus. Resisteremo e combatteremo ovunque, nelle case, nei luoghi di lavoro. Aiutando i più deboli e sacrificandoci per un domani migliore. E poi ci rifaremo. Coronavirus, non vincerai. Ne abbiamo cacciati di peggiori".

Non sono le parole di un generale, ma del virologo Roberto Burioni, affidate a un tweet del 9 marzo che ha collezionato più di quattromila condivisioni.

L'impiego di metafore belliche nella medicina occidentale risale almeno al Seicento, ma diventa predominante due secoli più tardi, alla fine dell'Ottocento, con l'affermarsi della teoria dei germi di Louis Pasteur¹². Prima i batteri e più tardi i virus sono identificati come la causa delle malattie infettive, mentre il corpo umano comincia a essere descritto come un campo di battaglia dove le difese del sistema immunitario si battono contro questi subdoli nemici invisibili.

Le metafore belliche, dunque, promosse nel linguaggio clinico e nel discorso pubblico delle pandemie dallo stesso Pasteur, sono ormai talmente radicate che non sorprende ritrovarle in bocca ancora oggi ai governanti di mezzo mondo.

Agli inizi del marzo 2020, nell'intera Albania, in Italia e in tutto il mondo, il richiamo a sconfiggere il virus risuonava da tutte le parti: nei discorsi dei politici e presidenti e nelle corsie degli ospedali.

«Questa è una guerra», per il governatore di New York, Andrew Cuomo. Il virus è «un nemico insidioso che insieme possiamo battere» per il Primo Ministro inglese, Boris Johnson. Nell'Italia del "lockdown", è per il Premier Italiano Giuseppe Conte, che accenna a Churchill, «la nostra ora più buia». Macron che ribadisce "Nous sommes en guerre", (siamo in guerra), "l'ennemi est là, invisible et qui progresse" (il nemico è là, invisibile ed avanza). Angela Merkel nella sua comunicazione seria ed equilibrata accentua *Diese Situation ist ernst*, (questa situazione è seria), *Ich weiß, wie dramatisch...*, *Ich weiß, wie hart...* (so quanto è drammatico, so quanto è dura)¹³. Anche in Albania la retorica della guerra è stato argomento discorsivo non solo di medici, ma anche di politici. Quella che inizialmente era sembrata una forma influenzale grave, ma delimitata a zone geografiche precise e lontane dall'Albania, arriva a diffondersi velocemente a livello mondiale causando sempre più vittime. In questo contesto anche i capi di stato e di governo, tra cui quelli albanesi, scelgono la via del messaggio alla nazione per comunicare al popolo la gravità dell'emergenza sanitaria e i provvedimenti necessari per gestirla. Il premier Rama sceglie maggiormente le reti sociali per le sue comunicazioni alla gente. Appare quasi sempre in tenuta non formale, volendo forse accentuare l'avvertenza di non uscire. Ribadisce di starsene chiusi in casa e proteggersi dal '*nemico invisibile*' e combattere la '*guerra*', come appare chiaramente nella stampa scritta albanese, dalla quale vengono portati i seguenti esempi. È stato eseguito uno spoglio di quattro quotidiani albanesi "*Gazeta Shqiptare*", "*Panorama*", "*Mapo*" dhe "*Koha jonë*" nei mesi di marzo e aprile 2020, con l'intento di evidenziare il lessico relativo al campo semantico della guerra, usato dai dirigenti politici e medici in Albania.

"... armiku i padukshëm që po luftojmë... (il nemico invisibile contro cui lottiamo...)", Panorama, 22 aprile, p. 5

¹² <https://www.iltascabile.com/scienze/pandemia-guerra/>.

¹³ https://www.treccani.it/magazine/lingua_italiana/articoli/parole/parole_nel_turbine_2.html.

"...mos t'i hapim shteg armikut të padukshëm (chiudiamo le vie al nemico invisibile)", Gazeta shqiptare, 24 aprile, p.3

"...luftë me një armik të padukshëm që godet... armikun nuk e kemi përballë (guerra contro un nemico invisibile dhe colpisce... il nemico non si trova di fronte a noi)", Koha jonë, 11 marzo, p.4 –

contro cui dobbiamo tutti insieme combattere, perché "...Do ia dalim, nese nuk dalim¹⁴! Gazeta shqiptare, 11 mars 2020, f. 21"

"Koronavirus dhe frikë në Shqipëri (Coronavirus e paura in Albania)", Koha jonë, 10 marzo, p.3.

"...lufta me Koronavirusin është serioze dhe duhet marrë seriozisht... jemi në kohë lufte (la guerra contro il Coronavirus è molto seria e va presa seriamente... siamo in tempi di guerra)", Koha jonë, 11 marzo, p.4

"... kjo është një luftë (questa è una guerra), in Gazeta Shqiptare, 11 marzo, p. 6".

"... kjo nuk është koha për të sfiduar armikun me papërgjegjshmëri, por për t'u mbrojtur prej tij... në këtë betejë do të fitojmë, vetëm nëse e përballojmë së bashku (questo non è tempo da lanciare sfide al nemico, bisogna che ci proteggiamo... in questa battaglia saremo vincitori, solo se l'affronteremo tutti insieme)", Gazeta shqiptare, 12 marzo, p.2.

"Në 'front' me koronavirusin (Sul fronte con il coronavirus) ...", Panorama, 10 marzo, p. 6

"...infektivi rrethohet nga policë, kthehet ne karantinë për pacientët covid-19 (l'ospedale viene circondato dalla polizia e viene trasformato in zona isolata per la quarantena dei pazienti)", Panorama, 10 marzo, 2020, p.7

"Ajo që ndodhi ngjan me një bombë që ka shpërthyer... e vetjma mënyrë për të fituar këtë luftë... (quello che è successo assomiglia ad una guerra... l'unico modo per vincere questa guerra...)", Panorama, 11 marzo, p.13.

"gjendje alarmi, ushtria zbret në rrugë për covid-19 (situazione di allarme, l'esercito sbarca per le strade per il covid-19)", Panorama, 12 marzo, p. 8.

"Rama nxjerr ushtrinë... asnjë frikë, por kujdes, kujdes, kujdes (Rama fa uscire l'esercito in strada... nessuna paura, bensì molta attenzione, attenzione, attenzione)", Koha jonë, 12 marzo, p.4

"... më shumë se 6% e të prekurve kanë fituar betejën... (più del 6% dei malati hanno vinto la battaglia...)", Panorama, 20 aprile, p. 3.

"... Shqipëria, luftë me Covid... (L'Albania in guerra contro Covid)", Panomara, 22 aprile, p.5.

"Pagat e luftës, 2-3 mijë persona gabuan ne plotësimin e fomularit (il salario di Guerra, 2-3 mila persone hanno sbagliato la compilazione del modulo)", Gazeta Shqiptare, 30 aprile, p.6.

Il periodo del contagio del covid-19 ha influenzato la nostra comunicazione e la nostra esistenza. Perderemo i gesti abituali per ritrovarne altri, si spera provvisori? Riscriveremo i nostri comportamenti inventando nuovi galatei? Auguriamo che questa porzione di vita di ora sia del tutto provvisoria e non abbia lasciti, ricadute pesanti e definitive. Soprattutto speriamo che l'alfabeto comunicativo, sopraffatto dalla paura e dall'incertezza oltrepassi presto lasciando spazio alla dimensione di una vita come prima, ordinaria.¹⁵

¹⁴ "Ce la faremo, se non usciamo".

¹⁵ S. Lubello, (Im)pressioni. Diario minimo durante la pandemia, Roma, in stampa, pp. 16-17.

Riferimenti bibliografici

- Antonelli, G. (2020), *L'influenza delle parole*, Milano, Solferino
- Cortellazzo, Michele A. (2021), *Recensione di Daniela Pietrini, La lingua infetta. L'italiano della pandemia, Presentazione di Giuseppe Antonelli*, in *Italiano a scuola*, 3, pp. 505-512
- Eco, U. (1983) *La lingua, il potere e la forza*, in *Sette anni di desiderio*, Milano Bompiani
- Pollicino S., Zanot I., (a cura di) (2021) *Le parole che non c'erano. La lingua e le lingue nel contesto della pandemia*, Roma, Roma TrE-Press, pp. 19-21
- Santulli F. (2012) *Le parole del potere, il potere delle parole*, Milano, Franco Angeli, pp. 11-27
- Riferimenti sitografici*
- https://www.treccani.it/magazine/lingua_italiana/articoli/parole/parole_nel_turbine_2.html
- https://www.treccani.it/magazine/lingua_italiana/articoli/parole/parole_nel_turbine_5.html
- <http://www.vita.it/it/article/2020/03/26/la-viralita-del-linguaggio-bellico/154699/>
- <https://www.iltascabile.com/scienze/pandemia-guerra/>
- https://www.treccani.it/magazine/lingua_italiana/articoli/parole/parole_nel_turbine_1.html
- https://www.treccani.it/magazine/lingua_italiana/articoli/scritto_e_parlato/vero_virus.html
- https://www.treccani.it/magazine/lingua_italiana/recensioni/recensione_222.html
- https://www.treccani.it/magazine/lingua_italiana/recensioni/recensione_272.html
- <https://www.che-fare.com/almanacco/societa/parole-autocertificazione-zoom-pandemia-2/?url=/parole-autocertificazione-zoom-pandemia-2/>
- <https://www.leurispes.it/il-linguaggio-del-virus-oltre-la-pandemia/>
- https://www.wired.it/play/cultura/2020/05/02/coronavirus-cambiamenti-lingua-pandemia/?refresh_ce=

What changes does the new law on income tax bring to self-employees and Freelancer Professions in Albania?

Dr. Anisa Angjeli

Faculty of Law, University of Tirana, Albania

Abstract

Income taxes have played a pivotal part of human civilization as an equalizer to the wealthy and the working class. Income tax is still being levied in every country today, primarily to raise revenue for government expenditures as well as being used for other purposes. The reallocation of income taxes is a complex process that often involves balancing various economic and social factors. As of January 1st, 2024, Income tax for self-professions in Albania will tax in a progressive way, ranging from 15 to 23 percent. Meaning, that the entities with income from 0 to 14 million will be taxed 15% and the entities with an income more than 14 million will be taxed 23%.

Moreover, In the context of income taxes, reallocation can refer to redistributing tax burdens among different income brackets or sectors of society. This redistribution aims to achieve equity while ensuring sufficient revenue to fund government programs and services. The main goal of this article is to seek out what differences the new law will bring to self-employed and freelance professions in Albania, particularly regarding their income tax obligations. Under the revised legislation, there are adjustments to tax rates and brackets, directly impacting how income is taxed for this demographic. To understand the implications of the new law is crucial for this group to effectively manage their tax obligations and optimize their financial affairs. Additionally, the government may have specific aims in mind with these changes, such as promoting formalization of the informal economy or increasing tax revenue from this sector.

Keywords: Income tax, self-employees/freelancers, tax burden, progressive tax.

Introduction

Income tax can be defined as tax taken on an individual's and/or business's earned revenue, serving as a primary source of revenue for governments to fund public services and infrastructure, ensure income redistribution, and promote social welfare through targeted policies and programs. Income tax plays a crucial role in shaping economic behavior, influencing decisions related to work, investment, and consumption. Through various deductions, credits, and incentives, governments can also use the income tax system to focus on specific activities deemed beneficial for the economy, such as research and development or renewable energy investment. Overall, income tax serves as a fundamental tool for governments to achieve fiscal sustainability, social equity, and economic prosperity. Additionally, the revenue income tax provides the government with the option to sudden economic challenges and unpredictable circumstances.¹

¹ Rodriguez, M. (2018). Tax Law Enforcement and Deterrence Measures. 77 J. Crim. L. & Criminology 315.

Developments of the tax legislation on personal income after the 1990s

The transition from monocratic to pluralistic government was accompanied by a long transition, which affected not only the economy, but almost all areas of our governing system. During the dictatorship, citizens had created the conviction that the non-payment of taxes was normalized. In fact, today's reality shows that developed countries of Western Europe as well as other countries, in which the fiscal burden is high and distributed, this practice shows that it had lived many times better than in our country. For this reason, the regime which destroyed private property, free economic initiative, freedoms and rights of the individual by concentrating power in a single hand was considered a matter of the past, while the entire legal system adapted to the general international principles of law by laying down the democratic foundations of a free state.²

The difficulties were not only within our stakeholders and our financial system but also beyond. Having quite an effect for this period was the assistance and knowledge of foreign experts who assisted Albania in building a democratic legal framework. The contour of fiscal legislation and the definition of type, taxable base and tax tariffs belong to the end of 1991 and early 1992. At this time, the Taxation Directorate was created in the composition of the Ministry of Finance, which enjoyed the status of other functional directors depending on it. The tools and resources available to this directorate were too modest for proper tax administration. Given the lack of experience in drafting fiscal legislation, the laws drafted in this period were simple and not too complicated. A better attempt at drafting a full fiscal package was made in early 1993, clearly giving the outlines of contemporary tax legislation. This period, in comparison to taxes such as turnover tax, excise, profit and small business tax, the implementation of personal income tax, mainly from wages, began. The Tax Directorate, in the Ministry of Finance, began to be empowered with new tools and resources and in the districts tax branches were created which until that time functioned as sectors of finance sections in districts.

In 1992-1996, the following laws were passed:

1. The Law on Profits adopted in January 1992²⁹⁴, improved in March 1993, in which the proportional tax-harvesting system was introduced for the first time, which is theoretically and practically recognized as aimed at supporting, promoting and developing free economic and private activity. This law also proclaimed equality before the law, of natural or legal persons, Albanian or foreign.
2. The Law on Circulation Tax as a One-Phase Indirect Tax, which applied to the ready-made product that was put into free civil circulation within the country. This law preceded VAT (value added tax).
3. The Law on Budget was adopted in 1992, which changed in concept the old way of drafting, implementing and classifying budgets, based on the fundamental changes that were taking place in the economy.
4. The Foreign Investment Act, passed in November 1993, which treated foreign and domestic investors equally.

² Lee, H. & Lee, J. (2017). Tax Law Reform and Its Effect on Economic Growth. 52 J. Econ. Persp. 169.

In addition to the positive effects these measures had on the economic development of the country, like ensuring macroeconomic stability and the strengthening of free enterprise, we cannot fail to mention the fact that such initiatives began to become increasingly an effective means of fighting tax evasion. On the other hand, the needs for investments and budget expenditures made it necessary to collect more tax revenues in the budget, revenues that could be provided by maintaining and expanding initiatives, policies and fiscal disciplines. In relation to foreign investments, the need for foreign investment in the country was characterized by generally medium and low-level tariffs, as well as by fiscal facilitations and exemptions with the aim of stimulating productive activities.³

1995-2000- Consolidation of fiscal legislation

In 1995, the Tax Directorate received another status, that of the General Directorate of Taxation as the sole fiscal authority, outside the organizational structure of the Ministry of Finance, but always depending on the Minister of Finance.

- Value-Added Tax (VAT) was introduced in Albania in 1995. The VAT system for its time was admirably designed, including a broad, simple base to implement and administer, as well as containing only a 20% scale and a reasonable registration threshold, typical for developing countries, to facilitate tax administration. The few exceptions it contained were common for many other countries as well. The process of reforming the Albanian tax system, started with VAT, and continued with direct tax reform.
- After 1997, there was a lot of work done to prepare modern and contemporary legislation. Work began with the adoption of the law "On Small Business Tax" in March 1998, whose goal was to further simplicity of the calculation, control and payment of tax procedures on small business. Such a move aimed to relieve this large business in numbers, from the burdened bureaucratic procedures of the state administration, giving small taxpayers a bigger breather.
- Then work was done to modernize certain types of direct taxes, both individuals' income and corporate taxation. This goal was realized with the December 1998 adoption of the law "On Income Tax", which soon became a single law. This law also contained previously unknown terms and principles and was widely applied by the tax admistrators of developed countries.

Income Tax per month	TAP (Personale Income Tax)	Tax Burden
0	0 – 14 000	+ 1% of the amount over 0 ALL
14 000	14 000 – 40 000	+ 5% of the amount over 14,000 ALL
40 000	14 400 – 90 000	+ 10% of the amount over 40,000 ALL
90 000	64 400- 200 000	+ 15% of the amount over 90 000 ALL
200 000	220 940 - more	+ 20% of the amount over 200 000 ALL

³ Jones, D. & Jones, E. (2018). International Tax Law and Cross-border Transactions. 39 Taxation 55.

We can say that the implementation of the income tax law, along with value added tax, constitutes the most prominent achievements in the field of fiscal legislation and tax administration in the first 10 years of the new democratic system in the country. These laws, with not having many exemptions and deductible expenses, have limited the space for tax avoidance, while at the same time creating suitable ground for fair competition between businesses. On the other hand, conceived in this way, conditions were created for even better administration by the bodies charged by law for their harvesting.⁴

- The cycle for further modernization of Albanian tax legislation continued with the adoption in December 1999 of the law "On Tax Procedures in the Republic of Albania"³⁰¹, which with the clauses contained, has precisely and clearly sanctioned the rights and obligations of both the tax administration and taxpayers, while at the same time outlining all the basic principles of organization and functioning of the links that make up the tax system.
- Regarding customs, economic developments in the years that followed, as well as the aspirations for accession to the European Union, also underlined as necessary the adaptation and harmonization of Albanian customs legislation with the Community in this regard. For this reason, the practices implemented by the Customs Administration are of particular importance after the entry into force of the new Customs Code, drafted with the assistance of the EU.

Of course, these laws may not be the best, but they have laid the foundation of establishing a coherent, modern, simple to implement fiscal system and adapted to the needs and exigencies of society. There have been further efforts focused on modernizing the tax administration and improving the procedures of declaration, collection, control and tax administration.⁵

Years 2000-2007

These years may be considered rich in terms of numerous changes in the fiscal package but should be remembered as these years that marked some necessary changes based on practical needs. This goal was to draft changes and adopt the fiscal package in the late 2000s, which contained significant changes in the direction of investment promotion. Among the most important changes we can mention the reduction of the tax rate on profit from 30% to 25%. Implementation of the deferred payment system for importation of machinery and equipment of production and construction, their exemption from VAT on import, of vat reimbursement period, from six to one month. Reduction of administrative penalties from 5 to double the offence committed and a series of other less significant changes introduced through this package.⁶

- In the years that followed, measures were taken to further reduce tax tariffs. The corporate tax rate was lowered from 25% to 23% in 2005. And the following from 23% to 20% in 2006. This tax was made 10% with the entry into force of the flat tax in 2008³¹¹. The simplified tax on small business profit decreased from 4% to

⁴ Patel, K. (2020). Tax Law Changes and Their Impact on Small Businesses. 47 Small Business Tax Rev. 124.

⁵ Davis, C. (2016). Understanding Tax Law: A Practical Guide for Taxpayers. 32 Tax Leadersh. Update 75.

⁶ Smith, A. & Smith, B. (2017). Corporate Tax Law and Financial Reporting. 20 J. Contemp. Legal Issues 212.

3% in 2005 and from 3% to 1.5% in 2006, which remained unchanged until 2008 when this tax was abolished. It must be admitted that in the period September 2005 - June 2007, fiscal policy did not make any major changes. With the changes and reduction of tax tariffs carried out in the period 2000-2007, Albania could not be considered a country with high tariffs and large fiscal burden on investment, compared to other countries in the region and Europe.

Years 2007-2013

The period between 2007 and 2013, is characterized by rapid changes thanks to a very large work that led to the development of legislation in every sector of the individual's life. This period coincides with the entry into force of the Stabilization and Association Agreement in April 2009, with the obligation to comply with the Copenhagen criteria of 1993, the abolition of Schengen visas for the free passage of borders within the Eu countries on 15 December 2010. Such social and political development would certainly be reflected under adequate locks and in the respective legislation where a clear goal was set out to "approximation of legislation" in every area, especially fiscal packages with that of the *"acquis communautaire"*.

Initially the work began with changes in tax administration, its role and competencies were strengthened, the qualification of the administrative staff was increased qualitatively, the administration's impartiality because of the correct implementation of the law and the information reform of all administrative structures at all levels was promoted. Consequently, the on-line way of paying tax was established in June 2010. All servers of regional tax directories were automatically connected to the servers of the General Tax Directorate, so abusive cases were minimized even by the administration. During this time, it was possible to complete on-line tax declarations as well as the tax pouring in.

The vision of the Albanian tax administration, was heading in the direction of an organization that operates with the standards of international quality tax administrations, consisting of:

- A tax service delivery agency, which develops tax awareness in society, promotes voluntary fulfillment of tax and tax payments, aiming at reducing the administrative burden for taxpayers and simplification of tax administration.
- An authority that fairly collects, controls, and consequently enforces the law to combat informal economy and evasion, as well as to cut the path to tax evasion.
- The most impressive changes in this period were made by the Law on Income Tax in Albania, which came into force on January 1st, 2008. Firstly, through this law was passed from the progressive form of tax burden collection to the flat tax system for all categories of tax, i.e. both individuals' income tax and profit tax. Second, a single basis was established for collecting tax obligations for all taxpayers to the extent of 10%. Third, the simplified tax provisions on small business were abolished. Fourth, some amendments were made to the first articles containing definitions, which were adopted with the principles of the OECD ratified by the Republic of Albania, as a legal entity, commercial company, related persons, headquarters etc.
- Most countries that exited the former communist bloc had adopted flat tax rates

such as Russia, Ukraine, Latvia, Estonia, Lithuania, Romania, Bulgaria, Macedonia, Slovenia, etc. Who, by having the assistance of field specialists, managed to absorb more foreign investors and to have a gradual recovery of the economy.

Therefore, the decision of the Albanian policy on the adoption of flat tax, breathed the economy into a whole. Tax evasion gradually gave way to the correct implementation of the law by all taxpayer actors and awareness was raised about paying taxes. By decision no. 781, of the Council of Ministers dated 14.11.2007, it became mandatory for all tax subjects, equipped with fiscal casings and the issuance of the respective tax coupons. By the end of this period, March 2013, the government of the time made a change in the law on personal income by changing the taxes paid from the wages of all employees and structuring it with two degrees.

It can be said that the economy in this period, as a result of the changes in the fiscal package of 2007 was satisfactory, this is because, the fiscal package contributed to the formalization of businesses, increased efficiency of the tax administration bodies, reduction of registration and deregistration procedures, offering ease of paying on-line tax etc.

Years 2014-2024

The reforms undertaken in recent years, especially after the signing of the Stabilization and Association Agreement, have underlined the alignment of the legislation of our country with that of the “*acquis communautaire*”. In this spirit, following the EU’s model and directives, in December 2013 parliament approved the new trivial package. Through the model used for tax burden was changed by moving from the flat tax system to the progressive taxation of income tax on wages. Meanwhile, revenue from other forms remained unchanged, again at the 10% level. The following table shows the ratio between taxable income (in month/all) and tax percentage applicable to each category.⁷

Income from salary according to The Fiscal 2015 Package

Income (monthly)	Percentage Tax
0 - 30 000	0%
30 000 – 130 000 ALL	13% of the amount over 30,000 ALL
130 000 and above.	130 000 ALL + 23% of the amount over 130,000 ALL

Among the most important changes that this fiscal package, apart from the shift of wage income from the flat taxation system to progressive taxation, according to the above table, while personal income tax from other forms of income remained at the level of 10%, we can also mention the profit tax, which passed at the level of 15% as well as the simplified profit tax for small business that realizes an annual turnover lower than ALL 8 million in the year.

Years 2024 and on

From January 1st, progressive taxation will be implemented with 15% and 23% tax rates for self-employees, and freelancers. The 15% tax on the first band of businesses

⁷ Henley, F. (2019). Tax Law Compliance: The Role of the Internal Revenue Service. 58 Tax Notes 103.

with annual income up to 14,000,000 LEK per year according to the Ministry of Finance and Economy will be calculated on profits, after deducting the expenses and the minimum wage income against the total annual revenue. For free professions defined according to the list of the decision “On the implementing provisions of law no. 29/2023, “On income tax” with annual revenues up to 14 million ALL per year the deductible fixed expenses undeclared in accounting are recognized at 30%. To demonstrate, if a business provider of free profession services with annual income 10,000,000 ALL - 30% expenses- 40,000 ALL income from the minimum wage will have 6,960,000 all declared profit. The profit to be declared after deducting the expenses and income of the minimum wage will be taxed 15%. In total, the annual income tax obligation for the business with annual income of ALL 10,000,000 is ALL 1,044,000.

Self-employees	Percentage Tax
0 – 140 000 All	15%
140 000 and up	23%

The other category of businesses that are included in annual revenues over 14 million ALL are obligated to declare annual expenses to the tax administration, unlike the first band that are known to give them expenses in accounting to the extent of 30%. After the deduction of the expenses declared in the tax administration the profit of this category will be taxed at the tax rate of 23%.

The Ministry of Finance and Economy estimates that 70-80 to 90% of the total businesses (including their 3 categories of self-employed, and commercial persons) have annual revenues up to 14 million ALL per year. If for annual income of 1,000,000 ALL an employee pays 8.3% tax a business of free professions will pay 5.1% according to the Ministry of Finance. For an annual income of 2,000,000 ALL an employee is taxed 10.6% while free professions will be taxed 7.8%. These taxpayers use their personal resources for the exercise of activity, vehicles, offices, in the carrying out of expenses and purchases, which are impossible to document with the registration number NIPT and as a result, these costs are not allowed to be deducted for the purposes of tax calculation. On the other hand, corporations are well structured organizations for tax planning purposes, expertise, implement certain practices and manage to optimize tax burden.⁸

In conclusion, income tax is not merely a revenue-raising tool for the government, instead, it is a cornerstone of modern governance, playing a pivotal role in shaping the economic, social, and political landscape of nations. For self-employed individuals and freelancers, income tax presents unique challenges and opportunities. In Albania, self-employed individuals and freelancers encounter distinctive hurdles regarding income tax, particularly with the recent revisions in tax legislation. These changes necessitate careful attention to compliance measures and may require additional financial planning to fulfill their tax obligations accurately. As governments strive to navigate difficult challenges and pursue inclusive and sustainable development, now

⁸ Johnson, C. & Johnson, J. (2020). Federal Tax Law and Policy for Income Taxation of Individuals. 45 J. Taxn. 82.

more than ever will income tax continue to play a central role in advancing the common good and building a more prosperous and equitable future for all.

References

- Blum, W. (2018). The Tax Law of Unrelated Business for Nonprofits. 63 *Tax L. Rev.* 405.
- Johnson, C. & Johnson, J. (2020). Federal Tax Law and Policy for Income Taxation of Individuals. 45 *J. Taxn.* 82.
- Henley, F. (2019). Tax Law Compliance: The Role of the Internal Revenue Service. 58 *Tax Notes* 103.
- Smith, A. & Smith, B. (2017). Corporate Tax Law and Financial Reporting. 20 *J. Contemp. Legal Issues* 212.
- Davis, C. (2016). Understanding Tax Law: A Practical Guide for Taxpayers. 32 *Tax Leadersh. Update* 75.
- Jones, D. & Jones, E. (2018). International Tax Law and Cross-border Transactions. 39 *Taxation* 55.
- Baker, R. & Baker, S. (2019). Estate Tax Law and Planning Strategies. 22 *J. Est. Plan.* 301.
- Patel, K. (2020). Tax Law Changes and Their Impact on Small Businesses. 47 *Small Business Tax Rev.* 124.
- Lee, H. & Lee, J. (2017). Tax Law Reform and Its Effect on Economic Growth. 52 *J. Econ. Persp.* 169.
- Rodriguez, M. (2018). Tax Law Enforcement and Deterrence Measures. 77 *J. Crim. L. & Criminology* 315.

The taxation of entrepreneurial income in different market formats

Dr. Kristaq Gjyli
University of Tirana, Albania

Abstract

Theory of tax burden studies the impact that public spending and taxes through changes they cause on prices, benefits, income distribution, and other variables have on individuals' behavior. Classics thought that the theory of tax burden is entirely the same as political economy. The subsequent schools entirely adhered to this definition that the theory of tax burden is just a branch of applied classical analysis (Brosio).

The analysis of the theory of tax burden can be carried out by referring to: *the time period* when the public operator *manages* tax revenues and finally the *methodological instruments* used.

In the first case, the time period is distinguished from *short-term* analyses, where immediate changes following taxation are studied, and the *analysis of the long-term period* that analyzes all effects produced by taxation.

In the second case, the use of collected revenues differs in total tax burden, which considers the effects of taxes on public spending, and relative tax burden that analyzes the effects of replacing one tax with another that produces the same revenues.

Finally, according to the analysis methodologies used, tax burdens are distinguished: in the context of partial *economic equilibrium* and tax burdens in *general economic equilibrium*.

Keywords: The taxation, entrepreneurial income, market formats.

Introduction

On the **immediate effects** of taxes on the national economy, different authors do not agree. For some (Wagner, Genovesi), taxes, although very burdensome, can be a stimulus for activity as they push contributors with high productivity to reduce their income as a result of tax payments. For these researchers, the tax system is an important stimulus tool for productive activity.¹

For others (Barone, Knight, Fasiani), taxes, especially those very burdensome, always constitute a hindrance to activity by paralleling every contributor's activity. These authors, among others, acknowledge that these burdensome taxes stimulate the export of capital, emigration of individuals, and tax evasion. In fact:

- a) As soon as the tax pressure becomes burdensome in one state, thus crossing a certain threshold, surpassing those of other states, contributors see the export of their capital abroad as more valuable.;
- b) Similarly, if the tax burden becomes unbearable, contributors prefer to emigrate from their count;
- c) Finally, when taxes are high, contributors seek in every way to hide their wealth to avoid taxes.

But taxes can also function as a stimulus for increasing productivity for those enterprises that do not utilize all resources, while the burden of the tax weight always

¹ Eisenberg, M. A., & Miller, G. P. (2018). The Law of Corporations and Other Business Organizations. Wolters Kluwer Law & Business.

has negative effects for those subjects and enterprises that already fully utilize their production factors and for which increasing productivity is impossible.

*In reality, the problem of the economic evaluation of taxes is not solvable but is examined by referring only to one country (state) with a single tax.*²

Collection, refund, and distribution of taxes

A) Collection of taxes

The application of taxes also brings other economic effects that are added to the tax burden: collection and refund.

Tax collection can be defined, according to Pantaleoni, as the economic process by which the contributor, enjoying a privileged position, attempts to reserve a portion or all of the contribution quota paid by another contributor who effectively bears the tax burden.³

Unlike tax evasion, tax shifting does not cause any economic damage to the state: but it may disrupt any tax distribution plan established by the legislature, as long as the tax is borne by persons other than those the legislature intended to target with taxation.

In reality, there are taxes that, by the will of the state (VAT, customs duties), are transferred, but there are also cases of shifting that are carried out independently, without the state being able to control their effects.

a) As for the phenomenon of shifting, *two categories of contributors* are distinguished: Contributors of right (i.e., the one who should pay the contribution according to the law)

b) Contributors of fact (i.e., the one who ends up bearing the tax burden)

Tax shifting from the legal contributor and the factual contributor is possible if two conditions exist:

- The tax must affect goods or services that are objects of exchange (shifting is not possible if the tax affects wealth or income).
- The price of goods and services subject to taxation must be adjustable.

Tax shifting can occur in three ways:⁴

- 1.a) Forward shifting: if the tax burden passes from the producer or seller to the consumer or buyer through an increase in price.;
- 1.b) Backward shifting: when the tax is transferred from the consumer to the seller through a reduction in demand for the taxed item.
- 1.c) Lateral shifting: if the tax burden relates to goods or services different from those directly affected by the tax but linked by similarity or other reasons.

Backward shifting can be observed in these cases:

- When a tax is applied to income earned from a good that will be sold later.
- When a tax affecting the production of a company does not lead to price increases but reduces the involvement of production factors.

²Hillman, R. A., & Hogue, T. (2018). *Contracts: Cases, Discussion, and Problems*. Wolters Kluwer Law & Business.

³O'Keefe, T. H., & Nelson, C. A. (2019). *Intellectual Property Law in Cyberspace*. Wolters Kluwer Law & Business

⁴Alchian, A. A., & Allen, W. R. (2018). *University Economics: Elements of a Normative Law and Economics*. Wolters Kluwer Law & Business.

A) Tax Burden

Amortization or consolidation of taxation is a typical hypothesis of regressive shifting: it involves the loss of value of the good subject to the tariff, a loss that occurs when the tax affects the income of an invested capital.⁵

The original owner of the good suffers the damage when they fail to transfer the tax to subsequent buyers through an increase in selling price. Tax shifting can only occur for specific taxes and not for general taxes because only in the former case can investment take place – not in a taxed field – but in an existing field of taxation (Steve). The fact that general taxation cannot be capitalized means that it reduces income and leaves capital values unchanged; thus, general taxes, by lowering income, will also reduce capital values in the same way if the interest rate remains unchanged or to a greater extent if it increases.⁶

A) Tax Distribution

It is the phenomenon for which the imposition of a tax in a given economic sector provokes effects especially at first on the closest sectors and then on the more distant ones, attributing a new economic situation to a new equilibrium (price variations, consumption, etc.).

As accurately stated above, tax shifting is an economic process through which a contributor attempts to pass on to others - enjoying a privileged position - the entire tariff or only a part of it. The phenomenon can develop in specific ways depending on the different forms of the market. Therefore, it is better to illustrate the effects of such a mechanism referred to in a free competitive market or with a monopoly, to then analyze in a subsequent paragraph those forms of the market (oligopoly or monopolistic competition) for which economic analysis has not yet developed an appropriate theory.⁷

A) Shifting in a Perfect Competition Regime

In perfect competition regimes, there are many buyers and sellers. Among other things, enterprises are of modest size and are unable to influence the price, which is unique in the market (the law of price indifference). The market is homogeneous, and all operators are guaranteed freedom to enter or exit the market. Shifting is possible if the entrepreneur increases the price of goods or services subject to taxation. This happens when the tax is specific, meaning it only affects a certain sector of producers and not others; in this case, investors are not interested in investing their capital in sectors affected by taxes and transfer these investments to other sectors. The supply of goods in the affected sector will decrease, leading to price increases and tax shifting. In the case of general taxation (which affects all sectors in the same way), there is no transfer, as the entrepreneur has no interest in transferring his capital since all sectors are affected by the tax. Therefore, it can be said that in a free competition regime, specific taxation can be shifted.⁸

The magnitude of the transfer depends on the following factors:

a) Circulation of capital: Tax shifting coincides with the ease with which capital can

⁵ Seddon, N., & Seddon, J. K. (2019). *Mateship and the Australian Legal System*. Wolters Kluwer Law & Business.

⁶ Mann, R. A., & Roberts, B. S. (2019). *Smith and Roberson's Business Law*. Cengage Learning.

⁷ Mann, R. A., & Roberts, B. S. (2019). *Smith and Roberson's Business Law*. Cengage Learning.

⁸ Dworkin, R. (2017). *Law as Interpretation*. Princeton University Press.

be transferred from a taxed production sector to an untaxed one. In modern industry characterized by large enterprises with massive productive investments, it is not easy to transfer capital from one sector to another, making the process of tax shifting less straightforward. In general, it can be said that in a free competition regime, tax shifting is as large as the circulation of capital.

b) *Demand Elasticity: Elasticity measures the relationship between demand and changes in commodity prices (the elasticity measure is given by the ratio between the percentage change in quantity demanded and the percentage change in price). In general, tax shifting is as high as demand is rigid.*

Two cases can be individualized:

- When demand is *perfectly inelastic*, meaning it does not decrease even when the price increases significantly, the tax is fully passed on to the consumer (Fig. 8);
- When demand is *perfectly elastic*, meaning it decreases drastically even as a result of a small price increase, the tax is not passed on (Fig. 9).
- Normal situations lie between these two extreme cases: tax shifting will be as high as demand elasticity is low (Fig. 10).
- Cost-of-production trend.
- Three cases can be verified:
 - If average and marginal costs are increasing (as is usually the case), the market price will increase to a lesser extent due to the tax, so the tax will be partially passed on. This is because the new market price (including the tax) will provoke a reduction in demand, and hence production; however, if production decreases, unit costs will also decrease precisely because total production costs are increasing, thus there will be partial tax compensation (Fig. 11).
 - If average and marginal costs of production are constant, the market price will increase by the same amount as the taxes, so the tax will be fully passed on. This will happen because the new market price will trigger a counteraction of demand and production, so entrepreneurs can transfer the entire tax burden to consumers (Fig. 12).

Thus, it can be said that in a free competitive market regime, the general tax is not shifted, while the specific tax may be shifted; tax shifting is as simple as the greater the liquidity of capital.⁹

Graphical Presentation

The presentation of taxation in cases of perfectly inelastic demand (Fig. 1), perfectly elastic demand (Fig. 2), and unitary elastic demand (Fig. 3) is described.

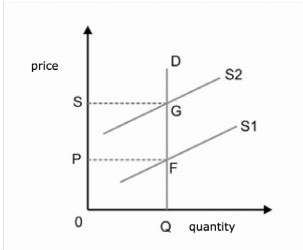

Fig. 1

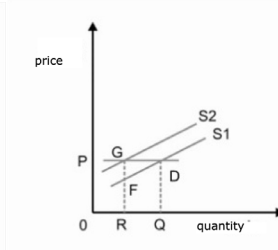

Fig. 2

⁹Posner, R. A. (2018). The Economics of Justice. Harvard University Press.

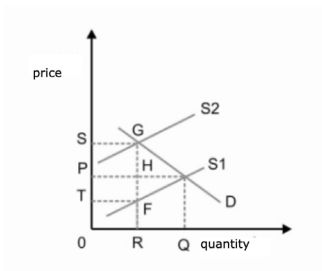

Fig. 3

In the three cases given in the graph, the imposition of a tax increases the production costs of the enterprise, resulting in a shift in supply from S1 to S2. The tax is represented by a horizontal distance between the curves S1 and S2.

If demand is perfectly inelastic (Fig. 1), the tax, equal to FG, is fully transferred onto the price, which moves from OP to OS. As seen in the graph, the price increase is equal to the tax.

If demand is perfectly elastic (Fig. 2), the tax is not transferred and remains entirely burdensome for the producers: the market price remains unchanged (OP), while the quantity sold decreases from OQ to OR.

In the subsequent figures, the tax shifting is analyzed in cases of increasing costs (Fig. 4) and constant costs (Fig. 5).

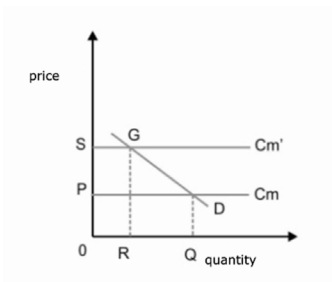

Fig. 4

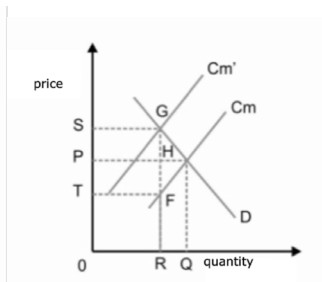

Fig. 5

As we already know, the imposition of a tax shifts the marginal cost curves upward, from Cm to Cm`.

If costs are increasing (Fig. 4, normal case), the quantity decreases from OQ to OR and the price increases from OP to OS. The tax is partially transferred (to the extent of segment GH) and remains partially borne by the enterprise (to the extent of segment HF).

If costs are constant (Fig. 5), the price increases from OP to OS by the same amount as the tax: thus, there is complete shifting.

- **Tax Incidence in Monopoly Regimes**

In monopolistic regimes, the supply is controlled by a single enterprise that sets the price of goods (and in this case, the market determines the quantity demanded) or the quantity offered (and in such a case, the market determines the price). Normally, the entrepreneur sets the selling price to maximize profit (**Cournot's point**), considering the market demand and production cost. More precisely, the monopolist produces the quantity of goods whose marginal cost equals marginal profit.¹⁰ (Conditions for maximum profit)

The possibility of tax incidence depends on the type of taxation. The following issues can be hypothesized:

a) Fixed-sum taxes. This tax is imposed when a certain import is stabilized, which does not change according to the quantity produced or the profit obtained. To shift the tax burden, the entrepreneur must increase the selling price, resulting in a reduction in the quantity sold and deviation from the Cournot point, which would reduce profits. Therefore, fixed-sum taxes cannot be shifted (Fig. 6).

b) Proportional tax on quantity produced and sold. Since the tax increases with the increase in quantity, the monopolist may benefit by reducing the quantity to reduce the taxes owed. As this may lead to an increase in the selling price, a proportional tax on the quantity produced can be shifted (Fig. 7).

c) Proportional tax on profit. If the tax is levied on profits (e.g., 30% on income), the monopolist has no incentive to raise prices by deviating from the Cournot point. It is advantageous for the monopolist to pay the tax on the maximum profits achievable, leading to the conclusion that the profit tax is not shifted (Fig. 8).

d) Specific taxes. In this case, the tax shifts the curve of marginal costs of accumulated quantities that are equal to the tax itself, upward and to the right. Thus, a new equilibrium point is determined, according to which, a smaller quantity will be sold at a higher price. In monopoly, as in competition, the tax burdens the consumer by raising the prices of taxed goods. However, in a monopoly, the quantity offered is smaller than in perfect competition. This conclusion is explained by considering that in this market form, the enterprise maximizes profits by referring to the curve of marginal profits, which has a steeper slope compared to average profits, contrary to the free competition enterprise. In this case, the tax is not fully shifted but is equal to half of the imposed tax.¹¹

In conclusion, in monopolistic regimes, fixed-sum taxes and proportional taxes on profit cannot be shifted, while proportional taxes on quantity and progressive taxes on profit can be transferred through price increases.

¹⁰ Baxter, L. R., & Robertson, A. R. (2019). *Law and Business of Real Estate and Smart Contracts*. Wolters Kluwer Law & Business.

¹¹ Stone, D. (2018). *The Legacy of Law and Economics*. Cambridge University Press.

Graphic Presentation

Fixed-sum Taxes

In Fig. 6, the costs and total profits of the monopolistic enterprise are depicted. The total cost curve C1 shifts upward as a result of imposing fixed-sum taxes, hence C2 represents the cost curve incurred due to the tax.

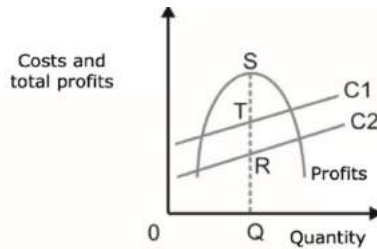

Fig. 6

Before the tax imposition, the enterprise maximizes profits at quantity OQ (at this point, the difference between total profits SQ and total costs RQ is maximized) with a total profit of SR.

Once the tax is imposed, the enterprise can only shift it if the selling price increases, resulting in a decrease in the quantity sold. However, from the graph, it is clear that a movement from point Q causes a reduction in the segment ST, representing the monopolist's profit after tax imposition. It is understood that it is not beneficial for entrepreneurs to deviate from the Cournot point (point S) because any deviation represents a loss in profits. Therefore, the monopolist is better off paying the tax TR, which cannot be shifted in any case.

Proportional Tax on Quantity¹²

In Fig. 7, the costs and total profits of the monopolistic enterprise in the case of a proportional tax on the quantity produced are presented: curve C1 is connected with total costs before tax imposition, while curve C2 represents costs after tax imposition. Before tax imposition, the monopolist maximizes profits by producing quantity OQ (the Cournot point). After imposing a proportional tax on the quantity produced, the cost curve will be C2. The monopolist can reduce the quantity produced to OK if it results in greater profit than OQ. Such a possibility is linked to the movement of the cost and total profit curves. In the graph, it can be seen that segment ZV is larger than segment ST, indicating that the profits associated with quantity OK are greater than those associated with quantity OQ. Since entrepreneurs benefit from reducing the quantity produced, the tax can be shifted through an increase in the selling price.

¹² Stern, R. M., & Kessler, J. H. (2018). *Fundamentals of Taxation Law*. Wolters Kluwer Law & Business.

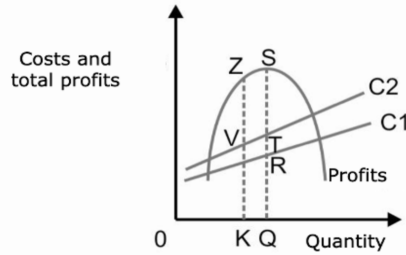

Fig. 7

Proportional Tax on Profit¹³

In Fig. 8, the trajectory of the cost curve after imposing a proportional tax on profit is evident: the new cost curve aligns with the cost curve before this tax imposition in the outer area of profits (since the tax will be zero if no profits are realized), and its trajectory is a path in the region where the enterprise makes profits.

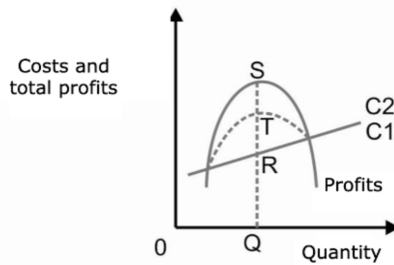

Fig. 8

Since the tax is proportional to profits, entrepreneurs find it advantageous not to deviate from the Cournot point because it is better for them to pay the same percentage tax for higher profits. In fact, if selling prices were increased (with the aim of transferring the tax), the quantity sold would decrease, and the profit would be smaller. Since entrepreneurs are not interested in reducing the quantity sold, a proportional tax on profit cannot be shifted.

Progressive Tax on Profit¹⁴

In this case, the tax increases more than proportionally with profit growth, as shown in Fig. 9. The entrepreneur may find it advantageous to reduce the quantity produced to increase their profit and may thus transfer the tax through an increase in the selling price.

¹³ McInnes, M. (2019). Law and Sport: The Regulation of Sport and Sports Commerce. Wolters Kluwer Law & Business

¹⁴ Stigler, G. J. (2017). The Intellectual and Political Origins of Law and Economics. University of Chicago Press.

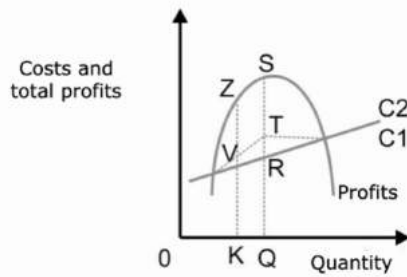

Fig. 9

However, if the quantity produced were reduced from OQ to OK, the entrepreneur could achieve greater profit (in the graph, VZ is larger than ST). Therefore, progressive taxation on profit can be shifted.

A) Taxation in Intermediate Market Regimes

The neoclassical school has developed the theory of tax incidence with reference only to situations of free market competition and monopoly, which were then considered the only possible market forms. However, in concrete reality, these two types of markets are never realized because it is not possible to fulfill all qualifying conditions simultaneously.¹⁵

In actuality, intermediate market forms are encountered (oligopoly and monopolistic competition), as highlighted by economic theory since the 1920s when some scholars (Piero Sraffa, Joan Robinson, and Edward Chamberlin) emphasized that free competition and monopoly are extreme forms of the market that cannot be concretely realized.¹⁶

Analyzing tax incidence in oligopolistic markets seems challenging due to the market's characteristics. For this market, there is no unique theory for price determination, and since the tax burden depends on the magnitude of changes produced by the taxed good's price, assessing the changes generated by the imposition of a new tax becomes complicated in these markets.

Nevertheless, it is possible to study the tax burden by hypothesizing three possibilities for price fixing:

- Prices are set by firms following a strategic behavior; in such a case, as a result of imposing a tax, each of them may think that increasing the price of their product could push their customers to buy from other firms that have not adopted the same behavior. If all firms behave the same, the tax would burden the buyer.
- Prices are set by strict agreements among firms; in this case, a large portion of the tax can easily be transferred to the consumer through price increases.
- Prices are fixed based on the mark-up criterion; in this hypothesis, the tax is considered by firms as an additional cost, so it will be entirely transferred to

¹⁵Selznick, P. (2018). *The Moral Common Law and Economics*. Cambridge University Press.

¹⁶Black, W. W., & Hancock, K. B. (2018). *Business Law: Principles for Today's Commercial Environment*. Cengage Learning.

consumers.¹⁷

Analyzing tax incidence in a **monopolistic competition** market can be guided by a preliminary comparison between perfect competition and monopoly, the characteristics of which coexist in monopolistic competition.

In the latter, in fact, as in perfect competition, there is a large number of producers and buyers, but the goods produced by them are highly differentiated, which determines, as in monopoly, a strong power of enterprises in the market.

The described characteristics are reflected in the demand curve, which is not entirely elastic as in perfect competition but presents a slight slope. However, the latter is smaller than the monopolist's demand curve.

The imposition of a tax in a monopolistic market result in a price increase and a pre-tax burden, but the burden nevertheless remains smaller than that in monopolistic competition or perfect competition.

Other Microeconomic Effects of Taxes: Evasion, Erosion, Removal, and Avoidance

A) Evasion

Evasion is a behavior in violation of the law, verified when the taxpayer who is supposed to pay the tax completely abstains (total evasion) or partially (partial evasion) from the tax obligation. Generally, it refers to an action deliberately taken by the subject (undeclared income, false declarations, falsification of balance sheets, smuggling, etc.), but it can also be hypothesized for innocent behavior if it occurs due to gaps in legislation or unintentional errors by the taxpayer. From an economic perspective, evasion is characterized as a decision under risk conditions: the evader must assess whether the advantages expected from his actions will compensate for the risk if discovered and punished by law. Based on the seriousness of the violation, the punishment may be administrative or criminal.¹⁸

Evasion causes serious damages, usually classified as:

- *Economic-financial damages:* Evasion damages the state treasury by preventing the achievement of economic policy objectives (e.g., if a specific commodity's consumption is supposed to be reduced through an indirect tax, evasion will hinder the achievement of this objective).
- *Social damages:* Evasion disrupts the balance in the distribution of the tax burden among citizens, as the tax burden falls only on honest taxpayers. This renders the system unfair, which can lead to social conflicts and compromise public order or national stability.

The causes that may stimulate or inhibit tax evasion are various, some of a technical nature, some of a political-social nature.

Among the technical causes, we recall:

- *The severity of administrative and penal sanctions* for which evasion falls if detected: the penalties are greater than the incentives provided for evasion.
- *The risk of being detected:* if the taxpayer does not have complete security, he is less

¹⁷ Solum, L. B. (2018). *Theory and Practice in Modern Law and Economics*. Cambridge University Press.

¹⁸ Batey, P. W. (2019). *Corporate Governance and Financial Regulation*. Wolters Kluwer Law & Business.

inclined to evade.

- *The pressure to pay the fee: if the taxpayer perceives the tax to be paid as too high, he is more likely to evade.*¹⁹

Among the **political-social** causes, we recall:

- Religious and cultural orientations that determine the taxpayer's behavior;
- Response to political power; as long as the taxpayer may be inclined to penalize the state for political choices contrary to his ideology;
- *Equality in distribution, as the taxpayer tends towards evasion if heavily taxed for the state treasury, while another category is unfairly privileged.*

B) Erosion

In natural science, erosion is the destructive action of wind on rocks, ice, water; in public economics, erosion means the erosion of fiscal revenues due to norms that foresee some legal behaviors resulting in a decrease in the number of taxable goods or tax rates. Examples of erosion are:

- Submission of complaints to tax commissions to delay tax payment, regarding the extension of the jurisdictional process.
- Taxation of capital income (bank and postal deposits, government securities, bonds, etc.) with proportional taxes and not progressive ones.
- Awareness of land and factory incomes based on cadastral rather than actual fixed incomes, i.e., an ideal average value.

In some cases (especially the last two examples), we find ourselves in the presence of facilitating norms for the activities of pressure groups (lobbies), benefits they gain in exchange for their support to the government.

C) Avoidance

Avoidance refers to legitimate reactions of the taxpayer, meaning behavior that is in accordance with the law.

Avoidance occurs when the taxpayer, affected by taxation, intensifies his activity to cope with the increase in revenues, the burdensome tax increases. Thus, he faces a heavy tax burden by benefiting similarly to before the tax was imposed. This behavior is also called positive evasion, as the taxpayer increases production and national revenues with this behavior.

D) Evasion

Evasion occurs when the taxpayer, affected by taxation, reduces his activity or avoids tax payment deliberately by finding gaps or voids in financial legislation. The taxpayer's behavior causes damage to the state treasury even without breaking any laws. If this phenomenon spreads, the efficiency and fairness in distribution of the tax system would be seriously compromised. For this reason, evasion is also known as negative avoidance.

Examples of evasion include: refusal by dependent workers to do extra work to avoid increased taxation; company relocation solely to locate in tax-advantaged areas; finding activities called tax havens to gain a more favorable tax treatment.

With this expression, those states (Liechtenstein, Seychelles, Hong Kong, etc.) are

¹⁹Epstein, R. A. (2019). *The Modern Corporation and Private Property*. Transaction Publishers.

identified whose tax system is characterized by very low tariffs or by significant concessions for non-residents with the aim of realizing new products and foreign capital financing.

These concessions are generally made to those enterprises that intend to develop production activities or carry out certain financial actions without being subjected to the tax system of the country of origin.

Since tax evasion occurs when the tax legislation is not organic, giving taxpayers the opportunity to benefit from the deficiencies of legislation, it is possible to reduce this negative behavior through rationalization of the tax system.

To reduce capital outflows from the country, starting from 1999, Italian residents, citizens removed from the population registration list and emigrants to states or territories with privileged fiscal regimes (blacklist) are considered residents.²⁰

References

- Eisenberg, M. A., & Miller, G. P. (2018). *The Law of Corporations and Other Business Organizations*. Wolters Kluwer Law & Business.
- Hillman, R. A., & Hogue, T. (2018). *Contracts: Cases, Discussion, and Problems*. Wolters Kluwer Law & Business.
- O'Keefe, T. H., & Nelson, C. A. (2019). *Intellectual Property Law in Cyberspace*. Wolters Kluwer Law & Business.
- Alchian, A. A., & Allen, W. R. (2018). *University Economics: Elements of a Normative Law and Economics*. Wolters Kluwer Law & Business.
- Seddon, N., & Seddon, J. K. (2019). *Mateship and the Australian Legal System*. Wolters Kluwer Law & Business.
- Mann, R. A., & Roberts, B. S. (2019). *Smith and Roberson's Business Law*. Cengage Learning.
- Parry, J. T., & Thompson, J. E. (2017). *The Law of Estate Planning*. Wolters Kluwer Law & Business.
- Dworkin, R. (2017). *Law as Interpretation*. Princeton University Press.
- Posner, R. A. (2018). *The Economics of Justice*. Harvard University Press.
- Baxter, L. R., & Robertson, A. R. (2019). *Law and Business of Real Estate and Smart Contracts*. Wolters Kluwer Law & Business.
- Stone, D. (2018). *The Legacy of Law and Economics*. Cambridge University Press.
- Stern, R. M., & Kessler, J. H. (2018). *Fundamentals of Taxation Law*. Wolters Kluwer Law & Business.
- McInnes, M. (2019). *Law and Sport: The Regulation of Sport and Sports Commerce*. Wolters Kluwer Law & Business.
- Stigler, G. J. (2017). *The Intellectual and Political Origins of Law and Economics*. University of Chicago Press.
- Selznick, P. (2018). *The Moral Common Law and Economics*. Cambridge University Press.
- Black, W. W., & Hancock, K. B. (2018). *Business Law: Principles for Today's Commercial Environment*. Cengage Learning.
- Solum, L. B. (2018). *Theory and Practice in Modern Law and Economics*. Cambridge University Press.
- Batey, P. W. (2019). *Corporate Governance and Financial Regulation*. Wolters Kluwer Law & Business.
- Epstein, R. A. (2019). *The Modern Corporation and Private Property*. Transaction Publishers.
- Zywicki, T. J. (2017). *Law and the Language of Economics*. Oxford University Press.
- ²⁰ Zywicki, T. J. (2017). *Law and the Language of Economics*. Oxford University Press.